

**Azərbaycan Respublikası
Daxili İşlər Nazirliyi
Polis Akademiyası**

*Vaqif Abışov
Vüqar Mansurov*

**DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ
İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ**

XÜSUSİ HİSSƏ

DƏRS VƏSAİTİ

II nəşr

*Azərbaycan Respublikası Təhsil
Nazirliyinin 15 yanvar 2008-ci il
tarixli 51 nömrəli əmri ilə təsdiq
edilmiş dərs vəsaitinə əlavə və
dəyişikliklər edilərək hazırlanmışdır*

BAKİ – 2017

Elmi redaktorlar: Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının rəisi, polis general-mayoru, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Nazim Əliyev

Polis Akademiyası rəisinin tədris və elmi işlər üzrə müavini, hüquq elmləri doktoru, professor, əməkdar müəllim, polis polkovniki
Mahir Əhmədov

Tərtib edənlər: *Kafedranın rəisi, polis polkovniki* **Vaqif Abışov**, *baş müəllim polis polkovnik-leytenantı* **Vüqar Mansurov**

Rəyçilər: *Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi*

Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi Bakı şəhər Baş Polis İdarəsinin İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi

Bakı Dövlət Universitetinin «Konstitusiya hüququ» kafedrası

Vaqif Abışov, Vüqar Mansurov.

Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti. Xüsusi hissə.

Dərs vəsaiti. Bakı, «Ecoprint», 2017, 248 səh.

Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş «Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti» fənninin xüsusi hissəsinin tədris proqramına müvafiq olaraq hazırlanmış dərs vəsaitində daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyətinin təşkilatı və hüquqi əsasları, əsas istiqamətləri prinsipləri, forma və metodları və digər məsələlər işıqlandırılmışdır.

Dərs vəsaiti Polis Akademiyasının müdavim və dinləyiciləri, daxili işlər orqanlarının və digər hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, habelə hüquq ictimaiyyəti üçün nəzərdə tutulmuşdur.

M Ü N D Ə R İ C A T

I Bölmə. İctimai təhlükəsizlik xidməti	10
I Fəsil. İctimai təhlükəsizlik xidmətinin məzmunu və əsasları.....	10
§ 1. <i>İctimai təhlükəsizlik xidmətinin anlayışı və səciyyəvi xüsusiyyətləri</i>	10
§ 2. <i>İctimai təhlükəsizlik xidmətinin vəzifələri, növləri və sistemi.</i>	11
§ 3. <i>İctimai təhlükəsizlik xidmətinin qüvvələri</i>	17
II Fəsil. Polisin post-patrol xidmətinin işinin təşkili	21
§ 1. <i>Polisin post-patrol xidmətinin hüquqi vəziyyəti, əsas vəzifələri</i>	21
§ 2. <i>Post-patrol xidmətinin idarə olunmasının əsasları və vahid dislokasiya üzrə təşkili</i>	24
§ 3. <i>Post-patrol xidmətinin aparılması</i>	29
III Fəsil. Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama yerlərinin işinin təşkili	33
§ 1. <i>Tutulmuş və həbsə alınmış şəxslər üçün MSY-nin təyinatı və fəaliyyətinin hüquqi əsasları</i>	33
§ 2. <i>Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama yerlərinin işinin təşkili</i>	36
§ 3. <i>Tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin müvəqqəti saxlama yerlərində saxlama rejiminin təmin edilməsi.</i>	43
IV Fəsil. Polis sahə inspektorlarının işinin təşkili	46
§ 1. <i>Polis sahə inspektorlarının işinin təşkili və planlaşdırılması</i>	46
§ 2. <i>Polis sahə inspektorlarının ümumi və fərdi profilaktiki işinin təşkili</i>	53
§ 3. <i>Polis sahə inspektorlarının vəzifələri və işinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi</i>	56
§ 4. <i>Kənd yerlərində polis sahə inspektorunun fəaliyyətinin təşkili</i>	60
V Fəsil. Daxili işlər orqanlarının profilaktik fəaliyyəti	62
§ 1. <i>DİO-nun profilaktik fəaliyyətinin anlayışı və növləri</i>	62
§ 2. <i>DİO-da profilaktiki işin təşkili</i>	65
§ 3. <i>DİO-nun profilaktik fəaliyyətində sosial nəzarətin təmin edilməsi</i>	70

VI Fəsil. Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin xəbərdar edilməsi işinin təşkili	74
§ 1. <i>Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin anlayışı və səciyyəvi əlamətləri</i>	74
§ 2. <i>Ailə məişət zəminində törədilən cinayətlərin xəbərdar edilməsi işinin təşkili</i>	76
VII Fəsil. Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinin tətbiq edilməsi sahəsində polis orqanlarının işinin təşkili.....	79
§ 1. <i>Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin anlayışı və hüquqi əsasları</i>	79
§ 2. <i>Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinin tətbiqi qaydası</i>	81
II Bölmə. Daxili işlər orqanları tərəfindən ayrı-ayrı inzibati xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması.....	86
VIII Fəsil. İctimai qaydaya, ictimai təhlükəsizliyə və idarəçilik qaydalarına qəsd edən xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması	86
§ 1. <i>İctimai qaydaya və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması</i>	86
§ 2. <i>İdarəetmə qaydasına qəsd edən xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması</i>	88
IX Fəsil. Narkotik vasitələrlə bağlı və ictimai məənəviyyət əleyhinə olan xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması	91
§ 1. <i>Narkotik vasitələrlə bağlı xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması</i>	91
§ 2. <i>İjtimai məənəviyyət əleyhinə olan xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması</i>	97
X Fəsil. Yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması	104
§ 1. <i>Yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında nəzartsizlik və hüquqpozuntularının profilaktikası işinin təşkili üzrə polis orqanlarının vəzifələri və onların fəaliyyətinin hüquqi əsasları</i>	104

§ 2. Yetkinlik yaşına çatmayanlarla profilaktiki işin təşkili	107
§ 3. Daxili işlər orqanlarında yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müvəqqəti təcridetmə mərkəzlərinin fəaliyyəti.....	111

XI Fəsil. Təbiətin mühafizəsi sahəsində daxili işlər orqanlarının fəaliyyəti	114
§ 1. Daxili işlər orqanlarının təbiəti mühafizə fəaliyyətinin anlayışı, bu sahədə əsas vəzifələri və digər hüquq-mühafizə orqanları ilə qarşılıqlı əlaqəsi	114
§ 2. Ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalərin növləri və onlara qarşı təbiiq edilən inzibati məcburetmə tədbirləri	118

III Bölmə. Daxili işlər orqanlarının aparat və xidmətlərinin inzibati fəaliyyətinin xətt-sahəvi növləri	120
--	-----

XIII Fəsil. Daxili işlər orqanları tərəfindən xüsusi icazə sistemində nəzarətin həyata keçirilməsi.....	120
§ 1. Xüsusi icazə sisteminin anlayışı və məzmunu	120
§ 2. Xüsusi icazə sisteminin həyata keçirilməsi üzrə DİO-nun əsas vəzifələri və hüquqları	123
§ 3. DİO tərəfindən mülki silahın əldə edilməsi qaydalarına nəzarətin həyata keçirilməsi	125

XIV Fəsil. “Daxili işlər orqanlarının pasport-qeydiyyat fəaliyyəti”	129
§ 1. Pasport-qeydiyyat sisteminin anlayışı və təyinatı	129
§ 2. Pasport-qeydiyyat sisteminin təmin edilməsi üzrə daxili işlər orqanlarının əsas funksiyaları	134
§ 3. DİO tərəfindən pasport-qeydiyyat qaydalarına riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi	140

XV Fəsil. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında olmaları qaydalarına riayət edilməsinə nəzarətin təmin edilməsi.....	144
§ 1. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti və onların Azərbaycan Respublikasında olmasının hüquqi əsasları	144

§ 2. Azərbaycan Respublikasına müvəqqəti gələn əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatı	149
§ 3. Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq icazənin verilməsi qaydası	151
XVI Fəsil. Dövlət yol polisi xidməti	154
§ 1. Dövlət Yol Polisiinin (DYP) hüquqi vəziyyəti, vəzifələri, hüquqları və təşkilati strukturu	154
§ 2. Dövlət Yol Polisiinin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri	161
XVII Fəsil. Nəqliyyatda daxili işlər orqanlarının xidməti	163
§ 1. Nəqliyyatda daxili işlər orqanları, onların sistemi, vəzifələri və funksiyaları	163
§ 2. İctimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsilə bağlı nəqliyyatda polis orqanlarının fəaliyyətinin təşkili	169
XVIII Fəsil. Daxili işlər orqanlarının mühafizə xidməti.....	173
§ 1. Azərbaycan Respublikası DİN-in mühafizə xidməti, onun təyinatı, sistemi, vəzifə və funksiyalar.....	173
§ 2. DİO-nun mühafizə xidməti tərəfindən obyektlərin mühafizəyə götürülməsinin təşkili.....	177
§ 3. Obyektlərin mühafizəsi xidmətinin aparılması üsulları	185
IV Bölmə. Xüsusi şəraitlərdə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi	188
XIX Fəsil. Kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı ictimai asayışın mühafizəsi və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi	188
§ 1. Kütləvi tədbirlərin anlayışı, növləri və onların səciyyəvi əlamətləri	188
§ 2. Kütləvi tədbirlər zamanı DİO-nun fəaliyyətinin təşkili.....	194
XX Fəsil. Təbii fəlakətlər, epidemiyalar və epizootiya və texnogen qəzalar şəraitində ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi	198
§ 1. Təbii fəlakətlərin, epidemiyaya, epizootiya və texnogen qəzaların növləri və səciyyəvi əlamətləri	198

<i>§ 2. Təbii fəlakətlər, epidemiya və epizootiyalar zamanı DİO-nun fəaliyyətinin təşkili</i>	201
---	-----

XXI fəsil. İctimai qaydanın qrup halında pozulmasının və kütləvi iğtişaşların DİO tərəfindən xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması	210
<i>§ 1. İctimai qaydanın qrup halında pozulmasının və kütləvi iğtişaşların anlayışı və yaranmasının əsas səbəbləri</i>	210
<i>§ 2. Kütləvi iğtişaşların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması ilə bağlı DİO-nun fəaliyyətinin əsas istiqamətləri</i>	214
<i>§ 3. Kütləvi iğtişaşların ləğv edilməsi üzrə DİO-nun həyata keçirdiyi xüsusi tədbirlər</i>	217

XXII Fəsil. Fövqəladə vəziyyət rejimi və onun təmin edilməsi üzrə daxili işlər orqanlarının funksiyaları	222
<i>§ 1. Fövqəladə vəziyyət rejiminin anlayışı və tətbiq edilməsinin əsasları</i>	222
<i>§ 2. Fövqəladə vəziyyət şəraitində idarəetmənin təşkili və bu şəraitdə daxili işlər orqanlarının funksiyaları</i>	227

XXIII Fəsil. Vətəndaşlar tərəfindən dini etiqad azadlığı hüququnun realizəsi zamanı ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin mühafizəsi	235
<i>§ 1. Dini etiqad azadlığı və dini təşkilatlar haqqında qanunvericilik. Dini təşkilatların hüquqi vəziyyətinin əsasları</i>	235
<i>§ 2. Vətəndaşların vicdan azadlığı və etiqad azadlığı hüququnun həyata keçirərkən daxili işlər orqanları tərəfindən ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi</i>	239

ÖN SÖZ

Hüquqi dövlətin formalaşması, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi, qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsini və elmi zəmin üzərində qurulmasını tələb edir.

“Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti” kafedrasının əməkdaşları tərəfindən hazırlanmış dərs vəsaiti bu sahədə atılmış uğurlu addımlardan biridir. Dərs vəsaiti “Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti” fənninin xüsusi hissəsini əhatə etməklə qüvvədə olan qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq tərtib edilmişdir. Dərs vəsaitində ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində daxili işlər orqanlarının hüquq-pozmalara qarşı inzibati-hüquqi mübarizəsinin təşkilati və taktiki məsələləri diqqət önünə çəkilərək zəruri təhlillər aparılmışdır.

“Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti” fənninin xüsusi hissəsi üzrə hazırlanmış dərs vəsaitində daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti dörd əsas istiqamətdə öyrənilir:

– ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə cəlb edilmiş xidmətlər (post-patrol xidməti, polis orqanlarının müvəqqəti saxlama təcridxanalarının işinin təşkili, polis sahə inspektorlarının fəaliyyəti);

– daxili işlər orqanları tərəfindən ayrı-ayrı inzibati xətalara qarşısının alınması və xəbərdar edilməsi;

– ictimai təhlükəsizlik xidmətlərinin inzibati fəaliyyət-lərinin xətt-sahəvi növləri (daxili işlər orqanlarının pasport-qeydiyyat fəaliyyəti, xüsusi icazə sisteminin həyata keçirilməsi, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında olmaları qaydalarına riayət edilməsinə nəzarətin təmin edilməsi, dövlət və yol polisi xidməti, nəqliyyatda daxili işlər orqanlarının xidməti, daxili işlər orqanlarının mühafizə xidməti);

– xüsusi şəraitlərdə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi (kütləvi tədbirlər, təbii fəlakətlər, epidemiya, epizootiya və texniki qəzalar, ictimai qaydanın qrup halında pozulması və kütləvi iğtişaşlar, fəvqəladə vəziyyət rejimi zamanı daxili işlər orqanlarının fəaliyyəti).

Dərs vəsaitinin hazırlanmasında əsas məqsəd müdavim və dinləyicilərə daha məzmunlu və daha geniş nəzəri biliklərin əldə edilməsində zəruri istiqamətlərin verilməsi və onların daha da zənginləşdirilməsidir.

I Bölmə

İctimai təhlükəsizlik xidməti

I Fəsil.

İCTİMAİ TƏHLÜKƏSİZLİK XİDMƏTİNİN MƏZMUNU VƏ ƏSASLARI

§ 1. İctimai təhlükəsizlik xidmətinin anlayışı və səciyyəvi xüsusiyyətləri

İctimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi dövlətin və cəmiyyətin tərəqqisinin əsas şərtlərindən biridir. İctimai təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin ayrılmaz hissəsi olub insan hüquq və azadlıqlarına hörmət, vətəndaş cəmiyyətinin və sosial rifahın inkişafı vasitəsilə mümkündür.

Milli təhlükəsizliyin əsas elementləri aşağıdakılardır:

- iqtisadi təhlükəsizlik;
- hərbi təhlükəsizlik;
- ekoloji təhlükəsizlik;
- informasiya təhlükəsizliyi;
- ictimai təhlükəsizlik və s.

Şəxsiyyətə, cəmiyyət və dövlətə qarşı yönəlmiş istənilən təhlükə sosial sistemin və ya mühitin keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinin dəyişməsinə səbəb ola bilər. Bu zaman təhlükəsizliyi təmin edən obyektlərin normal fəaliyyəti pozulur və ya qeyri-mümkün olur.

Təhlükəsizlik geniş mənada dövlətin, cəmiyyətin, şəxsiyyətin mühafizə edilməsi və müdafiəsini təmin edən iqtisadi, siyasi, təşkilati, hüquqi və digər tədbirlərin məcmusudur.

İctimai təhlükəsizlik insanların hüquq və azadlıqlarının, qanuni maraqlarının, mülkiyyətinin, cəmiyyətin və dövlətin davamlı inkişafını təmin edən maraqların mühafizə olunma vəziyyətidir. İctimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi polisə əsas vəzifələrindən biri olaraq insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına qarşı yönəl-

miş ictimai təhlükəli hadisə və ya əməllərin yaratdığı təhlükənin azaldılması, qarşısının alınması və aradan qaldırılmasına istiqamətlənmiş tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

İctimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin ictimai təhlükəsizlik xidmətlərinin müstəsna rolu vardır. **İctimai təhlükəsizlik xidməti** – ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətkarlığa qarşı mübarizəni həyata keçirən polis aparat və hissələrinin habelə onların şəxsi heyətinin məcmusudur.

İctimai təhlükəsizlik xidmətini digər xidmət sahələrindən fərqləndirən aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

– digər xidmət sahələrindən fərqli olaraq çoxsaylı şəxsi heyətə malikdirlər;

– vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsi zamanı vətəndaşlarla daha sıx ünsiyyətdə olurlar;

– ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində daha geniş taktiki imkanlara malikdirlər.

§ 2. İctimai təhlükəsizlik xidmətinin vəzifələri, növləri və sistemi.

İctimai təhlükəsizlik xidmətləri fəaliyyətlərinin məzmunundan irəli gələrək bir sıra vəzifələrə malikdirlər. İctimai təhlükəsizlik xidmətlərinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

– vətəndaşların şəxsi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;

– ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

– cinayətlərin və inzibati xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması;

– vətəndaşların, müəssisə və təşkilatların hüquqlarının və qanuni maraqlarının cinayət və digər hüquqazidd hərəkətlərdən qorunması;

– cinayət törətmiş şəxslərin tutulması və cinayətlərin açılmasında fəal iştirak edilməsi;

– kütləvi tədbirlərin keçirildiyi, habelə təbii fəlakətlərin, epide-
miya və epizootiyaların baş verdiyi, fəvqəladə vəziyyət elan edil-
diyi zaman ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin
təmin edilməsi;

– təbiətin mühafizəsində iştirak edilməsi, narkomanlıq və alko-
qolizmə qarşı inzibati-hüquqi mübarizənin təşkil edilməsi;

– pasport-qeydiyyat rejiminin təmin edilməsi;

– xüsusi icazə sistemi qaydalarına nəzarətin həyata keçirilməsi.

Qeyd edilən vəzifələr müxtəlif xidmətlər tərəfindən həyata keçir-
lir. İctimai təhlükəsizlik xidmətlərinin aşağıdakı növləri vardır:

– növbətçi hissələrin fəaliyyəti;

– post-patrul xidməti;

– polis sahə inspektorlarının fəaliyyəti;

– müvəqqəti saxlama təcridxanalarının fəaliyyəti;

– yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığı və hüquqazidd
hərəkətlərinin profilaktikası üzrə xidmət;

– yol-patrul xidməti;

– mühafizə xidməti və s.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin əsas vəzifələrinin əhatə dairəsi
onun funksiyalarını müəyyən edir. İctimai təhlükəsizlik xidməti-
nin funksiyaları özündə ictimai qaydanın inzibati-hüquqi mühafi-
zəsinin təşkili və bilavasitə həyata keçirilməsinə, hüquq pozuntula-
rina qarşı mübarizəyə və bu xidmət qarşısında qoyulmuş digər
vəzifələrin yerinə yetirilməsinə yönəldilmiş kompleks təşkilati və
hüquq-mühafizə tədbirlərinin cəmini əks etdirir.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin aparat və hissələri öz funksiyalarını ayrılmaz surətdə bir-biri ilə bağlı iki fəaliyyət növü ilə həyata keçirirlər:

1. təşkilatçılıq fəaliyyəti;

2. inzibati-icraedici fəaliyyət.

Təşkilatçılıq fəaliyyəti – idarəçilik xarakterli kompleks funk-
siyaların realizəsindən ibarətdir. **Onlara aiddir:**

– ictimai qaydanın qorunması və cinayətkarlıqla mübarizə üzrə
zəruri və elmi əsaslanmış məqsədlərin müəyyən edilməsi;

– ictimai təhlükəsizlik xidmətinin aparat və hissələrinin struk-

turunun, onların əməkdaşlarının funksional vəzifələrinin işlənilib hazırlanması;

– qarşıda qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi üzrə təbəçilikdə olan aparat və hissələrin fəaliyyətinin idarə edilməsi;

– onların kadr, maddi-texniki təminatı və s.

Təşkilatçılıq fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqədə olan aşağıdakı iki istiqaməti vardır:

– **Təşkilatdankənar.** Bu fəaliyyət cinayətkarlıqla mübarizə və ictimai qaydanın qorunmasında xidmətin fəaliyyətinin digər dövlət orqanları, ictimai qurum və vətəndaşlarla qarşılıqlı əlaqəsinin və əlaqələndirilməsinin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

– **Təşkilatdaxili.** Bu fəaliyyətin obyektivi ictimai təhlükəsizlik xidmətlərinin inzibati-icraedici fəaliyyətləridir.

Təşkilatdaxili fəaliyyət aşağıdakı yollarla həyata keçirilir:

– şəxsi heyət tərəfindən funksional vəzifələrinin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi;

– xidməti fəaliyyətinin idarə edilməsi;

– kadrların seçilməsi, yerləşdirilməsi, öyrədilməsi və tərbiyə edilməsi;

– işin planlaşdırılması;

– güc və vasitələrin yerləşdirilməsi üzrə qərarların işlənməsi və qəbul edilməsi;

– xidmətin aparılmasının yoxlanılması və ona nəzarət edilməsi;

– qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin strukturu onun qarşısında duran vəzifə və funksiyaların xarakteri ilə müəyyənləşdirilir.

Bu struktur aşağı orqanların yuxarı orqanlara təbəçiliyi əsasında fəaliyyət göstərən, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan, ayrı-ayrı aparat və hissələrin, onların əməkdaşlarının vəzifə siyahılarının məcmusundan ibarətdir. Vəzifə və funksiyalarından başqa (təşkilati strukturu) Azərbaycan Respublikasının inzibati-ərazi bölgüsü, konkret ərazidə yaşayan əhəlinin sayı və sosial-demokratik tərkibi, iqtisadiyyatın inkişafı, cinayətkarlığın səviyyəsi və s. ictimai təhlükəsizlik xidmətlərinə təsir edən əsas amillərdir və ictimai qaydanın qorunması vəziyyəti yuxarıda qeyd olunanlardan asılıdır.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin sistemi üç hissədən ibarətdir:

İctimai təhlükəsizlik sisteminin yüksək təbəqəsi - Azərbaycan Respublikası DİN-in Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsidir. O, mərkəzi sahəvi aparat olmaqla yanaşı həm də xidməti idarəetmə subyektidir, öz səlahiyyətləri çərçivəsində ictimai təhlükəsizlik xidmətlərinə ümumi rəhbərliyi həyata keçirir və Azərbaycan Respublikasının tərkibinə daxil olan Naxçıvan Muxtar Respublikası DİN-in və ərazi polis orqanlarının vasitəsi ilə öz funksiyalarını həyata keçirirlər.

Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətlərin və inzibati xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması, həbs edilmiş şəxslərin mühafizə və müşayiətini, diplomatik nümayəndələrin mühafizəsini, ixrac neft və qaz boru kəmərlərinin təhlükəsizliyinin təmin olunması ilə bağlı polis orqanlarının qarşısında qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsini, habelə xüsusi icazə sisteminin, hərbi və xüsusi daşınmaların həyata keçirilməsini təşkil edir.

Baş İdarənin strukturu aşağıdakı kimidir:

- Profilaktiki işin təşkili idarəsi.
- YYÇ-larla profilaktik işin təşkili şöbəsi.
- PPX təşkili şöbəsi.
- Müvəqqəti saxlama yerlərində xidmətin təşkilinə nəzarət şöbəsi.
- İxrac neft və qaz boru kəmərlərinin təhlükəsizliyi şöbəsi
- PSİ işinin təşkili bölməsi.
- Milli, dini məsələlər üzrə bölmə.
- Xüsusi daşınma qrupu.
- İcazə sistemi bölməsi.
- Təbiəti mühafizə və sanitariya-epidemioloji xidmətlər ilə təqəli işin təşkili bölməsi.
- Təşkilati-analitik bölmə.
- Dəftərxana.
- Diplomantik nümayəndəliklərin mühafizəsi üzrə Əlahiddə Polis Taboru.

Daxili İşlər Nazirliyi Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi öz işini

insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət, qanunçuluq, humanistlik, habelə təkbaşçılıq prinsiplərinin uzlaşdırılması əsasında qurur və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

– ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması işinin təşkili;

– cinayətlərin və inzibati xətalərin, kütləvi iğtişaşların, habelə qrup şəklində ictimai qaydanın pozulması hallarının qarşısının alınması və bununla əlaqədar profilaktiki işin təşkili;

– xüsusi icazə sisteminin həyata keçirilməsi işinin təşkili;

– hərbi və xüsusi daşınmaların təşkili;

– ixrac neft və qaz boru kəmələrinin təhlükəsizliyinin təmin olunması sahəsində görülən tədbirlərin istiqamətləndirilməsi, əlaqələndirilməsi və bu yönümdə daxili işlər orqanlarının işinin təşkili;

– diplomatik nümayəndəliklərin təhlükəsizliyinin təmin olunması sahəsində görülən tədbirlərin təşkili, istiqamətləndirilməsi, bu sahədə ərazi polis orqanları ilə əlaqələrin yaradılması, Əlahiddə Polis Taborunun fəaliyyətinə nəzarət funksiyasının həyata keçirilməsi.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin bu sisteminin **ikinci həlqəsini** DİN-in tərkibinə daxil olan baş polis idarələrinin ictimai təhlükəsizlik xidmətinin idarələri təşkil edir. Həmin hissələrin aparatları verilmiş səlahiyyətləri həddində tabeçilikdə olan xidmətlərə ümumi rəhbərliyi həyata keçirir, öz səviyyələrində ictimai təhlükəsizliyin qorunması ilə bağlı tədbirləri təşkil edir və yerinə yetirirlər. Onlar ictimai təhlükəsizlik xidməti xətti üzrə şöbə və bölmələrdən ibarətdir.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin **üçüncü həlqəsinə** müvafiq şəhər və rayon polis orqanlarının şöbə və bölmələri (qrupları) aiddirlər.

Nəqliyyatda polis orqanlarında ictimai təhlükəsizlik xidmətinin aparat və hissələrinin sistemi yuxarıda qeyd olunan sistemdən bir qədər fərqlidir, bu da nəqliyyat polisinin fəaliyyətinin təşkili-nin xüsusiyyətləri ilə şərtləndirilir. **Bu sistemə aşağıdakılar daxildir:**

a) DİN-in nəqliyyatda baş polis idarəsinin ictimai təhlükəsizlik idarəsi;

b) nəqliyyatda polis idarələrinin ictimai təhlükəsizlik şöbələri;

c) nəqliyyatda polis şöbələrinin ictimai təhlükəsizlik bölmələri (qrupları), həmçinin onların tabeçiliyində olan nizami hissələr.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin birinci və ikinci həlqələrinin aparatları əsasən təşkilatçılıq fəaliyyətini həyata keçirirlər. Bununla yanaşı adı çəkilən xidmətlər yerlərdə tabeçilikdə olan hissə və aparatlara gündəlik təşkilati-metodiki rəhbərliyi həyata keçirir.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin üzərinə qoyulmuş vəzifələrin həyata keçirilməsinin bilavasitə icraçıları şəhər, rayon həmçinin nəqliyyatda polis orqanlarının xidmətlərinin hissə və aparatlarıdır. Bu orqanların hissələri ictimai qaydanın qorunması üzrə post-patrol xidmətini təşkil edir, ictimai təhlükəsizlik xidmətinin digər funksiyalarının realizəsini təmin edirlər. Təcrübi cəhətdən funksiya və vəzifələrin yerinə yetirilməsi bu xidmətin hissələri tərəfindən həyata keçirilir və onların arasında mühüm rol polisin post-patrol xidmətinin hissə və bölmələrinə məxsusdur. Bu hissə və bölmələr tabeçilikdə olan şəhər, rayon və nəqliyyatda polis orqanlarının və yaxudda yuxarı polis orqanlarının tabeçiliyində ola bilərlər.

Şəhər (rayon) polis orqanlarının ictimai təhlükəsizlik xidmətinin hissə və aparatlarının fəaliyyətinin əsas məzmunu ictimai yerlərdə törədilən hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi, qarşısının alınması və üstünün açılmasında tədbirlərin görülməsinə istiqamətləndirilməsi, onları törədən şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsidir. İctimai təhlükəsizlik xidmətlərinin fəaliyyəti aşağıdakı profilaktik xarakterli tədbirlərin icrasına da yönəldilir:

– ictimai qaydanın pozulmasına səbəb olan halların aşkar edilməsi və onların aradan qaldırılması üçün zəruri tədbirlərin görülməsi;

– əhali arasında tərbiyəvi və izahedici işin aparılması;

– hüquqi təbliğat və s.

İctimai qaydanın qorunması bir çox halda ictimai təhlükəsizlik xidmətinin qüvvə və vasitələrinin effektiv istifadə olunmasından və düzgün yerləşdirilməsindən asılıdır.

§ 3. İctimai təhlükəsizlik xidmətinin qüvvələri

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin qüvvələri bu xidmətin hissə və aparatlarının, polis orqanlarının digər xidmət və hissələrinin şəxsi heyəti, həmçinin ictimai qaydanın qorunması və cinayətkarlıqla mübarizə üzrə müəyyən olunmuş qaydada onlarla əməkdaşlıq edən şəxsləri əhatə edir.

Bu qüvvələrə aşağıda göstərilən bəzi özünəməxsus xüsusiyyətlər xasdır:

– öz funksiyalarını həyata keçirən zaman vətəndaşlarla bilavasitə müxtəlif münasibətlərdə olan polis orqanlarının ən böyük qüvvəsidir;

– fəaliyyətlərini qüvvədə olan qanunvericiliyə, xüsusi nizamnamələrə və əsasnamələrə müvafiq həyata keçirən silahlı dəstələri özündə əks etdirir;

– ictimai qaydanın qorunması və cinayətkarlıqla mübarizə üzrə məsələlərin həlli üçün müxtəlif taktiki imkanlara malikdirlər;

– hüquq qaydasının qorunmasında iştirak edən polisin ştatdan-kənar əməkdaşları və digər ictimai qurumlarla sıx qarşılıqlı əlaqədə öz fəaliyyətlərini həyata keçirirlər.

İctimai qaydanın qorunmasında iştirak edən qüvvələr **əsas, əlavə və əlavə təhkim** edilmiş qüvvələrə bölünürlər.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin əsas qüvvələrinə aiddir:

– DİN-in, BPI, NBPI, PI, şəhər-rayon polis orqanlarının ictimai təhlükəsizlik xidmətinin şəxsi heyəti;

– polisin post-patrul xidmətinin hissə və bölmələrinin sırası və rəis heyəti;

– müvəqqəti saxlama təcridxanasının sırası və rəis heyəti;

– polis sahə inspektorları, yol-patrul xidmətinin və mühafizə xidmətinin əməkdaşları və s.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinə əlavə verilmiş qüvvələrinə aiddir:

– polis orqanlarının digər xidmətlərinin əməkdaşları.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinə əlavə təhkim edilmiş qüvvələrə aiddir:

- DİN-in tədris müəssisələrinin şəxsi heyəti;
- DİN-in daxili qoşunlarının şəxsi heyəti;
- ictimai qüvvələr (polisın ştatdankənar əməkdaşları, ictimai təşkilatların nümayəndələri və vətəndaşlar).

İctimai təhlükəsizlik xidmətinə əlavə verilmiş qüvvələr ictimai təhlükəsizlik qüvvələrindən fərqli olaraq hüquq qaydalarının qorunması, ayrı-ayrı və fərdi vəzifələrin, yaxud da əməliyyat şəraiti mürəkkəbləşdiyi hallarda onun təmin edilməsinə cəlb edilirlər.

İctimai təhlükəsizlik xidmətinin texniki vasitələri.

İctimai qaydanın qorunması üçün istifadə edilən **texniki vasitələr** polis naryadlarına sürətlə hərəkət etmək qabiliyyətini, çevikliyi və həmləvərliyini artırmağa imkan verir, onların effektivliyini həyata keçirərək, müvafiq vəzifələrin həlli prosesində hissə və naryadların operativ idarə edilməsini təmin edir.

Onlara addirlər:

- nəqliyyat vasitələri (patrul avtomobilləri, katerlər, xüsusi avtomobil və vertolyotlar, şəxsi heyətin daşınması üçün avtonəqliyyat vasitələri və s.);
- rabitə və siqnalizasiya vasitələri (radioötürücü və səs gücləndirici qurğular və s.);
- odlu silah, xüsusi vasitələr, avadanlıqlar və s.

İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində at və itlərdən istifadə edilə bilər.

İctimai qaydanın qorunmasının təşkili idarəçilik fəaliyyətinin mürəkkəb növüdür və onun həyata keçirilməsi prosesi iki mərhələdə həyata keçirilir:

- idarəçilik qərarlarının hazırlanması və qəbul edilməsi;
- onların icrasının təşkili.

İdarəçiliyin effektivliyi və elmə əsaslanması bir çox halda idarəçilik qərarlarının hazırlanması və qəbul edilməsi mərhələləri ilə

təmin edilir və bu mərhələ prosesində ictimai təhlükəsizlik xidmətinin aparatları ictimai qaydanın qorunması ilə bağlı problemləri aydınlaşdırır və yerinə yetirir, yaranmış problemlərin həll edilməsi məqsədi ilə vəzifələri müəyyən edir.

İctimai qaydanın qorunması ilə bağlı qəbul edilən qərarları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

– Birinci qrupa əmrlər, təlimatlar, göstərişlər və s. idarəçilik qərarları daxildir.

– İkinci qrupa isə polis orqanları tərəfindən hazırlanan iş planları aiddirlər.

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin planlaşdırılması sistemi cari və xüsusi planlardan ibarətdir.

Cari planlar – daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin ümumi istiqamətləri üzrə qarşıya qoyulmuş vəzifələrin səmərəli təmin edilməsi məqsədilə, mövcud vəziyyətin təhlili əsasında hazırlanmış tədbirləri özündə cəmləşdirir və müəyyən konkret dövr üçün nəzərdə tutulur.

Xüsusi planlar – müəyyən sahədə və istiqamətdə, konkret halda və şəraitdə, eləcə də əsas xüsusiyyətləri standart xarakter daşıyan uyğun vəziyyətlərdə qarşıda duran vəzifələrin təmin olunması, qüvvə və vasitələrin cəlb edilməsi, onların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və s. tədbirləri özündə cəmləşdirir, məqsədindən asılı olaraq müəyyən dövrdə istifadə edilməsi, yaxud standart vəziyyətlərdə dərhal tətbiq olunması üçün nəzərdə tutulur.

Cari planlar aşağıdakılardır:

– Azərbaycan Respublikası DİN-də, Naxçıvan MR DİN-də, Bakı şəhəri və Nəqliyyatda BPI-də əsas təşkilati tədbirlər planı (illik).

– Azərbaycan Respublikası DİN və Naxçıvan MR DİN-də Kollegiyanın, Bakı və Nəqliyyatda BPI-nin iş planları (yarımillik).

– Azərbaycan Respublikası DİN-in, Naxçıvan MR DİN-in, Bakı şəhəri və Nəqliyyatda BPI-nin mərkəzi aparatlarının Baş İdarə, idarə və şöbələrində, şəhər, rayon, xətt polis orqanlarında, mühafizə hissələrində, əlahiddə hissələrdə **iş planları (yarımillik)**. **Həmin strukturların tərkibinə daxil olan bölmə və hissələrdə iş planları (rüblük)**.

Xüsusi planlar aşağıdakı sahələr, istiqamətlər və məsələlər üzrə hazırlanır:

– ictimai-siyasi, idman və digər kütləvi tədbirlər zamanı ictimai təhlükəsizliyin və ictimai qaydanın təmin edilməsi;

– Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman, sərəncam və bəyanatlarından, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarından, habelə DİN-in normativ-hüquqi aktlarının tədbirlərindən irəli gələn təxirəsalınmaz vəzifələrin yerinə yetirilməsi;

– hüquqpozmaların profilaktikası, asayişin mühafizəsi və cinayətkarlıqla mübarizənin gücləndirilməsi üzrə kompleks tədbirlərin (əməliyyatların) keçirilməsi;

– qrup halında törədilən hüquqpozmaların qarşısının alınması;

– terrorizmə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi;

– silahlı müqavimət göstərən cinayətkarların zərərsizləşdirilməsi və odlu silahın tətbiqi ilə cinayət törətmiş, habelə digər ictimai təhlükəli əmələ təqsirli olaraq yol vermiş şəxslərin axtarışı və tutulması;

– qaçırılmış, oğurlanmış avtomotoneqliyyat vasitələrinin axtarışı və hərəkətdə olan belə vasitələrin saxlanılması;

– müxtəlif regionlar üzrə xüsusilə ağır və geniş ictimai rezonansa səbəb olmuş cinayətlərlə mübarizədə daxili işlər orqanlarının digər hüquq-mühafizə orqanları ilə birgə fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;

– fəvqəladə hadisələr və təbii fəlakətlərin baş verməsi zamanı onların ağır nəticələrinin aradan qaldırılması;

– konkret işlər üzrə əməliyyat-axtarış və istintaq tədbirlərinin keçirilməsi;

– qonşu dövlətlərin daxili işlər orqanları ilə birgə ölkə qanunvericiliyinə uyğun olaraq əməliyyat-axtarış və profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Üçüncü qrupa isə ictimai qaydanın qorunması üzrə əməliyyat şəraitinin təhlili və qiymətləndirilməsi əsasında hazırlanmış dislokasiya planları, post cədvəlləri və s. aiddirlər.

II Fəsil. POLİSİN POST-PATRUL XİDMƏTİNİN İŞİNİN TƏŞKİLİ

§ 1. Polisin post-patrul xidmətinin hüquqi vəziyyəti, əsas vəzifələri

Polisin çoxsaylı vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsində post-patrul xidmətinin xüsusi rolu vardır. Daxili işlər orqanlarında çoxsaylı şəxsi heyətə malik post-patrul xidməti daha geniş taktiki imkanlara malikdir.

Post-patrul xidməti ictimai qaydanın qorunması, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi və cinayətkarlığa qarşı mübarizə işinin təmin edilməsinin əsas vasitəsidir. Post-patrul xidməti yaşayış məntəqələrində, yollarda, nəqliyyatda təşkil olunur və xüsusi təyin edilmiş naryadlar vasitəsilə həyata keçirilir.

Post-patrul xidmətinin fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının qanunlarına, DİN-in normativ hüquqi aktlarına və DİN-in 30.05.2001-ci il tarixli 212 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş «Post-patrul xidmətinin Nzamnəməsi»nə əsasən təşkil edilir.

Post-patrul xidməti qanunçuluq, humanizm, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına hörmət, dövlət orqanları, ictimai qurumlar və vətəndaşlarla qarşılıqlı əlaqə, təkbaşçılıq prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir.

Polisin post-patrul xidmətinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- ictimai yerlərdə ictimai qaydanı qorumaq və ictimai təhlükəsizliyi təmin etmək;
- cinayətlərin və digər hüquqpozumaların qarşısının alınması;
- şəxsiyyəti, insan hüquq və azadlıqlarını və mülkiyyəti hüquqazidd əməllərdən qorumaq;
- cinayətlərin açılmasında və cinayətkarların yaxalanmasında fəal iştirak etmək;
- yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin olunmasına nəzarət etmək.

Ərazi və nəqliyyatda polis orqanlarının nizami hissə və bölmə-

lərinin, mühafizə polisinin, DYP-nin şəxsi heyəti post-patrul xidmətinin qüvvələrini təşkil edir. Post-patrul xidməti müəyyən olunmuş qaydada odlu silah, xüsusi, əməliyyat, rabitə və texniki vasitələr, habelə xidməti itlərlə təmin olunur.

Zəruri hallarda nizami hissə və bölmələrin tərkibində, xidməti ərazidə daha geniş yayılmış hüquqpozmalara qarşı (fahişəlik, nar-komaniya, nəqliyyat vasitələrinin qaçırılması və s.) mübarizə aparmaq məqsədilə xüsusi qruplar təşkil oluna bilər. Bu qrupların işi əməliyyat xidmətləri ilə qarşılıqlı fəaliyyət şəraitində hissə və bölmələrin komandir heyətinin gündəlik nəzarəti altında həyata keçirilir. Həmin qruplara cəlb olunan əməkdaşların ümumi sayı şəxsi heyətin 15%-dən artıq olmamalıdır.

Şəxsi heyətin, habelə nəqliyyat, rabitə və digər vasitələrin post-patrul xidmətindən kənar sahələrdə istifadəsi qəti qadağandır.

Əməliyyat şəraitinin dəyişilməsi ilə əlaqədar polis orqanlarının nizami hissə və bölmələri arasında şəxsi heyətin sayı yenidən bölüşdürülə bilər, habelə bir neçə polis orqanlarının şəxsi heyəti konkret tapşırıqların icrası ilə bağlı xidməti ərazidən kənarında istifadə oluna bilər.

Ərazinin xüsusiyyətlərindən və həyata keçiriləcək vəzifələrdən asılı olaraq post-patrul xidməti əsasən aşağıdakı naryad növləri tərkibindən həyata keçirilir:

- patrul;
- patrul qrupu;
- post;
- müşayiət naryadı.

Patrul – həvalə olunmuş marşrutu gəzməklə (miniklə dövrə vurmaqla), onun ayrı-ayrı sahə və obyektlərini müayinə etməklə xidməti vəzifələrini yerinə yetirən, bir və ya bir neçə polis əməkdaşlarından təşkil olunmuş səyyar naryaddır. Patrullar avtomobil-də (PA) xidmət apara bilər. Xidmət aparmaq üçün patrula marşrut ayrılır.

Naryad üçün təyin olunan hərəkət yolu görünmə və eşidilmə hüdudunda yerləşən bitişik ərazi ilə birgə marşrut adlanır. Piyada patrul üçün marşrutun uzunluğu 1-1,5 km, motosiklətdə patrul

üçün 3-5 km, avtomaşında 6-8 km ola bilər. Xüsusi tapşırıqlar yerinə yetirilərkən marşrutun uzunluğunu artırmaq və ya qısaltmaq olar. Marşrut zolağının eni bilavasitə ərazidə dəqiqləşdirilir.

Polis əməkdaşına həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirildiyi yer və ya ərazi sahəsi post adlanır. Postda xidmət aparmaq üçün təyin olunan polis əməkdaşı postaçı adlanır. Hər bir postun mərkəzi və sərhədləri müəyyənləşdirilir. Əraziyə müşahidə aparılması, cinayətlərin və ictimai qaydaların pozulması hallarının qarşısının daha çevik alınması üçün ən münasib yerdə postun mərkəzi müəyyənləşdirilir. Ümumi qayda kimi, postun mərkəzindən onun sərhədlərinə qədər olan məsafə 300 metrədən artıq olmamalıdır.

Patrul qrupu – vahid rəhbərlik altında birləşdirilmiş iki-üç və daha çox patrullarda təşkil olunmuş polis naryadıdır. Ona rəhbərlik daha hazırlıqlı əməkdaşa tapşırılır. Patrul qrupu üçün bir neçə marşrutu birləşdirən patrol sahəsi ayrılır. Qrupun özülünü radio-rabitə vasitəsilə təchiz olunmuş avtomobildə xidmət aparan patrol təşkil edir.

Müşayiət naryadı bir neçə polis əməkdaşından ibarət olub təyyarələrdə, qatarlarda və gəmilərdə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədi ilə təşkil edilir.

İctimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi və cinayətkarlığa qarşı mübarizə məqsədi ilə aşağıdakı polis naryadı növləri də tətbiq edilə bilər: səyyar polis qrupu (SPQ); təhlükəsizliyi təmin edən patrol, post (TTP); obyekt mühafizə edən patrol, post (OMP); yol patrol xidməti postu (YPXP); yol patrol xidməti naryadı (YPXN) və nəzarət-buraxılış məntəqəsi (NBM). Bundan əlavə olaraq, siper (S), qarovul (Q), konvoy (K), ehtiyat (E) və digər naryadlar təyin oluna bilər.

Polis əməkdaşları post-patrol xidmətini müəyyən olunmuş geyim formasında aparırlar. Xüsusi tapşırıqların yerinə yetirilməsi zamanı yuxarı rəisin sərəncamı ilə onların mülki geyimdə xidmət aparmalarına icazə verilə bilər.

Post-patrol xidmətini aparan şəxsi heyətin xidmət vaxtı onun polis orqanının (hissənin, bölmənin) məsul növbətçisinin, yaxud naryadların xidmətinə rəhbərlik edən digər şəxsin tabeliyində ol-

duğu müddətlə hesablanır. Polis əməkdaşları təlimatlandırma üçün sıraya düzləndikləri andan göstərilən şəxslərin tabeliyinə daxil olur, həmin şəxslərdən xidmətin qurtarması barədə icazə alındıqdan sonra onların tabeliyindən çıxırlar.

Xidmət apardıqları müddətdə şəxsi heyətə qida qəbul olunması və istirahət üçün 1 saat vaxt ayrılır. Qıdanın qəbul olunması bilavasitə postlarda (marşrutlarda) əməkdaşların əvəz edilməsi üsulu ilə təşkil olunur. Bu naryadda fasiləsiz xidmət aparma müddəti 5 saatdan artıq olmamalıdır. Fasilə xidmət vaxtının ümumi müddətindən çıxılır.

Polis orqanının rəisinə (hissənin, bölmənin komandirinə) şəxsi heyətin müəyyən olunmuş xidmət vaxtının artırılmasına və sonradan həmin müddət nəzərə alınmaqla əməkdaşlara əlavə istirahət verilməsinə icazə verilir. Şəxsi heyət sutkanın hər bir vaxtında xidmətə təyin oluna bilər.

Havanın hərəti – 10 dərəcədən aşağı, habelə +35 dərəcədən yuxarı olduğu halda naryadların fasiləsiz xidmət aparma müddəti bir qayda olaraq iki saatdan artıq olmamalıdır. Şəxsi heyətin dəyişilməsi rəis, onun xidmət üzrə müavini, onlar olmadıqda – növbətçi tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Əməliyyat şəraitinin gərginləşdiyi, fəvqəladə hadisələr (təbii fəlakət, yangın, iri miqyaslı istehsalat qəzaları, bədbəxt hadisələr, epidemiya, epizootiya və s.) baş verdiyi, kütləvi tədbirlər (ictimai-siyasi, mədəni-tamaşa, idman və s.) keçirildiyi hallarda nazirliyin rəhbərliyinin və ya müvafiq polis orqanlarının rəislərinin yazılı əmrləri (göstərişləri) ilə post-patrul xidmətinin aparılmasının gücləndirilmiş variantı tətbiq oluna bilər.

§ 2. Post-patrul xidmətinin idarə olunmasının əsasları və vahid dislokasiya üzrə təşkili

Post-patrul xidmətinin hissə və naryadlarının idarə olunması mürəkkəb prosesdir və məzmununa aşağıdakı elementlər daxildir:

– əməliyyat şəraitinin, ictimai qaydanın qorunması vəziyyətinə və cinayətkarlığa təsir edən halların təhlili;

- qərarın hazırlanması və qəbul edilməsi;
- qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün ayrılmış qüvvə və vasitələrin hazırlanması, naryadların təlimatlandırılması;
- hissə (bölmə) və naryadların qarşılıqlı fəaliyyəti, vaxtında məlumat mübadiləsinin təşkil edilməsi, onlara daimi və davamlı əlaqənin təmin olunması;
- post-patrul xidmətinin qüvvə və vasitələrinin çevik yerdəyişməsi;
- post-patrul xidmətinin təşkilinə və aparılmasına nəzarət;
- hissə (bölmə) və naryadların fəaliyyətinin nəticələrinin qeydiyyatı və qiymətləndirilməsi.

Polis orqanının rəisi, hissənin (bölmənin) komnadiri hissə (bölmə) və naryadları şəxsən və ya onun təbəçiliyində olan aparat (qərargah) vasitəsi ilə idarə edir. O, təbəçiliyində olan hissə (bölmə) və naryadların marşrutunu və dislokasiyasını, maddi-texniki təchizatını və ehtiyaclarını bilməli, onlar tərəfindən xidməti vəzifələrinin dəqiq və düzgün yerinə yetirmələrinə müvəffəq olmalıdır. Xidmət aparma zamanı naryadların operativ idarə olunmasını polis orqanlarının növbətçi hissələri həyata keçirir. Gücləndirilmiş rejim tətbiq olunduğu vaxt naryadların idarə olunması təşkil edilmiş xüsusi qərargaha həvalə oluna bilər.

Hissə və naryadların idarə olunmasının əsasını polis orqanının rəisi, hissə komandiri tərəfindən əməliyyat şəraitinin təhlili əsasında qəbul edilmiş qərar təşkil edir.

Polis orqanının rəisi, hissə (bölmə) komandiri əməliyyat şəraitini qiymətləndirirərkən, küçələrdə, digər ictimai yerlərdə cinayətkarlığın və ictimai qaydanın qorunması vəziyyətini, əhalinin sayını və tərkibini, əldə olan qüvvə və vasitələri, post-patrul xidmətinin işinin nəticələrini, ərazinin (dəmir yolunun, su hövzəsinin) xüsusiyyətini, sənaye, ticarət və digər obyektlərin yerləşməsini, onların iş rejimini, habelə ilin, günün vaxtını, hava şəraitini, əməliyyat şəraitini səciyyələndirən digər amilləri nəzərə almalıdır.

Əməliyyat şəraitinin öyrənilməsində və qiymətləndirilməsində aşağıdakı mənbələrdən istifadə olunur: cinayətkarlığın vəziyyətini əks etdirən təhlil materialları; operativ və iş xəritələri, planlar sxemləri; DİN-in digər orqan və hissələrin məlumatları, istintaq

orqanlarının materialları; sahə inspektorlarının, əməliyyat, pasport-qeydiyyat, dövlət yol polisi və digər xidmətlərin məlumatları; post-patrol naryadlarının məruzələri; dövlət orqanlarının və ictimai təşkilatların məlumatları; vətəndaşların ərizələri.

Post-patrol xidməti hissələrində cinayətkarlığın və ictimai qaydanın vəziyyətini öyrənmək üçün əsasən cari təhlil və əməliyyat şəraitinin dəyişməsi üzrə fasiləsiz izləmə tətbiq edilir. Cari təhlil rub, yarım il, 9 ay və il ərzində aparılır və əməliyyat şəraitinə təsir edə biləcək qısa müddətli amilləri aşkar etməyə imkan verir. Əməliyyat şəraitinin dəyişməsinə fasiləsiz izləmə (növbə, sutka, həftə, ay ərzində təhlil) naryadların hərəkətlərinə nəzarətin həyata keçirilməsinə kömək edir və şəxsi heyətin işində olan nöqsanların ilkin mərhələdə aşkar edilməsinə imkan verir. Belə əməliyyat şəraitinin dərinədən və keyfiyyətli təhlili post-patrol xidmətinin qüvvələrinin və vasitələrinin yerləşdirilməsi üçün, yəni ictimai qaydanın qorunması üçün əsas səylərin cəmləndirilməsi, lazım olan ərazilərin, sahələrinin düzgün müəyyən edilməsi, xidməti naryadların növləri və onlar tərəfindən xidmətin aparılması vaxtını və yerinin təyin edilməsi, digər təşkilati məsələləri həll etmək üçün kifayət qədər tam və vaxtında qərar qəbul edilməsini təmin edir.

İctimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində, cinayətkarlığa qarşı mübarizədə, obyektlərin qorunmasında və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin olunmasında polisin qüvvə və vasitələrinin razılaşdırılmış kompleks şəkildə istifadə olunması və ərazinin naryadlar vasitəsilə tam qapanması məqsədilə post-patrol xidməti vahid dislokasiya üzrə təşkil edilir.

Vahid dislokasiya əməliyyat, mühafizə və dövlət yol polisi aparatlarının iştirakı ilə ictimai təhlükəsizlik xidməti tərəfindən tərtib edilir.

Post-patrol xidmətinin Nizamnaməsinə əsasən post-patrol xidmətinin vahid dislokasiya üzrə təşkilati aşağıdakıları əks etdirir:

- əməliyyat şəraitinə əsasən naryadların yerləşdirilməsi zəruri olan sahələri;
- post-patrol xidmətinin aparılmasına cəlb olunan naryadların və patrol nəqliyyatının gündəlik normalarını;

– naryadların patrul və postlarının vahid dislokasiyasının sxemini (planını);

– qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsinə və istifadəsinə dair qəbul edilmiş qərarı;

– xidmət zamanı naryadlar arasında qarşılıqlı fəaliyyətin və rabitənin təşkilini, habelə onların idarə olunmasını;

– naryadların xidmət aparmasına nəzarəti və görülmə işlərinin uçot qaydalarını;

– naryadların xidmətə hazırlanmasını və təlimatlandırılmasını.

Post-patrul xidmətini aparan naryadlara, habelə, səyyar polis qruplarına və patrullara sutkalıq normaya əsasən nəqliyyat vasitəsi ayrılır.

Polis orqanının, hissənin (bölmənin) imkanlarından, polis nəfərlərinin ştat üzrə sayından və şəxsi heyətə olan tələbat əmsalından asılı olaraq **post-patrul xidmətində şəxsi heyətin orta sutkalıq istifadəsi müəyyənləşdirilir**. Sutkada 8 saat bağlanan postlar (marşrutlar) üçün şəxsi heyətə tələbat əmsalı 2,1 vahid təşkil edir. Əgər postlar (marşrutlar) 8 saatdan artıq müddətə bağlanırsa, onda hər bir saat üçün əmsalı 0,26 vahid artırılır.

Patrul marşrutlarının və postların vahid dislokasiyası ildə iki dəfə, qış və yay mövsümü üçün tərtib olunur. Vahid dislokasiya əməliyyat şəraitinin təhlili və post-patrul xidmətinə təyin olunan naryadların müəyyən edilmiş mütləq sutkalıq normaları nəzərə alınmaqla polis orqanının rəisinin qərarına əsasən tutulur. Vahid dislokasiya əsas marşrutlarla (postlarla) yanaşı əlavə marşrutlar (postlar) da işlənilir və hazırlanır. Əlavə marşrutlar (postlar) post-patrul xidmətinin gücləndirilməsi məqsədilə böyük rəis heyəti tərəfindən ayrılan naryadlarla və ya əməliyyat şəraitinin dəyişməsi ilə əlaqədar əldə olan qüvvələrin zəruri yerdəyişməsi zamanı onların zərurət olmadan bir-birlərini təkrarlama (eyni yerdə, eyni vaxtda xidmət aparma) hallarına yol verilməməlidir. Eyni zamanda hüquq-pozmaların daha çox qeydə alındığı ərazilərdə naryadların sıxlığı artırılmalıdır.

Vahid dislokasiya polis orqanının rəisi tərəfindən təsdiq edilir. Həmin müddət ərzində əməliyyat şəraitinin təhlili əsasında dislokasiya mütəmadi olaraq dəqiqləşdirilir. Əməliyyat şəraitinin əmə-

həmiyyətli dərəcədə dəyişildiyi halda dislokasiya yenidən işlənilib hazırlanır.

Post-patrol xidməti naryadları ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi və cinayətkarlığa qarşı mübarizə ilə əlaqədar vəzifələrini yerinə yetirməklə yanaşı, obyektlərin qorunmasını və yol hərəkətinin təhlükəsizliyini təmin etməlidirlər; mühafizə polisi və dövlət yol polisi naryadları müvafiq olaraq obyektlərin qorunması və yol hərəkətinin təhlükəsizliyi ilə bağlı vəzifələrinin icrası ilə yanaşı, ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi və cinayətkarlığa qarşı mübarizə ilə əlaqədar vəzifələrin icrasını təmin etməlidirlər.

İctimai qaydanın qorunmasında iştirak edən polis orqanlarının müxtəlif xidmətlərinin qüvvələrinin yerləşdirilməsi həmin xidmətlərin bilavasitə iş yerləri və vaxtları nəzərə alınmaqla həyata keçirirlər.

Post-patrol xidməti naryadlarının sutka ərzində yerləşdirilməsi haqqında daxili işlər orqanının yaxud ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi tərəfindən qərar gələn sutka üçün qəbul edilir. Bu qərar post cədvəlində sənədləşdirilir və təsdiq edilir. Zəruri hallarda orqanın rəisi naryadları manevr etmək hüququna malikdir, yəni əməliyyat şəraitinin mürəkkəbləşməsi, yaxud qəfil meydana çıxması vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar post və marşrutların yerini dəyişə bilər. Sutka ərzində növbə üzrə naryadların faktiki olaraq yerləşdirilməsi daxili işlər orqanlarının növbətçi hissəsində yerləşən iri miqyaslı rayon (şəhər) ərazisinin planında (sxemində) növbə üzrə öz əksini tapmalıdır. Naryadların post və marşrutlara çıxması vaxtı və onlar tərəfindən xidmətin aparılması müddəti polis orqanının rəisi tərəfindən müəyyən edilir. Bu zaman gələn sutkalarda naryadların çıxması qərarları elə qəbul edilməlidir ki, günün əməliyyat şəraiti gərginləşdiyi saatlarda və hüquq-pozmaların baş verməsinin artdığı yerlərdə naryadların sayı artmış olsun. Eyni zamanda avtomotopatrullar və piyada naryadlar arasında müvafiq tənəsüblük yaranmasına əməl edilsin.

§ 3. Post-patrul xidmətinin aparılması

Post-patrul xidmətinin aparılması polis əməkdaşından yüksək sayıqlıq və zəruri bilgiler tələb edir. Xidmətə çıxan polis əməkdaşları aşağıdakıları bilməlidir:

- qarşıya qoyulan vəzifəni;
- marşrutun (postun) əməliyyat şəraitini və xüsusiyyətini;
- axtarışda olan cinayətkarların və oğurlanmış əşyaların əlamətlərini;

- yaxın ərazi (nəqliyyatda) polis orqanının, mühafizə və dövlət yol polisi naryadlarının, səyyar polis qruplarının və s. yerləşməsini;
- növbətçi ilə əlaqə saxlama və radiomübadilə aparılması qaydalarını;

- marşruta (posta) yaxın küçələri, döngələri, meydanları, həyətləri, vağzalları, mehmanxanaları və s.;

- şəhər (rayon) ərazisində yerləşən dövlət orqanlarının, polis, prokurorluq, milli təhlükəsizlik, məhkəmə, yanğın təhlükəsizliyi orqanlarının, idarə və müəssisələrin, ictimai təşkilatların ünvanlarını;

- yanğın söndürən dəstələrin və təcili tibbi yardım stansiyalarının telefonlarını, yaxın xəstəxanaların, apteklərin ünvanlarını;

- ictimai nəqliyyatın marşrutlarını, dayanacaqlarını, metro stansiyalarını, avtomaşın və taksi dayanacaqlarını;

- dövlət orqanlarının, sənaye və ticarət müəssisələrinin, ictimai təşkilatların və nəqliyyatın iş qaydalarını;

- profilaktiki qeydiyyatda və polisin nəzarəti altında olan şəxsləri;

- hüquqpozumaların törədilməsi, habelə cəmiyyətə zidd ünsürlərin toplanması və gizlənməsi güman edilən yerləri.

Naryadların dəyişdirilməsi təyin edilmiş yerdə aparılır. Növbəni qəbul edən naryad marşrutu (postu) təhvil verən naryada özünü təqdim edir. Növbəni təhvil verən naryad növbəni qəbul edən naryada xidmət zamanı baş vermiş hadisələr və daxil olmuş göstərişlər barədə məlumat verir. Zərurət olduqda onlar marşrutu, postun ərazisini birlikdə gəzirilər. Marşrutun (postun) təhvil-təslim zamanı növbəni qəbul edən naryad tərəfindən növbəni təhvil verən

naryadın xidməti kitabçasında qeydlər aparılır və növbətçiyə məruzə olunur.

Müəyyən olunmuş vaxtda növbə gəlmədikdə xidmət aparan naryad telefonla (digər vasitə ilə) növbətçiyə bu barədə məruzə edir və yalnız onun icazəsi ilə marşrutu (postu) tərk edir.

Naryad təyin olunmuş vaxt ərzində marşrutdan (postdan) kənarlaşmadan orada xidmət aparır. O, müvəqqəti olaraq aşağıdakı hallarda marşrutu tərk edə bilər:

- polis orqanı rəisinin, hissə (bölmə) komandirinin və onların müavinlərinin, növbətçinin və ya onun köməkçisinin göstərişi ilə;
- ictimai qaydanın qorunması, cinayətin xəbərdar olunması və ya qarşısının alınması məqsədi ilə;
- qaçıb gizlənən cinayətkarların təqib edilməsi üçün;
- inzibati xəta törətmiş şəxslərin polis orqanına gətirilməsi üçün;
- vətəndaşların təcavüzdən müdafiə zərurəti olduqda;
- cinayətlər, təbii fəlakətlər, bədbəxt hadisələr zamanı zərərçəkənlərə yardım göstərilməsi, habelə küçələrdə və digər ictimai yerlərdə gözlənilmədən xəstələnənlərin və ya köməksiz vəziyyətdə olan şəxslərin yaxın tibb müəssisəsinə aparılması üçün;
- qonşu naryadlara, DİN və MTN-in əməliyyat işçilərinə köməklik göstərilməsi üçün;
- yanğının söndürülməsi üçün;
- hadisə yerinin mühafizəsi üçün.

Marşrutun (postun) tərk olunması barədə naryad telefonla və ya digər vasitə ilə növbətçiyə məruzə edir.

Post-patrol xidmətinin Nizamnaməsinə əsasən xidmətə təyin olunmuş naryadların aşağıdakı hüquqları vardır:

- hər bir şəxsdən cinayətlərə və digər hüquqpozmalara, şəxsiyyət və ictimai qayda üçün təhlükə törədən və onlara şərait yaranan hərəkətlərə son qoyulmasını tələb etmək;
- cinayət və ya inzibati xəta törətməkdə şübhə edilənlərin şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək üçün sənədlərini yoxlamaq;
- məhkəmənin (hakimin) müvafiq qərarı olmadan cinayət və digər inzibati xəta törətmiş, yaxud törədilməsində şübhələnilən şəxsi aşağıdakı hallarda tutmaq;

- şəxs cinayət və ya inzibati xəta törədərkən, yaxud törətdikdən bilavasitə sonra yaxalandıqda;
- hadisəni bilavasitə görənlər, o cümlədən zərər çəkmiş şəxslər məhz həmin cinayət və ya inzibati xəta törətdiyini göstərdikdə;
- şübhə edilən şəxsdə və ya onun paltarında, ona məxsus digər əşyalarda və ya mənzilində cinayətin və ya inzibati xətanın izləri tapıldıqda;
  - qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda yaşayış binalarına və ya digər tikililərə, torpaq sahələrinə, müəssisə, idarə, təşkilatların ərazilərinə daxil olmaq;
  - xarici dövlətlərin diplomatik, konsulluq və başqa nümayəndəliklərinə, beynəlxalq təşkilatlara məxsus olan və xüsusi təyinatlı nəqliyyat vasitələri istisna edilməklə, son zərurət vəziyyətində hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus avtonəqliyyat vasitələrində hadisə yerinə getmək, təcili tibbi yardıma ehtiyacı olan şəxsləri tibb müəssisələrinə çatdırmaq və cinayət törətmiş şəxsləri təqib etmək üçün bu nəqliyyat vasitələrindən istifadə etmək (belə hallarda nəqliyyat vasitələri sahiblərinin tələbi ilə onlara dəymiş ziyan polis tərəfindən ödənilməlidir);
  - qanunla müəyyən edilmiş qaydada fiziki qüvvədən, xüsusi vasitələrdən və odlu silahdan istifadə etmək;
  - inzibati xətaya yol verən şəxslər haqqında qanunvericilikdə nəzərdə tutulan təbirlər görmək;
  - ictimai qayda və ya insanların təhlükəsizliyi üçün təhlükə yandıqda ərazilərə və binalara girişi və orada olmağı məhdudlaşdırmaq, aparılan işləri dayandırmaq, nəqliyyatın hərəkətini məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;
  - cinayət və ya inzibati xəta törətməkdə şübhələnilən hərbi qulluqçuları tutub hərbi patrullara, hərbi komendanta, qoşun hissələrinin komandirlərinə və ya hərbi komissarlıqlara təhvil vermək;
  - ictimai təhlükəli əməllərə görə məhkəmənin qərarı ilə təyin olunmuş tibbi xarakterli məcburi tədbirlərdən yayınan ruhi xəstələri, xroniki alkoqolikləri, narkomanları tutmaq və xüsusi tibb müəssisələrinə gətirmək;
  - qanunla müəyyənləşdirilmiş hallarda və qaydada təyin olunmuş tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlərdən yayınan yetkinlik

yaşına çatmayan şəxsi tutmaq və xüsusi tərbiyə müəssisəsinə gətirmək;

– saxtalaşdırma əlaməti olan sənədləri, habelə mülki dövriyyədən çıxarılmış və xüsusi icazə olmadan saxlanılan əşyaları, maddələri, materialları və qurğuları gbtürmək;

– qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada nəqliyyat vasitəsinə saxlamaq, onu idarə edən şəxsin sürücülük hüququna dair sənədlərini və daşınan yükün sənədlərini yoxlamaq, sərxoş vəziyyətdə olan və ya sürücülük vəsiqəsi olmayan şəxsləri nəqliyyat vasitəsinin idarə edilməsindən kənarlaşdırmaq;

– nəqliyyat vasitəsinin idarə edən şəxs və onunla birlikdə olan sərnişinlər tərəfindən cinayət törədilməsi haqqında dəqiq məlumat olduqda, habelə nəqliyyat vasitəsinin idarə olunması ilə cinayət törədilməsinə real təhlükə yarandıqda nəqliyyat vasitəsinin təqib etmək.

Toxunulmazlıq hüququna malik olan xarici vətəndaşların polis orqanına gətirilməsi qadağandır. Polis orqanına gətirilən hüquq-pozmaya yol vermiş hər bir şəxs haqqında raportla məruzə olunur.

III Fəsil.

POLİS ORQANLARININ MÜVƏQQƏTİ SAXLAMA YERLƏRİNİN İŞİNİN TƏŞKİLİ

§ 1. Tutulmuş və həbsə alınmış şəxslər üçün MSY-nin təyinatı və fəaliyyətinin hüquqi əsasları

İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətkarlığa və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizədə tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin saxlanılması və mühafizə olunması DİO-nun fəaliyyətində əsas yer tutur.

Tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin mühafizəsinin mahiyyəti onların təcrid edilməsinin təmin edilməsindən və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş recimdə saxlanılmalarından ibarətdir. DİO-nun bu vəzifələri müvəqqəti saxlama yerlərinin xidməti tərəfindən həyata keçirilir. Tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin mühafizəsi, onların etibarlı təcrid olunmasından, müşayiət edilməsindən, saxlama yerinin ərazisində hərəkəti zamanı və ya təyin olunmuş yerə çatdırılarkən, mühafizənin təmin edilməsindən ibarətdir. Tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin mühafizəsini və müşayiətini yerinə yetirmək üçün polis orqanlarında mühafizə-müşayiət hissələri yaradılır.

Tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin saxlanılmaları qanunun aliliyi, hər kəsin qanun qarşısında bərabər olması, humanizm və insan ləyaqətinə hörmət prinsipləri əsasında həyata keçirilməlidir.

MSY-də şəxslərin saxlanılmasında qanunçuluğa riayət olunmasına nəzarət prokuror və məhkəmə orqanları, daxili nəzarət isə DİN-in, onun tabeçiliyində olan müvafiq orqan və xidmətlər tərəfindən həyata keçirilir.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi və «Həbs yerlərində saxlanılan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında» Qanunla müəyyən edilmiş hallarda və müddətlərdə müvəqqəti saxlama yerlərində saxlanılırlar.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində hüquq və

azadlıqlarının təmin edilməsi ilə bağlı münasibətlər «Həbs yerlərində saxlanılan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir.

Bu sahədə istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakılardır:

tutulmuş şəxs - cinayət törətməkdə şübhəli olduğu üçün tutulmuş şəxs, ittiham elan etmək üçün tutulmuş şəxs, barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduğu üçün tutulmuş təqsirləndirilən şəxs, hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə tutulmuş məhkum;

həbs edilmiş şəxs - barəsində məhkəmə tərəfindən həbs qətimkan tədbiri seçilmiş təqsirləndirilən şəxs;

məhkum olunmuş şəxs - barəsində məhkəmə tərəfindən çıxarılan ittiham hökmü qanuni qüvvəyə minmiş şəxs;

qadağan olunmuş əşyalar - tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən həbs yerlərində hazırlanması, saxlanılması, gəzdirilməsi, daşınması və istifadəsi qadağan olunmuş əşyalar, habelə həbs yerində saxlanılan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə digər şəxslər tərəfindən yoxlamadan gizlətməklə və ya hər hansı digər üsulla verilməsi və ya ötürülməsi qadağan olunmuş əşyalar.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həbs yerlərində saxlanılmasında əsas məqsəd cinayət mühakimə icraatının vəzifələrinin həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər aşağıdakı həbs yerlərində saxlanılırlar:

- müvəqqəti saxlama yerləri;
- Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış başqa silahlı birləşmələrin qarnizon hauptvaxtları;
- istintaq təcridxanaları.
- Səfərə çıxmış gəmidə cinayət törətməkdə şübhəli olduğuna görə dəniz gəmisinin kapitanı və ya onu əvəz edən şəxs tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə

uyğun olaraq tutulmuş şəxs bunun üçün xüsusi ayrılmış yerlərdə saxlanılır.

Şəxsin tutulması və ya həbs olunması üçün əsaslar aşağıdakılardır:

- Cinayət törətməkdə şübhəli olduğu üçün tutulmuş şəxsin müvəqqəti saxlama yerində saxlanması Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmiş qaydada və hallarda cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar tərəfindən tərtib edilmiş tutulma haqqında protokol (Həmin orqanın rəhbəri tərəfindən imzalanmalı və gerbli möhürlə təsdiqlənməlidir).

- Cinayət prosesində ittiham elan edilməli olan şəxsin və ya barəsində seçilmiş qətimkan tədbirinin şərtlərini pozan təqsirləndirilən şəxsin tutulması Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmiş qaydada və hallarda cinayət təqibi orqanının müvafiq qərarı.

- Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli məqsədi ilə məhkumun tutulması və ya təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmiş qaydada və hallarda yalnız məhkəmənin qərarı.

Müvəqqəti saxlama yerlərində saxlama müddətləri:

- Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası yerinə məcburi göndərilməsi və ya təyin olunmuş cəzanın digər cəza növü ilə əvəz edilməsi, habelə şərti məhkum etmənin və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmənin ləğvi məsələsinin həlli üçün tutulmuş şəxs ən gec 7 gün ərzində, digər hallarda isə tutulma anından ən gec 48 saat keçənədək (bu müddətdə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və tutulma müddətinin uzadılması barədə qərar qəbul olunmazsa) müvəqqəti saxlama yerində saxlanıla bilər.

- Məhkəmə qərarına əsasən həbs edilmiş şəxs müvəqqəti saxlama yerində 24 saatdan artıq saxlanıla bilməz və bu müddət bitə-

nədək o, istintaq təcridxanasına keçirilməlidir (şəxsin nəqliyyat vasitələri ilə istintaq təcridxanasına aparılması müddəti göstərilən müddətə daxil deyildir).

- Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 102, 114, 120.2.11, 169, 214, 214-1, 214-3, 215.3, 217, 218, 219, 219-1, 220, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 282 və ya 283-1-ci maddələri ilə istintaqı aparılan cinayət işləri üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin sayının çoxluğu, işin xüsusi mürəkkəbliyi və ya toplanmış materialların həcmnin böyüklüyü bu Məcəllənin 148.6-cı maddəsində nəzərdə tutulan hərəkətlərin 48 saat müddətində həyata keçirilməsinə mane olduqda, həmin müddət müstətiqin əsaslandırılmış vəsətəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı əsasında məhkəmənin qərarı ilə 48 saatdan artıq olmayan müddətə uzadıla bilər.

- İstintaq təcridxanasının yerləşdiyi yaşayış məntəqəsindən uzaq yerdə istintaq hərəkətlərinin aparılması və ya həbs edilmiş şəxsin məhkəmə icraatında iştirakının təmin edilməsi zərurəti olduqda və onun hər gün gətirilib aparılması mümkün olmadıqda, həbs edilmiş şəxs məhkəməyədək icraat zamanı ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun, məhkəmə icraatı zamanı məhkəmənin əsaslandırılmış qərarı ilə 1 ayda 10 gündən artıq olmayan müddətə istintaq təcridxanasından müvəqqəti saxlama yerinə keçirilə bilər.

§ 2. Polis orqanlarının müvəqqəti saxlama yerlərinin işinin təşkili

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizəsi üçün aşağıdakı gündəlik naryadlar təyin edilir:

- MSY üzrə növbətçi;
- post xidmətçiləri;
- çıxarıcılar;
- müşayiət dəstəsi.

Naryadların tərkibi MSY-nin rəisi tərəfindən müəyyənləşdirilir. Polis orqanında bir ildən az xidmət etmiş əməkdaşların MSY-

nə xidmətə götürülməsi, habelə müşayiət dəstəsinə cəlb olunması qadağandır.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizəsi üçün daxili, xarici, daimi, müvəqqəti, 1, 2 və 3 növbəli postlar təşkil edilir. Hər bir posta daimi nömrə verilir. Post cədvəlində mühafizə edilən obyektlər və naryadın əsas vəzifələri qeyd olunur. Mühafizəni gücləndirmək üçün əlavə postlar da qoyulur.

Gündəlik postların sayı və növü, onların yerləşdirilməsi, çıxarıcıların və müşayiət dəstəsinin əməkdaşlarının sayı «Müvəqqəti saxlama yerlərinin mühafizəsi üzrə naryadların dislokasiyası»na əsasən növbətçi tərəfindən «Müvəqqəti saxlama yerində xidmətə çıxan naryadların post cədvəli kitabı»nda qeyd olunur və hər gün polis orqanının rəisi tərəfindən təsdiq edilir.

Daxili postlar kameraların qarşısında, xarici postlar MSY-nin yerləşdiyi binanın ətrafında, müvəqqəti postlar gəzinti həyətinə, idman meydançasında və televiziya verilişlərinə baxılan otaqda təşkil edilir.

Şəxslərin kameralardan çıxarıldığı və MSY-nin daxilində bir yerdən başqa yerə aparıldığı vaxt onların mühafizəsi üçün çıxarıcılar təyin edilir.

MSY üzrə növbətçiyə, daxili postlardakı post xidmətçilərinə və çıxarıcılara tabel silahı verilmir.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin istintaq təcridxanalarına, səhiyyə müəssisələrinə, məhkəməyə, dəyişdirmə məntəqələrinə, eləcə də istintaq hərəkətləri aparılan əraziyə müşayiət olunmaları ilə bağlı müşayiət dəstəsinin rəisindən, rəis müavinindən, müşayiət olunan şəxslərin sayından asılı olaraq bu Təlimatla müəyyən olunmuş sayda müşayiətçilərdən və xüsusi təyinatlı avtomobilin polis nəfərindən (sürücü) ibarət müşayiət dəstəsi yaradılır.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizə və müşayiət naryadlarının idarə olunması

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizə və müşayiət naryadlarının idarə olunması - onların üzərinə düşən vəzifələrin tələb olunan səviyyədə və müəyyən olunmuş qaydada icra olun-

masının təmin edilməsindən ibarətdir.

Polis orqanının rəisi naryadları şəxsən və tabeliyində olan vəzifəli şəxslər vasitəsi ilə idarə edir. Naryadların operativ idarə olunması polis orqanlarının növbətçiləri tərəfindən həyata keçirilir.

Naryadların idarə olunması aşağıdakılarla təmin edilir:

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizə və müşayiət olunmasına dair qərar qəbul olunması;

- qüvvə və vasitələrin hazırlığı;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizə və müşayiət olunması üzrə xidmətin aparılmasına nəzarət;

- naryadların fəaliyyətinin nəticələrinin təhlili və qiymətləndirilməsi.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizə və müşayiət olunmasına dair orqan rəisinin qərarı bu vəzifəni yerinə yetirən naryadların idarə olunmasına əsasdır.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsləri mühafizə edən naryadların vəzifələri. MSY üzrə növbətçi (və ya köməkçisi) saxlanılan şəxsləri mühafizə edən naryadlara rəhbərlik edir və onlara həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə məsuliyyət daşıyır. Ştat cədvəlində MSY üzrə növbətçi nəzərdə tutulmayan polis orqanlarında bu vəzifəni həmin orqanın məsul növbətçisi həyata keçirir.

MSY-nin növbətçisinin vəzifələri:

1. daxili intizam qaydalarına uyğun olaraq tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin MSY-yə qəbul olunmasını və saxlanılmasını təmin etmək;

2. saxlanılma müddətlərinin qurtarması barədə MSY-nin rəisinə vaxtında məruzə etmək, həbs edilmiş şəxslərin şəxsi işlərini tərtib etmək. Həbs olunmuş şəxsin şəxsi işində aşağıdakı sənədlər toplanılmalıdır:

- cinayət törətməkdə şübhəli şəxs qismində tutulma haqqında protokol;

- məhkəmənin həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə qərarı;

- şəxsin barəsində azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edildikdə, hökmdən çıxarış;

- sağlamlıq haqqında tibbi arayış (tibb kitabçası);

- anket məlumatları;
- daktiloskopik məlumatlar;
- şəxsi axtarış haqqında protokol;
- şəxsiyyəti təsdiq edən sənədin surəti;
- daxili intizam qaydaları ilə müəyyən edilmiş sənədlər.

3. naryadın öz xidməti vəzifələrini bilməsini, onların lazımı vasitələrlə təchiz edilməsini və mühafizəçilərin dəyişdirilməsini şəxsən yoxlamaq, gündüz 2, gecə 3 dəfədən az olmamaq şərti ilə növbətçi naryadın xidmətini yoxlamaq, ciddi nəzarət edilməsi tələb olunan şəxslər barədə naryada məlumat vermək, MSY-nin avadanlığının, rabitə, siqnalizasiya və elektrik vasitələrinin işlək vəziyyətdə olmasını yoxlamaq;

4. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin kameradan çıxarılması barədə qərar qəbul etmək, onların kameralardan çıxarılmasında şəxsən iştirak etmək, kameraları şəxsən açıb-bağlamaq, açarları özündə saxlamaq. Gəzintidən sonra kameraların və gəzinti həyətinin qapılarının qıfilla bağlı olmasını şəxsən yoxlamaq;

5. növbətçi ekspert-kriminalist tərəfindən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsin əl-barmaq izlərinin götürülməsini və izlərin bir nüsxəsinin DİN-in Baş Əməliyyat və Statistik İnformasiya İdarəsinə göndərilməsini təmin etmək;

6. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən daxili intizam qaydalarına riayət olunmasını təmin etmək, bu məqsədlə onların şəxsi axtarışını aparmaq, onlara məxsus əşyaların yoxlanılmasını təşkil etmək, MSY-dən qaçmağa hazırlıq haqqında alınan hər bir məlumatı yoxlamaq və müvafiq tədbir görmək;

7. tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin MSY-də saxlanılan müddətdə qanunla nəzərdə tutulmuş hüquqlarından istifadə etmələrini təmin etmək;

8. MSY-nin bütün otaqlarında, dəhlizlərdə və gəzinti həyətinə daxil intizam qaydalarına və təmizliyə riayət olunmasına nəzarət etmək, orada kənar şəxslərin, basqın və qaçma hallarında istifadə edilə biləcək əşyaların olmasına yol verməmək, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdən hər gün kamera üzrə növbətçilər təyin etmək;

9. xidməti sənədlərin və blankların, qandalların, texniki vasitələrin, avadanlığın mühafizəsini təmin etmək;

10. növbə ərzində baş vermiş hadisələr barədə MSY-nin (polis orqanının) rəisinə məruzə etmək.

MSY-nin növbətçisinin buraxılış recimini həyata keçirərkən vəzifələri:

- MSY-yə gəlmiş şəxslərin sənədlərini yoxlamaq;

- istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi barədə tələbnamə əsasında tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin kameralardan çıxarılıb görrüş, istintaq otaqlarına aparılması haqqında naryada göstəriş vermək;

- daxili intizam qaydalarına uyğun olaraq MSY-yə gətirilən şəxsləri qəbul etmək, qadağan olunmuş əşyaların kameralara ötürülməsinə yol verməmək, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin vəkil ilə görüşlərini təşkil etmək;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin saxlanması qaydalarının yoxlanılmasının nəticələri və baş vermiş hadisələr barədə MSY-nin (polis orqanının) rəisinə məruzə etmək.

Növbətçiyə aşağıdakılar qadağan edilir:

- fəvqəladə hallar istisna olmaqla, müəyyən edilmiş postların sayını azaltmaq, onların yerini dəyişdirmək;

- xidməti tərk etmək, naryadın heyətindən hər hansı bir əməkdaşı xidmətdən azad etmək;

- xidməti yalnız MSY (polis orqanının) rəisinin icazəsi ilə tərk etmək olar.

Kameraların qarşısında qoyulan daxili post xidmətçisi bilavasitə MSY-nin rəisinə və növbətçisinə tabedir. Onun vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- postda xidmətə başlayarkən növbətçi ilə birlikdə kameralarda avadanlığın (çarpayı, pəncərə barmaqlıqları, döşmə, tavan, isitmə sistemi, qapı, qıfıl, qapı gözlükləri), elektrik, rabitə və siqnalizasiya vasitələrinin vəziyyətini yoxlamaq, saxlanılanları sayaraq qəbul etmək, ciddi nəzarət edilməsi tələb olunan şəxsləri üzdən tanımaq;

- xidmət zamanı sayıq olmaq, qapıdakı gözlüklərdən baxmaqla kamerada saxlanılan şəxslərin davranışlarına daim nəzarət etmək,

dəhlizdə səs salmadan hərəkət etmək, saxlanılan şəxslərin kameralardan çıxarıldığı zaman mühafizə qaydalarına dəqiq və ciddi əməl etmək;

- kameralarda saxlanılan şəxslər tərəfindən daxili intizam qaydaları pozulduqda qapının gözlüyündən onların bu hərəkətlərinə son qoymalarını tələb etmək, tabe olmadıqları təqdirdə bu barədə növbətçiyə məruzə etmək;

- kameralarda saxlanılan şəxslər tərəfindən qaçmağa cəhd göstərildikdə həyəcan signalı vermək, növbətçiyə dərhal məruzə etmək və postu tərk etməmək;

- kamerada intihar hadisəsi aşkar edildiyi zaman həyəcan signalı vermək, növbətçi gələndə qədər qapının gözlüyündən həmin kamerada olanlara intihar edənin hərəkətinin qarşısının alınması, onun ipdən azad edilməsi (ipi açmaları və ona süni nəfəs vermələri, qanaxmanı dayandırmaqları) barədə göstəriş vermək;

- kameradan çağırış daxil olduqda qapını açmadan dərhal çağırışın səbəbini araşdırmaq və postdan ayrılmamaq şərti ilə saxlanılan şəxslərin suallarına cavab vermək, çağırış hər hansı bir tədbir görülməsi ilə əlaqədar olduqda növbətçiyə məruzə etmək;

- gecə vaxtı kameraların işıqlandırılmasına və qapıların qifilla bağlı olmasına nəzarət etmək;

- kameralarda saxlanılan şəxslərin hərəkətlərinə nəzarətin nəticələri haqqında müntəzəm olaraq növbətçiyə məruzə etmək, fəvqəladə hadisələr zamanı öz vəzifələrini yerinə yetirməyə daim hazır olmaq, rabitə, signalizasiya və yangınsöndürmə vasitələrindən istifadə etməyi bacarmaq.

MSY-nin ətrafında qoyulmuş xarici postların post xidmətçisi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- MSY-nin damını və pəncərələrini, həmçinin hasar qurğularını daim nəzarət altında saxlamaq;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizə xəttini keçmələrinə, kənar adamların MSY-nin ərazisinə və binalarına daxil olmalarına yol verməmək, tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tərəfindən qadağan olunan əraziyə girməyə cəhd göstərildikdə həyəcan signalı vermək və nizam-intizamı pozan hərəkətlərin qarşı-

sını almaq;

- hasar qurğuları, siqnalizasiya, pəncərə barmaqılıqları və çərçivələri zədələndikdə, kameralara, gəzinti həyətinə əşyalar və məktublər atıldıqda, səs-küy qaldırıldıqda dərhal növbətçiyə məlumat vermək;

- MSY-nin yerləşdiyi ərazidə ictimai qayda pozulduqda müvafiq tədbirlər görmək, eyni zamanda bu barədə növbətçiyə məlumat vermək;

- tabe olduğu şəxslərdən başqa digər şəxsləri posta yaxın buraxmamaq, postda dayanarkən silahı tətbiq etməyə hazır olmaq (patronu xəzinəyə ötürməmək şərti ilə), onu əldən yerə qoymamaq.

Kamera qapılarının qarşısında, gəzinti həyətinə, MSY-nin binası yanında qoyulmuş postların post xidmətçilərinə aşağıdakılar qadağan edilir:

- postu icazəsiz tərək etmək, yatmaq, oturmaq, kitab, qəzet oxumaq, qida qəbul etmək, kamerada saxlanılan şəxslərlə söhbət etmək;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərə hər hansı bir əşya, məktub vermək və onlardan almaq, xidmətlə əlaqədar olmayan iş tapşırmaq;

- kamera qapılarını, qapı gözlüklərini, gəzinti həyətinin və MSY-nin xidməti-təsərrüfat otaqlarının qapılarını açıq saxlamaq.

Çıxarıcı MSY-nin rəisinə və növbətçisinə tabedir. Onun vəzifələri aşağıdakılardır:

- növbətçinin göstərişi ilə tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər kameradan çıxarıldıqda onları müşayiət etmək;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər hər dəfə kameradan çıxarıldıqda onların şəxsi axtarışını aparmaq, onlar kameradan çıxarılmazdan əvvəl gəzinti həyətinə, dəhlizi, MSY-nin xidməti-təsərrüfat otaqlarını diqqətlə nəzərdən keçirmək;

- sanitariya təmizləmədən, tibbi müayinədən keçən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin hərəkətlərinə daim nəzarət etmək, istintaq hərəkətləri icra edilərkən istintaq otaqlarında olmaq, həmçinin istintaqı aparan şəxslərin qanuni göstərişlərini yerinə yetirməyə hazır olmaq;

Çıxarıcıya növbətçinin, MSY-nin (polis orqanının) rəisinin icazəsi olmadan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxsləri kameralardan çıxarmaq qadağandır.

MSY-nin əməkdaşlarının polis orqanının başqa xidmət sahəsində xidmətə cəlb olunması qadağandır.

§ 3. Tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin müvəqqəti saxlama yerlərində saxlama rejiminin təmin edilməsi.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin saxlanıldıqları kameraların qapıları ancaq növbətçi tərəfindən kameraların qarşısındakı post xidmətçisinin iştirakı ilə açılır.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər aşağıdakı hallarda kameralardan çıxarırlar:

- MSY-nin istintaq və görüş otaqlarına, gəzinti həyətinə, ümumi sanitariya qovşağına aparılarkən (kamerada sanitariya qovşağı işləmədikdə);

- sanitariya-təmizləmə keçirilərkən;

- MSY-dən azad olunarkən;

- başqa kameraya köçürülərkən, kamerada axtarış aparılarkən, təbii fəlakət və fəvqəladə hadisə ilə bağlı.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər kameralara onların yaşı, cinsi, əvvəlki məhkumluğu, səhhəti nəzərə alınmaqla yerləşdirilir.

Aşağıdakı tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər həbs yerlərində ayrı saxlanılırlar:

- qadınlar kişilərdən;

- yetkinlik yaşına çatmayanlar yetkinlik yaşına çatarlardan;

- ilk dəfə cinayət törətmiş şəxslər əvvəllər azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkmiş şəxslərdən;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslər, barəsində qanuni qüvvəyə minmiş hökm olan məhkumlardan;

- cinayət prosesini həyata keçirən orqanın göstərişi ilə eyni cinayət işi, yaxud əlaqəli bir neçə cinayət işi üzrə barəsində cinayət təqibi həyata keçirilən tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər bir-birindən;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş məhkəmə və hüquq mühafizə orqanlarının işçiləri və ya həmin orqanların sabiq işçiləri digər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdən;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər onların həyat və ya sağlamlığına təhlükə törədən digər tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərdən (həbs yerinin müdiriyyətinin və ya cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı ilə);

- ağır yoluxucu xəstəliyə düşər olmuş və ya xüsusi tibbi nəzarətə ehtiyacı olan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər tibbi rəy əsasında sağlam şəxslərdən, zərurət olduqda isə bir-birindən;

- özü və ətrafdakılar üçün təhlükə törədə biləcək kəskin psixi vəziyyətdə olan tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslər onlar üçün nəzərdə tutulan xüsusi kameralarda təcrid edilməklə digər şəxslərdən.

Tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin MSY-dən polis orqanının xidməti otaqlarına aparılması qadağandır.

Saat 22.00-dan saat 07.00-dək kameraların qapıları tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin həyatına, sağlamlıqlarına təhlükə yarandıqda, onlar daxili intizam qaydalarına müvafiq olaraq kameralardan çıxarıldıqda açılır.

MSY-də buraxılış rejimi növbətçi tərəfindən həyata keçirilir. MSY-nə aşağıdakı şəxslər buraxılır:

- MSY-də qanunların icrasına nəzarət edən prokuror şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda maneəsiz günün hər bir vaxtında bütün otaqlara və kameralara;

- Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) və Milli preventiv qrupun üzvü vəsiqəsini təqdim etdiyi halda istənilən vaxt, maneəsiz və əvvəlcədən xəbərdarlıq etmədən bütün otaqlara və kameralara;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin mühafizə xidmətini yoxlayan yaxud həmin xidmətə nəzarət edən polis orqanının vəzifəli şəxsi vəsiqəsini təqdim etdiyi halda günün hər bir vaxtında bütün otaq və kameralara;

- saxlanılanlar barədə ibtidai araşdırmanı həyata keçirən şəxs şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda istintaq otağına;

- cinayət prosesində iştirak edən polis əməkdaşı müstəntiqin və təhqiqatçının müşayiəti ilə şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqəni təqdim etdiyi halda istintaq otağına;

- zərər çəkmiş və istintaq hərəkətlərində iştirak edən şəxslər, şahidlər şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədləri təqdim etdikləri halda ibtidai araşdırmanı aparan şəxsin məktubu ilə istintaq otağına;

- müdafiəçi şəxsiyyətini və vəkillik hüququnu təsdiq edən vəsiqələrini, habelə işin icraatında iştirak etməsi barədə vəkil qurumunun orderini təqdim etdikləri halda MSY-nin görüş otağına;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərlə görüş verilmiş şəxslər müvafiq icazə sənədlərini və şəxsiyyətlərini təsdiq edən vəsiqələri (pasportları) təqdim etdikləri halda görüş otağına;

- tibbi yardıma ehtiyacı olan şəxslərə kömək etmək üçün növbətinin çağırışı ilə MSY-nə gəlmiş tibb işçiləri növbətinin, MSY-nin rəisinin müşayiəti ilə xəstənin olduğu yerə;

- tutulmuş və ya həbs edilmiş şəxslərin saxlanıldıqları yerlərdə sanitar nəzarətini və ya müvəqqəti saxlama yerində epidemiyaya qarşı tədbirləri həyata keçirmək üçün gəlmiş səhiyyə orqanlarının digər işçiləri MSY-nin növbətçisi və rəisinin müşayiəti ilə saxlama yerinin bütün otaq və kameralarına.

- MSY-nə silahla gəlmiş şəxslər silahlarını müvəqqəti saxlamaq üçün polis orqanının növbətçi hissəsinə təhvil verməlidirlər. Bu qayda odlu tabel silahı gəzdirmək hüququ olan vəzifəli şəxslərə də şamil olunur.

IV Fəsil. POLİS SAHƏ İNSPEKTORLARININ İŞİNİN TƏŞKİLİ

§ 1. Polis sahə inspektorlarının işinin təşkili və planlaşdırılması

Ümümbəşəri dəyərlərə əsaslanan demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunun əsas şərtlərindən biri ictimai-siyasi sabitliyin qorunması, vətəndaşların təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir. Bu sahədə polisin üzərinə düşən vəzifə və funksiyaların yerinə yetirilməsində polis sahə inspektorları xidmətinin xüsusi rolu vardır. Adı çəkilən xidmətin əməkdaşları ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində, cinayətkarlığa və inzibati xətalara qarşı mübarizədə ön cəbhədə olmaqla əhaliyə daha yaxındırlar. Bu xüsusiyyət polis sahə inspektorlarının fəaliyyətinin daha təkmil və universal metod və üsullarla həyata keçirilməsini zəruri edir.

Sosial-iqtisadi sahədə köklü dəyişikliklərin baş verməsi çoxsaylı insanların bir yaşayış məntəqəsindən digərinə hərəkəti ilə nəticələnmişdir. Miqrasiya proseslərinin intensiv inkişafı mərkəzi şəhərlərdə insanların sayının artmasına səbəb olmuşdur. Yaranmış vəziyyətdə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması daxili işlər orqanlarının, həmçinin polis sahə inspektorlarının fəaliyyətinin daha səmərəli və yüksək səviyyədə təşkilindən asılıdır. Respublika Prezidentinin 12 mart 2007-ci il tarixli «Polis sahə məntəqələrinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi haqqında» Sərəncamı ilə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin, cinayətkarlığa qarşı mübarizənin yüksək səviyyədə təmin olunmasına şərait yaradır. Həmin sərəncamdan irəli gələn tədbirlərə müvafiq olaraq polis sahə inspektorlarının fəaliyyəti müasir tələblər əsasında qurulmuşdur. Belə ki, bu tədbirlərin uğurlu davamı olaraq hüquq qaydasının təmin olunması, əhali ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, təhlükəsizliyin təmini işinə ic-

timaiyyətin cəlb edilməsi sahələrində polis sahə inspektorlarının xidməti fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə polis orqanlarının strukturunda inzibati sahələr yaradılmışdır.

İnzibati sahənin vəzifə və funksiyaları, strukturu Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 25 iyun 2009-cu il tarixli 356 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş «İnzibati sahə haqqında» Əsasnamə ilə müəyyən edilmişdir.

İnzibati sahənin strukturu aşağıdakı kimidir:

- inzibati sahə rəisi;
- 1-3 polis sahə inspektoru;
- yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığı və hüquq pozuntularının profilaktikası üzrə inspektor;

- post-patrul xidməti (ezam olunmuş 2-3 nəfər əməkdaş);

- Hüquq qaydasının təmini üzrə İctimai Şura;

İnzibati sahələr aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər:

- İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

- cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması və açılması işinin təmin edilməsi;

- hüquq qaydasının təmin olunması, vətəndaşların qanunla müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, hüquqi biliklərin təbliği;

- qanunvericiliklə səlahiyyətlərinə aid edilmiş inzibati xətalər haqqında işlərə baxılması;

- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada təhqiqat, istintaq, prokurorluq, orqanlarının və məhkəmələrin qərarlarının icra edilməsi;

- hüquqpozmalar haqqında məlumatların toplanması, ümumiləşdirilməsi və təhlili;

- ümumi və fərdi profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi, təqsirləndirilən və itkin düşmüş şəxslərin axtarışı;

- vətəndaşların qəbulunun təşkili, onların müraciətlərinə baxılması;

- yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə nümayəndələrinin iştirakı ilə vətəndaşların həftəlik qəbulunun təşkili;

– inzibati sahədə cinayətkarlığın vəziyyəti haqqında məlumatın hazırlanması;

– cinayətlərin törədilməsinə şərait yaradan halların müəyyən olunması və aradan qaldırılması;

– digər dövlət orqanları və ictimai təşkilatlarla birlikdə yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında baxımsızlığın və hüquq pozuntularının qarşısının alınması;

– inzibati sahədə yerləşən icra nümayəndəliyi, bələdiyyə, mənzil istismar sahəsinə, təhsil müəssisələri, kommunal strukturlar və s. qurumlarla qarşılıqlı əlaqələrin təşkili;

– ictimaiyyətin nümayəndələrinin Hüquq qaydasının təmini üzrə İctimai Şuranın fəaliyyətinə cəlb olunması.

İnzibati sahəyə tutduğu vəzifədə 5 il stajı, hüquqşünas ixtisası üzrə ali təhsili olan və xidmətdə müsbət xarakterizə olunan orta rəis heyətindən təyin edilən rəis rəhbərlik edir.

İnzibati sahənin aparıcı və əvəzəlməz qüvvələrindən biri polis sahə inspektorlarıdır. Polis sahə inspektoru cinayətkarlığa qarşı mübarizə, ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində üzərinə düşən vəzifəni ona təhkim edilmiş sahədə yerinə yetirilən dövlət qulluqçusudur.

Polis sahə inspektoru vəzifəsinə, «hüquqşünas» ixtisası üzrə ali və orta xüsusi təhsili olan şəxslər təyin edilir. Daxili işlər orqanlarında sahə inspektoru vəzifəsinə xidmətə qəbul olunanlar ilkin hazırlıq kursu, əvvəllər digər xidmət sahəsində işləmiş əməkdaşlar isə yenidən hazırlıq kursu keçdikdən (əvvəllər 3 ildən çox bu sahədə xidmət etmiş əməkdaşlar istisna olmaqla) və «Polis sahə inspektorlarının işinin təşkilinə dair Təlimat» üzrə məqbul verildikdən sonra müstəqil işə buraxılır.

Polis sahə inspektorları xidməti vəzifələri ilə bilavasitə bağlı olmayan işlərə yalnız müstəsna hallarda və qısa müddətdə polis orqanı rəisinin əsaslandırılmış yazılı göstərişi və ya əmri ilə cəlb oluna bilər. Bu halda onun xidmət etdiyi inzibati ərazi rəsmi əmr-lə başqa sahə inspektoruna təhkim olunur.

Polis sahə inspektorunun iş vaxtı əməliyyat şəraiti nəzərə alınmaqla və müvafiq qanunvericilik normalarına riayət olunmaq şə-

ti ilə polis orqanının rəisi tərəfindən müəyyən edilir. Bu zaman onun əsas vaxtının bilavasitə xidmət apardığı ərazidə olması təmin edilir.

Hər bir polis sahə inspektoruna kənd yerlərində 8-9 min, şəhər yerlərində isə təxminən 6-7 min nəfər əhalisi olan nömrələnmiş inzibati sahə təhkim olunur. Yalnız sənaye müəssisələri, idarə və təşkilatlar yerləşən, daimi yaşayış olmayan ayrıca inzibati sahənin yaradılması yolverilməzdir.

Bir inzibati sahədə 3 ildən az müddət xidmət aparmış sahə inspektorunun obyektiv ciddi əsas olmadan digər inzibati əraziyə dəyişdirilməsi yolverilməzdir.

İnzibati sahələrin dəyişdirilməsinə dair əsaslandırılmış təklif ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi tərəfindən hazırlanır və polis orqanının xidmət üzrə rəis müavini ilə razılaşdırılaraq, polis orqanı rəisinin əmri ilə elan olunur.

İnzibati sahə dəyişdirildikdə, polis sahə inspektorunun xidməti fəaliyyətinin nəticələri, şəxsi və işgüzar keyfiyyətləri, yaşadığı yerin yeni sahədən uzaq olub-olmaması, əhali arasında nüfuzu, habelə digər xüsusiyyətlər nəzərə alınır.

Sahənin hüdudları polis orqanının rəisi tərəfindən təyin edilir, ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi və polis orqanının xidmət üzrə rəis müavini tərəfindən əməliyyat şəraitindən və əhalinin sayından asılı olaraq və digər zəruri hallarda, ərazinin və şəhərin (rayonun) inzibati bölgüsünün xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla inzibati sahələrin yenidən bölüşdürülməsi barədə polis orqanı rəisi qarşısında vəsatət qaldırıla bilər.

Polis sahə inspektoru tərəfindən yeni inzibati sahənin qəbul olunması polis orqanının xidmət üzrə rəis müavininin, ərazi polis bölməsinin rəisi və ya onun müavini, ictimai təhlükəsizlik xidməti və polis sahə rəislərinin və bir qayda olaraq inzibati sahəni təhvil verən əməkdaşla birgə həyata keçirilir.

İnzibati sahəni qəbul edən polis sahə inspektoru ərazinin sərhədləri, sosial-iqtisadi infrastrukturu, əhalinin tərkibi və göstəriciləri ilə tanış olur, yerli icra hakimiyyəti, bələdiyyə və digər orqanların nümayəndələrinə, idarə və müəssisələrin vəzifəli şəxslərinə

təqdim edilir, iş otağının və oradakı avadanlığın, habelə, xidməti sənədlərin və profilaktiki uçotda olan şəxslərə dair materialların təhvil-təslimi təmin olunur.

İnzibati sahənin, polis sahə məntəqəsinin və sənədlərin qəbul olunması barədə sahənin pasportunda qeydlər aparılır, bu zaman profilaktiki qeydiyyatın və yığım işlərinin aparılmasının, habelə, xidməti otağın vəziyyətində aşkar edilmiş nöqsan və çatışmamazlıqlar tərtib olunan müvafiq aktda öz əksini tapır.

Polis orqanı rəisinin xidmət üzrə müavini (ərazi polis bölməsinin rəisi və ya onun müavini), ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi və ya polis sahə rəisi inzibati sahənin təhvil-təsliminin aparılmasının nəticələri barədə raportla orqan rəisinə məruzə edir, tərtib edilmiş müvafiq akt həmin raporta əlavə olunur.

Polis sahə inspektoru xidmət apardığı sahədə əməliyyat şəraitini daim öyrənməli və aşağıdakıları bilməlidir:

– sahənin sənədlərini, ərazisinin xüsusiyyətlərini, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq ərazidə yerləşən idarələri, müəssisələri, xarici nümayəndəlikləri, icazə sistemi obyektlərini, meşə massivlərini, nəqliyyat dayanacaqlarını, bütün yaşayış məntəqələrini;

– əhalinin sayını, onun əsas məğulluğunu, etnik tərkibini, yerli adət-ənənələrini, mədəniyyətini, bir qayda olaraq əhalinin böyük əksəriyyət təşkil edən hissəsinin dilini, dini ayinlərini və bayramlarını;

– inzibati sahədə baş vermiş, açılmış və bağlı cinayətlərin sayını, növünü və onların törədilməsinə şərait yaradan amilləri, habelə profilaktiki qeydiyyata olan və hüquq pozuntusu törətməyə meyilli digər şəxsləri;

– cinayət törətməkdə şübhəli olan, eləcə də barəsində axtarış elan edilən şəxslərin və oğurlanmış əşyaların əlamətlərini, zərərçəkənlər barədə məlumatları;

– kriminal ünsürlərin toplandığı, habelə, hüquq pozuntuları daha çox törədilən yerləri, belə neqativ hallara əlverişli zəmin yaradan xüsusiyyətləri;

– ictimai qaydanın mühafizəsində, cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində istifadə olunan qüvvə və vasitələri;

– kütləvi tədbirlərin keçiriləcəyi yerləri, vaxtını, iştirakçıları haqqında müvafiq məlumatları;

Polis sahə inspektorları müəyyən edilmiş günlərdə və saatlarda, həftədə iki dəfədən az olmayaraq, vətəndaşları qəbul etməli, bu barədə vətəndaşların qəbulu jurnalında qeydiyyat aparmaqla, onların müraciətlərinə baxmalıdırlar.

Polis sahə inspektoru tərəfindən inzibati sahənin təhvil-təslim edilməsi, ərazinin sosial-iqtisadi, demoqrafik və digər xüsusiyyətləri, xidmət apardığı sahədə ictimai qaydanı və təhlükəsizliyi təmin edən qüvvələr, profilaktiki qeydiyyatda olan şəxslər, görülmüş işlər və digər məlumatlar sahənin pasportunda və inzibati ərazinin planında əks etdirməlidir.

Həmin məlumatları polis sahə inspektoru təhkim edildiyi inzibati sahənin öyrənilməsinin nəticəsində dövlət, bələdiyyə, digər orqan və təşkilatlarla iş prosesində, habelə vətəndaşlarla təmasda olarkən əldə edir.

Zəruri hallarda, qanunvericilikdə və polis sahə inspektorunun xidməti vəzifələrində dəyişikliklər nəzərə alınaraq, Daxili İşlər Nazirliyinin rəhbərliyinin göstərişinə əsasən, pasportun strukturunda və aparılan qeydlərin formasında müvafiq düzəlişlər edilə bilər.

Polis sahə inspektorlarının fəaliyyətində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən xidməti sənədlərdən biri inzibati sahənin pasportudur.

Pasportda yazılar qələmlə, dəyişilən məlumatlar isə (ünvan, icazə müddəti və digər dəyişilən xüsusiyyətlər) karandaşla dəqiq və səliqə ilə qeyd olunur.

Sahənin pasportu şəhər, rayon polis orqanının dəftərxanasında qeydiyyata alınır və polis sahə inspektorunun əsaslandırılmış raportuna əsasən, ona verilir. Köhnə pasportdakı müvafiq qeydlər 1 ay ərzində yeni pasporta köçürüldükdən sonra, dəftərxanaya təhvil verilir və müəyyən edilmiş qaydada məhv edilir, bu barədə yeni pasportda qeyd aparılır.

Polis sahə inspektoru tərəfindən pasportun və profilaktik yığım işlərinin aparılması vəziyyəti polis orqanının rəisi və onun xidmət üzrə müavini tərəfindən ildə iki dəfə, ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi tərəfindən isə rübdə bir dəfə yoxlanılır, aşkar edilmiş nöq-

sanlar barədə pasportun müvafiq hissəsində qeydlər aparır və onların aradan qaldırılmasını növbəti yoxlama zamanı nəzərə alır.

İnzibati sahənin pasportu üzürsüz səbəbdən yararsız vəziyyətə düşdükdə və yaxud itirildikdə, fakt üzrə yoxlama aparılıb, təqsirkar əməkdaşlar barədə intizam tənbehi tədbirləri görülür. Bundan sonra, yeni pasportun açılmasına icazə verilir.

İnzibati sahənin pasportunda aşağıdakı məlumatlar göstərilməlidir:

- *İnzibati sahəni xarakterizə edən məlumatlar* (Dövlət müəssisələri, xəstəxanalar, səfirliklər, hüquq-mühafizə orqanları, isazə sistemli obyektlər, mülki silahı olan vətəndaşlar və müvəqqəti qeydiyyatda olan əcnəbilər haqqında məlumatlar).

- *İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması, hüquqpozmaların profilaktikası və cinayətkarlığa qarşı mübarizədə iştirak edən polis naryadları və ictimai qurumlar haqqında məlumatlar.*

- *Profilaktiki qeydiyyatda olan şəxslər haqqında məlumatlar.*

- *Polis sahə inspektorunun gördüyü işin əsas göstəriciləri haqqında məlumatlar.*

- *İnzibati sahənin pasportunun yoxlanılması haqqında məlumatlar.*

Polis sahə inspektoru tərəfindən tərtib edilən sənədlərdən biri də inzibati sahənin planıdır. İnzibati sahənin planı, sahənin ölçülərindən asılı olaraq miqyas təyin edilmək şərti ilə, ayrıca vərəqdə tərtib edilib, obyektlərin qeyd olunması üçün qəbul edilmiş vahid topoqrafik işarələrdən istifadə olunur.

Planda aşağıdakılar göstərilir:

Şahər yerində – sahənin sərhədləri, prospektlər, küçələr, yollar, döngələr, dalanlar, yaşayış evləri (sayları göstərilməklə), ibadət və ziyarət yerləri, dövlət və ictimai idarə, müəssisə və təşkilatlar, digər qurumlar, vağzallar, stansiyalar, hava və su limanları, istirahət –əyləncə yerləri, icra hakimiyyəti, bələdiyyə və polis orqanları, bayır xidmətlərinin marşrutları, stasionar polis postları və s.

Kənd yerində – sahənin sərhədləri və giriş-çıxış yolları, yaşayış məntəqələri və onları birləşdirən yollar, ibadət və ziyarət yer-

ləri, ərazidən keçən şosse və dəmir yolları, həmsərhəd olan yaşayış məntəqələri, iri yaşayış məntəqələrində isə küçələr və evlər, idarə, müəssisə və təşkilatlar, vağzallar, stansiyalar, hava və su limanları, istirahət-əyləncə yerləri, icra hakimiyyəti, bələdiyyə və polis orqanları, bayır xidmətlərinin marşrutları, stasionar polis postları və s.

İnzibati sahənin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə aid olan, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin mühafizəsi, cinayətkarlığa qarşı mübarizə məsələlərinin həllində maraq kəsb edən digər obyektlər də planda qeyd oluna bilər.

İnzibati sahədə yaşayan və profilaktiki qeydiyyatda olan şəxslərin ünvanları planda müvafiq işarələrlə göstərilir.

İnzibati sahənin pasportu və planı, habelə, yığım işləri polis sahə inspektorunun xidməti otağında dəmir şkafda (seyfdə) saxlanılır.

§ 2. Polis sahə inspektorlarının ümumi və fərdi profilaktiki işinin təşkili

Polis sahə inspektoru tərəfindən inzibati sahədə əməliyyat şəraitinin təhlili əsasında cinayətlərin qarşısının alınması üçün ümumi xarakter daşıyan qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirilir, daxil olan məlumatlar təhlil olunur, sistemləşdirilir və onların əsasında rəhbərliyə konkret təkliflər məruzə edilir, səlahiyyətləri daxilində aidiyyəti orqan və təşkilatlarla birgə profilaktiki tədbirlər görülür.

Cinayətlərin törədilməsi səbəblərinin aşkar edilib, aradan qaldırılması, o cümlədən, mühafizə xidməti işçilərinin fəaliyyətində yol verilən nöqsanlar, habelə, obyektlərin texniki möhkəmliliyində, siqnalizasiya və digər müvafiq avadanlığın işində mövcud qüsurlar haqqında aidiyyəti idarə və müəssisələrin müdirliyinə, ictimai qurumların rəhbərliyinə məlumatlar verilir, vəsaitlər qaldırılır.

Yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanlarına parkların, küçələrin və digər ictimai yerlərin işıqlandırılmasının yaxşılaşdırılması ilə bağlı təkliflər verir.

Ticarət, ictimai iasə, əyləncə və digər obyektlərin sahiblərinə, habelə, vətəndaşlara polisın mühafizə xidməti ilə müvafiq müqavilələrin bağlanması və digər üsullarla əmlaklarının qorunması yollarının səmərəliliyi izah olunur, icazə sistemi obyektlərində müəyyən edilmiş qaydalara riayət olunmasının vəziyyəti komissiyon şəkildə yoxlanılır.

Əhali və əmək kollektivləri qarşısında hüquqi mövzularda çıxışlar təşkil edilir, vətəndaşlara cinayət və cəza anlayışları, törədilmiş və ya hazırlanan cinayətlər, axtarışda olan şəxslər haqqında dərhal polis orqanına məlumat verilməsinin zəruriliyi, cinayətlərin açılması və onları törədənlərin ədalətli mühakiməyə cəlb olunması işində hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlığın vacibliyi izah olunur, cinayətkarlığa qarşı mübarizədə görülən tədbirlərin nəticələri barədə hesabat verilir.

Fərdi profilaktiki tədbirlərin daha keyfiyyətli və səmərəli olması məqsədilə uçotda olan şəxsi qanunazidd əməllərdən çəkindirmək üçün ailə üzvlərinin, yaxud qohumlarının, işlədiyi və təhsil aldığı kollektivlərin müdiriyyətinin, eyni zamanda onun davranışına müsbət təsir göstərə bilən digər şəxslərin imkanlarından istifadə olunur.

Ümumiyyətlə polis sahə inspektorları tərəfindən profilaktiki qeydiyyatı götürülən şəxsləri təxmini laraq aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Barələrində profilaktiki iş (yığım işi, qovluq) açılan şəxslər.
- İnzibati sahənin pasportunda qeydiyyatı götürülən şəxslər.

Polis sahə inspektorları tərəfindən aşağıdakı hallarda profilaktiki iş açılır:

- Qəsdən az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayət törətmiş şəxs penitensiar müəssisədən azad edildikdə.
- Şəxs barəsində polisın nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçildikdə.
- Ailə münaqişəli kimi qeydiyyatı götürüldükdə.

Profilaktiki yığım işləri uçotda olan şəxsin məhkumluğu, əlaqələri, məşğuliyyəti, davranışı haqqında, habelə, şəxsiyyətini xarakterizə edən və polis üçün maraq doğuran başqa məlumatların

toplanması, onlar ətrafında məqsədli profilaktiki işin aparılması üçün tərtib olunur.

Profilaktiki yığım işlərinin qeydiyyatı ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi (ərazi polis bölməsinin rəis müavini) tərəfindən müvafiq jurnalda aparılır.

Profilaktiki yığım işlərində uçotda olan şəxs ətrafında aparılan tədbirlər və onların nəticələri, həmin şəxs haqqında polis üçün maraq doğuran məlumatlar toplanılır. Bu zaman şəxsi həyata müdaxilə etmək hallarına, insan hüquqlarının pozulmasına yol verilməməlidir.

Polis sahə inspektoru tərəfindən aşağıdakı şəxslər inzibati sahənin pasportunda qeydiyyata götürülür:

- Penitensiar müəssisədən azad edilmiş və barələrində profilaktik yığım işi açılmayan şəxslər .

- Azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan - ictimai işlər, islah işləri, azadlığın məhdudlaşdırılması cəza növlərinə məhkum edilmiş şəxslər.

- Spirtli içkilərə aludəçiliyə görə səhiyyə orqanlarında qeydiyyata olan və birgəyaşayış qaydalarını pozan şəxslər.

- Mütəmadi olaraq ailə-məişət münasibətləri zəminində mübahisə, münaqişə, hüquqpozma törədən şəxslər(ailələr) .

- İl ərzində təkrar olaraq narkotik vasitələrlə bağlı olan inzibati xəta törədən şəxslər, səhiyyə orqanlarında qeydiyyata olan narkomanlar .

- Səhiyyə orqanlarında qeydiyyata olan təcavüzə meyilli ruhi xəstələr.

Yetkinlik yaşına çatmayanlarla profilaktiki işin təşkili xidməti tərəfindən uçota götürülən yetkinlik yaşına çatmayanlar və onların valideynləri (onları əvəz edən şəxslər) sahə inspektorunun pasportunun müvafiq siyahısında qeyd olunur, hər iki xidmətin uçotlarının vaxtaşırı uzlaşdırılması aparılır;

§ 3. Polis sahə inspektorlarının vəzifələri və işinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi

Polis sahə inspektoru xidmət apardığı sahədə polis orqanının rəsmi nümayəndəsidir.

Polis sahə inspektoru tərəfindən cinayətkarlığa və digər hüquqazidd əməllərə qarşı mübarizə sahəsində qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün polis orqanlarının digər xidmətləri, dövlət orqanları, ictimai qurumlarla qarşılıqlı əlaqələr qururlar, eləcə də vətəndaşların imkanlarından səmərəli istifadə edilir.

Polis sahə inspektorunun qarşısında duran əsas vəzifələr aşağıdakılardır:

– xidmət apardığı inzibati sahədə ictimai qaydanın, habelə, fiziki və hüquqi şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;

– cinayətlərin və inzibati xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması, baş vermiş hadisələrin açılması, axtarışda olan şəxslərin müəyyənləşdirilməsi, tutulmasının təmini;

– səlahiyyətləri hüdudunda fiziki və hüquqi şəxslərə, habelə, vəzifəli şəxslərə öz qanuni hüquq və mənafeələrinin həyata keçirilməsində köməklik göstərilməsi;

– vətəndaşların müraciətlərinə baxılması.

Polis sahə inspektorlarının əsas funksiyaları:

– post-patrul xidməti, dövlət yol polisi, mühafizə və polisin digər struktur qurumları ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərmək;

– inzibati sahədə xidmət aparan post-patrul xidməti naryadlarının fəaliyyətini yoxlamaq, onlara bilavasitə marşrut və postlarda xidmət aparma üsullarını öyrətmək;

– cinayətlərin qarşısının alınması, açılması və axtarışda olanların tutulması sahəsində polisin, eləcə də digər hüquq-mühafizə orqanlarının həyata keçirdiyi tədbirlərdə iştirak etmək, prosessual qərarların və göstərişlərin icrasını təmin etmək;

– icra hakimiyyəti, bələdiyyə, vergi, gömrük, baytarlıq, sanitariya, elektrik enerjisi, qaz və su təminatı təşkilatları, habelə digər dövlət orqanları və müəssisələrinin nümayəndələrinə xidməti və

zifələrinin həyata keçirilməsində lazımi köməklik göstərmək, iştirak etdiyi reydlər və tədbirlərin nəticəsini rəhbərliyə məruzə etmək;

– səlahiyyəti daxilində aidiyyatı orqan və təşkilatlarla birlikdə profilaktiki tədbirlər görmək;

– küçələrin və digər ictimai yerlərin işıqlandırılmasının yaxşılaşdırılması ilə bağlı təkliflər vermək;

– xüsusi icazə sisteminin və pasport qeydiyyat rejiminin təmin edilməsi üzrə zəruri tədbirlər həyata keçirmək.

Polis sahə inspektorları tərəfindən həftədə iki dəfədən az olmayaraq, xidmət etdikləri inzibati sahədə, müəyyən edilmiş yerdə və vaxtda vətəndaşların qəbulu həyata keçirilir.

İnzibati sahədə bir neçə yaşayış məntəqəsi yerləşdiyi halda, polis orqanının rəhbərliyi tərəfindən aidiyyatı yerli orqanlarla birgə onların hər birində vətəndaşların qəbulunun keçirilməsi üçün münasib şərait yaradılması məqsədilə lazımi ölçülər götürülür.

Vətəndaşların qəbulu polis orqanının rəisi tərəfindən təsdiq edilmiş cədvələ əsasən həyata keçirilir. Həmin cədvəldə inzibati sahə üzrə vətəndaşların qəbulunun günü və saati göstərilir.

Bir xidməti otaqdan iki və daha çox polis sahə inspektoru istifadə etdikdə, onlar tərəfindən vətəndaşların qəbulu vaxtları ayrı-ayrı günlərdə (saatlarda) təşkil olunur.

Sahə inspektorlarının xidmət apardıqları sahədə vətəndaşların qəbulu cədvəli tərtib olunduqda, sahədə yerləşən idarə və müəssisələrin iş rejimi, əhalinin əsas məşğuliyyəti, ilin mövsümü, rayon mərkəzindən uzaqlığı, digər yerli şərait və imkanlar nəzərə alınmaqla, vətəndaşlar üçün əlverişli vaxtlarda keçirilir.

Qəbula gələn vətəndaşlar və onların müraciətləri barədə polis sahə inspektoru tərəfindən vətəndaşların qəbulu jurnalında qeydiyyatlar aparılır.

Həmin jurnal polis orqanlarının dəftərxanasında qeydə alınır, tikilir, möhürlənir və polis sahə inspektoruna verilir. Jurnal polis sahə inspektorunun xidmət otağında dəmir seyfə (şkafda) saxlanılır, qəbula gəlmiş vətəndaşlardan daxil olmuş müraciətlər jurnalda sıra sayı ilə qeydə alınır, qeydlər mürəkkəblə aydın, səliqəli və tam yazılmalıdır.

Polis sahə inspektoru vəzifəsindən azad edildikdə, yaxud digər

xidməti əraziyə dəyişdirildikdə, vətəndaşların qəbulu jurnalı eyni yerə təyin olunmuş əməkdaşa aktla təhvil verilir, təhvil-təslim barədə jurnalda müvafiq qeydlər aparılır.

Vətəndaşların qəbulu jurnalı qutradıqda, polis orqanının dəftərxanasına təhvil verili r və müəyyən olunmuş qaydada məhv edilir.

Vətəndaşların qəbulu zamanı onların təqdim etdikləri yazılı ərizələri və ya tərtib olunmuş şifahi ərizə protokolları mütləq surətdə həmin gün rəhbərliyə məruzə edilərək, müvafiq qaydalara uyğun polis orqanında qeydiyyatdan keçirilir.

Yoxlanılması və qərar qəbul edilməsi tələb olunmayan müraciətlər (hüquq məsələləri üzrə məsləhətlər, izahat və ya başqa söhbətlərin aparılması və s.) qeydiyyat üçün polis orqanının dəftərxanasına verilmir.

Qəbula gəlməyən şəxslərin müraciətlərinin, habelə, ayrı-ayrı orqan və təşkilatların, məktub, sorğu və digər sənədlərinin vətəndaşların qəbulu jurnalında qeydiyyata alınması qadağandır.

Vətəndaşların qəbulu növbəlilik əsasında keçirilir. Azərbaycan Respublikası Milli Qəhrəmanları, 1-ci və 2-ci qrup əlillər növbədənənar, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları isə təxirəsalınmadan qəbul edilirələr.

Sərxoş vəziyyətdə olan şəxslər qəbula buraxılmırlar. Bu şəxslər yalnız hər hansı cinyətin hazırlanması və ya törədilməsi, habelə, təcili tədbir görülməsini tələb edən digər hadisələr haqqında məlumat verdikdə, qəbul oluna bilələr.

Vətəndaşların qəbulu zamanı qəbul ilə bilavasitə əlaqəsi olmayan şəxslərin xidməti otaqda olması yolverilməzdir.

Qəbul, vətəndaşa öz soyadını, adını, atasının adını, yaşayış və iş yerini bildirmək, zəruri hallarda, şəxsiyyətini təsdiq edən sənədləri təqdim etmək, müraciət etdiyi məsələnin mahiyyətini göstərmək təklifi ilə başlayır. Əgər vətəndaş bu məsələ ilə bağlı əvvəllər hər hansı orqan və təşkilatlara müraciət etmişsə, ilk növbədə müvafiq sənədlər öyrənilir.

Sənədin olmaması vətəndaşı dinləməməyə əsas vermir. Vətəndaş hər hansı səbəbdən xahişin yazılı surətdə müstəqil olaraq ifadə edə bilmədikdə, ona lazımı köməklik göstərilə bilər.

Vətəndaşın müraciətdə irəli sürdüyü məsələnin həlli polis or-

qanlarının səlahiyyətlərinə aid olmadıqda, qəbulu həyata keçirən polis sahə inspektoru vətəndaşa hara müraciət etmək lazım olduğunu izah etməlidir.

Qəbulun vaxtının pozulması yolverilməzdir. Qəbulun keçirilməsi mümkün olmadıqda, habelə, polis sahə inspektoru məzuniyyətdə və ya ezamiyyətdə olduqda və yaxud digər səbəblərə görə işə çıxmadıqda, bu barədə xidməti otağın önündə (qapısında) elan vurulur, qonşu ərazidə xidmət aparan polis sahə inspektoru tərəfindən qəbulun həyata keçirilməsi vaxtı haqda məlumat verilir.

Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması, cinayət xarakterli ərizə, xəbər və digər məlumatların həlli müvafiq qanunvericilik aktlarına, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinə, habelə, DİN-in əmri və təlimatlarına əsasən həyata keçirilir.

Törədilmiş cinayətlər haqqında məlumat daxil olduqda, polis sahə inspektoru:

– istintaq-əməliyyat qrupu gələndə, hadisə yerinin mühafizəsini təmin etməli, hadisənin yeri və xüsusiyyəti, zərərçəkmişlər və əməliyyat marağı kəsb edən şəxslər barədə məlumatlar toplanmalı, onları müstəntiqə və əməliyyat işçilərinə çatdırmalıdır;

– cinayət və cinayətkarlar barədə məlumatı olan habelə, xidmət etdiyi ərazidə əvvəllər bu qəbildən olan cinayət hadisəsi törətmiş şəxsləri müəyyən etməli, onlar barədə istintaq-əməliyyat qrupuna məlumat verməlidir;

– cinayət törədən şəxslərin müəyyənləşdirilməsi üçün vətəndaşların imkanlarından səmərəli istifadə olunmasını təmin etməlidir.

Polis sahə inspektorunun işinin nəticələri qiymətləndirilərkən, aşağıdakı göstəricilər nəzərə alınır:

– inzibati sahədə (sahə məntəqəsində) ictimai asayişin mühafizəsinin, inzibati xətalara və cinayətkarlığa qarşı mübarizənin vəziyyəti;

– profilaktiki uçotda olan şəxslər arasında profilaktiki işin;

– cinayətkarlığa qarşı mübarizədə vətəndaşların habelə, digər ictimai təsir vasitələrindən istifadənin vəziyyəti;

– vətəndaşların ərizə və şikayətlərinin baxılmasının, həmçinin onların qəbulunun vəziyyəti;

– icazə sisteminin həyata keçirilməsi üzrə xidməti vəzifələrin yerinə yetirilməsinin vəziyyəti;

– polisın ayrı-ayrı xidmətləri, digər hüquq-mühafizə orqanları, habelə icra hakimiyyəti, bələdiyyə, idarə, müəssisə və ictimai qurumların nümayəndələri ilə qarşılıqlı fəaliyyətin vəziyyəti;

– qüvvədə olan qanunvericilik aktlarının, DİN-in müvafiq əmr və göstərişlərinin öyrənilməsinin, onların tələblərinin praktiki fəaliyyətdə düzgün tətbiqinin vəziyyəti;

– sahə məntəqəsinin vəziyyəti və s.

§ 4. Kənd yerlərində polis sahə inspektorunun fəaliyyətinin təşkili

Cəmiyyətdə, iqtisadiyyatda, siyasi və sosial sahələrdə baş verən əsas dəyişikliklər kənd yerlərində ictimai qaydanın və təhlükəsizliyin vəziyyətinə də mühüm təsir göstərmişdir. Buna görə də kənd yerlərində ictimai qaydaya və ictimai təhlükəsizliyə təsir edən yeni amillər yaranmışdır. Kənd yerlərində xidmət edən daxili işlər orqanlarının rəhbərlərinin və şəxsi heyətinin kənd yerlərində baş verən proseslər və təhlükəsizliyin vəziyyətinə təsir edən amillər barədə dəqiq təsəvvürləri olmalıdır.

Kənd yerlərində daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin təşkilində və həyata keçirilməsində nəzərə alınmalı amillər aşağıdakılardır:

Sosial-iqtisadi amillər:

– əhalinin əsasən kənd təsərrüfatı ilə məşğul olması (taxılçılıq, bağçılıq, bostançılıq yaxud heyvandarlıq);

– texnoloji proseslərin, rabitə və məlumat vasitələrinin vəziyyəti;

– ayrı-ayrı müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların, fermer təsərrüfatlarının fəaliyyətinin vəziyyəti;

Demoqrafik amillər:

– əhalinin sayı və sıxlığı;

– əhalinin cinsi və yaş tərkibi;

– təsərrüfatın müxtəlif sahələrində məşğulluğu;

– miqrasiya proseslərinin xüsusiyyətləri.

Bunlardan başqa aşağıdakı məlumatlar da nəzərə alınmalıdır:

- sərxoşluq, alkoqolizm haqqında məlumatlar;
- narkomaniya, taksikomaniya və zöhrəvi xəstəliklər haqqında məlumatlar;
- ruhi xəstələr haqqında məlumatlar;
- məhkum olunanlar haqqında məlumatlar;
- polisın nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçilmiş şəxslər haqqında məlumatlar;
- ailə-məişət münasibətləri zəminində hüquq pozuntusu törətmiş şəxslər haqqında məlumatlar;
- yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən hüquqpozuntusu haqqında məlumatlar;
- avaralıq və dilənçiliklə məşğul olan şəxslər haqqında məlumatlar və s.

V Fəsil.
**DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ
PROFİLAKTİK FƏALİYYƏTİ**

§ 1. DİO-nun profilaktik fəaliyyətinin anlayışı və növləri

Ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətimizin ali məqsədi kimi bəyan edilmişdir. Azərbaycan dövləti siyasi-hüquqi potensialından tam istifadə etməklə bu məqsədə nail olmaq və müvafiq hüquqi mexanizmlər yaratmaq üçün tədbirlər görür.

Ölkənin perspektiv inkişafını təmin etmək üçün qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri də cinayətkarlığı doğuran sosial neqativ təzahürlərə qarşı mübarizə mühitinin yaradılmasıdır. Belə bir mühit özündə cinayətkarlıq və cinayətkarlıqla bağlı neqativ-sosial təzahürlərə qarşı mübarizə tədbirlərinin hazırlanmasını əhatə edir. Bu növ mübarizə tədbirlərinin mühüm hissəsini cinayətkarlığa qarşı tətbiq olunan profilaktik tədbirlər təşkil edir.

Cinayətkarlığın xəbərdar edilməsi insanların, cəmiyyətin və dövlətin cinayətkar qəsdlərdən mühafizəsini təşkil etmək məqsədi daşıyır. Cinayətlərin profilaktikasında müsbət nəticələri yalnız kompleks yanaşma zamanı əldə etmək olar (iqtisadi, sosial-mədəni, tərbiyəvi, hüquqi və s. tədbirlərin tətbiqi)

DİO-nun profilaktik fəaliyyəti – hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınmasına yönəldilmiş tədbirlər sistemidir.

Hüquqi ədəbiyyatlarda cinayətlərin profilaktikasının müxtəlif növləri fərqləndirilir. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

DİO-nun profilaktiki fəaliyyətinin istiqamətinə görə növləri:

- hüquqpozmaların profilaktikası;
- hüquqpozmaların qurbanı ola biləcək şəxslərlə bağlı həyata keçiriləcək profilaktika(viktimoloji profilaktika);
- sosial-neqativ təzahürlərin profilaktikası.

DİO-nun profilaktik fəaliyyətinin məzmununa görə təsnifatı:

- ümumi;
- fərdi.

DİO-nun profilaktik fəaliyyətinin subyektlərinə görə təsnifatı:
– ictimai təhlükəsizlik xidmətləri tərəfindən həyata keçiriləcək profilaktika;

– ƏAF-nin subyektləri tərəfindən həyata keçirilən profilaktika;
– CPF-nin subyektləri tərəfindən həyata keçirilən profilaktika;
– xüsusiləşmiş ictimai qurumlar tərəfindən həyata keçirilən profilaktika (hüquq qaydasının təmini üzrə İctimai Şura).

Hüquq pozuntularının növünə görə DİO-nun profilaktik fəaliyyətinin təsnifatı:

– narkotik vasitələrlə bağlı hüquqpozumların profilaktikası;
– təbiətin mühafizəsi sahəsində DİO-nun profilaktik fəaliyyəti;
– xüsusi icazə sisteminin təmin edilməsi sahəsində DİO-nun profilaktik fəaliyyəti;

– yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat qaydalarının təmin edilməsi sahəsində profilaktik fəaliyyət;

– yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən hüquq pozuntularının profilaktikası və s.

DİO-nun profilaktik fəaliyyəti aşağıdakı prinsiplərə uyğun həyata keçirilməlidir:

- qanunçuluq;
- demokratizm;
- humanizm və ədalətliklik;
- elmlilik;
- fasiləsizlik;
- sistemlilik.

Cinayətkarlığın profilaktikasının cinayətkarlığa effektiv təsir üsulu kimi özünün məqsədi, vəzifələri və funksiyaları vardır. O, konkret fəaliyyət növüdür və müəyyən ölçü və hədlərdə həyata keçirilir. Cinayətkarlığın profilaktikası özünün geniş imkanları ilə deyil ictimai münasibətlərin əhatə dairəsi ilə təyin edilən ölçüləri ilə seçilir.

Cinayətkarlığın profilaktikasının vəzifələri qeyd məqsədlərə nail olmaq üçün profilaktik fəaliyyətin istiqamətlərini müəyyən edir və onların həyata keçirilməsi üçün real şərait yaradır. Cinayətkarlığın profilaktikasının vəzifələrinin daha dəqiq müəyyən edilməsi ümumiyyətlə profilaktik tədbirlərin effektiv təsirinə real zəmin yaradır.

Cinayətkarlığın profilaktikasının aşağıdakı ümumi vəzifələri qeyd olunur:

- cinayətlərin törədilməsinə səbəb ola biləcək halların, proseslərin, faktorların, şəraitlərin, vəziyyətlərin sistematik olaraq aşkar edilməsi və təhlili;

- cinayətkar niyyətin həyata keçirilməsinə və həmçinin cinayətkar şəxsiyyətin formalaşmasına səbəb ola biləcək sosial ziddiyyətlərin, konfliktlərin aşkar edilməsi və öyrənilməsi;

- cinayətləri törədə biləcək şəxslərin müntəzəm olaraq aşkar edilməsi, öyrənilməsi və onlara aktiv profilaktik təsirin göstərilməsi;

- cinayətkar davranışa səbəb olan halların qarşısının alınması, neytrallaşdırılması və ya ləğv edilməsi.

Cinayətkarlığın profilaktikası şəxslərin hüquq və azadlıqlarının, cəmiyyətdə mövcud olan birgəyaşayış qaydalarının mühafizəsinə xidmət edir. Bu sahədə cinayətkarlığın profilaktikasının məqsəd və vəzifələri ilə birlikdə onun müəyyən funksiyaları da vardır:

1. Nizamasalma funksiyası.

Nizamasalma funksiyasının məqsədi şəxslərin davranışlarının hüquq normalarında və digər normativ aktlarda əks olunmuş sosial tələblərə uyğun olmasını təmin etməkdir. Ayrı-ayrı fərdlərin davranışlarını müəyyən çərçivəyə salarkən cinayətlərin profilaktikası nəinki onların davranışlarına, həmçinin mənəvi durumuna və digər şəxsi keyfiyyətlərinə də təsir edir.

2. Mühafizəetmə funksiyası.

Mühafizəetmə funksiyası cəmiyyətin və dövlətin ictimai maraqlarının və sosial dəyərlərinin cinayətkar və digər qəsdlərdən qorunmasına xidmət edir.

3. Tərbiyəetmə funksiyası.

Ümumiyyətlə, həyata keçiriləcək tədbirlərin əksəriyyəti şəxsin cinayət törətməməsi üçün tərbiyə olunmasına yönəldilir. Bu funksiyanın köməyi ilə şəxsdə cəmiyyət qarşısında vətəndaşlıq borcunun yerinə yetirilməsi, öz hərəkətlərinə görə məsuliyyət hissləri aşılır. Tərbiyəetmə funksiyasının əsas məqsədlərindən biri məqsədyönlü hüquqi və sağlam mənəvi düşüncə tərzinin formalaşdırılmasıdır.

4. İdeoloji funksiya.

İdeoloji funksiyasının məqsədi profilaktik tədbirlərin ümumi ideoloji istiqamətinin, onların məzmununun ideoloji əsasının müəyyən edilməsi və bununla da xəbərdar etmə tədbirlərinin metodlarının, üsullarının, həyata keçirilməsi yollarının düzgün seçilməsinin təmin edilməsidir.

5. Proqnostik funksiya.

Proqnostik funksiyasının köməyi ilə cinayətlərin profilaktikasının təcrübi və nəzəri istiqamətlərinin zəruri informasiya ilə təmin edilməsi, profilaktik xarakterli planların hazırlanması, profilaktik fəaliyyətin perspektivliyi istiqamətlərinin müəyyən edilməsi həyata keçirilir.

Cinayətkarlığın profilaktikası müəyyən bir sistemi təşkil edir. Bu sistemin tərkibinə profilaktikanın obyektləri, onun əsas səviyyə və formaları, profilaktik tədbirlər, profilaktikanın subyektləri daxildir.

§ 2. DİO-da profilaktiki işin təşkili

Cinayətlərin qarşısının alınması üzrə daxili işlər orqanlarının əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

– cinayətlərin törədilməsinin səbəb və şəraitinin aşkar edilməsi və təhlili, onların aradan qaldırılması üzrə tədbirlərin görülməsi;

– cinayət törətməyə meyilli şəxslərin müəyyən edilərək profilaktik uçota götürülməsi;

– cinayətə hazırlıq görən və ya ona cəhd edən şəxslərin aşkar olunması, Azərbaycan Respublikasının qanunçuericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada onların hüquqazidd əməllərinin qarşısının alınması;

– cinayətlərin qarşısının alınması üzrə fəaliyyətə vətəndaşların və ictimai birliklərin cəlb edilməsi;

– yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında baxımsızlığın, nəzarətsizliyin və hüquqpozumaların qarşısının alınması;

– avaralıq və dilənçiliklə məşğul olanların, eləcə də nəzərdə tutulmamış yerlərdə gecələyənlərin aşkar olunması və müvafiq ölçülər götürülməsi;

– daxili işlər orqanları cinayətlərin qarşısının alınması üzrə fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərman və Sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri, habelə DİN-in normativ-hüquqi aktlarını rəhbər tutur.

DİO tərəfindən həyata keçiriləcək profilaktik fəaliyyətin əsas məqsədi:

– cinayətlərin törədilməsinə səbəb olan halların təsir cəirəsinin məhdudlaşdırılması və ya aradan qaldırılması;

– cinayət törədə biləcək şəxslərin müəyyən edilməsi və onlarla profilaktik işin təşkili;

– profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətinin müəyyən edilməsi.

DİO tərəfindən həyata keçirilən profilaktik fəaliyyəti müəyyən metodlarının köməyi ilə həyata keçirilir. Bu metodlar aşağıdakılardır:

1) əsas metodlar (inandırma və məcburetmə);

2) əlavə metodlar (ƏAF, CPF və inzibati fəaliyyəti həyata keçirən zaman tətbiq edilən metodlar).

DİO tərəfindən profilaktik fəaliyyətin təşkilinə aiddir:

– profilaktik fəaliyyətin məqsəd və vəzifələrinin müəyyən edilməsi;

– profilaktik tədbirlər sistemi;

– profilaktik fəaliyyətə cəlb edilən qüvvə və vasitələrin müəyyən edilməsi;

– analitik informasiya təminatı;

– profilaktik fəaliyyətin planlaşdırılması və proqnozların verilməsi.

DİO-nun profilaktik işi aşağıdakı qaydada ümumiləşdirilir:

1. Qeydə alınan cinayətlər və cinayət törədən şəxslər üzrə.

2. Əməliyyat axtarış, inzibati yurisdiksiya işinin nəticəsi üzrə.

3. Ayrı-ayrı hüquq pozuntularına və sosial-neqativ təzahürlərə qarşı mübarizənin nəticəsi üzrə.

Cinayətlərin profilaktikasının necə olması və onun hansı sosial mühitə aid olmasına baxmayaraq o bilavasitə cinayətkarın şəxsiy-

yətinə təsir edir və onun vasitəsilə realizə olunur. Cinayətkarın şəxsiyyətinə xarici faktorların təsiri özü özlüyündə cinayət davranışı yaratmır: cinayət cəzasına məruz qalan əməl özü-özlüyündə insan iradəsinin son aktıdır. Ona görə də, cinayətlərin profilaktikası özünün əsas aspektlərinə görə insan davranışının müəyyən formalarının xəbərdar edilməsidir. Başqa sözlə, desək şəxsiyyətin cinayətin törədilməsində mühüm rolunu nəzərə alaraq, xəbərdaredici təsir tədbirləri nəinki şəxsin xarici davranışına təsir edirlər. Bu tədbirlər həm də şəxsin özünə təsir edir.

Şəxsə onun törətdiyi cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə tətbiq olunan qarşılıqlı əlaqədə olan tərbiyəvi və sair təsir tədbirlərinin məcmusuna-cinayətlərin fərdi profilaktikası deyilir.

Məlumdur ki, cəmiyyət öz üzvlərinin tərbiyəsinə necə böyük diqqət yetirir. Nəzərdə tutulan tərbiyəvi tədbirlər hər bir insana qarşı həyata keçirilir. Cinayətin fərdi profilaktikasına gəldikdə isə buna cəmiyyətin o şəxslərinə aid etmək olar ki, bu şəxslərdən qeyri hüquqihərəkətlər xüsusi olaraq bir qrup şəxslərə aid edilir.

Profilaktika tərbiyyə sisteminin bir elementi olmaqla məhdud və xüsusi məsələləri həll edir.

Qanunlara hörmət hər bir vətəndaşın öz şəxsi inamı əsasında olmalıdır. Bizim cəmiyyət üçün onun vətəndaşlarının ümumilikdə və fərdi qaydada qanunlara riayət etməsi məsələsi vacib əhəmiyyət kəsb edir. Bu məsələ dövlətin qarşısında duran əsas sualların biridir. Bu suala cavab vermək üçün sosiallaşma anlayışına müraciət etmək lazımdır, belə ki, bu özü-özlüyündə şəxsiyyətin formalaşması prosesinin, onun cəmiyyətdə yaşamağa uyğunlaşmasını əhatə edir. Bu uyğunlaşmada özü-özlüyündə sosial normaları dərk etməyə və bu normalar çərçivəsində şüurlu şəkildə fəaliyyət göstərməyə (hərəkət etməyə) imkan verən təhsil və tərbiyə əsaslanır.

İnsanın bioloji baxımından formalaşması hələ tam yetkin bir şəxsiyyətin formalaşması demək deyildir, o yalnız o zaman yetkin bir şəxsiyyət hesab edilə bilər ki, öz üzərinə düşən məsuliyyəti dərk etsin və öz hərəkətlərinə nəzarət edə bilsin.

Sosiallaşma insanın bütün həyatı boyu davam edən inkişaf prosesidir.

Beləliklə, aydın olur ki, daxili və xarici nəzarətin uzlaşması

şəxsin normal sosiallaşma prosesinin nəticəsidir. Bu prosesin gedişatında o nəinki cəmiyyətin onun qarşısında qoyduğu tələbləri dərk edir, hətta o bu tələbləri öz tələbləri kimi də qəbul edir.

Ümumiyyətlə profilaktikanın əsas məqsədi şəxsiyyətin formalaşmasının ilkin mərhələlərində buraxılan səhvləri aradan qaldırmaq, və bu baxımdan fərdin daxili və xarici əlamətləri həyata keçirməkdən ibarətdir.

Cinayətlərin profilaktikası özü-özlüyündə çoxplanlı, çətin bir fəaliyyəti təzahür edir. Onun qarşısında duran məqsədləri “bir zərbəyə” hərəkətə gətirmək, yəni həyata keçirmək mümkün deyil. Bu baxımdan bir neçə xüsusi məsələlərin ardıcıl olaraq həyata keçirilməsi vacibdir: bu məsələlərdən biri-cinayət törətməsi ehtimal olunan şəxslərin aşkar edilməsidir.

Cinayətlərin profilaktikası tədbirləri həmişə cəmiyyətin müəyyən bir üzvlərinə yönəlir, yəni müəyyən şəxslərlə konkret işlərin aparılmasını özündə əks etdirir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu tədbirlərin icraçıları da şəxsləridir. Bu şəxslərin dairəsinə dövlət dairəsinə dövlət idarə və müəssisələrin işçiləri ictimai təşkilatların üzvləri, vətəndaşlar və s. daxildir. Beləliklə cinayətlərin profilaktikası tədbirləri dedikdə, aktiv subyektlərin passiv obyektlərə təsiri yox, bir tərəfin digər tərəfi müəyyən qeyri-sosial hərəkətlərdən çəkirdirən və onu düzgün istiqamətləndirən spesifik ünsiyyət əlaqəsi forması başa düşülür.

Cinayətlərin profilaktikası cinayətkarlıqla mübarizədə ən humanist üsullardan biridir. Bu profilaktikanın tədbirləri cəmiyyətin və profilaktikanın tətbiq edildiyi şəxsin qanuni maraqlarına tam surətdə uyğun gəlir.

Cinayətlərin profilaktikası tədbirlərinə qoyulan tədbirlərdən-qarşılıqlı razılıq, ardıcılıq və fasiləsizliyi də qeyd etmək lazımdır. Hər bir tədbir ondan əvvəlki, tədbirdən doğmalıdır və onu möhkəmləşdirməli və inkişaf etdirməlidir. Əgər cinayətlərin profilaktikası tədbirləri fasilələrdə və təsadüfi hallarda həyata keçirilsə bu zaman belə tədbirlərin effektivliyindən də danışmaq olmaz.

Qoyulan tələblər o zaman realizə oluna bilər ki, cinayətlərin profilaktikası planlı şəkildə həyata keçirilsin. Cinayətlərin profilaktikası işinin planı özündə fərdin şəxsi keyfiyyətlərinin detal

xüsusiyyətlərini, onun əlaqələrinin və sair başqa məlumatları əks etdirməklə profilaktika işinin uğurluhəyata keçməsi üçün tədbirlər dairəsinin və bu tədbirlərin icrası müddətini göstərir. O cümlədən planda ayrı-ayrı icraçıların konkret hərəkətlərini və həyata keçirilən tədbirlərdən nəzarət qaydalarının göstərilməsi də məqsəduyğundur.

Cinayətlərin profilaktikası tədbirlərinin realizə prosesində fərdin şəxsi keyfiyyətlərinin, onun həyat şəraitinin və mənəvi aləminin hansı səviyyədə nəzərə alınmasından və göstərilən əlamətlərə xüsusi olaraq fərdi qaydada yanaşılmasından asılıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox hallarda ayrı-ayrı şəxslərə eyni cür tədbirlərin şablon şəklində tətbiq olunması mənfi nəticələrə səbəb olur.

Cinayətlərin profilaktikası tədbirlərinə bir də o baxımdan yanaşmaq lazımdır ki, cəmiyyətin hər bir üzvü təkrarolunmazdır, hər bir şəxsin özünə məxsus xasiyyəti və vərdişləri vardır.

Bu baxımdan cinayətlərin profilaktikasının planlaşdırılması və tədbirlərin həyata keçirilməsi zamanı şəxsin özünəməxsus xarakterlərini və onun hansı sosial tipə aid olmasını nəzərə almaq lazımdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, cinayətlərin profilaktikası tədbirlərinin fərdiləşdirilməsi işi şəxsin davranışlarına əsasən proqnozlaşdırılır və həyata keçirilir.

Cinayətlərin profilaktikası tədbirlərinin qarşısında duran tapşırıqların və məsələlərin məzmununa və tərkibinə görə üç növə bölünürlər:

1. məlumat xarakterli tədbirlər;
2. təsir tədbirləri;
3. nəzarət xarakterli tədbirlər.

İnformasiya xarakterli tədbirlər: profilaktiki təsir tədbirlərinin tətbiq olunması vacib olan şəxslərin aşkar edilməsi, qeydə alınması, o cümlədən bu şəxslərlə işin düzgün qurulması üçün məlumatların toplanmasını aid etmək olar.

Təsir tədbirləri isə cinayətlərin profilaktikasının həlledici aspektlərindən biridir. Belə ki, məhz təsir tədbirləri bir sıra mənfi halların qarşısını alır və şəxsi cinayət törətməkdən yayındırır.

Nəzarət tədbirlərinin məqsədi, təsir tədbirlərinin hansı nəticə-

lər verməsini, o cümlədən aparılan profilaktiki təsir tədbirlərinin kifayət olmasını və ya bu tədbirlərə yenə də tətbiq olunmasını aşkar etmək xarakteri daşıyır.

§ 3. DİO-nun profilaktik fəaliyyətində sosial nəzarətin təmin edilməsi

Profilaktik tədbirlərin tətbiqinin əsas məqsədlərindən biri etibarlı sosial dayaqların yaradılmasıdır. Məhz belə effektiv sosial dayaqlardan biri hüquq qaydasının təmini üzrə ictimai Şuradır.

İctimai Şura polis ilə əhali arasında qarşılıqlı əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, vətəndaşların ictimai təhlükəsizliyin təmini işində iştirakı səviyyəsinin yüksəldilməsi məqsədilə polis orqanın inzibati sahəsində yaradılır.

İctimai Şuranın işi inzibati sahənin fəaliyyəti çərçivəsində təşkil edilir, polis sahə rəisinin metodiki köməkliyi əsasında həyata keçirilir.

18 yaşlı tamam olan Azərbaycan Respublikası vətəndaşları İctimai Şuranın üzvü kimi könüllülük əsasında ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması işində polis orqanı ilə əməkdaşlıq edə bilər.

Vətəndaşın İctimai Şuranın üzvlüyünə qəbul olunması barədə ərizəsinə baxılarkən onun yaşadığı və işlədiyi yer üzrə xasiyyətnaməsi, əvvəllər cinayət hadisələrinə və inzibati xətalara yol verib-verməməsi, polis sahə rəisi və polis sahə inspektorunun rəyi, əhali arasında nüfuzu, habelə polisin profilaktik və əməliyyat qeydiyyatlarında olub-olmaması, cinayətkarlığa qarşı mübarizə işində prinsipiallığı nəzərə alınır.

Vətəndaşın İctimai Şuranın üzvlüyünə qəbul olunması barədə polis orqanının rəisi tərəfindən əmr verilir, həmin şəxsə müvafiq vəsiqə təqdim olunur.

Vətəndaşın İctimai Şuranın üzvü qismində qəbul olunması ilə bağlı toplanmış materiallar müvafiq qaydada qovluğa tikilərək polis sahə rəisində saxlanılır. Qovluqda aşağıdakı sənədlər toplanılır:

- ərizə;
- şəxsiyyət vəsiqəsinin surəti;

- anket məlumatları;
  - BƏSİİ-nin tələbnaməsi.
- İctimai Şuranın məqsəd və vəzifələri aşağıdakılardır:
- inzibati sahədə hüquq qaydasının təmin olunmasında polis əməkdaşlarına köməkliyin göstərilməsi;
  - cinayətlərin törədilməsinə şərait yaradan halların aradan qaldırılması;
  - inzibati sahədə hüquqpozumaların qarşısının alınmasında köməkliyin göstərilməsi;
  - polis-vətəndaş, polis-cəmiyyət münasibətlərinin möhkəmləndirilməsi;
  - hüquq qaydasının təmini işində əhalinin təşəbbüsünün artırılması;
  - cəmiyyətdə əhalinin cinayətkar qəsdlərdən qorunması hissinin möhkəmləndirilməsi;
  - cinayətkarlığın qarşısının alınması sahəsində mövcud olan problemlərlə əldəqədar ərazi polis orqanının rəhbərliyi qarşısında məsələ qaldırılması;
  - əhali arasında hüquqi maarifləndirmə və təbliğat işlərinin aparılması;
  - çətin tərbiyə olunan yetkinlik yaşına çatmayanlar və münafiqşəli ailələr ilə fərdi-profilaktik işin təşkili;
  - təhsil müəssisələrinin kollektivi ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi.

Hüquq qaydasının təmini üzrə İctimai Şuranın strukturu:

- Şuranın rəhbərliyi;
- hüquqi təbliğat qrupu;
- ümumi profilaktika qrupu;
- gənclər və yetkinlik yaşına çatmayanlarla iş qrupu;
- təhsil müəssisələri ilə qarşılıqlı əlaqə qrupu;
- mənzil istismar sahələri ilə qarşılıqlı əlaqə qrupu.

Hüquq qaydasının təmini üzrə İctimai Şuranın məqsəd və vəzifələrindən irəli gələrək aşağıdakı fəaliyyət formaları vardır:

1. Polis əməkdaşları ilə görüşlərin keçirilməsi.
2. Tanınmış hüquqşünaslar, pedaqoqlar, idmançılar və incəsə-

nət xadimləri, eləcə də qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri ilə görüşlərin keçirilməsi.

3. Vətəndaşların qəbulunun təşkili.
4. Kütləvi informasiya vasitələri ilə əlaqələrin yaradılması.
5. Polisin fəaliyyəti barədə əhalinin rəyinin öyrənilməsi.
6. Polisin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və əhali ilə əlaqələrinin möhkəmləndirilməsi barədə təkliflərin verilməsi.
7. Yaşayış məntəqəsi daxilində idman yarışlarının təşkili.
8. İnzibati sahədə yaşayan əhali üçün «açıq qapı» günlərinin keçirilməsi.
9. «Nümunəvi məhəllə» və «Nümunəvi bina» adı altında müsabiqələrin təşkili.

Hüquq pozmaların profilaktikası sahəsində uğurlu layihələrdən biri cinayətlərin, yol-nəqliyyat hadisələrinin, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin pozulmasının qarşısının alınmasında böyük rol oynayan və paytaxt ərazisinə videonəzarəti təmin edən «Təhlükəsiz şəhər» Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sisteminin tətbiqini göstərmək yerinə düşərdi.

Daxili işlər orqanlarında aparılan islahatlar təbii ki, insan hüquqlarının təminatı üçün önəmlidir və öz müsbət nəticəsini verir. Lakin dünya təcrübəsi göstərir ki, ölkənin hüquq mühafizə sistemi nə qədər təkmil olsa belə, cəmiyyətin demokratiya və hüquqi mədəniyyəti zəifdirsə və o, ictimai asayişin mühafizəsini yalnız polisin vəzifəsi hesab edərək özünü bu işdən kənarlaşdırarsa, yüksək nəticələr əldə etmək olduqca çətin olur.

Uzun illər elmdə belə bir mövqe olubdur ki, cinayətkarlığa qarşı səmərəli mübarizə aparmaq üçün cinayətlərə görə sanksiyalar ağırlaşdırılmalı, polisin sayı isə artırılmalıdır. Lakin təcrübə bu elmi hipotezlərin qeyri-rasionallığını sübuta yetirdi. Bu gün artıq heç kəsdə şübhə doğurmur ki, ictimai asayişin, insan hüquqlarının mühafizəsində cəmiyyətin də rolu danılmazdır. Bu baxımdan ölkəmizdə ictimai asayişin mühafizəsində səmərəli fəaliyyəti təmin etmək məqsədi ilə daxili işlər orqanları ictimaiyyəti də bu işə cəlb etmək üçün müəyyən tədbirlər görür. Azərbaycanda həyata keçirilən «İctimai polis» layihəsini bu əməkdaşlığın bariz nümunəsi kimi göstərmək olar.

Layihəyə əsasən müasir polis fəaliyyətinin əsas istiqamətləri:

- Ölkədaxili sabitliyin qorunması, dövlətçiliyə zidd hərəkətlərin qarşısının alınması, ölkədə insan və vətəndaş hüquqlarının təmin edilməsi;
- İnsanlara nümunəvi xidmət göstərilməsi, cinayətlərin qarşısının alınması, bu məqsədlə qabaqlayıcı tədbirlərə üstünlük verilməsi və bu işdə xalqın gücündən daha geniş istifadə olunmasıdır.

Layihənin əsas məqsədi:

- Polis-cəmiyyət, polis-vətəndaş münasibətlərinin etibarlı qorunmasını təmin etmək.
- İctimai qayda və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunmasında
- vətəndaşların könüllü köməyindən istifadə etmək.
- Əhalinin polis qurumlarına inamını artırmaqdır.

«İctimai polis» layihəsinin **əsas vəzifəsi** polis ilə cəmiyyət arasında əlaqələri yaxınlaşdırmaq və inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Bu modelin tətbiqinin əsas prinsipi cəmiyyətdə cinayəti sosial problem kimi qəbul etməkdir. Sosial problemlərin həll edilməsi tək-cə polis tədbirləri ilə təmin edilə bilməz. Buna görə də cinayət hərəkətlərinin qarşısı cəmiyyəti təşkil edən fərdlərin və qurumların iştirakı ilə alınmalıdır.

VI Fəsil.
AİLƏ-MƏİŞƏT ZƏMİNİNDƏ TÖRƏDİLƏN
CINAYƏTLƏRİN XƏBƏRDAR EDİLMƏSİ İŞİNİN
TƏŞKİLİ

**§ 1. Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin
anlayışı və səciyyəvi əlamətləri**

Qanunvericiliklə ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin anlayışı verilməmişdir. Lakin bu növ cinayətlərin anlayışının verilməsi və məzmununun daha dərin təhlil edilməsi vacibdir.

Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin təhlili tətbiq olunacaq profilaktik tədbirlərin istiqamətini və hədlərini müəyyən etməyə kömək edir. Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin anlayış verilməmişdən əvvəl məişətin strukturunu müəyyən edilməlidir. Məişətin strukturunu aşağıdakı iki elementdən ibarətdir:

1) Ailə məişəti – ailə, qohumluq əlaqələri (qeydiyyatdan alınmayan nikahla bağlı uzunmüddətli münasibətlər də ailə-məişət sahəsinə aiddirlər).

2) İctimai məişət – dostluq və s. münasibətlər.

Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin əsas əlamətlərindən biri bu növ cinayətlərin məişət sahəsində məhz şəxsi münasibətlər zəminində yaranmasıdır. İnsanlar ailə və ictimai məişət sahəsində şəxsi münasibətlərdə olur və bu münasibətlər prosesində konfliktlər yaranaraq cinayətlərin törədilməsinə səbəb olur.

Məişət konfliktini dedikdə ailə və ya ictimai məişət sahəsində şəxsi maraqların toşquşması başa düşülür. Konflikt iştirakçılarının hər biri bu vəziyyətdən çıxış yolu axtarır. Ailə-məişət sahəsində yaranan konfliktli şəraitlərdən çıxış yolu şəxsiyyətin bir çox xüsusiyyətlərindən (mənəvi-psixoloji xüsusiyyətlər, həyat tərübəsi, intellektual səviyyə və s.) asılıdır.

Beləliklə **ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlər dedikdə** – məişət sahəsində yaranan, uzunmüddətli münaqişə formasında mövcud olan, insanların həyat və sağlamlığına, şərəf və ləyaqətinə, mülkiyyətinə və ictimai qaydaya qəsd edən ictimai təhlükəli əməllərin cəmi başa düşülməlidir.

Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin səciyyəvi əlamətləri aşağıdakılardır:

1. Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlər ailə, qohumluq, dostluq, qonşuluq münasibətləri prosesində yaranır və şəxsi münasibətlərlə bağlı törədilir.

2. Bu növ cinayətlərin törədilməsində əsas səbəblərdən biri zərərçəkmişin münaqişənin daha da qızıxdırılmasına yönəlmiş təhrikəci hərəkətlərdir.

3. Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlər münaqişəli şəraitlərin inkişafının nəticəsi olaraq baş verir.

4. Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlər bir çox hallarda xuliqanlıq hərəkətləri ilə, zorakılıqla və s. ictimai qayda pozuntusu halları ilə müşayiət olunur.

5. Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlər uzun müddətli münaqişənin nəticəsində baş verdiyi üçün aşkar şəraitdə törədilir (ətrafdakı insanlar münaqişənin təfərrüatları barədə daha çox məlumatlı olurlar).

Ailə-məişət zəminində daha çox qəsdən adam öldürmə, özünün öldürmə həddinə çatdırma, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma, qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma, döymə, işgəncə vermə, qanunsuz azadlıqdan məhrum etmə, əmlakı qəsdən məhv etmə və ya zədələmə, xuliqanlıq və s. kimi cinayətlər törədilir.

Bəzi mütəxəssislər odlu silahı diqqətsiz saxlama kimi cinayəti də ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlər sırasına aid edirlər. Lakin bu fikirlə razılaşımaq olmaz, çünki, ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin əsasını məişət konflikti təşkil edir. Qeyd edilən cinayət əməlinə isə məişət konflikti mövcud deyil və bu səbəbdən də ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin sırasına aid edilə bilməz.

Ailə-məişət zəminində cinayətlərin əksəriyyəti şəhərlərdə, şəhər tipli yaşayış məntəqələrində törədilir. Şəhərdə daha çox şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər, kənd yerlərində isə əmlakın qəsdən məhv edilməsi ilə bağlı cinayətlər törədilir. Bu hal şəhər yerlərində ailə münasibətlərinin daha çox anonim xarakter aldığı və sosial nəzarətin zəif olduğunu göstərir.

Ailə məişət zəminində törədilən cinayətlərin əksəriyyəti mənzillərdə axşam və gecə vaxtı törədilmişdir. Bu növ cinayətlərin qurbanları əksər hallarda, uşaqlar və qocalar olmuşdur. Yetkinlik yaşına çatmayanlar və qadınlar tərəfindən çox az hallarda ailə-məişət zəminində cinayətlərin törədilməsi hallarına təsadüf edilir.

Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlər bir çox hallarda latent qabarıq və yaranmış vəziyyətdə polis orqanlarının hadisələrə müdaxiləsi qeyri-mümkündür. Bəzi hallarda ailə üzvlərinin qohumluq əlaqələrinin olunması ya tərəflərin biri öz ailəsinin dağılmasının qarşısını almaq istəyi cinayət faktının gizli qalmasına səbəb olur.

§ 2. Ailə məişət zəminində törədilən cinayətlərin xəbərdar edilməsi işinin təşkili

Ailə-məişət münasibətləri zəminində mütəmadi olaraq qanun pozuntusuna yol verdiklərinə görə inzibati və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxslərlə məqsədyönlü profilaktiki işlər aparılmalıdır. Bu sahədə polis sahə inspektorlarının fəaliyyəti xüsusi önəm kəsb edir.

Sahə inspektoru tərəfindən münaqişəli ailələr müəyyən edilərək profilaktiki tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün sistemli iş aparılır. Azərbaycan Respublikası DİN-in 07 dekabr 2004-cü il tarixli “Daxili işlər orqanlarında təhqiqat, cinayət-axtarış, ictimai təhükəsizlik strukturlarının fəaliyyətinin təşkili üzrə əlavə tədbirlər haqqında” 494 nömrəli əmrinin tələblərinə əsasən ailə-məişət münaqişəsi zəminində yaranmış münasibətlərlə bağlı məlumatlar sahə inspektorlarına həvalə edilir.

Aparılan profilaktiki tədbirlərin effektivliyinin artırılması məqsədi ilə bu kateqoriyaya aid olan şəxslər barədə aşağıdakı məlumatlar əldə edilməlidir:

1. Münaqişə tərəflərinin sosial-demoqrafik xüsusiyyətləri (yaş, təhsili, ailə vəziyyəti, məşğuliyyəti, maddi vəziyyəti).
2. Mənəvi xüsusiyyətləri (baxışları, maraqları, dünya-görüşü və s.).

3. Psixoloji xüsusiyyətləri (intellektual, emosional və iradəvi xüsusiyyətləri).

DİO-nun ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin xəbər-dar edilməsi işinin təşkili aşağıdakı 2 mərhələdən ibarətdir:

1) Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin səbəb və şəraitinin müəyyən edilməsi və təhlili.

2) Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin səbəb və şəraitinin qarşısının alınması istiqamətinə yönəlmiş tədbirlərin müəyyən edilməsi və həyata keçirilməsi.

Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin səbəb və şəraiti ailə, qohumluq, qonşuluq, dostluq və s. münasibətlər çərçivəsində yaranaraq uzunmüddətli münaqişə formasında mövcud olur. **Bu növ cinayətlərin əsas səbəbləri aşağıdakılardır:**

– ailə üzvlərinin mütəmadi olaraq spirtli içki qəbul edərək birgəyaşayış qaydalarını pozması;

– ailə üzvləri tərəfindən öz vəzifə borclarının yerinə yetirməməsi;

– şəxsiyyətin neqativ xüsusiyyətlərinin daha üstünlük təşkil etməsi (birgəyaşayış qaydalarına laqeyd münasibət, zorakılığa meyil, neqativ emosional və iradəvi xüsusiyyətlərin olması və s.);

– zərərçəkmişin münaqişənin daha da qızıqdırılmasına yönəlmiş təhrikedici hərəkətləri;

– tərəflərin xarakterləri, baxışları, adətləri və dünya-görüşləri arasında kəskin uyğunsuzluqları;

– ər və arvad arasında fizioloji uyğunsuzluq;

– ailə problemlərinin həllində ailə üzvlərinin psixoloji hazırlığın olmaması (bu hal əsasən gənc ailələrdə təsadüf edilir) və s.

Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin səbəb və şəraitləri aşkar edildikdən sonra, onlar təhlil edilərək həyata keçiriləcək profilaktik tədbirlərin istiqaməti müəyyən edilməlidir. **Aşağıdakılar öyrənilərək təhlil olunmalıdır:**

– ailə-məişət zəminində cinayət törətmiş şəxslərin psixoloji xüsusiyyətləri (sosial-demoqrafik, mənəvi-psixoloji əlamətləri, məhkumluğu və s.);

– zərərçəkmişin viktimoloji xüsusiyyətləri;

– cinayətin törədilməsinə səbəb olan konkret həyat şəraitinin xüsusiyyətləri;

– ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin xəbərdar edilməsi üzrə DİO əməkdaşlarının fəaliyyətinin nəticələri.

Ailə-məişət zəminində törədilən cinayətlərin qarşısı alınan zaman həyata keçiriləcək tədbirlərin effektivliyi fərdi profilaktiki işin istiqamətindən daha çox asılıdır. **Fərdi profilaktik tədbirlər planında aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:**

– profilaktik tədbirin məqsədi;

– ailə-məişət zəminində cinayət törədə biləcək şəxsə və onun yaşadığı mikromühitə (ailə, qohumluq, qonşuluq, dostluq münasibətlərinə) profilaktik təsir tədbirlərinin istiqaməti və onların tətbiqi formaları;

– nəzərdə tutulmuş profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi prosesinə nəzarət;

– həyata keçiriləcək profilaktik təsir tədbirlərinin tətbiqinə cəlb edilmiş qüvvə və vasitələr;

– tədbirlərin həyata keçirilmə müddəti və s.

VII Fəsil.
POLİSİN NƏZARƏTİ ALTINA VERMƏ VƏ EV
DUSTAQLIĞI QƏTİMKAN TƏDBİRLƏRİNİN TƏTBİQ
EDİLMƏSİ SAHƏSİNDƏ POLİS ORQANLARININ
İŞİNİN TƏŞKİLİ

§ 1. Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin anlayışı və hüquqi əsasları

Polisin nəzarəti altına verilmiş və ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçilmiş şəxslər üzərində nəzarət, onların davranışlarına müşahidə etmək, onlar tərəfindən törədilə biləcək cinayətləri xəbərdar etmək və onlara lazımi tərbiyəvi təsir etmək üçün həyata keçirilir. Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirləri Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 163, 169-cu maddələrinə və «Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinin tətbiq edilməsi qaydaları haqqında» Təlimata uyğun tətbiq edilir.

Nəzarət altında olanlar tərəfindən törədilə biləcək cinayətlərin xəbərdar edilməsi məqsədilə, onlar üçün müvafiq davranış qaydaları müəyyən edilmişdir. Onların həyat tərzində, ailə vəziyyətindən, iş yerindən və nəzarət altında olanların şəxsiyyətini xarakterizə edən digər hallardan asılı olmayaraq təlimatda nəzərdə tutulmuş nəzarət qaydalarına əməl edilməlidir.

Polisin nəzarəti altına verilmiş və ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçilmiş şəxslər tərəfindən məhdudiyətlərə və qaydalara ciddi əməl etmələri məcburidir. Bu qaydaları pozmağa görə onların hərəkətləri polis əməkdaşları tərəfindən sənədləşdirilir və təcirə salınmadan polis orqanının rəisinə məruzə olunur. Göstərilən materiallar əsasında polis orqanının rəisi tərəfindən dərhal təqdimat hazırlanıb cinayət prosesini həyata keçirən orqana göndərir. Nəzarəti müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün polis əməkdaşlarına nəzarət altında olanların davranışlarına nəzarət etmək, onlarla tərbiyəvi işlər aparmaq, onların məişət problemləri barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqan qarşısında məsələ qaldırmaq, yaşa-

yış yeri üzrə yoxlamaların və polis orqanına qeydiyyatata gəlmənin sayı, vaxtı zəruri hallarda artırıla (azaldıla) bilər.

Nəzarət cinayət prosesini həyata keçirən və məhkəmə orqanları tərəfindən çıxarılmış qərar əsasında aşağıdakı şəxslərə tətbiq edilir:

– Polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbiri seçilmiş şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərə qarşı.

– Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri tətbiq edilən təqsirləndirilən şəxslərə qarşı.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tələblərinə uyğun olaraq polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbiri şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq yaşayış məntəqəsi hədudlarında daimi və ya müvəqqəti olduğu yer üzrə polis orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Nəzarət həyata keçirilən zaman həmin şəxsin əməlinin ağırlığı, xarakteri, şəxsiyyəti, yaşı və səhhəti, məşğuliyyəti, maddi, sosial və ailə vəziyyəti, məhkumluğunun olub-olmaması və s. nəzərə alınaraq, polis orqanında qeydiyyatdan keçməsinə dair cədvəl hazırlanıb, polis orqanının rəisinə təqdim edilir. Yaşayış yeri üzrə yoxlamaların və polis orqanına qeydiyyatata gəlmənin sayı, vaxtı, cinayət prosesini həyata keçirən orqandan daxil olmuş əlavə məlumatlar, şəxsin davranışı, həyat tərzini, cinayət əlaqələri və yeni cinayət törətməyə meyilli olması nəzərə alınmaqla, zəruri hallarda artırıla (azaldıla) bilər.

Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi barədə məhkəmə qərarının icrası təqsirləndirilən şəxsin faktiki yaşayış yeri üzrə polis orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin tətbiqi zamanı polis əməkdaşları, yalnız məhkəmənin qərarında nəzərdə tutulan təqsirləndirilən şəxsin və ya onun yaşayış yerinin müşahidə altına alınmasını, habelə evinin, mənzilinin və ya yaşayış üçün ona ayrılmış başqa yerin mühafizə edilməsini, yaxud digər hüquqi məhdudiyətlərə riayət olunmasına nəzarəti həyata keçirirlər.

§ 2. Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinin tətbiqi qaydası

Nəzarət cinayət prosesini həyata keçirən və məhkəmə orqanları tərəfindən çıxarılmış qərar əsasında aşağıdakı şəxslərə tətbiq edilir:

1. Polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbiri şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərə qarşı.

2. Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri yalnız təqsirləndirilən şəxslərə qarşı.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 169-cu maddəsinə və «Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinin tətbiq edilməsi qaydaları haqqında» Təlimata əsasən polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi zamanı cinayət etməkdə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə müəyyən hüquqi məhdudiyyətlər qoyulur. Polisin nəzarəti altına verilmiş şəxslərə qoyulmuş hüquqi məhdudiyyətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

– cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi olmadan yaşayış yerinin hüdudlarından kənara getməmək;

– cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi olmadan yaşayış yməntəqəsi hüdudlarında daimi yaşayış məntəqəsi hüdudlarında daimi yaşayış yerini və ya müvəqqəti olduğu yeri dəyişməmək.

Ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən yalnız müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi baxıla bilər.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 163-cü maddəsinə və «Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinin tətbiq edilməsi qaydaları haqqında» Təlimata əsasən ev dustaqlığı qətimkan tədbiri təqsirləndirilən şəxsi həbsdə saxlamadan və cəmiyyətdən tam təcrid etmədən, lakin məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilmiş azadlıq və digər bir sıra hüquqi məhdudiyyətlər qoyula bilər.

Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri tətbiq edilmiş şəxsə aşağıdakı məhdudiyətlər təyin edilə bilər:

– yaşayış yerindən tamamilə və ya müəyyən vaxtlarda çıxmağa qadağan qoyulması;

– telefon danışıqlarına, poçt göndərişlərinə və digər rabitə vasitələrindən istifadəyə qadağan qoyulması;

– müəyyən şəxslərlə ünsiyyətdə olmağa və evində hər hansı şəxsi qəbul etməyə qadağan qoyulması;

– elektron nəzarət vasitələrinin tətbiqi, bu vasitələri gəzdirmək və onların işinə xidmət etmək vəzifəsinin qoyulması;

– nəzarət telefon zənglərinə və ya digər siqnallarına cavab vermək, təhqiqat orqanına və ya təqsirləndirilən şəxsin davranışına nəzarət edən digər orqana müəyyən edilmiş vaxtda zəng etmək, yaxud şəxsən gəlmək vəzifəsinin qoyulması;

– təqsirləndirilən şəxsin və ya onun yaşayış yerinin müşahidə altına alınması, habelə evinin, mənzilinin və yaşayış üçün ona ayrılmış digər yerin polis tərəfindən mühafizə edilməsi;

– təqsirləndirilən şəxsin lazımi davranışını və cəmiyyətdən nətamam təcrid olunmasını təmin edən digər tədbirlərin görülməsi.

Cinayət Prosesual Məcəlləsinin tələblərinə uyğun olaraq polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbiri şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq yaşayış məntəqəsi hədudlarında daimi yaşadığı və ya müvəqqəti olduğu yer üzrə polis orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Polisin nəzarəti altına vermə qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı icraata qəbul edildikdən sonra 24 saat müddətində polisin nəzarəti altına verilən şəxs polisə çağrılaraq ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi tərəfindən aparılan xüsusi juranlda qeydiyyatla götürülür, ona qanunla müəyyən edilmiş hüquqi məhdudiyətlər bir daha izah olunur.

Nəzarətin tətbiqinə başlanması barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqana 24 saat müddətində yazılı məlumat verilir.

Nəzarəti həyata keçirən polis sahə inspektoru şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin polisin nəzarəti altına verilməsi ilə əlaqədar daxil olmuş sənədləri qəbul etdikdən sonra, bu şəxsin əməli-

nin ağırlığının xarakterini, habelə onun şəxsiyyətini, yaşını və səhhətini, məşğuliyyətini, maddi, sosial və ailə vəziyyətini, məhkumluğunun olub-olmamasını və digər xüsusatlari nəzərə alaraq, polis orqanında qeydiyyatdan keçməsinə dair cədvəl hazırlayıb, polis orqanına qeydiyyata gəlmənin sayı, vaxtı, cinayət prosesini həyata keçirən orqandan daxil olmuş əlavə məlumatlar, şəxsin davranışı, həyat tərzi, cinayət əlaqələri və yeni cinayət törətməyə meyilli olması, zəruri hallarda məhdudiyətlər artırılı (azaldıla) bilər.

Polis orqanının rəisi polisin nəzarəti altına vermə üçün müəyyən olunmuş müddəti əhatə edən cədvəli təsdiq edərək, qeydiyyatın aparılmasını növbətçi hissəyə həvalə edir. Cədvəl dəftərxanada qeydiyyata düşdükdən sonra növbətçiyə verilir. Nəzarət altında olan şəxsin şəhər-rayon orqanında qeydiyyatdan keçirilməsi barədə qeydlər həmin orqanın növbətçisi tərəfindən dəftərxanada müvafiq qaydada uçota götürülmüş, səhifələnmiş xüsusi jurnalda aparılır. Hər bir şəxs üçün həmin jurnalda ayrıca vərəq ayrılır, qeydiyyatdan keçmək barədə nəzarət altında olan şəxs tərəfindən xüsusi qaydada da imza edilir. Müəyyən olunmuş müddət bitdikdən sonra cədvəl dəftərxana vasitəsilə nəzarəti aparan əməkdaşa qaytarılır və müvafiq qovluğa tikilir.

Polis orqanının ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi bu orqanın şəxsi heyəti polisin nəzarəti altına verilmiş şəxs haqqında təlimatlandırılır, nəzarətin təmin olunmasına və sahə inspektorlarının əlaqəsində olan qüvvələri cəlb edir. Polisin nəzarəti altına verilmiş şəxsin davranışı, onun tərəfindən hüquqazidd hərəkətlərə yol verilməsi və s. barədə məlumatlar, nəzarəti həyata keçirən sahə inspektoru tərəfindən ayrıca qovluqda toplanılır. Davranışına nəzarəti həyata keçirmək məqsədilə həmin şəxs istənilən anda polis orqanına çağırılı bilər. Bu məqsədlə polisin müvafiq əməkdaşları şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin iradəsinin əksinə olduqda onun mənzilinə gəlməyə haqlıdırlar. Polis əməkdaşı şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tərəfindən hüquqi məhdudiyətlərin yerinə yetirilməsinə riayət olunmasına nəzarətin nəticəsini raportla rəhbərliyə məruzə edir.

Nəzarət altında olan şəxsin səhhəti, yaşadığı ünvanın polis orqanından uzaq məsafədə yerləşdiyi və digər müstəsna hallarda ictimai

təhlükəsizlik rəisinin əsaslanmış vəsatətinə görə polis orqanının rəisi tərəfindən həmin şəxsin qeydiyyatı müvəqqəti olaraq polis sahə inspektorunun xidməti otağında aparılmasına icazə verə bilər.

Polisin nəzarəti altında olan şəxs öz işi ilə bağlı yaşayış məntəqəsinin hüdudlarından kənara getməsi üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqana müraciət etməlidir. Yalnız həmin orqanının rəsmi icazəsi müvafiq ərazi polis orqanına daxil olduqdan sonra bu şəxsin başqa yerə getməsinə icazə verilir.

Nəzarətdə olan şəxsə başqa yerə getməyə icazə verilərkən ona imza etdirilməklə, marşrut vərəqəsi verilir. Həmin vərəqdə başqa yaşayış məntəqəsinə getmənin tarixi, səbəbi, müddəti, orada qalacağı ünvan, təsdiq edilmiş cədvələ əsasən nəzarətdə olan şəxsin yerli polis orqanında qeydiyyatdan keçməsi, daimi yaşadığı və ya müvəqqəti olduğu yaşayış yerinə qayıtması barədə qeydlər aparılır. Nəzarət altında olan şəxs başqa polis orqanının xidmət etdiyi əraziyə qısa müddətə gəldikdə ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi tərəfindən bu məqsədlə aparılan xüsusi jurnalda marşrut vərəqəsi əsasında uçota alınır: həmin gün şəxsin müvəqqəti yaşadığı ünvanın yerləşdiyi ərazinin sahə inspektoruna müvafiq tapşırıqlar verilir; marşrut vərəqəsinə gəlmə və getmə barəsində lazımi qeydlər aparılaraq polis orqanının möhürü ilə təsdiq edilir.

Sahə inspektoru tərəfindən nəzarət altında olan şəxsin müvəqqəti yaşadığı müddət ərzində davranışına və hüquqi məhdudiyyətlərə riayət etməsinə nəzarət olunur, polisə gəlmə günləri təyin edilir: müvəqqəti yaşama müddəti bitdikdən sonra marşrut vərəqəsində müvafiq qeydlərin aparılması təmin edilir.

Nəzarət altında olan şəxs müvəqqəti gəldiyi ərazidə məhdudiyyətləri pozulduqda və ya hüquqazidd hərəkətlər törətdikdə dərhal toplanmış materiallar nəzarəti həyata keçirən polis orqanına göndərilir. Şəxs daimi və ya müvəqqəti olduğu yerə qayıtdıqdan sonra nəzarəti həyata keçirən sahə inspektoru tərəfindən marşrut vərəqəsində müvafiq qeydlər aparılıb, nəzarət materiallarına əlavə olunur və nəzarət davam etdirilir.

Nəzarət altında olan şəxs cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi ilə daimi yaşadığı və ya müvəqqəti olduğu yeri baş-

qa yaşayış məntəqəsinə dəyişdikdə, nəzarəti işi 24 saat ərzində həmin ərazi polis orqanına göndərilir. Nəzarət altında olan şəxs 24 saat ərzində seçdiyi yeni ünvana gəlmədiyi və müvafiq qaydada polis orqanında qeydiyyatdan keçmədiyi halda cinayət prosesini həyata keçirən orqana məlumat verilir.

Polis orqanı tərəfindən ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi barədə məhkəmə qərarının icrası təqsirləndirilən şəxsin faktiki yaşayış yeri üzrə həyata keçirilir. Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi barədə polis orqanına daxil olmuş məhkəmənin qərarı, ictimai təhlükəsizlik xidmətinin rəisi tərəfindən aparılan xüsusi jurnalda qeydiyyata götürülərək icraçı orqan rəisi tərəfindən aidiyyəti əməkdaşlara həvalə edilir. Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin tətbiqi zamanı polis əməkdaşları, yalnız məhkəmənin qərarında nəzərdə tutulan təqsirləndirilən şəxsin və ya onun yaşayış yerinin müşahidə altına alınmasını, habelə evinin, mənzilinin və ya yaşayış üçün ona ayrılmış başqa yerin mühafizə edilməsi, yaxud digər hüquqi məhdudiyyətlərə riayət olunmasına nəzarəti həyata keçirirlər. Başqa məhdudiyyətlər də tətbiq oluna bilər. Həmin məhdudiyyət yuxarıda göstərilmişdir.

Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsi zamanı təqsirləndirilən şəxs tərəfindən qoyulmuş məhdudiyyətlərin pozulması və ya hüquqazidd hərəkətlər törədilməsi aşkar edildikdə, müvafiq qaydada sənədləşdirərək toplanmış materiallar qanuni tədbir görülməsi üçün məhkəməyə göndərilir. Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri tətbiq edilmiş şəxs digər polis orqanının xidməti ərazisində aşkar edildikdə, onun hərəkətləri sənədləşdirilir və həmin şəxs polis əməkdaşının müşayiəti ilə nəzarəti həyata keçirən polis orqanına təhvil verilir.

Ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin dəyişdirilməsi və ya xitam olunması barədə qərar qəbul edildikdə, onun təmin olunması dərhal dayandırılır, bu barədə cinayət prosesini həyata keçirən orqana məlumat verilir. Ev dustaqlığı üzrə sənədlər müvafiq əməkdaşın raportuna əsasən polis orqanının rəisi və ya onu əvəz edən şəxs tərəfindən işə alınır, müvafiq nomenklatur qeydiyyat sayı ilə dəfətxanaya təhvil verilir və müəyyən edilmiş saxlama müddəti (5 il) qurtardıqdan sonra müvafiq qaydada məhv edilir.

II Bölmə

Daxili işlər orqanları tərəfindən ayrı-ayrı inzibati xətalardan xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması

VIII Fəsil.

İCTİMAİ QAYDAYA, İCTİMAİ TƏHLÜKƏSİZLİYƏ VƏ İDARƏÇİLİK QAYDALARINA QƏSD EDƏN XƏTALARIN XƏBƏRDAR EDİLMƏSİ VƏ QARŞISININ ALINMASI

§ 1. İctimai qaydaya və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən xətalardan xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması

İctimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi polis orqanlarının üzərinə qoyulmuş əsas vəzifələrdən biridir. Bu vəzifə polisi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına qarşı yönəlmiş ictimai təhlükəli hadisə və ya əməllərin yaratdığı təhlükənin azaldılması, qarşısının alınması və aradan qaldırılmasını nəzərdə tutan tədbirlərin həyata keçirilməsinə bəsləndirir.

Daxili işlər orqanları tərəfindən ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsində xüsusi yeri ictimai qayda və ictimai təhlükəsizliyə qəsd edən inzibati xətalara qarşı mübarizə tədbirləri təşkil edir.

İctimai qaydaya qəsd edən xətalardan aşağıdakılardır:

- xırda xuliqanlıq;
- yetkinlik yaşına çatmayanların xırda xuliqanlıqına görə valideynlərinin və ya onları əvəz edən şəxslərin məsuliyyəti;
- yığıncaqların, mitinqlərin, nümayişlərin, küçə yürüşlərinin və piketlərin təşkili və keçirilməsi qaydasının pozulması;
- məişət səs-küyünə qarşı mübarizə qaydalarının pozulması.

İctimai təhlükəsizlik əleyhinə olan xətalardan aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar:

- fəvqəladə vəziyyət rejimi tələblərinin pozulması;

– yanğın təhlükəsizliyi qaydalarının pozulması və ya yerinə yetirilməməsi;

– yanğın təhlükəsizliyi sahəsində məhsulun və xidmətlərin sertifikatlaşdırılması, tədavülə buraxılması və saxlanması, onların işlədilməsi qaydalarının pozulması;

– yanğın təhlükəsizliyi sahəsində xidmətlərin və işlərin görülməsi üçün xüsusi razılıq (lisenziya) alınması tələb olunan fəaliyyətlə belə razılıq olmadan məşğul olma, yaxud lisenziyada müəyyən edilmiş şərtləri pozma;

– yaşayış məntəqələrində və xüsusi olaraq ayrılmamış yerlərdə, yaxud müəyyən edilmiş qaydanı pozmaqla odlu silahdan atəş açma.

İctimai qaydaya qəsd edən və bir çox prosessual hərəkətlərin keçirilməsi ilə bağlı olan xətalardan biri xırda xuliqanlıqdır.

Xırda xuliqanlıq, yəni ictimai qaydanı pozan və ya fiziki şəxslər üzərində zor tətbiq olunması ilə və ya belə zorun tətbiq edilməsi hədəsi ilə, yaxud özgənin əmlakının məhv edilməsi və ya zədələnməsi ilə müayizə edilməyən hərəkətlərin cəmidir.

Xırda xuliqanlıqın **obyekti** ictimai qaydadır. İctimai qayda dedikdə ictimai yerlərdə insanların ünsiyyət prosesində yaranan sosial normalarla nizamlanan ictimai münasibətlər sistemi başa düşülür.

Obyektiv cəhətdən xırda xuliqanlıq ictimai qaydanın pozulmasına yönəlmiş hüquqazidd hərəkətlərin törədilməsi ilə ifadə olunur. Xırda xuliqanlıq ictimai həyatın istənilən sahəsində törədilə bilər: küçələrdə, yaşayış binalarında, vağzallarda, ictimai nəqliyyat vasitələrində və s.

Xırda xuliqanlıqın **subyektivi** 16 yaşını tamam olmuş anlaqlı fiziki şəxslər ola bilər. On dörd yaşından on altı yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların törətdikləri xırda xuliqanlıq görə onların valideynləri və ya onları əvəz edən şəxslər inzibati məsuliyyətə cəlb edirlər.

Xırda xuliqanlıq **subyektiv cəhətdən** birbaşa qəsdlə törədilir. Xətanı törətmiş şəxs ictimai qaydanı pozduğunu dərk edir və bunu arzu edir.

Qeyd edilən xətanın motivi xəta törətmiş şəxsin digərlərindən öz üstünlüyünü və fərqləndiyini nümayişkəcasına göstərməkdir.

Xırda xuliqanlıq ictimai yerlərdə törədildiyi üçün polis əməkdaşının hərəkətləri hüququayğun çərçivədə olmalı, həm təqsirkar şəxsin və həm də digərlərinin hüquq və azadlıqlarının toxunulmazlığına qəsd etməməlidir. Əksər hallarda bu növ xətalər törədilərkən hadisə yerində zəruri inzibati-prosessual hərəkətlərin yerinə yetirilməsi qeyri-mümkün olur. Bu səbəbdən də təqsirkar şəxsin polis orqanına gətirilməsi zərurəti yaranır. Daha sonra təqsirkar şəxsin şəxsi axtarışı, onda olan şeylərin yoxlanması həyata keçirilə bilər.

Polis əməkdaşının raportunda inzibati xətanın törədilməsi ilə bağlı faktlardan başqa inzibati xəta törətmiş şəxsin polis orqanına gətirilməsi zamanı davranışının xarakteri barədə məlumatlar da öz əksini tapmalıdır.

Xırda xuliqanlığa görə şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi zamanı sübutetmə bazasının təmin edilməsi mühüm amillərdən biridir. Bu məqsədlə polis əməkdaşı təqsirkarın hüquqazidd hərəkəti barədə protokol tərtib edir, şahidləri və zərərçəkmiş şəxsləri müəyyən edərək onlardan alınmış məlumatları sənədləşdirir.

Qeyd edilənlərdən başqa polis əməkdaşı maddi ziyanın olması, zərərçəkmiş şəxslərin sağlamlığına zərər vurma faktlarının olub-olmamasını dəqiqləşdirməli, təqsirkarın şəxsiyyəti və davranışının xarakteri, xətanın törədilmə yeri və vaxtı barədə məlumat əldə etməlidir.

Xırda xuliqanlıqın xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması taktikasının səciyyəvi əlamətlərindən biri də bu növ xətlərin törədilmə şəraiti ilə bağlıdır. Belə ki, xırda xuliqanlıq ictimai yerlərdə, yəni insan kütləsinin daha çox olduğu yerlərdə baş verir. Polis əməkdaşı xətanın qarşısı alınan və təqsirkar şəxs polis orqanına gətirilən zaman ictimai yerdə olan insanların köməyindən istifadə edə bilər.

§ 2. İdarəetmə qaydasına qəsd edən xətlərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması

İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətlər idarəçilik fəaliyyəti prosesində yaranan ictimai münasibətlərə qəsd edərək idarə, müəssisə və təşkilatların normal fəaliyyətini pozur. İdarəçilik qay-

daları əleyhinə olan inzibati xətalərin aşağıdakı növləri vardır:

– Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının (vəzifəli şəxslərin) tələblərinin yerinə yetirilməsi əleyhinə olan inzibati xətalər;

– məhkəmə fəaliyyəti əleyhinə olan inzibati xətalər;

– pasport qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər;

– dövlət sərhəddi rejimi əleyhinə olan inzibati xətalər;

– dövlət təltifləri barəsində və beynəlxalq nişanlar və fərqləndirici siqnallardan qanunsuz istifadə edilməsi ilə bəlgli inzibati xətalər;

– xüsusi icazə sistemi əleyhinə olan inzibati xətalər.

İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalərin obyektivi idarəçilik fəaliyyəti və dövlət intizamıdır.

Obyektiv tərəfdən aktiv və passiv hərəkətlərlə törədilir.

Subyektivi 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxslər, vəzifəli şəxslər, hüquqi şəxslər ola bilərlər. İdarəçilik qaydaları əleyhinə olan xətalər subyektiv tərəfdən qəsd və ya ehtiyatsızlıqla törədilə bilər.

Polis əməkdaşlarının təcrübi fəaliyyəti zamanı daha çox təsadüf edilən xətalərdən biri polis işçisinin və ya hərbi qulluqçunun qanuni tələbinə qəsdən tabe olmamadır.

Polis əməkdaşı ictimai qaydanın mühafizə vəzifələrini icra edərkən dövlət hakimiyyətinin nümayəndəsi kimi çıxış edir və onun qanuni tələblərini Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan bütün hüquqi və fiziki şəxslər icra etməlidirlər («Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, maddə 7).

Polis işçisinin ictimai qaydanın mühafizə vəzifələrini icra edərkən qanuni tələblərinə qəsdən tabe olmama kimi inzibati xətanın qarşısı alınan zaman aşağıdakı amillər nəzərə alınmalıdır:

– xəta müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə ilə müşayiət edilmişdir;

– şahidlərin və zərərçəkmişlərin dairəsi dəqiqləşdirilməlidir;

– polis işçisinin qanuni tələblərinə tabe olmama hər hansı inzibati xətanın davamı olaraq baş vermişdir.

Polis əməkdaşının ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində vəzifələrinin dairəsi «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 14-cü mad-

dəşində müəyyənləşdirilmişdir. Onlar aşağıdakılardır:

- hər bir şəxsin təhlükəsizliyini təmin etmək;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə səlahiyyətlərinə aid edilmiş inzibati xətalara dair işlər üzrə məhkəmələrin qərarlarını icra etmək;
- qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada tutulan şəxsi müvafiq qanunlara təhvil verilənədək saxlamaq;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş əşyaların, o cümlədən odlu silahın, döyüş sursatının, zəhərli maddələrin və sair zərərli materialların əldə edilməsi, saxlanması, gözdürülməsi, daşınması üçün müəyyənləşdirilmiş qaydada icazə vermək, dövrüyyəsinə nəzarət etmək, çoxaldıcı rəngli qurğuların (kseroksların) qeydiyyatını aparmaq;
- Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində və ya ayrı-ayrı yerlərində tətbiq edilən fəvqəladə və ya hərbi vəziyyət rejimini təmin etmək, epidemiya və epizootiya zamanı karantin tədbirlərinin həyata keçirilməsində iştirak etmək;
- kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayişini təmin etmək;
- müvafiq dövlət orqanlarına və vəzifəli şəxslərə, yaxud qanuni sahiblərinə təhvil verilənədək sahibsiz əmlakın və dəfinələrin, habelə tapılmış və polis təhvil verilmiş sənədlərin, əşyaların və digər əmlakın saxlanılmasını və mühafizəsini təmin etmək;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda qeydiyyat və uçot işlərini aparmaq;
- digər dövlət orqanları və ictimai təşkilatlarla birlikdə azyaşlılar arasında hüquq qaydasının pozulmasının və nəzarətsizliyin qarşısının alınmasında iştirak etmək;
- cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsini təmin etmək;
- hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakını hüquqa zidd əməllərdən qorumaq;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

IX Fəsil.
NARKOTİK VASİTƏLƏRLƏ BAĞLI VƏ İCTİMAİ
MƏNƏVİYYAT ƏLEYHİNƏ OLAN XƏTALARIN
XƏBƏRDAR EDİLMƏSİ VƏ QARŞISININ ALINMASI

§ 1. Narkotik vasitələrlə bağlı xətaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması

Cəmiyyəti sosial tənəzzülə sürükləyən neqativ təzahürlərdən biri də narkomanlıqdır. Narkomanlıq artıq bütün sivil dövlətləri narahat edən qlobal problemə çevrilmişdir.

Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında» 28 iyun 2005-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir.

Narkotik vasitələrlə bağlı istifadə edilən əsas anlayışlar aşağıdakılardır:

– **narkotik vasitələr** – BMT-nin 1961-ci il tarixli «Narkotik vasitələr haqqında» Vahid Konvensiyasında, 1971-ci il tarixli «Psixotrop maddələr haqqında» Konvensiyasında, 1988-ci il tarixli «Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında» Konvensiyasında, habelə Azərbaycan Respublikasının qanun ilə təsdiq olunmuş siyahılarda belə təsnif edilmiş sintetik və ya təbii mənşəli maddələr, onların preparatları, o cümlədən tərkibində narkotik maddələr olan bitkilərdir;

– **psixotrop maddələr** – BMT-nin 1971-ci il tarixli «Psixotrop maddələr haqqında» Konvensiyasında, 1988-ci il tarixli «Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında» Konvensiyasında, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə təsdiq olunmuş siyahılarda belə təsnif edilmiş sintetik və ya təbii mənşəli maddələr, onların preparatlarıdır;

– **prekursorlar** - narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin hazırlanması məqsədi ilə istifadə edilən kimyəvi maddələr və on-

ların duzları, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə yuxarıda göstərilən kateqoriyalara aid edilmiş və idxalına, ixracına, tranzit nəql edilməsinə və istehsalına lisenziya (xüsusi razılıq) tələb olunan kimyəvi maddələr və onların duzlarıdır;

– **narkomanlıq** – xroniki intokkasiya doğuran, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin sui-istifadəsi nəticəsində yaranmış narkotik vasitələrdən və psixotrop maddələrdən psixi və (və ya) fiziki asılılıqla, o cümlədən psixi və davranış pozuntuları ilə ifadə olunan xəstəlik vəziyyətidir;

– **narkomanlıq xəstəliyinə düşər olan şəxs** – narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin sui-istifadəsi nəticəsində onlardan psixi və (və ya) fiziki asılılıq vəziyyətinə düşən, o cümlədən psixi və davranış pozuntuları ilə müşahidə olunan və barəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müyyən edilmiş qaydada narkoloji-tibb müəssisəsi tərəfindən «narkomanlıq» diaqnozu təyin edilmiş şəxsdir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində narkotik vasitələrinə və psixotrop maddələrin dövriyyəsinə yalnız onların tibbi praktikada, elmi-tədqiqat işlərində tətbiqi və cinayətkar fəaliyyətin qarşısının alınması məqsədi ilə yol verilir.

Narkotik vasitələrlə bağlı hüquq pozuntularına qarşı mübarizə tədbirlərini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- tibbi;
- inzibati-hüquqi;
- cinayət-hüquqi.

Tibbi tədbirlər

Şəxsin narkomanlıq xəstəliyinə düşər olmasının müəyyən edilməsi və ya tədqiqlənməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada narkoloji-tibb müəssisələrində həyata keçirilir.

Şəxsin tibb yoxlamadan keçməsi haqqında həkim-məsləhət komissiyasının tərtib etdiyi rəydə onun narkomanlıq xəstəliyinə düşər olub-olmaması, düşər olduğu halda xəstəliyin mərhələsi və

bununla əlaqədar müalicəyə ehtiyac dərəcəsi əks etdirilməlidir. Narkotik vasitələrdən və psixotrop maddələrdən sui-istifadə edən və barəsində narkomanlıq diaqnozu təyin edilmiş şəxsin ambulator və ya stasionar şəraitdə müalicəyə ehtiyacı müəyyən edildikdə, həkim-narkoloq həmin şəxsə könüllü surətdə müalicə kursu keçməyi təklif edir və buna razılıq verildikdə həmin şəxsə narkoloji-tibb müəssisəsinə müalicə üçün göndəriş verir. Cinayət törətmiş narkomanlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məcburi müadəcə olunurlar.

İnzibati-hüquqi tədbirlər

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının istehlakına narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdarında hazırlanması, əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və ya göndərilməsi, habelə narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz hazırlanması və ya emalında istifadə etmək məqsədi ilə prekursorların satış məqsədi olmadan şəxsi istehlak miqdarında hazırlanması, əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və ya göndərilməsi; narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının qanunsuz istehlakına yol verilməsi; satış məqsədi olmadan narkotik xassəli bitkilərin şəxsi istehlak miqdarında əkilməsi, becərilməsi və ya yetişdirilməsi; narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların analoqlarının istehlakı və ya daşınması hallarının, habelə belə istehlak nəticəsində yaranmış sərxoşluq vəziyyətinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə keçirilən tibbi müayinədən boyun qaçırma inzibati məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur.

Cinayət-hüquqi tədbirlər

Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi və ya əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılması və istifadə edilməsi, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

ilə müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla narkotik vasitələrin, psixotropların satılması, onların satış məqsədilə və ya belə məqsəd olmadan, şəxsi istehlak miqdarından artıq olan miqdarda hazırlanması, kultivasiyası, əldə edilməsi, saxlanması, daşınması və ya göndərilməsi, habelə narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və prekursorları talama və ya zorla alma, narkotik vasitələri və psixotrop maddələri əldə etmək hüququ verən rəspetlərin verilməsi, eləcə də narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin insanların kütləvi olduqları yerlərdə və ya açıq şəkildə istehlakı, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin istehlakına cəlb etmə, təhrik etmə, yaxud yol vermə və ya köməklik etmə, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin şəxsin iradəsinə zidd olaraq onun orqanizminə yeridilməsi və ya qidaya, ərzaq məhsullarına, içkilərə əlavə edilməsi, o cümlədən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş dövriyyə qaydalarının, yaxud onlardan istifadə etməklə insan hüquqlarının pozulmasına yönəldilmiş digər hərəkətlər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada cinayət məsuliyyətinə səbəbdir.

Narkotik vasitələrlə bağlı törədilən hüquq pozuntuların qarşısının alınması məqsədi ilə həyata keçirilən təşkilati tədbirlərdən biri də narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların dövriyyəsinə, habelə narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsində iştirak edən, o cümlədən narkomanlıq xəstəliyinə düşər olan şəxslərə dair ümummilli məlumat bankının yaradılmasıdır.

Ümummilli məlumat bankı aşağıdakı 3 bölmədən ibarət olur:

- narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların dövriyyəsinə və belə dövriyyədə iştirak edən şəxslərə dair məlumat bölməsi;
- narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsinə və belə dövriyyədə iştirak edən şəxslərə dair məlumat bölməsi;
- narkomanlıq xəstəliyinə düşər olan, narkotik vasitələrdən və

psixotrop maddələrdən sui-istifadə edən şəxslərə dair məlumat bölməsi.

Ümummilli məlumat bankına göndərilən məlumatlar aşağıdakılardır:

Daxili İşlər Nazirliyi tərəfindən:

– narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların dövriyyəsində iştirak etdiyinə görə cinayət və inzibati məsuliyyətə cəlb edilmiş şəxslər barədə;

– qanunsuz dövriyyədən götürülmüş narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və prekursorlar barədə

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi və Respublika Baş Prokurorluğu tərəfindən:

– narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsində iştirak etdiyinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxslər barədə;

– qanunsuz dövriyyədən götürülmüş narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və prekursorlar barədə.

Ədliyyə Nazirliyinin müvafiq xidməti tərəfindən:

– azadlıqdan məhrum etmə yerlərində narkomaniyaya qarşı müalicə keçən şəxslər, məcburi müalicənin tətbiq edilməsi, cəzanın müddəti və onun icra olunduğu yer, narkoloji xəstənin cəzanı icra edən müəssisədən azad olunması, habelə barəsində məcburi tədbirlərin dayandırılması, təxirə salınması qərarı olan şəxslər haqqında.

Dövlət Gömrük Komitəsinin müvafiq xidmətləri tərəfindən:

– tibbi məqsədlərlə istifadə etmək üçün respublikaya gətirilən və gömrük qeydiyyatından keçmiş narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və prekursorlar barədə;

– qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirilərkən gömrük orqanları tərəfindən aşkar edilmiş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların növü və miqdarı barədə;

– narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qaçaqmalçılıq yolu ilə daşınması və gizlədilməsi üçün istifadə olunmuş nəqliyyat vasitələri barədə;

– narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və prekursorları qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirərkən gömrük məntəqəsində saxlanılmış şəxslər barədə;

– qanunsuz dövriyyədən götürülmüş narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və prekursorlar barədə;

– narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyəsində iştirak etdiyinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxslər barədə.

Dövlət Sərhəd Xidmətinin müvafiq xidmətləri tərəfindən:

– nəzarət-buraxılış məntəqələrindən kənarında sərhəddən qaçaqmalçılıq yolu ilə narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların keçirilməsi faktları barədə;

– narkotik vasitələri, psixotrop maddələri və prekursorları qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirərkən sərhədçilər tərəfindən saxlanılmış şəxslər barədə.

Səhiyyə Nazirliyinin müvafiq xidmətləri tərəfindən:

– tibbi məqsədlərlə istifadə etmək üçün respublikaya gətirilən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların siyahısı və miqdarı barədə;

– tibbi məqsədlərlə istifadə etmək üçün ölkəyə gətirilmiş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların Mərkəzi Aptek Bazası və rayonlararası aptek anbarlarına paylanması barədə;

– məhkəmə-narkoloji ekspert komissiyalarının keçirdiyi ekspertizalar nəticəsində narkoman və ya toksikoman kimi müəyyən edilmiş şəxslər barədə

– narkoloji tibb müəssisələrində ümumi əsaslarla müalicə olunan və ya profilaktik qeydiyyatda olan şəxslər barədə;

– narkomanlıq xəstəliyinə düçar olan şəxslər barədə detoksifikasiyanın aparılması barədə;

– sərxoşluq halının müəyyən edilməsi məqsədi ilə aparılan tibbi müayinə nəticəsində şəxsin narkotik vasitələri və psixotrop maddələri istehlak etməsinin müəyyən edilməsi barədə;

– narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və prekursorlarla bağlı tibbi fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq üçün verilmiş xüsusi razılıq barədə bildiriş (bildirişdə təşkilatın tam adı, fəaliyyət növü, hüquqi ünvanı, müəssisənin təsisçiləri barədə məlumatlar, xüsusi razılığın müddəti, istifadə olunan narkotik vasitələrin, psixotrop mad-

dələrin və prekursorların azərbaycanca və latınca adı, saxlanma yeri, müddəti göstərməlidir);

– könüllü olaraq anonim müalicə kursu keçmək üçün müraciət etmiş narkoman şəxslər haqqında (məlumat kodlaşdırılmış qapalı bölmədə saxlanılır).

Ümummilli məlumat bankına informasiyaların vaxtlı-vaxtında göndərilməsinə nəzarət etmək və oradan məlumat alınmasını təşkil etmək üçün Daxili İşlər, Milli Təhlükəsizlik, Ədliyyə, Səhiyyə Nazirliklərində, Dövlət Gömrük Komitəsində, Dövlət Sərhəd Xidmətində, Respublika Baş Prokurorluğunda cavabdeh şəxs təyin olunur.

Ümummilli məlumat bankına daxil edilmiş məlumatların düzgünlüyünə, onlarda müvafiq dəyişikliklərin mütəmadi olaraq aparılmasına görə yuxarıda göstərilən aidiyyəti dövlət orqanlarının məsul əməkdaşları məsuliyyət daşıyırlar.

§ 2. İctimai mənəviyyət əleyhinə olan xətalərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması

Hər bir cəmiyyətin perspektiv inkişaf tendensiyaları birgəyaşayış qaydalarına əhəmiyyətli təsir göstərən neqativ və pozitiv sosial hallardan asılıdır. Sərxoşluq və alkoqolizm neqativ hal olaraq sosial mühitə, milli mədəniyyətə məhvedici təsir göstərir, cəmiyyətin mənəvi durumunun aşağı düşməsinə səbəb olur. Qeyd edilən neqativ təzahürlər ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi vəziyyətinə təsir edərək hüquq pozuntularının artmasına səbəb olur.

Sərxoşluq – müntəzəm olaraq spirtli içkilərin qəbul edilməsi nəticəsində yaranan haldır.

Alkoqolizm – spirtli içkilərin sistemativ olaraq qəbul edilməsi nəticəsində yaranan xəstəlikdir (Beynəlxalq xəstəliklər təsnifatında «alkoqol asılılığı sindromu» adı ilə qeyd olunur). Alkoqoldan sui-istifadə insanın şəxsi həyatının normal ahəngini pozaraq gündəlik həyat tərzinə çevrilir. Bəzi hallarda belə həyat təzi hüquqazidd davranışın törədilməsi ilə nəticələnir.

Alkoqolizmin simptomları aşağıdakılardır:

1. Spirtli içkilərin yüksək dozalarda qəbulu (bir neçə ildən sonra həmin şəxsdə alkoqol sərxoşluğu az miqdarda da spirtli içki qəbul edəndən sonra yaranır).

2. Spirtli içkilərə aludəçilik (spirtli içkilərin qəbul edilməsində uzunmüddətli fasilənin olmaması və bunun üçün şəxsə iradəvi və fizioloji keyfiyyətlərin itirilməsi).

3. İntellektual və mənəvi-etik tənəzzül.

Sərxoşluq və alkoqolizm bir-biri ilə sıx bağlıdırlar. Alkoqolizmin ilkin məhələsi məhz sərxoşluqla başlayaraq, daha sonra şəxsə də fiziki və psixi asılılıqla müşayiət olunur.

DİO sərxoşluq və alkoqolizmə qarşı mübarizədə aşağıdakı vəzifələri həyata keçirirlər:

– alkoqolizmə və sərxoşluğa qarşı mübarizə ilə bağlı normativ-hüquqi aktların tələblərinin pozulmasının qarşısının alınması;

– mütəmadi olaraq spirtli içki qəbul edərək birgəyaşayış qaydalarını pozan şəxslərin aşkar edilməsi və onlarla profilaktik işlərin aparılması;

– sağlam həyat tərzinin keçirilməsi istiqamətində gənclər arasında tərbiyəvi işin aparılması;

– ictimai yerlərdə sərxoş vəziyyətdə olan və müstəqil hərəkət etmək qabiliyyətini itirən, özünə və ya ətrafdakılara zərər yetirə bilən şəxslərin xüsusi tibb müəssisələrinə gətirilməsi;

– sərxoşluğun qarşısının alınmasında, müvafiq tədbirlərin işlənilib hazırlanmasında qeyri-hökumət təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqənin yaradılması;

– inzibati qanunvericiliyin pozulması ilə əlaqədar tətbiq edilən tənbehlərin realizəsinin təmin edilməsi.

Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi zamanı DİO əməkdaşları aşağıdakı məlumat mənbələrindən istifadə edirlər:

1) inzibati ərazidə şəxsi müşahidə;

2) vətəndaşların şikayət və ərizələri;

3) digər xidmətlərdən (əməliyyat axtarış və cinayət-prosessual fəaliyyət) alınan məlumatlar.

İctimai qaydanın qorunması vəziyyətinə təsir edən sosial-neqa-

tiv təzahürlərdən biri də fahişəlikdir. Fahişəlik dedikdə mükafat müqabilində qabaqcadan mükafat barəsinə razılaşmaqla müxtəlif şəxslərlə mütəmadi olaraq cinsi əlaqəyə girmə başa düşülür.

Ənənəvi olaraq fahişəliklə qadınların məşğul olması başa düşülürdü. Lakin fahişəliyin subyektı həm qadın, həm də kişi cinsindən olan şəxslər də ola bilər.

Fahişəliyə qarşı ilk tarixi təcrübə 1254-cü ilə təsadüf edir. Fransız kralı IX Lyüdivik fahişələri ölkədən qovmaq üçün göstəriş verir. Lakin bu addım o qədər də uğurlu olmadı.

Keçmiş sovetlər ittifaqında isə hələ 1919-cu ildə Səhiyyə Xalq Komissarlığı nəzdində fahişəliyə qarşı mübarizə üzrə komissiya yaradılmışdı. Bu kommissiyanın uğurlu fəaliyyəti nəticəsində 30-cu illərdə artıq fahişəlik kəskin sürətdə azalmışdı.

Fahişəliklə məşğul olan şəxslər bir çox hallarda zöhrəvi xəstəliklərin, o cümlədən AİDS-in (QİÇS-in) daşıyıcılarına çevrilirlər.

Hazırda tibb elminə 20-dən çox zöhrəvi xəstəlik məlumdur. Onlardan ən geniş yayılmış növləri siflis, süzənək, trixomonoz, xlamidioz və başqalarıdır.

Avaralığa qarşı DiO-nun inzibati-hüquqi mübarizəsi

Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunmasının qayğısına qalır. Hər bir şəxs sosial, ictimai, siyasi sferalarda münasibətlərə daxil olaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarını realizə edir. Bundan başqa dövlət və cəmiyyət qarşısında hər bir şəxs onun hüquq və azadlıqlarından bilavasitə irəli gələn vəzifələr daşıyır.

Dövlət, cəmiyyət və vətəndaş birliyinin təcəssümü olaraq bu ictimai münasibətlər həyatımızın normal və ahəngdar inkişafını təmin edir. Avaralıqla məşğul olma neqativ təzahür olaraq qeyd edilən münasibətlərə zərbə vurur və hüquqpozma faktlarının daha da artmasına zəmin yaradır.

Avaralıqla məşğul olan dedikdə – müəyyən yaşayış yeri və yaşamağa vəsaiti olmayan hər hansı ictimai faydalı işlə və ya pe-

şə fəaliyyəti ilə məşğul olmayan (qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada işsiz statusu almış şəxslər istisna olmaqla), mütəmadi olaraq xırda oğurluq və ya dilənçilik yolu ilə dolanan şəxslər başa düşülür. Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsində vətəndaşların, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin, həmin maddənin ikinci hissəsində isə yetkinlik yaşına çatmayanların öz valideynləri və ya başqa şəxslər tərəfindən avaralığa cəlb edilməsinə görə məsuliyyətləri müəyyən edilmişdir. Qeyd edilən xətəyə görə xəbərdarlıq, inzibati cərimə, xəta törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla həyata keçiriləcək tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda on beş günədək müddətə inzibati həbs, Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından inzibati qaydada çıxartma (əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə qarşı) kimi inzibati tənbeh növləri tətbiq edilə bilər.

Avaralığa qarşı mübarizə sahəsində daxili işlər orqanlarının əsas funksiyaları:

– avaralıqla məşğul olan şəxslərin aşkar edilməsi və onlara qarşı nəzərdə tutulmuş inzibati-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi;

– avaralıqla məşğul olan şəxslərin məskunlaşdığı yerlərin müəyyən edilməsi;

– avaralıqla məşğul olan şəxslərin daxili işlər orqanlarında uçotunun aparılması;

– avaralığa qarşı mübarizəyə digər dövlət orqanlarının, ictimai qurumların, ictimaiyyətin üzvlərinin cəlb edilməsi;

– avaralıqla məşğul olan şəxslərlə profilaktiki işin təşkili, bu növ neqativ təzahürün səbəb və şəraitinin öyrənilməsi və aradan qaldırılması üçün tədbirlərin hazırlanması və s.

Avaralıq və dilənçiliyə qarşı mübarizənin ən geniş yayılmış taktiki forması – reydlərdir.

Keçirilən reydlərdə tək daxili işlər orqanlarının qüvvələri deyil, həmçinin, ictimaiyyətin nümayəndələri də iştirak edirlər. Əməliyyat şəraitindən asılı olaraq, reydlər günün müxtəlif vaxtlarında keçirilir və vaxtlardan ən səmərəlisi – səhər və axşam vaxtlarıdır.

Bu zaman daxili işlər orqanlarının iş planlarında aşağıdakılar müəyyən edilir:

– qüvvə və vasitələrin idarə edilməsinin təşkili, məlumat və nəzarət sistemi;

– DİN-in və Nəqliyyatda Baş Polis İdarəsinin bilavasitə təbəçiliyində olan xidməti hissələrin qüvvə və vasitələrinin köməyi ilə şəhərlərin əməliyyat şəraitinin təhlili;

– tədbirlər keçirilməyən ərazilərin, şəhər (rayon) orqanlarının qüvvə və vasitələrinin tədbirlər keçirilərkən daxili işlər orqanlarına kömək etmək üçün cəlb edilməsi;

– reydlərin keçirilməsi və hüquqpozma faktlarının aşkar edilməsi;

– tutulub saxlanılmış şəxslər arasında axtarışda olan, cinayət törətmiş şəxslərin aşkar edilməsi üçün əməliyyat-axtarış xidmətlərinin əməkdaşları ilə birgə tədbirlərin həyata keçirilməsi.

İctimai təhlükəsizlik və əməliyyat-axtarış aparatları orqanlarının qarşılıqlı əlaqəsi saxlanılan şəxslər arasında əvvəllər cinayət törətmiş, lakin istintaq və məhkəmə orqanlarından qaçıb gizlənməmiş şəxslərin vaxtında aşkar edilməsinə imkan yaradır.

Xidməti hissələrin ən çox yayılmış xarakterik qarşılıqlı əlaqə formaları aşağıdakılardır:

– məlumat mübadiləsi;

– birgə tədbirlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi;

– avaralıqla məşğul olan şəxslərin aşkar edilməsi və götürülməsi məqsədilə reydlərin keçirilməsi.

Avaralıqla məşğul olan şəxslər aşkar edildikdə onlara qarşı xəbərdarlıq, inzibati cərimə, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikası hüdüdlərindən kənara inzibati qaydada çıxartma, inzibati həbs kimi tənbeh növləri tətbiq edilə bilər.

Vətəndaşlara avaralıqla məşğul olmaya görə xəbərdarlıq edilir və ya inzibati həbs tətbiq edilir. İnzibati həbs işin hallarına görə, xətanı törədənin şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla bu tədbirlərin tətbiqi kifayət sayılmadıqda tətbiq edilir. Avaralıqla məşğul olmaya görə inzibati qaydada həbs edilən şəxslər polis orqanlarının inzibati həbs olunanların saxlanılma məntəqələrinə yerləşdirilir.

Məntəqəyə qəbul edilən hər bir şəxs saxlanılan şəxslərin qeydiyyatı jurnalında uçota götürülür və məntəqənin tibb işçisi tərə-

findən müayinədən keçirilir. Xəstəlik əlaməti olan şəxslər xəstələr üçün ayrılmış otaqlara yerləşdirilir və onlara tibbi yardım göstərilir. Zərurət olduqda, onlar səhiyyə orqanlarının müvafiq müalicə müəssisələrinə göndərilirlər. Bu barədə məntəqədə saxlanılanlara tibbi yardım göstərilməsinin qeydiyyatı jurnalında qeydlər aparılır. Məntəqənin rəhbərliyi tərəfindən bu haqda təxirəsalınmadan ərazi polis orqanının rəisinə, prokurora, hakimə, eləcə də inzibati həbs olunanın yaxın qohumlarına məlumat verilir. Sağaldıqdan sonra həmin şəxs inzibati həbs tənbeh tədbirinin icrası üçün məntəqəyə qaytarılır.

Kameralara yerləşdirilməzdən əvvəl, həbs edilən şəxslərin barmaq izləri götürülür. Onlarla eyni cinsdən olan iki hal şahidinin iştirakı ilə şəxsi axtarışı keçirilir və protokol tərtib olunur.

Qadınların şəxsi axtarışı məntəqənin qadın əməkdaşları, yaxud dəvət olunmuş və müvafiq təlimat almış qadınlar tərəfindən aparılır.

Axtarış zamanı aşağıdakı əşyalar götürülür:

- silah, partlayıcı, tezalısan, zəhərləyici maddələr və narkotik vasitələr;
- pul və qiymətli kağızlar və zərgərlik məmulatları;
- istiot, duz, spirtli içkilər, say, tütün məmulatları və kibrit;
- tibb işçiləri tərəfindən qəbul olunmasına icazə verilməyən dərmanlar və dərman maddələri;
- şərf, kəmə, qayıq, çiyinbağı və qaytan;
- şüşə qablar, kəsici və deşici əşyalar;
- sənədlər;
- ərzaq malları.

Götürülmüş qiymətli əşyalar, onların xarakterik nişanələri və nömrələri həbs edilən şəxs haqqında tərtib olunmuş şəxsi axtarış protokolunda göstərilir.

Axtarış zamanı götürülmüş əşyalar, qiymətli, sənədlə həmin şəxsə qəbz verilməklə həbs müddəti ərzində məntəqənin növbətçi hissəsinin dəmir şkaflarında saxlanılır. Şkafların açarları məntəqənin növbətçisində olur. Əşyaların, qiymətli şeylərin və sənədlərin götürülməsi haqqında qəbz həbs edilən şəxsin özünə verilir.

Məntəqəyə gətirilmiş şəxslər, kameraya yerləşdirilməzdən əvvəl sanitariya dezinfeksiya kamerasında və duş otağında sanitariya təmizlənmədən keçirilirlər. Şəxsi axtarış, sorğu və sanitariya təmizlənmə həyata keçirildikdən sonra gətirilmiş şəxslər daxili nizam qaydaları ilə tanış edilir, onlara hüquq və vəzifələri izah olunur.

Məntəqədə saxlanılan hər bir həbs olunmuş şəxsi iş açılır. Şəxsi iş həbs haqqında hakimin qərarı, şəxsi axtarış haqqında protokol və digər materiallar tikilir.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər avaralıqla məşğul olmaya görə xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin iyirmi mislindən iyirmi beş mislinədək miqdarda cərimə edilməklə və ya edilməməklə Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından inzibati qaydada çıxarılır.

X Fəsil.

YETKİNLİK YAŞINA ÇATMAYANLAR TƏRƏFİNDƏN TÖRƏDİLƏN HÜQUQPOZMALARIN XƏBƏRDAR EDİLMƏSİ VƏ QARŞISININ ALINMASI

§ 1. Yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında nəzartsizlik və hüquqpozuntularının profilaktikası işinin təşkili üzrə polis orqanlarının vəzifələri və onların fəaliyyətinin hüquqi əsasları

Hər bir sivil cəmiyyətin gələcək inkişafının sosial bazasını yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər təşkil edir. Bu səbəbdən də uşaqların sağlam mühitdə böyüməsi, layiqli vətəndaş kimi formalaşması dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir. Qeyd edilən istiqamətdə polis orqanlarının da üzərinə müəyyən vəzifələr qoyulmuşdur.

Yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq pozuntularının qarşısının alınması sahəsində polis əməkdaşlarının vəzifələri aşağıdakılardır¹:

1) yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında qanunvericilikdə göstərilmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar, habelə onların tərbiyəsi, təhsili və saxlanması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya onların davranışına mənfi təsir göstərən, yaxud onlarla qəddar rəftar edən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr barəsində profilaktik iş aparmq;

2) yetkinlik yaşına çatmayanların qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə göndərilməsi barədə məhkəmənin qərarının yetkinlik yaşına çatmayan qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə çatdırılması hissəsində icra etmək;

3) inzibati məsuliyyətə və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən ictimai təhlükəli əməllərin törədilməsi, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların tərbiyəsi, təhsili və saxlanması üzrə öz vəzi-

---

¹ “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, maddə 15-1.

fələrini yerinə yetirməyən və ya lazımınca yerinə yetirməyən valideynlər və ya digər qanuni nümayəndələr, yaxud vəzifəli şəxslər barəsində müraciətlərə öz səlahiyyətləri daxilində baxmaq;

4) müvafiq dövlət orqanlarına və müəssisələrə yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığına, qanunazidd əməllər törətməsinə imkan yaradan səbəb və hallar barədə məlumat vermək.

Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər 24 may 2005-ci il tarixli “Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir. Bu sahədə daxili işlər orqanlarının fəaliyyəti qeyd edilən qanuna və Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 24 fevral 2007-ci il tarixli 110 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş “Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığı və hüquq pozuntularının profilaktikasında daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin təşkilinə dair” Təlimata əsasən təşkil edilir.

Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığı və hüquq pozuntularının profilaktikası ilə bağlı istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakılardır:

– yetkinlik yaşına çatmayanlar - on səkkiz yaşınadək olan şəxslər;

– baxımsız - təlim-tərbiyə vermək, yaxud saxlamaq vəzifəsinin valideynləri və ya digər qanuni nümayəndələri tərəfindən yerinə yetirilməməsi və ya lazımınca yerinə yetirilməməsi nəticəsində davranışına nəzarət olunmayan yetkinlik yaşına çatmayan;

– kimsəsiz - müəyyən yaşayış və ya qalmağa yeri olmayan yetkinlik yaşına çatmayan;

– sosial təhlükəli vəziyyətdə olan yetkinlik yaşına çatmayan - baxımsızlıq və ya kimsəsizlik nəticəsində həyatına və ya sağlamlığına təhlükə yaranan, yaxud tərbiyə edilməsi və ya saxlanması üçün tələblərə cavab verməyən şəraitdə olan, yaxud hüquq pozuntuları törədən yetkinlik yaşına çatmayan;

– sosial təhlükəli vəziyyətdə olan ailə - uşaqları sosial təhlükəli vəziyyətdə olan ailə. Valideynləri və ya digər qanuni nümayən-

dələri yetkinlik yaşına çatmayanların tərbiyəsi, təhsili və (və ya) saxlanılması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyən və (və ya) onların davranışına mənfi təsir göstərən və ya onlarla qəddar rəftar edən ailə;

– fərdi profilaktiki iş – sosial təhlükəli vəziyyətdə olan ailələrin və yetkinlik yaşına çatmayanların vaxtında aşkar edilməsi, habelə onların sosial-pedaqoji reabilitasiyası və (və ya) yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən hüquq pozuntularının törədilməsinin qarşısının alınması üzrə fəaliyyət;

– yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası – sosial təhlükəli vəziyyətdə olan ailələrlə və yetkinlik yaşına çatmayanlarla fərdi profilaktik işlə birgə həyata keçirilən, yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığına, kimsəsizliyinə, habelə onlar tərəfindən hüquq pozuntularının törədilməsinə imkan yaradan səbəb və halların aşkar edilməsinə və aradan qaldırılmasına yönəldilmiş sosial, hüquqi, pedaqoji və digər tədbirlər sistemidir.

Yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında nəzarətsizlik və hüquqpozmaların profilaktikası üzrə DİO-nun əsas funksiyaları:

– yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən hüquqpozmaların qarşısının alınması məqsədi ilə ümumi və fərdi profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi;

– yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlərin aşkar edilməsi və onların səbəblərinin araşdırılması;

– ailə və təlim-tərbiyə müəssisələrinin nəzarətindən kənar qalmaqla dövlətin köməyinə və qayğısına ehtiyacı olanların uşaq müəssisələrinə yerləşdirilməsi;

– azmış, atılmış, imtina edilmiş uşaqların dövlət və qeyri-dövlət uşaq sığınacaqlarına və ya evlərinə göndərilməsi;

– müvafiq dövlət təşkilatlarına yardım, himayə, qayğı və s. zəruri tədbirlərin görülməsi üçün məlumat göndərilməsi;

– yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında nəzarətsizlik və hüquqpozmaların profilaktikası məqsədi ilə dövlət orqanlarına və ictimai birliklərə təqdimat və təkliflərin verilməsi.

§ 2. Yetkinlik yaşına çatmayanlarla profilaktiki işin təşkili

Daxii işlər orqanlarında profilaktiki qeydiyyatata götürülən yetkinlik yaşına çatmayanlara və valideynlərə fərdi profilaktik iş tərtib edilir.

Yetkinlik yaşına çatmayanlar 11-yaşdan 18 yaşadək profilaktik qeydiyyatata götürülür. Valideynlər üçün yaş həddi müəyyən edilmir.

Haqqında FPİ açılan yetkinlik yaşına çatmayanlar aşağıdakılardır:

– azadlıqdan məhrumetmə yerlərindən buraxılanlar, amnistiya və ya əfvətmə aktı əsasında, yaxud şərti olaraq vaxtından əvvəl cəzadan və cinayət məsuliyyətindən azad olunanlar;

– müəyyən müddətə azadlıqdan məhrumetmə istisna olmaqla, digər cəza növlərinə məhkum olunanlar;

– qəsdən törədilmiş ictimai təhlükəli əmələ görə haqqında cinayət işinin başlanması rədd edilmiş və ya başlanmış cinayət işinə xitam verilmişlər;

– tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilərək, islah olunması mümkün hesab olunmaqla cinayət məsuliyyətindən və ya cəzadan azad edilənlər;

– cinayət əlamətləri olan ictimai təhlükəli əməl törətmiş, lakin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmayanlar;

– inzibati tənbeh tədbirlərinin tətbiqinə səbəb olmuş hüquq pozuntuları törətmiş 16 yaşı tamam olanlar;

– inzibati tənbeh tədbirlərinin tətbiqinə səbəb olmuş hüquq pozuntuları törətmiş, lakin inzibati məsuliyyətə cəlb olunması üçün qanunvericiliklə müəyyən olunmuş yaş həddinə çatmayanlar;

– tibbi göstəriş və həkim təyinatı olmadan narkotik vasitələr və psixotrop maddələr qəbul edənlər, səhiyyə orqanları tərəfindən “narkoman” diaqnozu təyin olunanlar, narkoloji dispanserlərdə və xəstəxanalarda ambulator və stasionar müalicəyə cəlb olunmaqla qeydiyyatata götürülənlər;

– çətin tərbiyə olunanlar, avaralıqla və dilənçiliklə məşğul olanlar, əxlaqsız həyat tərzini sürənlər, ümumi orta təhsildən qərəzli şəkildə yayınanlar;

– 16 yaşına qədər özbaşına və qərəzli şəkildə evdən, təlim-tərbiyə və digər uşaq müəssisələrindən gedənlər.

Profilaktiki qeydiyyatı götürülməklə haqqında FPI tərtib edilən valideynlər və digər qanuni nümayəndələr aşağıdakılardır:

– yetkinlik yaşına çatmayanların tərbiyəsi, təhsili və saxlanması üzrə öz vəzifələrini yerinə yetirməyənlər;

– uşaqlarının, qəyumluğa, himayəyə götürdüyü şəxslərin davranışına mənfi təsir göstərən, onlarla qəddar və zorakı rəftar edən, habelə uşaqları avaralığa, dilənçiliyə və ya hüquqa zidd digər əməllərə cəlb edənlər;

– himayəsində 16 yaşa qədər uşaqları olmaqla xroniki alkoqolizm və ya narkomanlığa görə səhiyyə orqanlarında qeydiyyatı alınmışlar.

FPI əsasverici sənədlərin alındığı vaxtdan 3 gün ərzində polis orqanı rəisinin və ya onların kuratorluq üzrə müavinlərinin yazılı göstərişinə əsasən ərazi-bölgü prinsipinə uyğun fərdi qaydada xidmətin əməkdaşı tərəfindən açılır, jurnalda qeydiyyatdan keçirilir, xidmət üzrə rəis müavinləri tərəfindən yarım ildə, xidmətin rəisləri və qrup başçıları tərəfindən isə rübdə 1 dəfə öyrənilir, fərdi profilaktika tədbirlərinin vəziyyəti, icra intizamına riayət olunması və digər məsələlərlə bağlı yazılı göstərişlər verilir, zəruri hallarda görülən işlər əməliyyat müşavirələrində və rəhbərlik yanında keçirilən yığıncaqlarda müzakirə edilib qiymətləndirilir. FPI-nin vaxtında və keyfiyyətlə tərtib olunmasına, aparılmasına, qeydiyyatdan çıxarılmasına və işə alınmasına nəzarət kurator müavinlərinə həvalə olunur.

FPI-də aşağıdakı sənədlər olmalıdır:

– icraçı əməkdaşın raportu, FPI-nin açılması barədə, eləcə də profilaktiki tədbirlərə dair polis orqanı rəisi və ya kuratorluq üzrə müavin tərəfindən təsdiq olunmuş qərar, iş planı və digər əsasverici sənədlər;

– qeydiyyatata alınmış şəxsə dair arayış və 4 x 6 ölçüdə fotosəkli;
– məhkumluğu, habelə əvvəllər DİO-da profilaktiki qeydiyyatda olub-olmaması barədə sorğu sənədləri, onların nəticələri haqqında məlumatlar;

– göstərilən vəzifələrin yerinə yetirilməsi barədə göstərişlər, arayış və raportlar, müzakirənin nəticələri barədə materialları və digər zəruri sənədlər.

Xidmətin əməkdaşı FPI açarkən aşağıdakı tədbirləri həyata keçirir:

– FPI-nin açıldığı gündən 3 gün ərzində qeydiyyatata götürülən yetkinlik yaşına çatmayı, onun valideynini, digər qanuni nümayəndələrini və öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməyən şəxsləri polisə dəvət edərək, onlara qeydiyyatata götürülmənin və qeydiyyattan çıxarılmanın əsaslarını, müddətini, hüquq və vəzifələrini, məsuliyyətini izah edir, aparılan ilkin söhbətlər və profilaktika tədbirləri barədə arayış tərtib edir;

– qeydiyyatata götürülən yetkinlik yaşına çatmayanın və öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməyən şəxslərin oxuduğu, işlədiyi, təlim-tərbiyə, müəssisə və təşkilatları, habelə buraxıldığı cəzaçəkmə müəssisəsini, barələrində hökm çıxaran məhkəmələri, eləcə də haqqında məlumat daxil olduğu sosial-səhiyyə orqanlarını qeydiyyatata götürülmə, bunun əsasları və səbəbləri, müddəti və digər həyata keçiriləcək profilaktiki tədbirlər barədə xəbərdar edir;

– alkoqollu içkilər, yaxud qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydaları pozmaqla tibbi göstəriş və ya həkim təyinatı olmadan narkotik vasitələr, psixotrop maddələr qəbul edənlər, habelə əxlaqsız həyat tərzini keçirməklə cinsi yolla yayılan xəstəliyə düşər olmuş yetkinlik yaşına çatmayanların müayinədən keçməsi, müalicəyə, tibbi-reabilitasiya tədbirlərinə cəlb olunması və digər tibbi profilaktika tədbirləri həyata keçirilməsi üçün səhiyyə orqanlarına məlumat verir;

– profilaktiki qeydiyyatata götürülən yetkinlik yaşına çatmayanların, habelə müddətli hərbi xidmətdə olmayan 36 yaşadək öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməyən şəxslərin siyahısını şəhər, rayon hərbi komissarlığına təqdim edir.

FPI bir il müddətinə tərtib edilir. Bir ildən sonra qeydiyyatdan çıxartmaq üçün əsaslar olmadıqda, FPI-nin müddəti polis orqanı rəisinin və ya kurator müavinin təsdiq etdiyi əsaslandırılmış qərara müvafiq olaraq yetkinlik yaşına çatmayanın 18 yaşı tamam olana qədər hər dəfə 6 ay müddətinə artırılır. FPI-nin müddəti hər dəfə atırlarkən profilaktiki tədbirlər planı yenidən tərtib edilərək qərara əlavə olunur. Məhkəmənin hökmü ilə sınaq müddəti təyin edilməklə şərti məhkum olunmuşu açılmış FPI-nin müddəti uzadılmadan, onun islah olunması üçün ayrılmış bütün sınaq dövrü ərzində aparılır. Bu halda profilaktiki tədbirlər planı rübdə bir dəfə tərtib edilərək qərar əlavə olunur. Valideynlərə və onları əvəz edən digər qanuni nümayəndələrə açılmış FPI üçün müddət müəyyən edilmir.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara dair FPI aşağıdakı hallarda dayandırılır və qeydiyyatda olan şəxslər qeydiyyatdan çıxarılır:

– yetkinlik yaşına çatmayanın hüquqa zidd əməllər törətməsinə şərait yaradan amillər və səbəblər aradan qaldırılmaqla onun islah olunması və düzgün yola qayıtması profilaktiki-nəzarət tədbirləri nəticəsində müəyyən edildikdə, habelə buna kifayət qədər əsas (oxuduğu, işlədiyi, yaşadığı müəssisə, təşkilat və yerli hakimiyyəti qurumlarının vəsətəti, müraciəti, xasiyyətnaməsi) oduqda;

– şərti məhkumətmə müddətinin, habelə islah və ictimai işlər növündə təyin olunmuş cəza müddətinin başa çatması ilə əlaqədar məhkumun cəzadan azad edilməsi haqqında məhkəmənin hökmü (qərarı, qərardadı) çıxarıldıqdan 3 ay sonra;

– şərti məhkumluğun ləğv edilməsi və məhkumun azadlıqdan məhrumətmə yerlərinə göndərilməsi barədə məhkəmənin hökmü (qərarı) çıxarıldıqda;

– açıq və qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrinə göndərildikdə;

– narkomanlar, toksikomanlar və psixotrop maddələr qəbul edənlər müalicə kursunu bitirdikdən və sağaldıqları barədə mütəxəssisin verdiyi rəydən (tövsiyədən) 3 ay sonra;

6) ölümü, yaşayış yerini dəyişməsi, həbs və azadlıqdan məhrum edilməsi ilə əlaqədar.

Qeydiyyatda olan yaşayış yerini dəyişərsə, onun yeni yaşayış

yerinə köçməsinə təsdiq edən sənəd alındığı vaxtdan 3 gün ərzində FPI həmin ərazi polis orqanına göndərilir. Həbsi, azadlıqdan məhrum edilməsi və ölümü ilə bağlı dayandırılmış FPI müvafiq sənədlər tərtib olunmaqla işə alınır.

Valideynlər, digər qanuni nümayəndələr aşağıdakı hallarda profilaktiki qeydiyyatdan çıxarılır:

– yetkinlik yaşına çatmayanın tərbiyəsi, təhsili və saxlanması üzrə vəzifələrini yerinə yetirməsi profilaktiki-nəzarət tədbirləri nəticəsində müəyyən edildikdə, habelə buna kifayət qədər əsas (işlədiyi, yaşadığı təşkilatın sosial-səhiyyə və yerli hakimiyyət qurumunun vəsatəti, müraciəti, xasiyyətnaməsi) olduqda;

– himayəsində olan uşaqları 18 yaşına çatdıqda;

– valideynlik hüquqlarından məhrum edildikdə və ya valideynlik hüquqları məhdudlaşdırıldıqda;

– azadlıqdan məhrum edildikdə və öldükdə.

Yetkinlik yaşına çatmayanlara və valideynlərə açılan FPI-nin dayandırılması xidmətin əməkdaşının tərtib etdiyi və polis orqanı rəisinin və ya kurstor müavinin təsdiq etdiyi qərara əsasən həyata keçirilir. Qeydiyyatdan çıxarılmanın səbəbi və tarixi barədə qeydiyyat jurnalında qeyd aparılır.

Yetkinlik yaşına çatmayanlar və valideynlər qeydiyyatdan çıxarıldıqda bu barədə onların özünə, valideynlərinə, digər qanuni nümayəndələrinə, habelə oxuduğu, işlədiyi müəssisə və təşkilatlara rəsmi məlumat verilir.

§ 3. Daxili işlər orqanlarında yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müvəqqəti təcridtmə mərkəzlərinin fəaliyyəti

Daxili işlər orqanlarında yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müvəqqəti təcridtmə mərkəzlərinin fəaliyyəti Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 24 fevral 2007-ci il tarixli 111 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş “Daxili işlər orqanlarının yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müvəqqəti təcridtmə mərkəzlərinin fəaliyyətinin təşkili haqqında” Əsasnaməyə uyğun təşkil edilir.

Təcridtmə mərkəzləri 11 yaşından 18 yaşınadək yetkinlik ya-

şına çatmayanların, onların həyatının, sağlamlığının qorunması və təkrar hüquq pozuntusu törətməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə sutka ərzində qəbulunu və müvəqqəti saxlanılmasını təmin edən xidmət sahəsidir. Təcridətmə mərkəzlərinə yerləşdirilən yetkinlik yaşına çatmayanların şəxsiyyəti, yaşayış və təhsil yeri müəyyənləşdirilir, fərdi profilaktika işi aparılır, habelə qanunazidd əməllərin törədilməsinin səbəbləri və halları araşdırılmaqla bu barədə müvafiq dövlət orqanlarına məlumat verilir.

Təcridətmə mərkəzləri DİN-in büdcəsi hesabına maliyyələşdirilir və gerbli möhürə malikdir. Təcridətmə mərkəzləri fəaliyyət göstərdiyi şəhərin (rayonun) adı ilə adlandırılır və yerləşdiyi binanın qarşısında müvafiq lövhə vurulur. Təcridətmə mərkəzləri yerləşdiyi şəhərin baş polis və polis idarələrinin struktur tabeliyində olmaqla onun fəaliyyətinə rəhbərlik DİN-in Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Təcridətmə mərkəzlərinə aşağıda göstərilən yetkinlik yaşına çatmayanlar yerləşdirilir:

– məhkəmənin qərarı əsasında qapıl tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrinə göndərilənlər;

– qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrinə yerləşdirilməsi haqqında məsələyə məhkəmə tərəfindən baxılmasını gözləyənlər;

– qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrini icazəsiz tərk edənlər;

– həyatının, sağlamlığının qorunması və təkrar ictimai təhlükəli əməlin törədilməsinin qarşısının alınması, o cümlədən yaşayış yerinin, yaxud şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi zərurətinin olduğu hallarda cinayət törətmiş və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün cinayət qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmış yetkinlik yaşına çatmayanlar;

– şəxsiyyətini və yaşayış yerini müəyyən etmək mümkün olmadıqda, inzibati tənbeh tədbirlərinin tətbiqinə səbəb olmuş hüquq pozuntuları törətmiş və inzibati məsuliyyətə cəlb olunması üçün inzibati xətalər qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmış yetkinlik yaşına çatmayanlar.

Yuxarıda qeyd edilən yetkinlik yaşına çatmayanlar təcridətmə

mərkəzlərinə məhkəmənin hökmü və ya hakimin qərarı ilə yerləşdirilirlər.

Gecə vaxtı (22.00-dan 07.00-dək), bazar və bayram günlərində, habelə digər müstəsna hallarda yetkinlik yaşına çatmayanlar şəhər, rayon, xətt polis orqanları rəisərinin və ya onların müavinlərinin, həmin şəxslər olmadında isə məsul növbətçilərinin təsdiq etdiyi qərara əsasən təcridətmə mərkəzlərinə yerləşdirilə bilirlər. Bu halda yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə dair materiallar onun təcridətmə mərkəzinə yerləşdirildiyi vaxtdan 48 saat ərzində ərazi aidiyyəti üzrə məhkəməyə təqdim edilir. Məhkəmə yerləşdirilən şəxsin azad olunması və ya saxlanılması məsələsini həll etməklə müvafiq qərar qəbul edir.

Qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisəsinə göndərilməsi haqqında vəsatətə məhkəmə tərəfindən baxılanadək yetkinlik yaşına çatmayanlar aşağıdakı hallarda məhkəmənin qərarı əsasında 30 günədək təcridətmə mərkəzinə yerləşdirilə bilirlər:

– yetkinlik yaşına çatmayanın həyat və sağlamlığı üçün təhlükə yarandıqda;

– ictimai təhlükəli əməlin təkrar törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə;

– yetkinlik yaşına çatmayanın yaşayış yeri və qaldığı yer olmadıqda;

– yetkinlik yaşına çatmayan məhkəməyə gəlmədikdən və ya tibbi müayinə apararı səhiyyə müəssisəsinə gəlmədikdə, yaxud yaşayış yerindən qaçdıqda.

Yetkinlik yaşına çatmayanların təcridətmə mərkəzinə qəbulu sutka ərzində, göndərilməsi isə xüsusi hallar istisna olmaqla saat 22.00 qədər aparılır. Qəbul vaxtı uşaqlara şəxsi baxış keçirilir. Şəxsi baxış 2 və daha artıq eyni cinsdən olan əməkdaşın iştirakı ilə həyata keçirilir.

XI Fəsil.
TƏBİƏTİN MÜHAFİZƏSİ SAHƏSİNDƏ DAXİLİ
İŞLƏR ORQANLARININ FƏALİYYƏTİ

§ 1. Daxili işlər orqanlarının təbiəti mühafizə fəaliyyətinin anlayışı, bu sahədə əsas vəzifələri və digər hüquq-mühafizə orqanları ilə qarşılıqlı əlaqəsi

XXI əsrin astanasında bəşəriyyət bir sıra qlobal xarakterli problemlərlə üzləşərək, onların həlli yollarının axtarışı ilə məşğul olmaq məcburiyyəti qarşısında qalmışdır. Belə problemlərə aparılan silahlı toqquşmaları (çünki, onların aparılması nəticəsində yalnız insanlar həlak olmur, həm də ətraf mühitə ciddi ziyan vurulur), tez-tez baş verən təbii fəlakətləri və s. aid etmək olar. Qeyd edilən bu problemlərdən biri də – gələcək nəsillərin taleyini təhlükə altında qoyan kəskin ekoloji şəraitdir. Bu problemin meydana gəlməsini bütün dünyada elmi-texniki tərəqqi şərtləndirmişdir. Buna görə də, o, artıq bütün dünyanı narahat edən qlobal problemə çevrilmişdir.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi problemi yaşadığımız müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası üçün də fəvqəladə xarakter daşıyır və çəkilən problemin təmin edilməsi dövlət səviyyəsində və yerlərdə iqtisadi, maarifləndirici, texnoloji, təşkilati-hüquqi və digər xarakterli tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsini tələb edir.

Təhlil edilən problemin kəskinliyini, ona qarşı mübarizənin aktuallığını nəzərə alaraq, Respublikada 8 iyun 1999-cu il tarixində “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanun qəbul edilmişdir. **Ekoloji təhlükəsizlik və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakılardır:**

- ətraf mühit – insan fəaliyyətindən asılı olmayaraq, onu əhatə edən canlı və cansız təbiətin məcmusudur;
- ekologiya – ətraf mühitin tarazlığını və bu tarazlığın pozulmasına təsir edən təbii amillər və antropogen (insan fəaliyyəti) və fiziki prosesləri öyrənən elm;

– ekoloji təhlükəsizlik – insanın və cəmiyyətin həyati vacib maraqlarının, ətraf mühitin ona antropogen və təbii təsirlər nəticəsində yaranan təhlükələrdən qorunmasının təmin edilməsidir;

– ekoloji təhlükə – insanın və cəmiyyətin həyati vacib maraqlarına, ətraf mühitə antropogen və təbii təsirlər nəticəsində yaranan vəziyyətdir.

Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi təhlükəli ekoloji vəziyyətlərin yaranması və inkişafının qarşısının alınması, habelə onların nəticələrinin, o cümlədən gələcəkdə təsir göstərə biləcək nəticələrin aradan qaldırılması üzrə tədbirlər sistemidir. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində daxili işlər orqanlarının da müstəsna rolu vardır. Lakin Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin strukturunda təbiətin mühafizəsi fəaliyyətini həyata keçirən xüsusi xidmət sahəsi yoxdur. Bu fəaliyyət polis orqanlarının ayrı-ayrı xidmət sahələri vasitəsilə həyata keçirilir.

Daxili işlər orqanlarının təbiəti mühafizə fəaliyyəti daha çox polis sahə inspektorları, Dövlət Yol Polisi, post-patrol xidməti, mühafizə xidməti tərəfindən həyata keçirilir. Bu sahədə işin təşkili DİN Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinin Təbiəti mühafizə və sanitariya epidemioloji xidmətləri ilə əlaqəli işin təşkili bölməsi tərəfindən aparılır.

DİO-nun təbiəti mühafizə fəaliyyəti dedikdə təbiət obyektlərinin mühafizəsi və onunun təşkili, təbiət mühafizə sahəsində qanunvericiliyin tələblərinə riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi, hüquqpozumaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması, müəyyən edilmiş normativ aktlar çərçivəsində hüquqpozma törətmiş şəxslərə qarşı inzibati-hüquqi təsir tədbirlərinin tətbiq edilməsindən ibarət olan icraedici-sərəncamverici fəaliyyət başa düşülür.

Təbiətin mühafizəsi üzrə daxili işlər orqanlarının əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

– ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik qaydaları əleyhinə olan hüquqpozumaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması;

– hüquq pozuntusu törətmiş şəxsə qarşı inzibati məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi;

– səhiyyə orqanları ilə birlikdə küçələrin, həyətlərin, kurort zonalarının və çimərliklərin sanitar qaydalarına nəzarətin həyata keçirilməsi;

– təbiəti mühafizə fəaliyyəti üzrə müvafiq orqanlara köməliyin göstərilməsi, ov və balıq ovu qaydalarının pozulmasına qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi;

– qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda təhqiqatın aparılması.

Fiziki şəxslərin, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının, onların vəzifəli şəxslərinin ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində fəaliyyətlərinin hüquqi əsasını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 78-ci maddəsi, 8 iyun 1999-cu il tarixli «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» və «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunları və s. normativ-hüquqi aktlar təşkil edirlər.

Təbiəti mühafizə sahəsində DİO-nun fəaliyyətinin əsas məqsədi təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsinin təmin edilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmləndirilməsidir.

Bu sahədə hüquq-mühafizə orqanları ilə qarşılıqlı əlaqə yaratmadan DİO-nun fəaliyyətinin effektivliyini artırmaq qeyri-mümkündür. Qarşılıqlı əlaqənin təşkilati-hüquqi formaları aşağıdakılardır:

– birgə yoxlamaların keçirilməsi;

– keşikçəkəmə;

– nəzarət postlarının, pusquların, sipərlərin qurulması;

– baxışların keçirilməsi.

Təbiətin mühafizəsi sahəsində daxili işlər orqanlarının digər orqanlarla qarşılıqlı əlaqəsinin təşkilati formalarının həyata keçirilməsi üç mərhələdən ibarətdir:

– hazırlıq mərhələsi;

– icra mərhələsi;

– yekun mərhələsi.

Təbiəti mühafizə üzrə polisin digər orqanlarla qarşılıqlı əlaqəsi üzrə tədbirlərin hazırlıq mərhələsində aşağıdakı ilkin məlumatlar və həyata keçiriləjək tədbirlərin dairəsi müəyyən edilir:

- keçiriləcək reydlərin vaxtı və yeri;
- reydin keçiriləjəyi ərazinin sərhəddi;
- reydə cəlb ediləcək qüvvə və vasitələrin miqdarı;
- reyd iştirakçılarının toplanma yeri və vaxtı;
- reyd iştirakçılarının texniki cəhətdən təchiz edilməsi;
- reyd iştirakçılarının rabitə sistemi;
- reydin keçirilməsinə cavabdeh, məsul şəxsin təyin edilməsi

və s.

Təcrübənin təhlili göstərir ki, belə reydlərin keçirilməsi zamanı aşağıdakı tədbirlərin görülməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- reyd qrupunun tərkibinin müəyyən edilməsi. Adətən, reyd qruplarının tərkibi 4-6 və ya 8-10 nəfərdən ibarət olur;
- reydin bilavasitə keçirilməsindən əvvəl reyd iştirakçılarının təlimatlandırılması. Bu zaman reyd iştirakçılarının nəzərinə onların hüquq və vəzifələri, reydin mahiyyəti və s. məsələlər çatdırılır;
- reydin keçirilməsi prosesində sipərlərin, pusquların, gözləmə və müşahidə tədbirlərinin həyata keçirilməsi.

İcra mərhələsində planlaşdırılmış tədbirlər həyata keçirilir.

Nəhayət, yekun mərhələsində görülmüş tədbirlər və onların nəticələri ümumiləşdirilir, təhlil edilir. Bu zaman yol verilmiş nöqsanlar aşkar edilir və onların aradan qaldırılması yolları müəyyənəşdirilir və növbəti tədbirlərin keçirilməsi zamanı onlar hökmən nəzərə alınır.

Daxili işlər orqanlarının təbiəti mühafizə fəaliyyətinin məzmununa analitik işin aparılması, təbiəti mühafizə fəaliyyətinin planlaşdırılması və nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinin təşkili, daxili işlər orqanlarının xidmət və bölmələri ilə təbiəti mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən digər orqanlarla qarşılıqlı əlaqənin yaradılması, qabaqcıl təcrübənin öyrənilərək yayılması və s. təşkilati xarakterli tədbirlər də aiddir.

§ 2. Ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə onlara qarşı tətbiq edilən inzibati məcburetmə tədbirləri

Ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə xəbərdarlıq, inzibati cərimə, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektinə olmuş predmeti ödənişlə alınması, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektinə olmuş predmetin müsadirəsi, inzibati xəta törətmiş şəxsə ona verilmiş xüsusi hüququnun məhdudlaşdırılması kimi tənbeh növləri tətbiq edilə bilər. Bu növ xətalara görə həm fiziki, həmçinin də vəzifəli və hüquqi şəxslər inzibati məsuliyyət daşıyırlar.

Ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara təqribi olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

a) İşlərin yerinə yetirilməsi zamanı ətraf mühitin mühafizəsi qaydalarına qəsd edən inzibati xətalara:

– müəssisələrin, qurğuların və başqa obyektlərin tikintisi və yenidən qurulması zamanı ekoloji tələblərin pozulması;

– müəssisələr, qurğular və başqa obyektlər istismara verildikdə və ya istismar müddətində ekoloji tələblərin pozulması;

– ətraf mühitə tullatılarında müəyyən edilmiş normadan artıq çirkləndirici maddələr olan nəqliyyat vasitələrinin istehsalı, idxalı, istismara buraxılması və s.

b) Ekoloji cəhətdən təhlükəli maddələrin və tullantıların dövriyyəsi qaydalarını pozma:

– ətraf mühitə atılan, axıdılan və ya basdırılan zərərli maddələrin miqdarının, habelə zərərli fiziki təsirlərin hədlərinin yol verilə bilən normativlərdən artıq olması;

– radioaktiv maddələrlə iş zamanı ekoloji tələblərin pozulması.

c) Təbiətin ayrı-ayrı komponentlərinə qəsd edən inzibati xətalara (həm canlı və həmçinin cəmsiz təbiətin mühafizəsi qaydalarının pozulması):

– yerin təkindən istifadə qaydalarının pozulması;

– torpaqların zibillənməsi və korlanması;

- meşə üçün faydalı faunanın məhv edilməsi;
  - su obyektlərinin və sudan istifadə qaydalarının pozulması;
  - balıq ehtiyatlarının mühafizəsi və ov qaydalarının pozulması
- və s.

Ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən istifadə və ekoloji təhlükəsizlik əleyhinə olan inzibati xətalara görə inzibati tənbehlərin tətbiqi zamanı aşağıdakı hallar nəzərə alınmalıdır:

– əsas dolanacaq mənbəyi ov olan fiziki şəxslərin ov hüququ məhdudlaşdırıla bilməz;

– əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslər barəsində odlu silahın, döyüş sursatının və digər ov alətinin ödənişlə alınması və ya onların müsadirəsi tətbiq edilə bilməz.

III Bölmə

Daxili işlər orqanlarının aparat və xidmətlərinin inzibati fəaliyyətinin xətt-sahəvi növləri

---

XIII Fəsil.

DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARI TƏRƏFİNDƏN XÜSUSİ İCAZƏ SİSTEMİNƏ NƏZARƏTİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ

§ 1. Xüsusi icazə sisteminin anlayışı və məzmunu

İcazə sistemi ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olaraq xidməti və mülki silahın, döyüş sursatının dövriyyəsinə xüsusi icazənin, müxtəlif növ möhür və ştampların hazırlanmasına, özəl mühafizə fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə xüsusi razılığın (lisenziyanın) verilməsi və onlara nəzarət edilməsi, çoxaldıcı rəngli qurğuların (kseroksların) qeydiyyatının aparılması, habelə göstərilən əşya və maddələrin itməsi, oğurlanması, təyinatından kənar istifadə hallarının qarşısının alınması üzrə həyata keçirilən tədbirlərdən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının Müdafiə, Dövlət Təhlükəsizlik və Daxili İşlər nazirliklərinin, Dövlət Sərhəd, Xüsusi Dövlət Mühafizə və Dövlət Feldyeger Xidmətlərinin, habelə cəzaları icra edən orqanların hərbi hissələrində, müəssisələrində və obyektlərində icazə sistemi həyata keçirilmir.

İcazə sistemi üzrə həyata keçirilən fəaliyyətə görə şəhər, rayon, nəqliyyatda polis orqanlarının rəisləri şəxsən məsuliyyət daşıyırlar.

İcazə sistemi haqqında daha məzmunlu araşdırmanın aparılması məqsədi *ilə mülki dövriyyədə olmasına yol verilməyən* (mülki dövriyyədən çıxarılmış) əşyaların, həmçinin *mülki dövriyyənin müəyyən iştirakçularına mənsub ola bilən* və dövriyyədə olmasına

xüsusi icazə əsasında yol verilən (mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış) əşyaların siyahısı haqqında təfsilatlı məlumat verilməlidir.

Mülki dövriyyədə olmasına yol verilməyən (mülki dövriyyədən çıxarılmış) əşyaların siyahısı aşağıdakı kimidir:

1. Döyüş təyinatlı hərbi texnika.
2. Qanunla dövriyyəsi qadağan edilən silahlar və döyüş sursatı.
3. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının rabitə şəbəkəsi, müdafiə, təhlükəsizlik və asayiş mühafizə ehtiyacları üçün nəzərdə tutulan rabitə şəbəkələri.
4. Müdafiə, milli təhlükəsizlik, hərbi əks-kəşfiyyat, xüsusi dövlət mühafizə xidməti orqanlarının şəxsi heyətinin xüsusi ləvazimatı və onların istehsalına və işlədilməsinə dair normativ-texniki sənədlər.
5. Hərbi səfərbərlik təyinatlı əmlak.
7. Dövlət kəmiyyət vahidləri etalonları.
8. Dövlət, peşə, qulluq, bank, istintaq və məhkəmə sirləri, şəxslərin şəxsi və ailə həyatına dair məlumatları əks etdirən sənədlər.
9. Azərbaycan Respublikasının qızıl ehtiyatı və əyar damğası.
10. Pulların və poçt ödənişi nişanlarının buraxılması üçün avadanlıq.
11. Qanunla Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəsi qadağan edilən narkotik vasitələr, psixotrop maddələr.
12. İnsan orqanı və (və ya) toxumaları.
13. Tətbiqi müəyyən edilmiş qaydada qadağan edilmiş dərman vasitələri.
14. Rəsmi sənədlər, şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlər, Azərbaycan Respublikasının dövlət təltifləri.
15. Dövlət arxiv fondunun sənədləri.
16. Hazırlanmasının və ya uyğunlaşdırılmasının əsas məqsədi kibercinayətlər törətmək olan qurğular və ya kompyuter proqramları.
17. Elmi tədqiqat, sınaq və sərgilərdə nümayiş məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan genetik modifikasiya olunmuş bitkilər, həmçinin müasir biotexnoloji və gen mühəndisliyi metodları ilə yaradılmış kənd təsərrüfatı bitki materialları.

18. Elmi tədqiqat, sınaq və sərgilərdə nümayiş məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan, genetik modifikasiya olunmuş bitkilərin genetik materiallarından istifadə edilərək istehsal olunan ye-yinti məhsulları.

Mülki dövriyyənin müəyyən iştirakçlarına mənsub ola bilən və dövriyyədə olmasına xüsusi icazə əsasında yol verilən (mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış) əşyaların siyahısı aşağıdakı kimidir:

1. Hərbi silah və sursat istehsal etmək üçün avadanlıq.
2. Döyüş təyinatlı hərbi texnikanı istehsal etmək üçün avadanlıq.
3. Xidməti və mülki silah.
4. Kosmik-peyk rabitə vasitələri, xüsusi məxfi rabitə vasitələri və şifrləri, bu vasitələrin və şifrlərin istehsalı üçün nəzərdə tutulan avadanlıq.
5. Qiymətli daşların hasilatı, qızılın və digər qiymətli metalların, neftin, neft məhsullarının və təbii qazın hasilatı və emalı, neft və neft məhsulları tullantılarının emalı vasitələri.
6. İonlaşdırıcı şüa mənbələri, o cümlədən radioaktiv maddələr, belə mənbələrin və maddələrin istehsalı üçün nəzərdə tutulan avadanlıq, təsərrüfat-məişət və tibbi əhəmiyyətli aparatlar istisna olmaqla, şüa verən aparatlar.
7. Qiymətli kağızların çap edilməsi üçün avadanlıq və belə avadanlığın istehsalı üçün avadanlıq.
8. Qanunla Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəsi məhdudlaşdırılan narkotik vasitələr, psixotrop maddələr, Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəsinə nəzarət edilən psixotrop maddələr, narkotik vasitə və psixotrop maddələrin istehsalında istifadə edilən və dövriyyəsinə nəzarət edilən avadanlıq.
9. Partlayıcı maddələr və qurğular, tez alışan maddələr və pirotexniki məmulatlar.
10. Ozondağıdıcı maddələr və tərkibində belə maddələr olan məhsullar.
11. Narkotik vasitələrə və psixotrop maddələrə aid olmayan güclü təsir edən və ya zəhərli maddələr, həmin maddələri hazırla-

maq və ya emal etmək üçün avadanlıq.

12. Gizli qaydada informasiya alınması üçün nəzərdə tutulmuş texniki vasitələr.

13. Radiomüşahidə və radionəzarət aparmaq üçün geniş tezlik diapazonlu radioqəbuledici qurğular.

14. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən güc meyarı həddindən artıq olan radioötürücülər.

15. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektlərinin, hərbi qulluqçuların və prokurorluq işçilərinin fərqlənmə nişanları olan hərbi və xüsusi geyim formaları.

16. Elmi tədqiqat, sınaq və sərğilərdə nümayiş məqsədləri üçün nəzərdə tutulan genetik modifikasiya olunmuş bitkilər, həmçinin müasir biotexnoloji və gen mühəndisliyi metodları ilə yaradılmış kənd təsərrüfatı bitki materialları.

17. Elmi tədqiqat, sınaq və sərğilərdə nümayiş məqsədləri üçün nəzərdə tutulan, genetik modifikasiya olunmuş bitkilərin genetik materiallarından istifadə edilərək istehsal olunan yeyinti məhsulları.

§ 2. Xüsusi icazə sisteminin həyata keçirilməsi üzrə DİO-nun əsas vəzifələri və hüquqları

İcazə sistemi üzrə tədbirlər Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi və ərazi polis orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

DİN-in Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinə həvalə olunur:

1. Xidməti və mülki silahın qeydiyyatına alınması (qeydiyyatının dəyişdirilməsi), uçotu, onların alınmasına və saxlanılmasına xüsusi icazənin və şəhadətnamənin verilməsi, dövryyəsinə nəzarətin həyata keçirilməsi;

2. Müxtəlif növ möhür və ştappların hazırlanmasına xüsusi razılığın verilməsi;

3. Qeyri-dövlət (özəl) mühafizə fəaliyyətinə xüsusi razılıq (lisenziya) üçün rəyin və verilmiş xüsusi razılığın (lisenziyanın) uçotunun aparılması;

4. Silah və xüsusi vasitələr saxlanılan yerlərə baxış keçirilməsi;
5. İcazə sisteminin təşkili ilə bağlı ərazi polis orqanlarının fəaliyyətinə nəzarət edilməsi.

Ərazi polis orqanlarına həvalə olunur:

1. Yivli və yivsiz lüləli xidməti və mülki silahın qeydiyyatata alınması, uçotu, dövriyyəsinə nəzarətin həyata keçirilməsi;

2. Qeydiyyatda olan yivsiz lüləli xidməti və mülki silahın alınmasına xüsusi icazələrin, saxlanılmasına və təyinatı üzrə istifadə edilməsinə şəhadətnamələrin verilməsi;

3. Xidməti və mülki silahların saxlanıldığı yerlərə baxış keçirilməsi;

4. Xüsusi icazə və şəhadətnamə verilən şəxslərin məhkumluğunun, polisdə uçota götürülüb-götürülməməsinin, barələrində təqsirləndirici materialın, habelə ruhi xəstəliyə, alkoqolizmə, nar-komanlığa düşər olub-olmamasının yoxlanılması;

5. İcazə sistemi qaydalarının pozulmasına qarşı yönəldilmiş profilaktik tədbirlərin görülməsi;

6. Müəyyən edilmiş qaydaları pozmuş şəxslər barəsində qanunvericiliyə uyğun tədbirlərin görülməsi.

İcazə sistemini həyata keçirən ərazi polis orqanı aşağıdakı hüquqlara malikdir:

1. Xidməti və mülki silahın satış qaydası pozulduqda; mülki silahın saxlanılması üçün xüsusi icazə ləğv edildikdən sonra vətəndaşlar onu satmaqdan boyun qaçırdıqda; yaşayış məntəqələrində və nəzərdə tutulmamış yerlərdə, həmçinin müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla odlu silahdan atəş açıldıqda, mülki silahı qeydiyyatata (yenidən qeydiyyatata) aldırmaqda, dövlət orqanları və hüquqi şəxslər tərəfindən xidməti silahın saxlanılması, daşınması və təyinatı üzrə istifadə edilməsi, müxtəlif növ möhür və ştampların hazırlanması, özəl mühafizə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi qaydaları pozulduqda Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin müvafiq maddələrinə uyğun protokol tərtib edərək material üzrə qərar çıxarmaq;

2. Mülki silahın və sursatın saxlanılması, istifadəsi, daşınması, istehsalı, gətirilməsi, aparılması, göndərilməsi, idxalı, ixracı, kolleksi-

ya edilməsi (Təlimata 1 nömrəli əlavə), sərgisinin keçirilməsi (Təlimata 2 nömrəli əlavə) qaydalarının pozulduğu hallarda qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tədbirlər görmək;

3. Xidməti və mülki silahın satışına verilmiş xüsusi icazənin ləğv olunması barədə Daxili İşlər Nazirliyinin Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi qarşısında vəsatət qaldırmaq, müvafiq qaydalara uyğun olaraq mülki silahı və sursatı götürmək;

4. Xüsusi razılıq (lisenziya) olmadan müxtəlif növ möhür və ştamplar hazırlayan hüquqi və fiziki şəxslərin, özəl mühafizə müəssisələrinin, hüquqi şəxslərin mühafizə bölmələrinin fəaliyyəti ilə bağlı müəyyən olunmuş qaydada tədbirlər görmək.

§ 3. DİO tərəfindən mülki silahın əldə edilməsi qaydalarına nəzarətin həyata keçirilməsi

Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 1997-ci il tarixli “Xidməti və mülki silah haqqında” Qanununa əsasən mülki silah dedikdə özünümüdafiə, ov və idmanla məşğul olma üçün nəzərdə tutulmuş silahlar başa düşülür. Azərbaycan Respublikasının 18 yaşına çatmış hər bir vətəndaşının mülki silah əldə etmək hüququ vardır. Mülki silah əldə etmək istəyən vətəndaş yerli polis orqanına və ya Azərbaycan Respublikası DİN-in Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsinə ərizə ilə müraciət etməlidir.

Ərizə ilə müraciət etmiş şəxslərin məhkumluğu DİN-in Baş Əməliyyat-Statistik İnformasiya İdarəsindən, profilaktik uçotda olması isə polis orqanında ərizənin icraçısı tərəfindən yoxlanılır. Ərizəçinin profilaktik uçotda olub-olmaması barədə icraçı tərəfindən arayış tərtib olunur. Mülki silahın əldə edilməsinə xüsusi icazə verilməsi üçün vətəndaşın ovçular cəmiyyətinin üzvü olmasını tələb etmək qadağandır.

Əcnəbilər vətəndaşlığını təsdiq edən şəxsiyyət vəsiqəsini və vətəndaşı olduğu dövlətin səfirliyindən (nümayəndəliyindən) vəsatət məktubu təqdim etməlidir. Bu halda tibbi arayış təqdim edilmir və məhkumluğu yoxlanılmır. Əcnəbilər icazə əsasında əldə

etdikləri mülki silahı alındığı vaxtdan 5 gündən gec olmayaraq Azərbaycan Respublikasından aparmalıdırlar.

Yaşayış yeri müəyyən olmayan vətəndaşlara silahın əldə edilməsinə, saxlanılmasına, gəzdirilməsinə və təyinatı üzrə istifadə edilməsinə xüsusi icazənin verilməsi yolverilməzdir. Vətəndaş tərəfindən mülki silahın əldə edilməsinə verilən xüsusi icazənin etibarlılıq müddəti altı aydır. İcazədə mülki silah əldə edənin soyadı, adı və atasının adı, silahın növü, miqdarı, icazənin verilmə tarixi göstərilir.

Odlu silah sahibi olan vətəndaşlar yaşadıkları yeri dəyişdikdə uçotda olduğu polis orqanına bu barədə məlumat verməli, yeni ünvanını bildirməli, yeni yaşayış yerində yerli polis orqanına 10 gün müddətində müraciət etməli və silahı uçota aldirmalıdırlar. Əgər şəxs mülki silahın əldə edilməsinə xüsusi icazəsi, habelə odlu ov və ya idman silahının saxlanılması və təyinatı üzrə istifadə edilməsi hüququnu təsdiq edən şəhadətnaməsi varsa, o həmin icazə və şəhadətnaməni ticarət müəssisəsinə təqdim etməklə soyuq ov silahını əldə edə bilər. Soyuq ov silahının polis orqanında qeydiyyatı aparılır. Odlu silahın saxlanılmasına və gəzdirilməsinə verilən icazə soyuq ov silahının gəzdirilməsinə əsas sayılır. Vətəndaşın odlu ov və ya idman silahının saxlanılması və təyinatı üzrə istifadə edilməsi hüququnu təsdiq edən şəhadətnaməsi ona həmin silah üçün müəyyən olunmuş normada sursat əldə olunmasına, saxlanılmasına və təyinatı üzrə istifadə edilməsinə hüquq verir.

Pnevmatik silahın və ya aerozol qurğularının əldə edilməsi üçün xüsusi icazə tələb olunmur. Pnevmatik və özünümüdafiə silahını (aerozol qurğuları daxil olmaqla) ticarət müəssisələri yalnız 18 yaşına çatmış vətəndaşlara onların şəxsiyyət vəsiqəsi əsasında satır və bu barədə bunun üçün açılmış kitabda müvafiq qeyd aparır.

İstifadəsində odlu və qazla işləyən silah olan hər bir vətəndaşa (idarə mənsubiyyətli silahdan başqa) şəxsi iş açılır. Yivli silah sahiblərinin şəxsi işləri Azərbaycan Respublikası DİN-in Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsində, yivsiz ov silahı və qazla işləyən silah sahiblərinin şəxsi işləri isə yerli polis orqanlarında aparılır.

Aşağıdakı hallarda vətəndaşa mülki silah əldə etməsinə xüsusi icazə verilməsindən imtina edilir:

- mülkiyyətində yeddi ədəddən çox odlu ov və ya idman silahı olduqda;

- spirtli içkilərə, narkotik vasitələrə və ya psixotrop maddələrə aludə olması, ruhi xəstəliyi, habelə görmə qabiliyyətinin pozulması ilə bağlı müvafiq səhiyyə orqanının tibbi rəyi olduqda;

- ağır cinayətlərə, habelə silah və sursatdan, partlayıcı maddələrdən istifadə etməklə törədilmiş cinayətlərə görə məhkum olunduqda;

- ov və balıq ovu, eləcə də odlu silahın və ya döyüş sursatının əldə edilməsi, saxlanması, tətbiqi qaydalarının və ictimai qaydanın pozulmasına, habelə odlu silahdan və ya döyüş sursatından istifadə etməklə törədilmiş digər hüquqpozmalara görə barəsində inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq edildikdə;

- polis orqanlarında profilaktik və əməliyyat uçotunda olduqda;

- fəaliyyət qaçılıyyəti məhkəmə tərəfindən məhdudlaşdırıldıqda;

- yuxarıda qeyd edilən 2-5 bəndlərdə nəzərdə tutulmuş şəxslə bir mənzildə yaşadıqda;

- praktiki yoxlama zamanı silahla davranma qaydalarını bilməməsi müəyyən olunduqda.

Xidməti və mülki silahın dövriyyəsinə nəzarəti Azərbaycan Respublikası DİN-in Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi və yerli polis orqanları həyata keçirirlər. Nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə silaha və onun istehsal olunduğu, satıldığı, saxlandığı və məhv edildiyi yerə baxış keçirilir. Baxış müəssisənin rəhbərinin və ya silahın saxlanılmasına, istehsalına, məhv edilməsinə cavabdeh olan əməkdaşların iştirakı ilə həyata keçirilir. Baxış zamanı silah saxlanılan yerin mühafizəsinin müvafiq qaydalara uyğun təşkil olunmasına, mağazada silah satışı qaydalarına riayət edilməsinə, daxil olan silahların saxlanılmasının və uçot-qeydiyyatın aparılmasına, silahın məhv edildiyi yerdə isə məhv edilməsi nəzərdə tutulan silahların ekspert komissiyası tərəfindən yoxlanılmasına diqqət yetirilir.

Hüquqi və fiziki şəxslərdən xidməti və mülki silahın Azərbaycanda

can Respublikasına gətirilməsini, miras alınmasını, vərəsəlik üzrə verilməsini, məhv edilməsinin vacibliyini təsdiq edən sənədlərin təqdim edilməsini, bu sənədlərlə bağlı şifahi məlumatlar verilməsi tələb edilməlidir.

Hüquqi və fiziki şəxslərə xidməti və mülki silahın alınmasına və saxlanılmasına verilmiş xüsusi icazə aşağıdakı hallarda ləğv olunur və silah geri alınır:

– xidməti və mülki silahın istehsalı ilə məşğul olunmasına və satışına xüsusi icazə olmadıqda;

– xidməti və mülki silahın saxlanması və təyinatı üzrə istifadə edilməsi hüququnu təsdiq edən, yaxud vətəndaşın odlu ov və ya idman silahının saxlanması və təyinatı üzrə istifadə edilməsi hüququnu təsdiq edən şəhadətnamə olmadıqda;

– xidməti və ya mülki silahın istehsalına, satışına verilmiş hüquq və ya əldə edilməsinə verilmiş xüsusi icazə ləğv olunduqda;

– mülki silahın sahibi vəfat etdikdə (vərəsələr tərəfindən miras əmlakla bağlı məsələ həll edilənədək);

– silahın sahibinin ruhi xəstəliyi barədə məlumat əldə edildikdə;

– şəxsin daimi ictimai asayışı pozması, narkotik vasitələrdən istifadə etməsi barədə məlumat olduqda;

– cinayət törətdiyi barədə ittiham irəli sürüldükdə, eləcə də məhkəməyə verildikdə.

Silahın alınması barədə protokol tərtib edilir.

XIV Fəsil. “DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ PASPORT-QEYDİYYAT FƏALİYYƏTİ”

§ 1. Pasport-qeydiyyat sisteminin anlayışı və təyinatı

Pasport-qeydiyyat sistemi əhalinin uçotu, qeydiyyatı və daxili miqrasiya proseslərinin nizama salınması ilə bağlı olub ictimai və dövlət təhlükəsizliyinin mühafizə edilməsinə və möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. O, cinayətlərin xəbərdar olunması və cinayət törətmiş şəxslərin axtarışı zamanı daxili işlər orqanlarının fəaliyyətində geniş istifadə olunur.

Pasport-qeydiyyat sistemi - Azərbaycan Respublikası ərazisində əhalinin hərəkətinin nizama salınması, vətəndaşların subyektiv hüquq və vəzifələrinin həyata keçirilməsi, ictimai qaydanın qorunması, dövlət və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyata alınması və qeydiyyatdan çıxarılması, onların müvafiq şəxsiyyət və qeydiyyat vəsiqələri ilə təmin olunması qaydalarını müəyyən edən hüquq normalarının məcmusunu əks etdirir.

Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi məqsədi ilə həyata keçirilən islahatlar zamanı müsbət nəticə əldə edilməsində əhalinin uçotunun və statistik qeydiyyatının rolu böyükdür. Ölkənin müxtəlif regionlarında yaşayan əhalinin və miqrasiya axınının uçotu cəmiyyətdə baş verən proseslərin idarə olunmasının, cari və perspektiv planşdırmanın **əsaslandırılması və elmi zəmin üzərində qurulmasını** təmin edir.

Əhalinin uçotu vətəndaşların **qeydiyyatı** prosesində həyata keçirilir. DİO-nun pasport-qeydiyyat xidmətlərinin vətəndaşların uçotu ilə bağlı məlumatları dövlət statistika orqanları tərəfindən ümumiləşdirilərək təhlil edilməsi üçün ilkin material qismində çıxış edir və bu orqanlar tərəfindən ölkə səviyyəsində əhalinin **statistik uçotu** (statistikası) aparılır. Qeydiyyat işi əhalinin statistik uçotu ilə yanaşı vətəndaşların **fərdi uçotunun** aparılmasına da

imkan verir. Fərdi uçot barədə məlumatlar konkret şəxsin yaşayış yerinin müəyyən edilməsi üçün ünvanlar bürosunun işində istifadə edilir.

Mülki müdafiə orqanları tərəfindən əhalinin təxliyyə planının tərtib edilməsi və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi zamanı, həmçinin hərbi komissarlıqlar və Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin digər orqanları tərəfindən çağırışçılar və hərbi mükəlləfiyyətli şəxslərlə iş zamanı vətəndaşların statistik və fərdi uçotu ilə bağlı məlumatlar zəruri amillərdən biri sayılır.

Ölkə iqtisadiyyatında struktur dəyişikliklərinin baş verməsi sənayenin ayrı-ayrı sahələrində böhranlı vəziyyətin mövcud olması və s. faktorlar insanların bir regiondan və yaşayış sahələrindən digərinə hərəkəti ilə nəticələnmişdir. Çoxsaylı insanların yaşayış yerinin dəyişməsi arzuolunmaz sosial-iqtisadi nəticələrə səbəb olmuşdur (Böyük şəhələrdə əhalinin sayının artması, nizamsız urbanizasiya və s.). Miqrasiya siyasətinin düzgün aparılmaması iri sənaye şəhərlərində cinayətçılığa qarşı mübarizə işində hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin obyektivliyinə zərbə vuraraq mövcud ictimai münasibətlərin psixoloji durumunun daha da gərginləşməsinə səbəb olur. Torpaqlarımızın 20 faizinin Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğalı və onun nəticəsində bir milyona yaxın vətəndaşın öz ev-əşiyindən didərgin düşərək ağır şəraitdə məcburi köçkün həyatı yaşaması da demoqrafik vəziyyətə ciddi təsir etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin III hissəsinə əsasən qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs sərbəst hərəkət edə və özünə yaşayış yeri seçə bilər. **Əhalinin yerdəyişməsinin nizamlanmasının və bu proseslərə nəzarət olunmasının əsas hüquqi vasitəsi isə pasport-qeydiyyat sistemidir.** Pasport-qeydiyyat sistemi vətəndaşların subyektiv hüquq və azadlıqlarının realizəsinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Vətəndaşlar ayrı-ayrı fiziki və hüquqi şəxslərlə müxtəlif məzmunlu münasibətlərə daxil olurlar. Vətəndaş hüquq münasibətlərinin subyektivi kimi müəyyən demoqrafik və bioqrafik əlamətlərə malik olan fərdiləşdirilmiş tərəf qis-

mində öz adından çıxış edir. Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə bu əlamətlər (adı, soyadı, atasının adı, anadan olduğu tarix və yer və s.) şəxsiyyəti təsdiq edən sənəddə bərkidilir.

Vətəndaşın şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlərə aiddirlər: pasport (ümumvətəndaş, xidməti, diplomatik), 16 yaşına çatanaqədək və ya 16 yaşına çatdıqdan sonra vətəndaşa verilən şəxsiyyət vəsiqəsi, hərbiçilərin xidməti vəsiqəsi (zabitlər, gizirlər və miçmanlar üçün), hərbi bilet (əsgər, matros, çavuşlar üçün), cəzaçəkmə müəssisəsindən azad olunma haqqında arayış və daxili işlər orqanları tərəfindən verilən şəxsiyyəti təsdiq edən digər sənədlər.

Şəxsiyyəti təsdiq edən əsas sənədlərdən biri şəxsiyyət vəsiqəsidir. **Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi¹ - Azərbaycan Respublikası ərazisində Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyətini təsdiq edən sənəddir.**

Şəxsiyyət vəsiqəsinin aşağıdakı növləri vardır:

- 1) 16 yaşına çatanaqədək vətəndaşa verilən şəxsiyyət vəsiqəsi;
- 2) 16 yaşına çatdıqdan sonra vətəndaşa verilən şəxsiyyət vəsiqəsi.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin növlərinin nümunələri Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq edilir. **Azərbaycan Respublikası vətəndaşına verilən şəxsiyyət vəsiqəsində aşağıdakı məlumatlar göstərilir:** 16 yaşına çatanaqədək vətəndaşa verilən şəxsiyyət vəsiqəsində vəsiqənin seriyası və nömrəsi, vətəndaşın soyadı və adı, valideynlərinin soyadı və adı, onun doğulduğu yer və tarix, cinsi, qan qrupu, yaşadığı yer, şəxsiyyət vəsiqəsini verən orqanın adı və verilmə tarixi göstərilir; 16 yaşına çatdıqdan sonra vətəndaşa verilən şəxsiyyət vəsiqəsində isə bu məlumatlardan başqa vətəndaşın ailə vəziyyəti və hərbi vəzifəsi, boyu, gözlərinin rəngi haqqında məlumatlar, şəxsiyyət vəsiqəsi sahibinin şəxsi imzası və fotosəkili əlavə edilir, habelə yuxarıda göstərilərdən fərqli olaraq, valideynlərinin soyadı və adı əvəzinə atasının adı göstərilir.

---

¹ “Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 iyun 1994-cü il. Maddə 1.

Şəxsiyyəti təsdiq edən digər sənədlərdən biri də Azərbaycan Respublikası vətəndaşının pasportudur. Pasport fransız mənşəli söz olub (Passeport) “limandan keçmək üçün icazə” mənasını verir.¹ **Azərbaycan Respublikası vətəndaşının pasportu – Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənarında vətəndaşın şəxsiyyətini təsdiq edən, habelə ona ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək hüququnun həyata keçirilməsi üçün verilən vahid sənəddir.**² Pasport 18 yaşına çatmış, müstəsna hallarda isə təhsil almaq, beynəlxalq tədbirlərdə iştirak etmək, müalicə olunmaq və ya daimi yaşamaq üçün xaricə gedən 18 yaşına çatmamış Azərbaycan Respublikası vətəndaşına “Ölkədən getmək, ölkəyə gəlmək və pasportlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının 14 iyun 1994-cü il tarixli Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada verilir.

Pasport Azərbaycan Respublikasının mülkiyyətidir, onun vətəndaşdan alınması və ya girov götürülməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallar istisna olunmaqla qəti qadağandır.

Pasport itdikdə vətəndaş pasport verən dövlət orqanlarına, belə hadisə xaricdə baş verərsə, Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndəliyinə və ya konsulluğuna dərhal məlumat verməlidir. Vətəndaş öldükdə onun pasportu, habelə etibarlılıq müddəti qurtarmış pasport təhvil verilir.

Beynəlxalq təcrübədə pasportların aşağıdakı növlərinə rast gəlinir:

- Adi və ya turistik pasport
- Xidməti və ya rəsmi pasport
- Müvəqqəti və ya qəza pasportu
- Kollektiv pasport
- Ailəvi pasport
- Daxili və xarici pasport
- Komuflıaj pasport (Mövcud olmayan ölkələrin pasportları) və s.

---

¹ Hüquq ensiklopedik lüğəti. Bakı, 1991-ci il. səh.349.

² “Pasportlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 14 iyun 1997-ci il.

Ölkəmizdə isə pasportun Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən təsdiq edilən aşağıdakı tipləri vardır:

- a) ümumvətəndaş pasportu;
- b) xidməti pasport;
- c) diplomatik pasport.

Tiplərindən asılı olmayaraq hər bir pasportda aşağıdakı məlumatlar verilməlidir:

1) Azərbaycan Respublikasının adı, dövlət gerbi, ölkənin kodu, pasportun tipi, seriyası və nömrəsi, sahibinin soyadı, adı, atasının adı, vətəndaşlığı, doğulduğu yer və tarix, cinsi, qan qrupu, pasportu verən orqanın adı, verilmə tarixi, pasport sahibinin şəxsi imzası, onunla birgə gedən 18 yaşına çatmamış uşaqların soyadı, adı, cinsi və doğulduğu tarix, pasporta aid olan tələblər göstərilir;

2) pasport sahibinin fotosəkli əks olunur;

3) xarici ölkəyə daxil olmaq üçün rəsmiləşdirilmiş icazələri (vizalar) və digər xüsusi (gömrük və sərhəd məntəqələrini keçməsi barədə) qeydlər edilir.

Bundan əlavə pasportların etibarlıq müddəti, uzadılmış etibarlıq müddəti, bu müddəti uzadan orqanın adı, uzadılma tarixi göstərilir.

Pasportdakı vizalar Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində və ingilis dilində göstərilir və müvafiq dövlət orqanlarının məsul əməkdaşı tərəfindən imza və möhürlə təsdiq edilir.

“**Pasport qeydiyyat sistemi**” və “**pasport qeydiyyat recimi**” bir-biri ilə sıx bağlı olan anlayışlardır. Onlar arasında fərq pasport qeydiyyat qaydaları tətbiq olunan ərazi və şəxslər dairəsi ilə müəyyən edilir. **Pasport qeydiyyat sistemi** tərəfindən pasportların alınması, vətəndaşların uçotu və qeydiyyatı ilə bağlı yaranan münasibətlərin ümumi nizamlanması həyata keçirilir, həmçinin bu münasibətlərin subyektləri və onların hüquqi vəziyyəti, pasport-qeydiyyat sistemi ilə bağlı qaydaların pozulmasına görə məsuliyyətləri müəyyən edilir. Lakin bir sıra ərazilərin iqtisadi və müdafiə əhəmiyyətli olması ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi ilə bu ərazilərə vətəndaşların girişinin və çıxışının xüsusi qaydada nizamlanması

nı tələb edən əlavə normaların tətbiqini zəruri edir. Belə qaydalar pasport-qeydiyyat rejiminin müəyyən edilməsi vasitəsilə həyata keçirilir. **Pasport-qeydiyyat rejiminin məzmunu** konkret ərazidə və müəyyən şəxslər dairəsində tətbiq olunan pasport-qeydiyyat sistemi normalarının cəmindən ibarətdir.

Pasport-qeydiyyat rejimlərinin aşağıdakı növləri fərqləndirilir:

- a) ümumi;
- b) xüsusi;
- c) sərhədboyu zona.

Azərbaycan Respublikasının əksər ərazilərində ümumi pasport-qeydiyyat rejimləri müəyyən edilmişdir. **Ümumi rejimli ərazilərdə** vətəndaşların həmin əraziyə girişinə və çıxışına, yaşamasına, hərəkətinə və qeydiyyatına heç bir məhdudiyət qoyulmur.

Siyasi, iqtisadi və müdafiə əhəmiyyətli ərazilərdə **xüsusi pasport-qeydiyyat rejimi** tətbiq edilir. Bu ərazilərə əhalinin girişi və qeydiyyatı məhdudlaşdırılır. Xüsusi pasport-qeydiyyat rejimi qaydalarının pozulmasına görə daha ağır cinayət və inzibati məsuliyyət nəzərdə tutulur.

Sərhədboyu zonalarda isə həmin əraziyə girişin xüsusi icazə vasitəsilə həyata keçirilməsini müəyyən edən normalar tətbiq edilir.

§ 2. Pasport-qeydiyyat sisteminin təmin edilməsi üzrə daxili işlər orqanlarının əsas funksiyaları

Daxili işlər orqanları tərəfindən həyata keçirilən pasport-qeydiyyat sistemi ictimai qaydanın qorunması, dövlət və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi ilə istifadə olunan effektiv vasitələrdən biridir. **Bu sahədə daxili işlər orqanlarının əsas funksiyaları aşağıdakılardır¹:**

– Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyata alınması və qeydiyyatdan çıxarılması;

---

¹ А.П.Корнев. Административная деятельность органов внутренних дел. Дәrslik. Moskva, 2001. səh. 178-184.

– Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının şəxsiyyət vəsiqəsi və ümumvətəndaş pasportu (Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının) ilə təmin edilməsi

– Ünvan-məlumat işinin həyata keçirilməsi.

– Azərbaycan Respublikası ərazisində vətəndaşlar, hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən əhalinin hərəkətini, yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatını, pasport və şəxsiyyəti təsdiq edən digər sənədlərin verilməsini, dəyişdirilməsini, təhvil alınmasını, saxlanması qaydalarını nizamlayan normativ-hüquqi aktların tələblərinə riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi.

– Vətəndaşların qeydiyyata alınması və qeydiyyatdan çıxarılması zamanı hüquq-mühafizə vəzifələrinin həll edilməsi.

– Pasport qeydiyyat sistemi ilə bağlı qəbul edilmiş hüquqi aktlar barədə əhalinin məlumatlandırılması.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyata alınması qaydaları Azərbaycan Respublikasının “Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında” 4 aprel 1996-cı il tarixli Qanunu, DİN-in 2 sentyabr 550 №-li əmri ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyata alınması, şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərlə təmin olunması və qeydiyyatdan çıxarılması qaydaları haqqında” Təlimatla tənzimlənir.

Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatın məqsədi Azərbaycan Respublikasında yaşayan şəxslərin uçota alınması, onların başqa şəxslər, dövlət və cəmiyyət qarşısında vəzifələrin icra edilməsi, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının həyata keçirilməsi (sosial müdafiə, pensiya təminatı, hərbi xidmətə çağırış, məhkəmə qərarlarının icrası və s.) üçün zəruri şərait yaratmaqdır.

Şəxsin yaşayış yeri – tam həcmdə fəaliyyət qabiliyyətli şəxsin mülkiyyətçi kimi icarə və kirayə müqaviləsi üzrə, yaxud Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər əsaslarla daimi və ya daha çox yaşadığı ev, mənzil, xidməti yaşayış sahəsi, yataqxana, qoca və əlil evləri və digər bu kimi yaşayış yerləri başa düşülür.

Şəxsin olduğu yer – onun yaşayış yeri sayılmayan, müvəqqəti yaşadığı mehmanxana, sanatoriya, istirahət evi, pansionat, kempinq, turist bazası, xəstəxana və digər belə ictimai yerlər, habelə yaşayış binası (özünün, qohumunun, tanışının və s.) başa düşülür.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının qeydiyyatata alınması onların müvafiq sənədlərlə təmin edilməsi və qeydiyyatdan çıxarılması ilə əlaqədar qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətlərinin vəzifələri aşağıdakılardır:

– qeydiyyatata almaq, şəxsiyyət və qeydiyyat vəsiqəsi ilə təmin etmək;

– qeydiyyatdan çıxarmaq;

– ünvan sorğu işini aparmaq;

– statistik uçota dair sənədləri tərtib etmək;

– daxil olmuş sorğu və müraciətlərə baxmaq;

– cinayətkarlığa qarşı mübarizədə digər xidmət sahələri ilə qarşılıqlı əlaqələr yaratmaq;

– qanunazidd halların aşkarlanması, o cümlədən təqdim edilən sənədlərin həqiqiliyinin müəyyən olunması, saxta sənədlər əsasında şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd əldə etmək cəhdlərinin qarşısının alınması üçün zəruri tədbirlər görmək;

– yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat qaydalarının pozulması ilə əlaqədar DİO-nun səlahiyyətlərinə aid edilmiş inzibati xətalər üzrə tənbeh tədbirlərinin tətbiqini təmin etmək;

– hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən qeydiyyat qaydalarına əməl olunmasına nəzarət etmək.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının yaşayış yeri üzrə qeydiyyatata alınması və onların şəxsiyyət vəsiqəsi ilə təmin olunması

16 yaşına çatmamış vətəndaşlara və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslərə şəxsiyyət vəsiqələri yalnız onların valideynləri və ya qanuni nümayəndələri müraciət etdikdə verilir və onlar dərhal qeydiyyatata alınırırlar.

Ərazi polis orqanının qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidməti,

vətəndaşlara və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslərə ilk dəfə şəxsiyyət vəsiqəsi verərkən onları yaşayış yeri üzrə qeydiyyatda alır.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar müraciət etmiş vətəndaşlar və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxslər həmin vəsiqəni qeydiyyatda olduğu müvafiq ərazi polis orqanının qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətinə təqdim etməlidirlər.

Şəxsiyyət vəsiqəsini təhvil vermiş vətəndaşa və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxsə, yeni şəxsiyyət vəsiqəsi verilənədək müvafiq olaraq şəxsiyyəti təsdiq edən müvəqqəti sənəd verilir. Onlar şəxsiyyət vəsiqəsi ilə təmin olunduqdan sonra müvəqqəti verilmiş həmin sənəd geri alınır və nəzərdə tutulmuş qaydada məhv edilir.

Ərazi polis orqanının qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətində şəxsiyyət vəsiqəsinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar şəxsiyyət vəsiqəsindən əlavə hər bir hal üçün nəzərdə tutulmuş aşağıda göstərilən əlavə sənədlər yoxlanıldıqdan sonra yeni vəsiqələrin verilməsi təmin olunur:

a) vətəndaş 25, 35, 50 yaşına çatdıqda və Azərbaycan Respublikasında yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxs 20 yaşına çatdıqda və sonradan hər 5 ildən bir şəxsiyyət vəsiqəsini dəyişdirdikdə, yaxud vəsiqədə olan yazılar təhrif edildikdə və ya şəxsiyyət vəsiqəsi yararsız hala düşdükdə, ərizə-anket və bir neqativdən eyni ölçüdə çıxarılmış, başıaçıq, gündəlik həyatda ona xas olan xarici görkəm və əlamətlərlə (eynək, saqqal, biğ və s.) yalnız öndən təsvir edilmiş görünüşü olan 25 mm x 30 mm ölçüdə 3 (üç) ədəd rəngli fotosəkil, dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbz, əgər onlar müəyyən edilmiş qaydada dövlət rüsumu ödəməkdən azad ediləblərsə bu faktı təsdiq edən sənədin surəti;

b) vətəndaşın və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan vətəndaşlığı olmayan şəxsin soyadı, adı, atasının adı, ailə vəziyyəti dəyişdikdə yerlərdə rayon (şəhər) qeydiyyat şöbələrindən verilmiş doğum haqqında şəhadətnamə və ya nikahın bağlanması, yaxud pozulması haqqında şəhadətnamə vətəndaşın hərbi vəzifəsi

dəyişdikdə, hərbi bilet və ya təhkim şəhadətnaməsi yuxarıda “a” yarım bəndində göstərilən sənədlərlə birlikdə tələb olunur.

Yuxarıda göstərilənlərdən başqa şəxsiyyət vəsiqəsinin dəyişdirilməsi ilə əlaqədar müraciət etmiş şəxslərdən əlavə heç bir sənəd tələb olunmadan, onlar yaşayış yeri üzrə qeydiyyatata alınırlar.

İtirilmiş şəxsiyyət vəsiqələrinin əvəzinə yenisinin verilməsi

Vətəndaş və Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan və vətəndaşlığı olmayan şəxs şəxsiyyət vəsiqəsini itirdikdə onu harada, nə vaxt və hansı şəraitdə itirdiyini göstərməklə dərhal yaşayış yeri üzrə qeydiyyatda olduğu ərazinin şəhər-rayon polis orqanına yazılı məlumat verməlidir. Bu zaman məlumat verən vətəndaş ərizə-anket doldurularaq onu 25 mm x 30 mm ölçüdə 3 (üç) ədəd rəngli fotosəkil və dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbzlə birlikdə müraciət etdiyi şəhər-rayon polis orqanının qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətinə təqdim etməlidir.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin itirilməsini bildirən şəxsə yeni vəsiqə verilənə qədər müvafiq olaraq şəxsiyyəti təsdiq edən müvəqqəti sənəd verilir.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin itirilməsi haqqında ərizə ümumi qaydada polis orqanında qeydə alınır və şəxsiyyət vəsiqəsinin itirilməsi haqqında iş hazırlanır. Bundan sonra həmin məsələyə dair bütün materiallar bu işdə cəmləşdirilir.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin itirilməsi barədə ərizəyə 10 gün, şəxsiyyəti təsdiq edən köhnə nümunəli sənədin itirilməsinə dair müraciətlərə 1 ay ərzində baxılır.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin itirildiyini bildirən vətəndaş itirilmiş vəsiqəni taparsa onu polis orqanına təhvil verməlidir. Hər hansı polis orqanına təhvil verilmiş şəxsiyyət vəsiqəsi bu sənədi verən müvafiq ərazi polis orqanına göndərilməlidir.

Şəxsiyyət vəsiqəsi oğurlandıqda vətəndaş şəxs bu barədə cinayətin baş verdiyi ərazinin polis orqanına müraciət etməlidir. Belə

ərizənin qəbul olunması haqqında vətəndaşa arayış verilir və bu arayış oğurlanmış şəxsiyyət vəsiqəsinin əvəzinə yeni vəsiqənin verilməsi üçün əsas sayılır.

Şəxsiyyət vəsiqəsinin itirilməsini bildirən şəxslər, ümumi qaydada Milli Avtomatlaşdırılmış Pasport Sistemi üzrə məlumat şöbəsinin vasitəsilə yoxlanılır. Ərizəçinin şəxsiyyəti müəyyənləşdirildikdə itirilmiş vəsiqə etibarsız hesab edilir və əvəzinə yeni vəsiqə verilir. Yeni vəsiqə verildikdən sonra müvəqqəti verilmiş sənəd geri alınır və məhv edilir.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşının olduğu yer üzrə qeydiyyatı

Mehmanxanaya, sanatoriyaya, istirahət evinə, pansionata, kempinqə, turist bazasına yataqxanaya, xəstəxanaya və ya digər belə ictimai yerlərə gələn vətəndaş özü üçün ərizə-anket dolduraraq həmin yerin müdiriyyətinə verir. Müdiriyyət isə həmin ərizə-anket öz məktubu ilə birlikdə 24 saat ərzində müvafiq ərazi polis orqanının qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətinə təqdim edir. Xidmətin məsul əməkdaşı əlavə heç bir sənəd tələb etmədən bu məqsədlə açılmış xüsusi kitabda həmin vətəndaşın qeydiyyatını aparır.

Yaşayış yerindən kənarında 60 günə qədər olduğu yer üzrə qeydiyyata alınan vətəndaşlar polis orqanlarına gəlmirlər. Onların qeydiyyatını olduqları yerin müdiriyyəti həyata keçirir və Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyır.

Yaşayış yerindən kənarında 60 gündən artıq müvəqqəti yaşamaq istəyən vətəndaş həmin yerə gəldikdən sonra 7 gün ərzində (bazar və bayram günləri istisna olmaqla) ərazi polis orqanının qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətinə aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidir:

- şəxsiyyət vəsiqəsi;
- ərizə-anket.

Qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətinin rəisi həmin vətəndaşı dərhal qeydiyyatda alır və bu barədə müvafiq kitabda qeyd aparıldıqdan sonra müraciət etmiş vətəndaşa qeydiyyatda alınması barədə müvəqqəti qeydiyyat vəsiqəsi verilir. Həmin vəsiqə şəxsiyyət vəsiqəsi ilə birlikdə təqdim edildikdə etibarlıdır. Vətəndaşın olduğu yer üzrə qeydiyyatda alındığı müddət başa çatdıqdan sonra o bir qayda olaraq qeydiyyata çıxarılır.

§ 3. DİO tərəfindən pasport-qeydiyyat qaydalarına riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, əcnəbilərin, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi daxili işlər orqanlarının əsasən aşkar metodlarla həyata keçirilən inzibati fəaliyyətinin bir növüdür. Pasport-qeydiyyat sisteminin bir sıra imkanları daxili işlər orqanlarının əməliyyat-axtarış aparatlarının fəaliyyətində də istifadə olunur.

Pasport-qeydiyyat qaydalarına riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi üzrə daxili işlər orqanlarının fəaliyyəti pasport-qeydiyyat sisteminin tələblərinin həyata keçirilməsinə istiqamətlənmiş təşkilati və təcrübi tədbirlərin cəmidir. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi prosesində qeydiyyatsız və müvafiq sənədsiz yaşayan şəxslər tərəfindən törədilən hüquqpozmalar xəbərdar olunur, məhkəmənin hökmünə əsasən cəza çəkməkdən boyun qaçıran şəxslər müəyyən edilir. Vətəndaşların yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat qaydalarını nizamlamaqla pasport-qeydiyyat qaydalarına riayət olunmasına nəzarəti həyata keçirən daxili işlər orqanları bir növ dövlət və ictimai təhlükəsizliyi də təmin etmiş olurlar.

Daxili işlər orqanları pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarına nəzarət olunması üzrə təşkilati və təcrübi tədbirləri milli təhlükəsizlik, prokurorluq orqanları, dövlət statistika müəssisələri, hərbi komissarlıqlar, mənzil istismar sahələri, ictimaiyyətin nümayəndələri, sərhədboyu zonada isə sərhəd xidmətini aparan bölmə və

hissələrlə qarşılıqlı əlaqədə həyata keçirirlər. Bu orqanlarla pasport qeydiyyat qaydalarına riayət olunmasına nəzarəti həyata keçirən daxili işlər orqanları arasında qarşılıqlı əlaqənin ölkədə miqrasiya proseslərinə nəzarətin effektivliyinin artırılmasında, daxili və xarici miqrasiyanın cari və uzunmüddətli təhlilinin işlənib hazırlanmasında, cinayətkarlığa qarşı mübarizə istiqamətlərinin müəyyən edilməsində xüsusi rolu vardır. Qarşılıqlı əlaqə aşağıdakı formalarda həyata keçirilir:

- birgə planların hazırlanması;
- müxtəlif orqanların iştirakı ilə təcrübi tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- təcrübə mübadiləsi.

Pasport-qeydiyyat qaydalarına riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi üzrə daxili işlər orqanlarının üzərinə qoyulmuş vəzifələrin realizə edilməsində polis sahə inspektorlarının əhəmiyyətli rolu vardır. Onlar xidməti ərazilərində pasport-qeydiyyat rejiminin vəziyyətinə cavabdehdirlər. Polis sahə inspektorları pasport-qeydiyyat qaydalarna riayət olunmasına nəzarəti həyata keçirən zaman inanılmış şəxslərin, ştatdankənar əməkdaşların və ictimaiyyətin digər üzvlərinin köməyindən istifadə edirlər.

Pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarına riayət olunmasına nəzarət üzrə təşkilati və təcrübi tədbirlər daxili işlər orqanlarının bütün xidmətləri tərəfindən iş günü prosesində və məqsədli tədbirlər zamanı həyata keçirilə bilər. Pasport qeydiyyat rejiminin təmin olunması üzrə həyata keçirilən tədbirlər polis orqanının **ümumi planına** daxil edilir. Ümumi plana daxil olunması üçün tədbirlər hazırlanarkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- Vətəndaşların yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyata alınmadan yaşaması ehtimal olunan yaşayış sahələrinin yoxlanılması.

- Qeydiyyat cavabdeh olan müəssisə və təşkilatların vəzifəli şəxsləri, həmçinin hüquqi şəxslər tərəfindən pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarət edilməsi.

- Pasport-qeydiyyat rejimi ilə bağlı törədilən hüquq-pozmaların səbəb və şəraitinin öyrənilməsi və onların qarşısının alınması üzrə tədbirlər sisteminin işlənib hazırlanması.

– Əhali arasında pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarına dair izahedici işlərin aparılması və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, polis əməkdaşları tərəfindən pasport-qeydiyyat rejiminin yoxlanılması zamanı nəinki, bu sahədə olan hüquqpozmlar xəbərbar edilir, hətta belə yoxlamalar zamanı ayrı-ayrı cinayətlərin səbəb və şəraiti öyrənilir, kriminal yönümlü insanlar aşkar edilərək onların həyat tərzi haqqında məlumatlar əldə edilir.

Qeydiyyatı cavabdeh olan müəssisə və təşkilatların vəzifəli şəxsləri tərəfindən pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarına riayət edilməsinə nəzarəti həyata keçirən daxili işlər orqanlarının əməkdaşları yataqxanalarda, mehmanxanalarda, istirahət evlərində, sanatoriyalarda, pansionatlarda qeydiyyatın düzgünlüyünü və vaxtında olmasını yoxlayırlar.

Yaşayış yerlərində polis tərəfindən pasport-qeydiyyat rejiminin yoxlanması bu recimin pozulması haqqında məlumatlara əsasən aparılır. Bu yoxlamalar gecə vaxtı aparılmamalıdır.

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarına riayət olunması üçün daxili işlər orqanları tərəfindən aşağıdakı nəzarət növləri tətbiq edilir:

- sahəvi;
- ərazi;
- seçmə.

Sahəvi nəzarət idarə, müəssisə və təşkilatlarda, ərazi nəzarəti isə yaşayış məntəqəsinin, rayonun, mikrorayonun yaşayış sahəsində pasport-qeydiyyat rejiminin yoxlanılması yolu ilə həyata keçirilir. Seçmə nəzarət vətəndaşların ərizə və şikayətlərinin, həmçinin pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarına riayət etməyən şəxslərin yaşadığı ünvanların yoxlanılmasını nəzərdə tutur.

Pasport qeydiyyat rejiminin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə mühafizə olunur. **Pasport-qeydiyyat sistemi qaydalarının pozulması aşağıdakı hallarda inzibati məsuliyyətin yaranmasına səbəb olur:**

- Fiziki şəxslər yaşayış yeri və oduğu yer üzrə qeydiyyatdan

keçməməsinə, yaxud qeydiyyatata alma və qeydiyyatdan çıxma qaydalarına əməl etmədikdə.

– Vəzifəli şəxslər tərəfindən fiziki şəxsləri qeydiyyatata almaqdan əsassız imtina edildikdə, qeydiyyatata almaq üçün qanunda nəzərdə tutulmayan sənədlər tələb edildikdə, habelə qeydiyyatata almaqda süründürməçiliyə yol verildikdə.

– Vətəndaş bir aydan artıq müddətdə şəxsiyyət vəsiqəsi olmadan, habelə həmin müddət ərzində yaşayış yeri üzrə qeydiyyatdan keçmədən yaşadıqda.

– Şəxsiyyət vəsiqəsi və ya pasport itirdikdə və ya korlandıqda.

– Vətəndaşlara onların şəxsiyyət vəsiqələrinin və ya pasportlarının verilməsindən əsassız imtina edildikdə, verilməsi üçün qanunla nəzərdə tutulmayan əlavə sənədlər tələb edildikdə və ya onların verilməsində (dəyişdirilməsində) süründürməçiliyə yol verildikdə, qanunsuz alındıqda və ya girov götürüldükdə.

– Vətəndaşın Azərbaycan Respublikasından getmək və Azərbaycan Respublikasına gəlmək hüququ qanunsuz olaraq məhdudlaşdırıldıqda.

– Sərhədboyu zonaya daxil olma və ya orada yaşama, yaxud qeydiyyatata alınma qaydaları pozulduqda.

– Sərhədboyu zolaqda və bilavasitə dövlət sərhəddinin yaxınlığında lazımı icazəsi olmadan və ya belə icazə olduqda, lakin müəyyən edilmiş qaydaları pozmaqla təsərrüfat və digər işlər aparıldıqda, mal-qara saxlanıldıqda və otarılıqda, kütləvi-ictimai tədbirlər keçirildikdə.

İnzibati xətalara yol vermiş şəxslər barəsində protokollar sahə inspektorları və qeydiyyat və şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətlərinin əməkdaşları tərəfindən tərtib edilir. Protokollar bir qayda olaraq inzibati xətanın yol verildiyi yerdə, şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya ümümvətəndaş pasportunun itirilməsi və ya qəsdən korlanmasına görə isə polis orqanlarında tərtib edilir.

XV Fəsil.

ƏCNƏBİLƏRİN VƏ VƏTƏNDAŞLIĞI OLMAYAN ŞƏXSLƏRİN AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA OLMALARI QAYDALARINA RİAYƏT EDİLMƏSİNƏ NƏZARƏTİN TƏMİN EDİLMƏSİ

§ 1. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti və onların Azərbaycan Respublikasında olmasının hüquqi əsasları

Azərbaycan Respublikası xarici ölkələrlə beynəlxalq norma və prinsiplər çərçivəsində siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni əlaqələrin inkişafının tərəfdarıdır. Son dövrlər xarici iqtisadi əlaqələrin, inkişafı ölkəmizə gələn əcnəbi vətəndaşların sayının artmasına səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən də əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasına gəlməsi, yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatla alınması və Azərbaycan Respublikasından getməsi qaydalarına nəzarətin həyata keçirilməsində DİO əməkdaşları tərəfindən yüksək sayıqlıq və peşəkarlıq tələb olunur.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasında olarkən, qanunla və ya Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilə ilə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər bütün hüquqlardan istifadə edə bilər və bütün vəzifələri yerinə yetirməlidir (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası maddə:69).

Azərbaycan Respublikası tərəfdar çıxdığı beynəlxalq konvensiyaların tələblərindən irəli gələrək əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquq və azadlıqlarını tanıyır və onların müdafiəsinə təminat verir. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin hüquqi vəziyyəti ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu aşağıdakı beynəlxalq konvensiyalar mövcuddur:

- Qaçqınların statusuna aid 1951-ci il Konvensiyası.
- “Yaşadıqları ölkənin vətəndaşı olmayan şəxslərin insan hüquqları haqqında” Bəyannamə. Bəyannamə BMT-nin 40/144 say-

lı 1985-ci il 13 dekabr tarixli qətnaməsi ilə qəbul edilmişdir.

–Apadritlərin Statusuna aid 1954-cü il Konvensiyası.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər onların sosial və əmlak vəziyyəti, irqi və milli mənsubiyyəti, cinsi, dili, dinə münasibəti, fəaliyyətinin növü və xarakterindən və digər hallardan asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasında qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdirlər.

Azərbaycan Respublikasında olan əcnəbiləri və vətəndaşlığı olmayan şəxsləri təxmini olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

-Müvəqqəti olanlar

-Müvəqqəti yaşayanlar

-Daimi yaşayanlar

Bu sahədə istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakılardır.

əcnəbi – Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayan və başqa dövlətin vətəndaşlığına mənsub olan şəxs;

vətəndaşlığı olmayan şəxs – heç bir dövlət tərəfindən onun qanununa əsasən vətəndaş hesab edilməyən şəxs;

Azərbaycan Respublikasında müvəqqəti olan – Azərbaycan Respublikasında yaşamaq üçün icazəsi olmayan, turizm, şəxsi iş, xidməti ezamiyyət və sair bu kimi müvəqqəti xarakter daşıyan hallarla əlaqədar Azərbaycan Respublikasına qanuni əsaslarla gəlmiş əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs;

Azərbaycan Respublikasında müvəqqəti yaşayan – bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasında müvəqqəti yaşamaq üçün icazə almış əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs;

Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayan – bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq üçün icazə almış əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs;

əmək miqrasiyası – fiziki şəxsin haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olması üçün qanuni əsaslarla bir ölkədən başqa ölkəyə miqrasiya etməklə yaşayış yerini dəyişməsi;

əməkçi miqrant – haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün qanuni əsaslarla bir ölkədən başqa ölkəyə miqrasiya

edən fiziki şəxs;

əcnəbinin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsin ailə üzvləri – əcnəbinin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsin arvadı (əri), 18 yaşına çatmamış uşaqları, 18 yaşına çatmış əmək qabiliyyəti olmayan övladları və himayəsində olan valideynləri;

yaxın qohum – ata, ana, ər (arvad), övlad, qardaş, bacı və onların övladları, baba, nənə, babanın (nənənin) atası və anası, nəvə, qayınata, qayınana, qayın, baldız;

iş icazəsi – Azərbaycan Respublikasının ərazisində haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada verilən icazə;

yaşayış yeri – mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatına alınması haqqında daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindən çıxarış, order, icarə və ya kirayə müqaviləsi üzrə, yaxud Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər əsaslarla daimi və ya daha çox yaşadığı ev, mənzil, xidməti yaşayış sahəsi, mehmanxana, yataqxana, qoca və əlil evləri və digər bu kimi yaşayış yerləri;

olduğu yer – şəxsin yaşayış yeri sayılmayan müvəqqəti yaşadığı mehmanxana, sanatoriya, istirahət evi, pansionat, kempinq, turist bazası, xəstəxana və ya digər belə ictimai yerlər, habelə mənzil, digər yaşayış sahəsi (özünün, qohumunun, tanışının və s.);

viza – əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən müəyyən olunmuş qaydada keçməklə Azərbaycan Respublikasına gəlməsinə və Azərbaycan Respublikasından getməsinə, vizada göstərilmiş müddət ərzində ölkədə müvəqqəti olmasına hüquq verən rəsmi sənəd;

sərhədkeçmə sənədi – xarici pasport, vətəndaşlığı olmayan şəxslərə yaşadıkları ölkənin hüduqlarından kənara getmək üçün verilən sənəd, dənizçi kitabçası (vəsiqəsi), qaçqınlara verilmiş yol sənədi, vətənə qayıdış şəhadətnaməsi, Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara çıxarılan əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə verilən səyahət sənədi, beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallarda digər sənədlər.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçmək şərti ilə, pasportları və ya digər sərhədkeçmə sənədləri əsasında Azərbaycan Respublikasına gələ və Azərbaycan Respublikasından gedə bilərlər.

Azərbaycan Respublikasına gəlmək üçün viza tələb olunduğu hallarda əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər bu Məcəllə ilə müəyyən olunmuş qaydada viza almalıdırlar. Xarici dövlətlərlə müvafiq beynəlxalq müqavilələr bağlanmış olduğu hallarda, habelə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş hallarda əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasına vizasız qaydada gələ bilərlər.

Əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə Azərbaycan Respublikasına gəlmək aşağıdakı hallarda qadağan edilir:

1. milli təhlükəsizlik və ya ictimai asayişin mühafizəsi, yaxud Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının və digər şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafelərinin qorunması bunu tələb etdikdə;

2. şəxsin sülh və insanlıq əleyhinə, terrorçuluq, terrorçuluğu maliyyələşdirmə və müharibə cinayətləri törətməsi və ya transmilli mütəşəkkil cinayətkar dəstənin üzvü olması barədə məlumat olduqda;

3. şəxs Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına və ya Azərbaycan Respublikasının maraqlarına (mənafelərinə) qarşı cinayət törətdiyinə görə məhkum olduqda, əgər məhkumluğu qanunla müəyyən edilmiş qaydada ödənilməmişdirsə və ya götürülməmişdirsə;

4. şəxs əvvəllər Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara çıxarıldıqda, əgər ölkəyə girişinə qoyulmuş məhdudiyət müddəti bitməmişdirsə;

5. şəxsin Azərbaycan Respublikasında olması arzuolunmaz hesab edildikdə;

6. şəxs əvvəllər Azərbaycan Respublikasında olarkən ölkəyə gəlişinin bəyan edilmiş məqsədlərini pozduqda;

7. şəxs Azərbaycan Respublikasına gəlməsi haqqında vəsatət qaldırarkən, özü və ya səfərinin məqsədi haqqında yalan məlumat verdikdə;

8. şəxs miqrasiya qanunvericiliyini pozduğuna görə son üç il ərzində iki dəfə və ya daha çox inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuşda.

Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasından getməsinin müvəqqəti məhdudlaşdırılması

Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasından getməsi aşağıdakı hallarda müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər:

1. onların getməsi milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi mənafeyinə zidd olduqda – bu əsas aradan qalxanadək;

2. onlar Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə uyğun olaraq tutulmuş və ya barələrində hər hansı qətimkan tədbiri seçildikdə – azad edilənədək, qətimkan tədbirinin müddəti bitənədək və ya qətimkan tədbiri ləğv edilənədək;

3. onlar məhkum edildikdə – Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş əsas cəzalarını çəkib qurtaranadək;

4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə uyğun olaraq barələrində tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edildikdə – tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi ləğv edilənədək;

5. onlar üzərinə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan vəzifələr qoyulmaqla şərti məhkum edildikdə və ya cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad edildikdə – müvafiq olaraq sınaq müddəti və ya cəzanın çəkilməmiş hissəsi başa çatanadək və ya şərti məhkumətmə, yaxud üzərinə qoyulmuş vəzifələr vaxtından əvvəl tamamilə ləğv edilənədək;

6. məhkəmə qərarı əsasında verilmiş icra sənədinin könüllü icra üçün müəyyən olunmuş vaxtda üzrsüz səbəbdən icra edilməməsinə görə onların ölkədən getmək hüququnun müvəqqəti məhdudlaşdırılması barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı olduqda – məhdudlaşdırmanın götürülməsi barədə qərar qəbul edilənədək;

7. onlar inzibati xəta törətdikdə – barələrində qanuni qüvvəyə minmiş inzibati tənbeh tədbirləri icra edilənədək.

§ 2. Azərbaycan Respublikasına müvəqqəti gələn əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatı

Əcnəbinin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsin hər hansı bir dövlətdən Azərbaycan Respublikasının ərazisinə girişi və Azərbaycan Respublikasının ərazisində müəyyən olunmuş marşrut üzrə hərəkət edərək üçüncü ölkəyə çıxışı həmin şəxsin Azərbaycan Respublikasının ərazisindən tranzit keçidi hesab olunur.

Tranzit keçid zamanı əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin vizada göstərilən müddətdən artıq Azərbaycan Respublikasının ərazisində məcburi dayanması aşağıdakı hallarda mümkündür:

1. nəqliyyatın hərəkətinə maneə olan təbii fəlakət baş verdikdə;
2. avtonəqliyyat vasitəsinin (onun hissələrinin) sıradan çıxması, yaxud yol-nəqliyyat hadisəsi nəticəsində təmirə ehtiyac yaranıqda (müvafiq sənəd təqdim edildikdə);
3. Azərbaycan Respublikasının ərazisindən keçən şəxslər xəstələndikdə (bu halda keçidin davam etdirilməsinin xəstənin səhəti üçün təhlükə törətdiyinə dair həkimin rəyi olmalıdır);

Viza əsasında Azərbaycan Respublikasına gələn əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ölkədə müvəqqəti olma müddəti vizada göstərilən qalma müddətindən, viza tələb olunmayan qaydada Azərbaycan Respublikasına gələn əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin isə ölkədə müvəqqəti olma müddəti, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, 90 gündən artıq ola bilməz. Bu müddət bitənədək əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ölkədə müvəqqəti olma müddəti uzadılmamışdırsa, onlara müvəqqəti yaşamaq üçün icazə verilməmişdirsə, habelə onlardan müvəqqəti olma müddətinin uzadılması və ya müvəqqəti yaşama icazəsinin verilməsi üçün ərizə qəbul edilməmişdirsə, onlar Azərbaycan Respublikasının ərazisini tərk etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasında 10 gündən artıq müvəqqəti olan əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər olduğu yer üzrə qeydiyyata alınmalıdırlar.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər aşağıdakı müddətlərə qeydiyyatata alınirlar:

1. viza əsasında gələnələr – vizada göstərilən qalma müddətinə;
2. viza tələb olunmayan qaydada gələnələr – 90 gün müddətinə.

Əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə verilən vizaların giriş və tranzit növləri vardır. Girişlərin sayına görə giriş vizası birdəfəlik və çoxdəfəlik vizalara, tranzit vizası isə birdəfəlik və ikidəfəlik vizalara bölünür. Giriş vizası diplomatik, xidməti və adi kateqoriyalara bölünür.

Diplomatik və xidməti kateqoriyalı giriş vizaları yalnız rəsmi səfər məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasına gələn əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə verilir.

Adi kateqoriyalı giriş vizaları işgüzar, elm, təhsil, əmək, turizm, mədəniyyət, idman, humanitar, müalicə və şəxsi səfər məqsədləri ilə Azərbaycan Respublikasına gələn əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə verilir.

Giriş vizasının etibarlılıq müddəti birdəfəlik giriş-çıxış üçün 90 gündək, çoxdəfəlik giriş-çıxış üçün isə 2 ilədək müəyyən olunur.

Əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə aşağıdakı hallarda Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti yaşamaq üçün icazə verilir:

1. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı ilə yaxın qohumluq münasibətlərində olduqda;

2. ölkə iqtisadiyyatına azı 500.000 manat məbləğində investisiya qoyduqda;

3. Azərbaycan Respublikasının ərazisində azı 100.000 manat dəyərində daşınmaz əmlakı və ya Azərbaycan Respublikasının banklarında həmin məbləğdə pul vəsaiti olduqda;

4. iqtisadiyyat, sənaye, müdafiə, elm, mədəniyyət, idman və digər sahələr üzrə yüksək səviyyəli mütəxəssis olduqda;

5. Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti və ya daimi yaşayan əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ailə üzvləri olduqda;

6. xarici hüquqi şəxsin Azərbaycan Respublikasındakı filial və nümayəndəliyinin rəhbəri və onun müavini vəzifəsini tutduqda;

7. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olduqda;

8. Azərbaycan Respublikasının ərazisində haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada iş icazəsi aldıqda;

9. Azərbaycan Respublikasının ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində əyani formada və ümumtəhsil müəssisələrində təhsil aldıqda;

10. dövlət qeydiyyatına alınmış dini qurumlarda peşəkar dini fəaliyyətlə məşğul olduqda;

11. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrində nəzərdə tutulmuş əsaslar olduqda

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti yaşamaq üçün icazə verilməsinə əsas olan hallar mövcud olduqda, Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti olma və ya müvəqqəti yaşama müddətinin bitməsinə azı 30 gün qalmış bu barədə icazə alınması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanına müraciət etməlidirlər.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti yaşamaq icazəsini almaq üçün şəxsən və ya qanuni nümayəndələri vasitəsi ilə müraciət edirlər. 18 yaşına çatmamış uşağın Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti yaşamaq üçün icazəsi valideyninin və ya digər qanuni nümayəndəsinin müraciəti əsasında alınır.

§ 3. Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq icazənin verilməsi qaydası.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşamaq üçün icazə vəsiqəsi əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşamaq üçün icazə və etibarlılıq müddətində Azərbaycan Respublikasından getmək və viza almadan Azərbaycan Respublikasına qayıtmaq hüququ verən, habelə həmin şəxslərin ölkə ərazisində şəxsiyyətini və yaşayış yeri üzrə qeydiyyata alındığını təsdiq edən sənəddir.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, Azərbaycan Res-

publikasında daimi yaşamaq üçün icazə verilməsinə əsas olan hallar mövcud olduqda, Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti yaşama icazəsinin müddətinin bitməsinə ən azı 3 ay qalmış bu barədə icazə alınması üçün müraciət etməlidirlər.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq üçün şəxsən və ya qanuni nümayəndələri vasitəsi ilə müraciət edirlər. 14 yaşına çatmamış uşağın Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq üçün icazəsi valideyninin və ya digər qanuni nümayəndəsinin müraciəti əsasında, 14-18 yaşı olan uşağın isə razılığı alınmaqla, valideyninin və ya digər qanuni nümayəndəsinin müraciəti əsasında alınır. Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşamaq üçün icazənin verilməsi barədə ərizə-anket və tələb olunan digər sənədlər elektron müraciət formasında təqdim edilə bilər. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq üçün icazə verilməsi ilə bağlı müraciətlərinə baxılarkən, onların Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələri, habelə dövlət dili ilə bağlı biliyi mütəxəssislərindən ibarət komissiya tərəfindən yoxlanılır.

Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq üçün icazə 5 il müddətinə verilir. Bu müddətin bitməsinə azı 3 ay qalmış əcnəbinin və vətəndaşlığı olmayan şəxsin müraciətinə əsasən daimi yaşamaq üçün verilmiş icazə yenidən 5 il müddətinə uzadıla bilər. Uzadılmaların sayı məhdudlaşdırılmır.

Əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşamaq üçün icazənin verilmədiyi (müddətinin uzadılmadığı) hallar

Aşağıdakı hallarda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən əcnəbiyə və vətəndaşlığı olmayan şəxsə Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq üçün icazə verilmir (müddəti uzadılmır), əvvəl verilmiş icazə isə ləğv edilir:

1. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə və ya ictimai asayişə zərər vurula biləcəyi hallarda;

2. siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilən təhlükəli yoluxucu xəstəlik virusu daşıyıcısı olduqda (Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı ilə nikahda olanlar istisna olmaqla);

3. şəxsiyyətini təsdiq edən sənədləri olmadıqda;
  4. Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq icazəsi almaq üçün saxta sənədlər təqdim edildikdə və ya yalan məlumatlar verildikdə;
  5. qəsdən ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətdiyinə görə məhkum olunduqda, əgər məhkumluğu qanunla müəyyən edilmiş qaydada ödənilməmişdirsə və ya götürülməmişdirsə;
  6. özlərinin və onlarla gələn ailə üzvlərinin minimal tələbatını ödəyə bilən vəsaiti olmadıqda (yaxın qohumu olan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı və ya Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq üçün icazə almış şəxs ölkədə qaldıqları vaxtda onların təminatını öz üzərinə götürdüyü hallar istisna olmaqla);
  7. xarici dövlətdə daimi yaşamaq üçün Azərbaycan Respublikasının ərazisini tərk etdikdə;
  8. daimi yaşamaq üçün icazənin verildiyi gündən etibarən hər bir il ərzində Azərbaycan Respublikasının ərazisindən kənarında olduğu günlərin cəmi 180 gündən çox olduqda;
  9. Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti yaşamağa icazə alması üçün əsas olmuş hallar aradan qalxdıqda;
  10. Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşayan əcnəbinin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsin Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrini, habelə dövlət dilini bilmədikdə;
  11. Azərbaycan Respublikasında olması arzuolunmaz hesab edildikdə;
  12. barəsində Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənara çıxarılnma barədə qərar qəbul edildikdə;
  13. Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşadığı dövrdə Azərbaycan Respublikasına gəlişinin bəyan edilmiş məqsədini pozduqda.
- Azərbaycan Respublikasında daimi yaşamaq üçün icazənin verilməsindən (müddətinin uzadılmasından) imtina və ya daimi yaşamaq üçün icazənin ləğv edilməsi haqqında qərardan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq inzibati qaydada və (və ya) məhkəmə qaydasında şikayət verilə bilər.

XVI Fəsil. DÖVLƏT YOL POLİSİ XİDMƏTİ

§ 1. Dövlət Yol Polisiinin (DYP) hüquqi vəziyyəti, vəzifələri, hüquqları və təşkilati strukturu

Avtomobilləşdirilmə elmi-texniki tərəqqinin əsas tərkib hissəsi olub, vətəndaşların, cəmiyyətin və dövlətin sosial, iqtisadi və siyasi maraqlarının təmin edilməsinə yönəlmişdir.

Nəqliyyat, o cümlədən avtomobil nəqliyyatı hər bir dövlətin inkişafında mühüm yer tutur.

Bu gün müstəqil Azərbaycan Respublikasının inkişaf etməsində, daha da qüdrətlənməsində avtomobil nəqliyyatının rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ölkənin çoxsahəli inkişaf perspektivlərinin realizəsi yol tikintisinin genişləndirilməsi, yeni avtomobil yollarının salınması, keçid və körpülərin tikintisi, avtomobil parklarının sayının artırılması və təkmilləşdirilməsi olmadan qeyri-mümkündür.

Yol hərəkətinin təşkili və tənzimlənməsində Dövlət Yol Polisi-nin xüsusi rolu vardır.

Dövlət Yol Polisiinin (DYP) əsas vəzifəsi yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və avtonəqliyyat vasitələrinin istifadəsinin effektivliyinin yüksəldilməsi məqsədilə yol hərəkətinin təşkilinin təkmilləşdirilməsidir.

Təyinatına görə DYP – mülkiyyət formasından asılı olmayaraq nazirliklər, idarələr, təşkilatlar və müəssisələr, ictimai təşkilatlar, vəzifəli şəxslər, habelə vətəndaşlar tərəfindən yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində müəyyən edilmiş qaydalara əməl edilməsini təmin edən, yol-nəqliyyat hadisələrinin xəbərdarlığı, onların ağır nəticələrinin azaldılması, insanların həyat və sağlamlığının, hüquq və qanuni mənafələrinin mühafizəsi üzrə fəaliyyət göstərir.

Özünün hüquqi vəziyyətinə görə DYP xüsusi səlahiyyətlərə malik olan, dövlət idarəçiliyinin xüsusi nəzarət orqanlarına aiddir. Bu orqan dövlət hakimiyyəti xarakterinə malikdir və ona tabe

olan obyektlərin hüquq normalarında təsbit edilmiş müddəalara uyğunluğuna nəzarət onun əsas təyinatıdır. DYP üçün təşkilati vahidlik, xüsusi səlahiyyətlərə malik olma, geniş inzibati məcburiyyət vasitələrindən istifadə etmə, habelə nəzarət altında olan obyektlərin hüquqi vəziyyətinin müəyyən edilməsində iştirak etməkdə hüquq və səlahiyyətlərə malik olma kimi cəhətlər xasdır. Vahid idarəçilik sisteminə daxil olan orqanlar sistemi kimi DYP öz fəaliyyətində dövlət idarəçiliyinin əsas sosial, hüquqi prinsiplərini rəhbər tutur.

“Polis haqqında” Qanunda polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir və bu fəaliyyət istiqamətləri DYP-nə də aid olduğu üçün bu orqan da yol hərəkəti təhlükəsizliyini təmin etməklə yanaşı, həm də ictimai asayişin mühafizəsi və cinayətkarlıqla mübarizə üzrə vəzifələri də yerinə yetirir.

Azərbaycan Respublikası DİN-in Dövlət Yol Polisinin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

– yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində yol hərəkəti qaydalarına və digər normativ-hüquqi aktlara riayət edilməsinə nəzarət;

– sürücülük vəsiqələrinin verilməsi, avtonəqliyyat vasitələri, tramvay və trolleybusları idarə etmə hüququnu almaq üçün ixtisaslaşdırılmış imtahanların qəbul edilməsi;

– avtonəqliyyat vasitələrinin və onların qoşqularının qeydiyyatına alınması və uçotu, qeydiyyatına alınmış nəqliyyat vasitələrinə və qoşqulara dövlət qeydiyyat nişanlarının və qeydiyyat sənədlərinin verilməsi;

– avtonəqliyyat vasitələrinə və onların qoşqularına dövlət texniki baxışın təşkili;

– kütləvi tədbirlər və qəza-xilasetmə işləri keçirilən yerlərdə nəqliyyat vasitələrinin, piyadaların hərəkətinin təşkil edilməsi, yol hərəkətinin tənzimlənməsi;

– ictimai qaydanın mühafizəsi və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə tədbirlərdə iştirak etmək;

– qaçırılmış və oğurlanmış avtonəqliyyat vasitələrinin, ölkədə yol-nəqliyyat hadisəsi baş vermiş yerlərdən qaçırılıb gizlədilmiş nəqliyyat vasitələrinin axtarışının təşkili;

- inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın həyata keçirilməsi;
- yol-nəqliyyat hadisəsi baş vermiş yerlərdə təxirəsalınmaz hərəkətlərin həyata keçirilməsi, o cümlədən təhlükəsizlik üzrə tədbirlərin görülməsi və zərər çəkənlərə ilk tibbi yardımın göstərilməsi, eləcə də zədələnmiş nəqliyyat vasitələrinin nəql edilməsində kömək göstərilməsi və nəzarətsiz qalmış əmlakın qorunması;
- yol hərəkəti və onun təhlükəsizliyi göstəricilərinin vahid dövlət uçotu sisteminin həyata keçirilməsi;
- sürücülük vəsiqələrinin, blanklarının, nəqliyyat vasitələrinin dövlət qeydiyyatı nişanlarının, hesab-arayışların və nəqliyyat vasitələrinin, onların sürücülərinin yol hərəkətində iştirak etməsinə buraxılması üçün zəruri olan digər xüsusi sənədlərin uçotunun aparılması;
- yol hərəkətinin şəraitinin öyrənilməsi, nəqliyyat vasitələri və piyadaların hərəkətlərinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlərin görülməsi;
- nəqliyyat vasitələrinin müşayiətinin həyata keçirilməsi;
- şəhərsalma və texniki şuraların, yolların, yol qurğularının, dəmir yol keçidlərinin, şəhər elektrik nəqliyyat xətlərinin istismara qəbulu üzrə komissiyaların işində iştirak etmək;
- yol hərəkəti təhlükəsizliyi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin təbliği;
- digər orqanlarla birlikdə yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin yüksəldilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması;
- yol-nəqliyyat hadisələrinin, yol hərəkəti qaydalarının pozulmasına, yol hərəkəti təhlükəsizliyini təhlükə altına alan digər hüquqazidd hərəkətlərin baş verməsinə kömək edən səbəb və şəraitin aşkar edilməsi;
- sürücülük vəsiqələrinin, nəqliyyat vasitələrinin, dövlət qeydiyyat nişanlarının, hesab-arayışlarının və digər xüsusi sənədlərin, blankların hazırlanması, eləcə də yol hərəkətinin təşkili üçün texniki vasitələrin quraşdırılması və onlara xidmət üzrə işlərin yerinə yetirilməsi, verilmiş, dayandırılmış və ləğv edilmiş icazələrin reyestrinin aparılması üzrə fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün hüquqi şəxslərə və fərdi sahibkarlara icazələrin verilməsi;

– avtonəqliyyat vasitələrində xüsusi səs və işıq siqnallarının, şərti tanınma işarələrinin quraşdırılması, iriqabaritli və ağır, həmçinin bəzi təhlükəli yüklərin daşınması üçün qurğularla təchiz edilməsinə icazə verilməsidir.

DYP-nin üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün onlara aşağıda qeyd edilən **hüquqlar** verilmişdir:

– mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün təşkilatlardan və vəzifəli şəxslərdən yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin təminatı ilə bağlı hüquqi-normativ aktlara riayət edib-etməməsi, habelə mövcud qaydaların pozulması faktları barədə müəyyən edilmiş qaydada sorğu göndərmək və izahat almaq;

– yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin təminatı sahəsində qanunvericilik və digər hüquqi normativ aktların layihələrinin hazırlanmasında, eləcə də mövcud hüquqi-normativ aktların təkmilləşdirilməsində iştirak etmək;

– kütləvi tədbirlər, fəvqəladə hadisələr, eləcə də nəqliyyat vasitələrinin və piyadaların təhlükəsiz hərəkətini təmin edən digər hallarda yol hərəkətini müvəqqəti məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;

– yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin təminatı ilə bağlı mövcud hüquqi-normativ aktların tələblərinə əməl edilmədikdə, iriqabaritli, ağır və ya təhlükəli yüklü daşımalarının, həmçinin müəyyən edilmiş marşrutlarda ictimai nəqliyyatın hərəkətini qadağan etmək;

– texniki cəhətdən nasaz olan avtomoto-nəqliyyat vasitələrinin, qoşquların, traktorların və digər özüyəriyən maşınların istismarını, eləcə də dövlət texniki baxışından keçməmiş, dövlət qeydiyyat nişanı olmayan, eynilə nəqliyyat vasitəsinin markalanması qeydiyyat sənədləri ilə uzlaşmadıqda bu nəqliyyat vasitələrindən istifadəni qadağan etmək;

– nəqliyyat vasitələrini saxlamaq, sürücünün idarəetmə hüququ olan sənədlərini yoxlamaq, nəqliyyat vasitəsinə, həmçinin daşınan yükə sürücü və sənişinlərin iştirakı ilə baxış keçirmək;

– şəxsin nəqliyyat vasitəsinin idarə edilməsinə səlahiyyət verən müvafiq sənədi (sürücülük vəsiqəsi, etibarnamə və s.) olmadıqda, eynilə, sürücünün nəqliyyat vasitəsinə sərxoş vəziyyətdə

idarə etməsinə kifayət qədər əsas olduqda, belə şəxsləri nəqliyyat vasitəsinə idarə etmədən kənarlaşdırmaq;

– əməliyyat-texniki vasitələrin köməyi ilə nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə nəzarət etmək, zərurət yarandıqda texniki vasitələrin köməyi ilə nəqliyyat vasitəsinin hərəkətini məcburi dayandırmaq;

– inzibati xətalara yol vermiş sürücülər barədə protokol tərtib etmək, öz səlahiyyəti dairəsində vətəndaşlar və vəzifəli şəxsləri inzibati məsuliyyətə cəlb etmək;

– xidməti məqsədlərlə hüquqi şəxslərə və vətəndaşlara mənsub olan rabitə vasitələrindən sərbəst istifadə etmək və s.

DYP-nin vəzifəli şəxslərinin öz səlahiyyətləri dairəsinə aid olan məsələlərilə bağlı qərarlarının, tələb və göstərişlərinin icrası mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün hüquqi şəxslər, təşkilatlar, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburidir.

Bütün hallarda DYP öz fəaliyyətini qanunçuluq, humanizm, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşma prinsipi üzərində qurmalıdır.

DYP sistemində DİN-in mərkəzi aparatının müstəqil struktur hissəsi olan Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsi (BDYPI) başçılıq edir.

BDYPI yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, onun vəziyyətinin əsas göstəricilərinin dövlət uçotunun aparılması, nəqliyyat vasitələrinə dövlət qeydiyyat şəhadətnamələrinin və nişanlarının verilməsi, sürücülərin hazırlanması və sürücülük vəsiqələrinin verilməsi, nəqliyyat vasitələrinə texniki baxış keçirilməsi işini təşkil edir, DYP aparatlarında və hissələrində bu fəaliyyəti tənzimləyən normativ-hüquqi aktların tələblərinin icrasına nəzarəti həyata keçirir.

BDYPI-nin sturkturuna aşağıdakı qurumlar daxildir:

- təşkilati-inspektor şöbəsi;
- avtotexniki müfəttişlik şöbəsi;
- yol-patrul xidməti şöbəsi;
- yol müfəttişliyi və hərəkətin təşkili şöbəsi;
- avtonəqliyyat vasitələrinin axtarışı şöbəsi;
- hərəkətin təhlükəsizliyinin təbliği və ictimai qurumlarla əlaqə şöbəsi;

- maliyyə bölməsi;
- kadrlar bölməsi;
- komendant xidməti;
- hərəkətin təhlükəsizliyi komissiyası;
- katiblik.

BDYPİ-nin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi işinin təşkili;
- DYP aparatlarının və hissələrinin fəaliyyətinə təşkilati-metodiki rəhbərliyin həyata keçirilməsi;

- yol hərəkəti təhlükəsizliyinə aid qaydaların, standartların və texniki normaların işlənib hazırlanmasında iştirak edilməsi;

- hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa riayət olunmasına nəzarətin həyata keçirilməsi;

- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin yol hərəkəti təhlükəsizliyi komissiyasının iclasları üçün materialların hazırlanması, qəbul edilmiş qərarların yerinə yetirilməsi gedişinə səlahiyyətləri daxilində nəzarət edilməsi;

- yol hərəkəti və onun təhlükəsizliyi göstəricilərinin uçotunun aparılmasının təşkili;

- DYP hissələrinin texniki vasitələrlə təmin olunması, onların texniki cəhətdən saz saxlanılmasına nəzarət edilməsi;

- yol hərəkəti qaydalarının pozulması barədə inzibati xətalər üzrə icraatın təşkili, inzibati tənbehlərin düzgün tətbiq edilməsinin təşkili və bu işə nəzarətin həyata keçirilməsi;

- yol hərəkəti təhlükəsizliyi məsələləri üzrə hüquqi və fiziki şəxslərin müraciətlərinə baxılması;

- DYP hissələrinə xidmətlə bağlı əməli köməklik göstərilməsi, həvalə olunmuş vəzifələrin icrasına nəzarətin təmin edilməsi;

- DYP əməkdaşları barədə daxil olmuş müraciətlərə baxılması, şikayətlərə səbəb olan neqativ halların qarşısının alınması üçün tədbirlərin görülməsi;

- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin yol hərəkəti təhlükəsizliyi komissiyasının qərarı əsasında avtomobil yolların-

da yol hərəkətini nizamlayan texniki vasitələrin quraşdırılmasının təşkili;

- nəqliyyat vasitələrinin axtarışı işinin təşkili və bu işdə digər xidmətlərlə qarşılıqlı əlaqələrin təmin edilməsi;

- avtonəqliyyat vasitələrinin və qoşqularına dövlət texniki baxışının və qeydiyyatının keçirilməsinin, onlara dövlət nömrə nişanlarının verilməsinin, habelə yol hərəkəti qaydaları və sürücülük vərdişləri üzrə imtahanlar qəbul edilməsi və nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüquqi verən sürücülük vəsiqəsinin verilməsinin təşkil edilməsi;

- yol hərəkətinin təhlükəsizliyi məsələləri üzrə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasında iştirak edilməsi;

- nəqliyyat vasitələrinin müayinə olunması, onların texniki layihə sənədləri barədə rəylərin verilməsi işinin təşkili;

- büdcə və büdcədən kənar vəsaitlər hesabına yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin olunması tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi;

- yol nişanlarının və göstəricilərinin quraşdırılmasını, yol hərəkətini nizamlayan və ona nəzarət edən nəqliyyat və texniki vasitələrin, yol-nəqliyyat hadisələrinin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün hadisə yerində tətbiq olunan qəza-xilasetmə avadanlığının, habelə yol hərəkətinin təhlükəsizliyini təmin edən digər texniki vasitələrin və cihazların, yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin təbliğinə xidmət edən təşviqat vasitələrinin xüsusi məhsullarının (sürücülük vəsiqələrinin, blanklarının, nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat şəhadətnamələrinin, dövlət qeydiyyat nişanlarının və tanınma nişanlarının) sifarişinin və istehsalının təmin edilməsi.

BDYPI yuxarıda qeyd edilən vəzifələrlə yanaşı, müxtəlif funksiyaları da yerinə yetirir. Bunlar əsasən – idarəetmənin təşkili, yol hərəkətinin təşkili, yol hərəkətinə nəzarət, avtonəqliyyat vasitələrinin axtarışı, avtonəqliyyat vasitələrinə texniki nəzarət, hərəkətin təhlükəsizliyinin təbliği, DYP hissələrinin operativ idarə edilməsi, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti, avtonəqliyyat vasitələrinin uçotu, qeydiyyatı və sürücülərin hazırlanması sahələrində həyata keçirilən spesifik funksiyalardır.

§ 2. Dövlət Yol Polisinin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri

Dövlət Yol polisi qanunvericiliklə onun üzərinə qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirmək üçün müəyyən istiqamətlərdə fəaliyyət göstərir. Onlardan birincisi – **Yol hərəkətinə nəzarətdir.**

Fəaliyyətin bu istiqamətinin realizə olunması yol-patrol xidmətinin üzərinə qoyulmuşdur. Yol-patrol xidmətinin fəaliyyəti «Yol-patrol xidməti haqqında» Təlimatla tənzimlənir.

YPX-nin məqsədli təyinatı yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmini sahəsində profilaktik, nəzarət və icazə funksiyalarının həyata keçirilməsindən ibarətdir.

YPX-nin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

– yol hərəkətinə nəzarət etmək və yol hərəkəti təhlükəsizliyi qaydalarının pozulması hallarının qarşısını almaq;

– yol hərəkətini tənzimləmək;

– yol-nəqliyyat hadisələrinin baş verdiyi yerlərdə təxirəsalınmaz tədbirləri həyata keçirmək;

– yol-nəqliyyat qəzaları yerində zərərçəkmiş şəxslərə ilk tibbi yardım göstərmək;

– ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində və cinayət-karlığa qarşı mübarizə tədbirlərində iştirak etmək;

– xüsusi təyinatlı nəqliyyat vasitələrinin təhlükəsiz hərəkətini təmin etmək, bu nəqliyyat vasitələrini, habelə avtomobil karvanlarını müəyyən edilmiş qaydada müşayiət etmək;

– yol hərəkəti iştirakçılarında onların hüquqlarının təmin olunmasında yardım etmək, avtomobil yollarında hərəkətin məhdudlaşdırılması və ya qadağan edilməsi yeri və səbəbləri barədə məlumat vermək;

– yol hərəkəti təhlükəsizliyi qaydalarını pozan şəxslərin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada inzibati məsuliyyətə cəlb etmək;

– inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxslərin uçotunu aparmaq;

– nəqliyyat vasitələrinin sürücüləri tərəfindən qeydiyyat qaydalarına əməl olunmasına nəzarət etmək;

– yollarda nəqliyyat vasitələrinin texniki vəziyyətinə nəzarət etmək;

– yol şəraiti hərəkət üçün ciddi təhlükə yaratdıqda, fəvqəladə və digər hallarda yol hərəkətini müvafiq qaydada müvəqqəti məhdudlaşdırmaq və ya qadağan etmək;

– qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda nəqliyyat vasitələrinin istismarını qadağan etmək;

– küçə və yollarda sahibsiz qalan və hərəkətə maneə törədən nəqliyyat vasitələrini dayanacağa göndərmək;

– nəqliyyat vasitələrindən kommersiya məqsədilə istifadə edildikdə lisenziya və ya yol (marşrut) vərəqələrinin olmasına nəzarət etmək və s.

YPX naryadı tərəfindən xidmətin aparılması postlarda, stasionar postlarda, polisın yoxlama məntəqələrində, yoxlama-buraxılış məntəqələrində, habelə patrul marşrutlarında həyata keçirilir.

Xidmətin aparılmasının əsas formaları piyada patrul, avtomobildə, motosikldə, vertolyotda, postlarda xidmət aparma, nəqliyyat vasitələrini müşaiyət etməkdir.

Piyada patrul məsafəsi qısa, intensiv hərəkətli və qəza baxımından təhlükəli yol sahələrində tətbiq edilir. Vertolyotda xidmət aparma növü əsasən respublika əhəmiyyətli yollarda tətbiq edilir. Bu zaman yol hərəkətinə nəzarət, yol-nəqliyyat hadisələrində zərər çəkənlərə yardım göstərilməsi, kütləvi tədbirlərin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, oğurlanmış və qaçırılmış nəqliyyat vasitələrinin axtarışı və s. vəzifələri həll edir.

YPX-nin aparılması üsulları aşağıdakılardır:

– yol hərəkəti iştirakçılarının davranışlarına nəzarət (yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində qayda və normaların iştirakçılar tərəfindən yerinə yetirilməsinin vizual və ya xüsusi texniki vasitələrin köməyi ilə müşahidə edilməsi);

– sərəncamverici – tənzimləyici hərəkətlər – hərəkətin işarələrlə tənzimlənməsi (hərəkətdə müvəqqəti tıxaclar yaranarkən, yol-nəqliyyat hadisəsi baş verərkən, kütləvi və xüsusi tədbirlər keçirilən yerlərdə, işıq siqnallarının nasazlığı ilə bağlı olan hallarda həyata keçirilir);

– yol hərəkəti iştirakçılarının xəbərdar edilməsi;

– hüquqpozmaların qarşısının alınması.

XVII Fəsil.
NƏQLİYYATDA DAXİLİ İŞLƏR
ORQANLARININ XİDMƏTİ

*§ 1. Nəqliyyatda daxili işlər orqanları, onların sistemi,
vəzifələri və funksiyaları*

Nəqliyyat – yüklərin və insanların daşınma vasitəsi kimi hər bir ölkənin iqtisadi, siyasi, sosial və mədəni həyatında olduqca mühüm rol oynayır.

11 iyun 1999-cu il tarixli “Nəqliyyat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda göstərildiyi kimi, “**nəqliyyat** – Azərbaycan Respublikasının ərazisində müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alınmış yüklərin və insanların daşınma vasitələridir, o cümlədən dəmir yolu, avtomobil, dəniz, daxili su, hava, şəhər və şəhəratrafi elektrik, metropoliten, həmçinin Azərbaycan Respublikası ərazisində yerləşən magistral boru kəməridir”.

Təbii ki, bütün sahələrdə olduğu kimi və daha çox nəqliyyatda da ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, bu sahəyə cavabdeh olan dövlət orqanlarının əsas vəzifələrindən biridir.

Nəqliyyatda ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə bağlı vəzifələr **nəqliyyatda polis orqanlarının** üzərinə qoyulmuşdur.

Əsası 1918-ci ildə qoyulmuş, çətin və şərəfli yol keçmiş nəqliyyatda polis orqanları bu gün, DİN sistemində xüsusi yeri və rolu olan bir struktura çevrilmişdir. **Daha doğrusu nəqliyyatda polis orqanı – dəmir yolu, hava və su nəqliyyatında ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, cinayətlərin qarşısının alınması və açılması, habelə insanların həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafələrini və mülkiyyətini hüquqazidd əməllərdən qoruyan DİN-in vahid sisteminin tərkib hissəsi olan hüquq-mühafizə orqanıdır.**

Nəqliyatda polis orqanları şəhər, rayon polis orqanları ilə eyni hüquqi statusa malik olsalar da, onlardan aşağıda göstərilən özünəməxsus xüsusiyyətlərinə görə fərqlənilir.

- xidmətin bütün sutka ərzində aparılması;
- xidməti ərazinin uzunluğu və bir neçə inzibati ərazidən keçməsi;
- nəqliyyat obyektlərində çoxlu sayda insanların (sərnişinlərin) bir yerdə cəmləşməsi;
- sərnişin və yükdaşımaların mövsümi xarakter daşması;
- nəqliyyat obyektlərində çoxlu miqdarda maddi nemətlərin, qiymətli əşya və predmetlərin, yüklərin cəmləşməsi;
- cinayətkarlar tərəfindən cinayət törədildikdən sonra hərəkət etmələri üçün daha çox nəqliyyatdan istifadə etmələri və s. səciyyəyəldir.

Nəqliyyatda polis orqanları öz işini insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət, qanunçuluq, humanistlik, təkbəşçilik, aşkar və qeyri-aşkar üsulların uzlaşdırılması, eləcə də dövlət, yerli idarəetmə, hüquq-mühafizə və digər orqanlarla qarşılıqlı əlaqə prinsipləri əsasında quraraq, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş səlahiyyətləri çərçivəsində:

- ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;
- cinayətlərin və digər hüquqpozumaların qarşısının alınması və açılması işinin, təhqiqat və istintaqının təmin edilməsi;
- Xəzər dənizi hövzəsinin Azərbaycana məxsus hissəsində və respublikanın başqa sututarlarında ekoloji cinayətlərə, o cümlədən balıq ehtiyatlarının qorunması və ov qaydalarının pozulmasına qarşı mübarizənin təmin edilməsi ilə bağlı vəzifələri yerinə yetirir.

Nəqliyyatda polis orqanları qeyd edilən vəzifələrlə yanaşı aşağıdakı funksiyaları həyata keçirirlər:

- hər bir şəxsin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada təhqiqat, istintaq orqanlarının və məhkəmələrin qərarlarının icra edilməsi;
- kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayişin və hüquq qaydalarının təmin edilməsi;

– digər dövlət orqanları və ictimai təşkilatlarla birlikdə azyaşlılar arasında hüquq qaydalarının və nəzarətsizliyin qarşısının alınması;

– cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması, baş vermiş cinayət hadisəsinin aşkar edilməsi, qeydiyyatı və onu törədən şəxsin müəyyənləşdirilməsi, cinayəti doğuran səbəblərin öyrənilməsi və aradan qaldırılması üçün tədbirlərin görülməsi;

– qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və hallarda təhqiqat və istintaqın aparılması;

– irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bütün şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafələrinin hüquqazidd əməllərdən qorunması;

– şəxsin azadlıq hüququnun yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş əsaslarla və qaydada məhdudlaşdırılması prinsiplərinin rəhbər tutulması və s.

Nəqliyyatda polis orqanlarının sistemi aşağıdakı kimidir:

- Dəmir yolu nəqliyyatında polis orqanları

- Hava nəqliyyatında polis orqanları

- Su nəqliyyatında polis orqanları

Bu qurumlara rəhbərlik Nəqliyyatda Baş Polis İdarəsi tərəfindən həyata keçirilir. Nəqliyyatda Baş Polis İdarəsi Azərbaycan Respublikası DİN-in müstəqil struktur hissəsidir.

Nəqliyyatda Baş Polis İdarəsi dəmir yolu, hava və su nəqliyyatı obyektlərində cinayətkarlığa və digər hüquqozmalara qarşı mübarizəni, ictimai qaydanın qorunmasını və ictimai təhlükəsizliyi, eləcə də Xəzər dənizi hövzəsinin Azərbaycana məxsus hissəsində, respublikanın çaylarında, göllərində və digər sularlarında ekoloji cinayətlərə qarşı mübarizəni təşkil edir.

Dəmir yolu, hava və su nəqliyyatında polis idarələri, şöbələri, bölmələri, məntəqələri, həmçinin nəqliyyat obyektlərində ictimai asayişini qoruyan nizami post-patrul xidməti və digər qurumlar Nəqliyyatda Baş Polis İdarəsinə bilavasitə tabe olan strukturlardır. Bunlardan əlavə NBPI-nin mərkəzi aparatında aşağıdakı struktur qurumlar mövcuddur:

- rəhbərlik (rəis, 2 müavin, şəxsi heyət üzrə rəis köməkçisi);
- təşkilati-inspektor şöbəsi;
- cinayət-axtarış idarəsi;
- narkotiklərlə mübarizə şöbəsi;
- ictimai təhlükəsizlik şöbəsi;
- istintaq şöbəsi;
- kadrlar şöbəsi;
- maliyyə şöbəsi;
- katiblik (şöbə) səlahiyyətli;
- növbətçi hissələri idarəetmə xidməti;
- əməliyyat-statistika bölməsi;
- təchizat bölməsi;
- təhqiqat qrupu;
- ekspert-kriminalistika bölməsi;
- mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə qrupu;
- komendant xidməti;
- sərnəşin qatarlarının müşayiəti üzrə post-patrul xidməti böliüyü;
- əməliyyat-rabitə qovşağı.

Nəqliyyatda Baş Polis İdarəsi və onun tabeliyində olan strukturlar fəaliyyətini ərazi polis və digər hüquq-mühafizə orqanları ilə qarşılıqlı əlaqədə, habelə operativ və başqa məlumatların mübadiləsi əsasında təşkil edir.

Nəqliyyatda Baş Polis İdarəsi əməliyyat xidmətinə daxil olan obyektlərdə:

- ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmini;
- cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması və açılması işinin, ƏAF təhqiqat və istintaqın təşkili;
- Xəzər dənizi hövzəsinin Azərbaycana məxsus hissəsində və respublikanın başqa sūtutalarında ekoloji cinayətlərə, o cümlədən balıq ehtiyatlarının qorunması və ov qaydalarının pozulmasına qarşı mübarizənin təşkili kimi vəzifələri yerinə yetirir.

Qeyd edilən vəzifələri yerinə yetirmək üçün NBPI aşağıdakı funksiyaların həyata keçirilməsini təşkil edir:

- *ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmini sahəsində:*

– nəqliyyatda vətəndaşların və yüklərin təhlükəsizliyinin, eləcə də əməliyyat xidmətinə daxil olan obyektlərdə ictimai qaydanın təmin edilməsi;

– qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş səlahiyyətləri daxilində inzibati xətalar haqqında işlərə baxılması;

– dəmir yolu, hava və su nəqliyyatında, o cümlədən qatarlarda, təyyarələrdə və gəmilərdə sərnişinlərin, eləcə də ekipac üzvlərinin həyatının və sağlamlığının qorunması üçün nəqliyyat müəssisələri ilə qarşılıqlı işin təşkili. Bu məqsədlə qatarların və lazım gəldikdə hava və su nəqliyyatının müşayiət edilməsi;

– Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada təhqiqat, istintaq və məhkəmə orqanlarının qərarlarının icra edilməsi;

– qanunvericilikdə müəyyənləşdirilmiş qaydada tutulan şəxslərin müvafiq orqanlara təhvil verilənədək saxlanması. Azərbaycan Respublikası DİN-in müvafiq əmrlərinə əsasən müvəqqəti saxlama yerlərində işin təşkili;

– xidməti ərazidə tətbiq edilən fəvqəladə və ya hərbi vəziyyət rejiminin və DİN tərəfindən elan edilən digər əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsində, həmçinin fəvqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması üzrə vahid dövlət və karantin tədbirlərində iştirak edilməsi;

– mülki müdafiə və səfərbərlik tədbirlərinin həyata keçirilməsində iştirak edilməsi;

– kütləvi tədbirlər zamanı ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

– azyaşlılar arasında hüquqpozmaların və nəzarətsizliyin qarşısının alınması;

– avaralığa qarşı mübarizənin aparılması;

– dəmir yolu, hava və su nəqliyyatına aid təşkilatlara xidməti silahın alınmasına, saxlanılmasına, gəzdirilməsinə və daşınmasına icazənin verilməsi və bu işə nəzarət edilməsi;

– müvafiq dövlət orqanlarına və vəzifəli şəxslərə, yaxud qanuni sahiblərinə təhvil verilənədək sahibsiz əmlakın və dəfinələrin, habelə tapılmış və polisə təhvil verilmiş sənədlərin, əşyaların və

digər əmlakın sənədləşdirilməsi, saxlanması və mühafizəsinin təmin olunması;

– Xəzər dənizi hövzəsinin Azərbaycana məxsus hissəsində və respublikanın başqa sularlarında balıq ehtiyatının mühafizəsi və ov qaydalarının pozulmasına qarşı mübarizənin təşkili.

▪ *cinayətlərin və digər hüquqpozmaların qarşısının alınması və açılması sahəsində:*

– vağzalarda, stansiyalarda, platformalarda, dayanacaq məntəqələrində, hava və dəniz limanlarında, qatarlarda, gəmilərdə, təyyarələrdə, özünün ərazi aidiyyəti üzrə xətlərdə, başqa nəqliyyat obyektlərində əməliyyat-axtarış tədbirlərinin aparılması, hüquqpozmaların, eləcə də cinayətlərin qarşısının alınması və açılması, onları doğuran səbəblərin öyrənilməsi və aradan qaldırılması üçün profilaktik tədbirlərin görülməsi;

– cinayətlər və digər hüquqpozmalar haqqında daxil olan ərizələrin və şikayətlərin, məlumatların qəbul edilməsinin, qeydiyyatının və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada tədbirlərin görülməsinin təmini;

– qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada ƏAF-in həyata keçirilməsi;

– qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada təhqiqatın və istintaqın aparılması;

– cinayət işləri üzrə hakimın, prokurorun, müstəntiqin və ya təhqiqatçının qərarlarının və yazılı tapşırıqlarının icra edilməsi;

– təhqiqat, istintaq və məhkəmə orqanlarından gizlənən və cəzadan yayınanların, eləcə də itkin düşmüş şəxslərin axtarışı, şəxsiyyətinin tanınması mümkün olmayan meyitlərin müəyyənləşdirilməsi işinin həyata keçirilməsi;

– müəyyən olunmuş qaydada kriminalistik tədqiqatların aparılması.

§ 2. İctimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsilə bağlı nəqliyyatda polis orqanlarının fəaliyyətinin təşkili

Nəqliyyatda polis orqanları fəaliyyətlərini post-patrol xidməti və bu məqsədlə xüsusi təyin edilmiş naryadlar vasitəsilə həyata keçirirlər.

Hər bir nəqliyyat növündə (dəmir yolu, hava və su nəqliyyatı) ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsilə bağlı xidməti təşkil edərkən, qüvvə və vasitələrin bölüşdürülməsinə, düzgün yerləşdirilməsinə təsir edən amilləri mütləq nəzərə almaq lazımdır. Bunlar – xidməti ərazinin uzunluğu, nəqliyyatın gecəgündüz işləməsi, nəqliyyat vasitələrindən çoxlu sayda insanların (sərnişinlərin) istifadə etməsi, sərnişin, eləcə də yükdaşımaların mövsümi xarakter daşması və s.-dir.

Post-patrol xidməti naryadlarını nəqliyyat obyektlərində yerləşdirərkən, obyektin yeri və əməliyyat şəraiti də nəzərə alınmalıdır.

Nəqliyyatda polis orqanları aşağıda adları göstərilən nəqliyyat obyektlərində ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi təmin edir və cinayətkarlıqla mübarizə aparırlar:

▪ *Dəmir yolu nəqliyyatında:*

– vağzalarda, platformalarda, dayanacaq məntəqələrində, qatarlarda, lokomotivlərdə və hərəkətdə olan digər dəmir yolu nəqliyyatında;

– stansiyaların hüdudları çərçivəsindəki ərazilərdə (giriş svetoforundan çıxış svetoforuna qədər) və bu ərazidə yerləşən inzibati və təsərrüfat təyinatlı binalarda, tikililərdə, qurğularda, eləcə də dəmir yolu nəqliyyatının istismarı üçün əhəmiyyət kəsb edən digər obyektlərdə, o cümlədən yük həyətlərində və konteyner meydançalarında (məntəqələrində), stansiyalardakı relsüstü anbarlarda, bazalarda, çeşidləmə-tərtib tikililərində, pakqauzlarda, anbarlarda və digər xidməti-texniki obyektlərdə;

– piyadalar üçün körpülərdə və keçid körpülərində, yalnız sərnişinlər üçün nəzərdə tutulmuş dəmir yolu stansiyasının yeraltı keçidlərində;

– stansiyalardan kənardakı pərəqonlarda (stansiyalar arası məsafə), dəmir yolu relslərinin quraşdırıldığı torpaq örtüklərinin hüdudları daxilində;

– “dəmir yoluna çıxış” – xüsusi işarəsindən onun hüdudlarının bitməsini göstərən işarəyədək ümumi istifadədə olan dəmir yolu relsləri üzərində (icarəyə verilmiş yolların və müəssisələrin yerləşdiyi ərazilər istisna olmaqla);

– dəmir yolu boyunca yerləşən və yaşayış məntəqələrinə daxil olmayan ayrıca yol kazarmalarında və xüsusi təyinatlı tikililərdə.

▪ *Hava nəqliyyatında:*

– hava limanlarında, aerodromlarda və aerovağzal komplekslərində, onların yerləşdiyi və mülkiyyətinə verilmiş ərazidə (perimetr boyunca);

– hava gəmilərində – asayışın mühafizəsini təmin edir və cina-yətkarlıqla mübarizə aparırlar.

▪ *Su nəqliyyatında:*

– vağzallarda, limanlarda, gəmilərin digər yanalma yerlərində, tərsanələrdə, zavodlarda, eləcə də limanların daxili və xarici reydlərində dayanmış, həmçinin farvater üzrə hərəkət edən və nəqliyyatda polis orqanlarının xidməti əhatəsinə aid olan təşkilatlara məxsus gəmilərdə və digər üzən vasitələrdə;

– perimetri mühəndis-texniki qurğularla müəyyən edilmiş və nəqliyyatda polis orqanlarının xidməti əhatəsinə aid təşkilatların mülkiyyətində olan vağzallarda, limanlarda, bərə komplekslərində, tərsanələrdə, gəmi təmiri zavodlarında, gəmilərin digər yanalma yerlərində, yüklərin saxlandığı və emal olunduğu limanların ərazisində;

– Xəzər dənizi hövzəsinin Azərbaycana məxsus hissəsində, Respublikanın çaylarında, göllərində və digər sularlarında qanunsuz balıq ovu ilə mübarizə.

Vağzallarda, stansiyalarda, platformalarda, aeroportlarda ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün aşağıdakı polis naryadları təyin oluna bilər:

– patrullar;

– polis postları;

– əməliyyat-axtarış qrupları.

Nəqliyyat polisində xidmət aparan polis naryadları borcludurlar:

▪ *Gözləmə zalında xidmət apararkən:*

– müəyyən edilmiş qaydaların təmin edilməsində köməklik göstərmək;

– sənişinlərin əşyalarını oğurlamağa səy göstərən şəxsləri aşkar edərək, həmin şəxslərin hərəkətlərini müşahidə etmək, vətəndaşların yüklərini nəzarətsiz qoymamaları barədə xəbərdar etmək, oğurluqların qarşısını almaq üçün digər tədbirləri görmək;

▪ *Perronlarda (gəmi körpülərində) və minik platformalarında xidmət apararkən:*

– qatarın hərəkəti zamanı və perronun əks tərəfindən sənişinlərin minib-düşməsinin, habelə vətəndaşların icazə verilməyən yerlərdə gəzməsinin qarşısını almaq;

– sənişin qatarlarını (gəmilərini) qarşılamaq və yola salmaq, qatarların briqada (gəmi komandasının) üzvlərindən yolda ictimai təhlükəsizliyin vəziyyətini öyrənmək və bütün hadisələr barədə polis orqanının növbətçisinə məruzə etmək;

– vətəndaşların vaqonların pilləkənlərində, qoşqu və digər təhlükəli yerlərdə getmələrinə yol verməmək;

– yerli və şəhəratrafi qatarlara minik zamanı, xüsusilə gecə vaxtı, onların yola düşməsindən əvvəl vaxtaşırı vaqonları gəzərək ümumi vəziyyəti yoxlamaq;

– sənişinlərin keçidinə maneə törədən yük və əşyalarla perronların, minik platformalarının, gəmi körpülərinin tutulmasına yol verməmək.

▪ *Müşayiət olunan qatarlarda (gəmilərdə) xidmət apararkən:*

– qatarların hərəkəti zamanı sənişinlərin minib-düşməsinə, eləcə də onların vaqonların pilləkənlərində, qoşqu yerlərində və digər təhlükəli yerlərində getmələrinə yol verməmək;

– qəza, bədbəxt hadisə, habelə təbii fəlakət və yanğın zamanı insanların xilas edilməsi, zərərçəkmişlərə yardım göstərilməsi, hadisə yerinin və əmlakın mühafizəsinin təmin olunması üçün tədbirlər görmək, baş vermiş hadisə barədə dərhal yaxında olan polis orqanına xəbər vermək;

– qatarın (gəminin) işçi heyətinin qanunsuz hərəkətləri (sərnişinlərin pulsuz, biletsiz aparmaları, qadağan edilmiş yüklərin daşınması və s.) barədə akt tərtib etmək və raportla öz rəisinə məruzə etmək;

– cinayətin törədilməsində şübhəli şəxsləri aşkar etmək, qatar-da, gəmidə və dayanacaq məntəqələrində ictimai qaydanın pozulması hallarının qarşısını almaq, cinayət törətməkdə şübhəli şəxsləri və ictimai qaydanı pozanları yaxınlıqdakı nəqliyyatda (ərazi) polis orqanına gətirmək;

– qatarın (gəminin) sonuncu stansiyasında (körpüsündə) sərnişinlər düşdükdən sonra, nəqliyyat işçiləri ilə birlikdə qatarın vaqonlarına (gəminin otaqlarına və kayutalarına) baxış keçirmək və kənar şəxslərin uzaqlaşdırılması üçün tədbirlər görmək.

İnzibati xətlərin qarşısını almaq üçün naryad aşağıdakı taktiki üsullardan istifadə etməlidir:

– təyin olunmuş postlarda, marşrutlarda müşahidə aparmaq;
– sərnişinlərə nəqliyyat obyektlərində və vasitələrində özünüaparma və davranış qaydalarını izah etmək;

– sərnişinlər arasında yaranmış konfliktli (ziddiyyətli) halları vaxtında xəbərdar etmək və belə hallar yarandıqda, onların qarşısını almaq;

– inzibati məcburetmə tədbirləri tətbiq etmək.

Hər bir konkret vəziyyətdə naryadın taktiki fəaliyyəti yaranmış şəraitə adekvat (uyğun) olmalı və qanunu pozmuş şəxslərin saxlanılmasına (tutulmasına), zərər çəkənlərə kömək göstərilməsinə, hal şahidlərinin müəyyən edilməsinə, hadisə yerinin mühafizəsinin təşkilinə yönəldilməlidir.

Hava və su nəqliyyatında ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmini ilə bağlı nəqliyyat polisinin fəaliyyəti də taktiki cəhətdən dəmir yolu nəqliyyatında xidmət aparan nəqliyyat polisinin taktiki fəaliyyəti ilə – bir sıra spesifik xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla eynidir.

XVIII Fəsil.
DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ
MÜHAFİZƏ XİDMƏTİ

**§ 1. Azərbaycan Respublikası DİN-in mühafizə xidməti,
onun təyinatı, sistemi, vəzifə və funksiyalar**

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra, Azərbaycan Respublikasının “Dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı”nda əks olunan prinsiplərə əsaslanaraq, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu işinə başladı, ölkədə ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi münasibətlərin əsaslı surətdə dəyişdirilməsi istiqamətini götürdü.

1993-cü ilin axırları, 1994-cü ilin əvvəlində digər sahələrdə olduğu kimi, iqtisadi sahədə də aparılan səmərəli islahatlar – dövlət mülkiyyətinin özəl mülkiyyətlə əvəzlənməsi, özəlləşdirmə proseslərini, torpaq islahatlarının həyata keçirilməsi, xarici investorların respublikamıza axını, bir sıra möhtəşəm iqtisadi layihələrin hazırlanması və müqavilələrin bağlanması və s. ölkədə bir çox obyektlərin fəaliyyətlərinin bərpa olunmasına və yeni-yeni obyektlərin yaranmasına zəmin yaratdı.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən, Azərbaycan Respublikasında mülkiyyət toxunulmazdır və dövlət tərəfindən qorunur. Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın inkişafı müxtəlif mülkiyyət növlərinə əsaslanaraq, xalqın rifahının yüksəldilməsinə xidmət edir. Dövlət bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır, azad sahibkarlığa təminat verir, iqtisadi münasibətlərdə inhisarçılığa və haqsız rəqabətə yol vermir (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, m.13,15).

Azərbaycan Respublikasının “Polis haqqında” Qanununun 3-cü maddəsinin birinci hissəsinə əsasən, “Azərbaycan Respublikasında polisin təyinatı insanların həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, dövlətin, fiziki və hüquqi şəxslərin qanuni mənafeələrini və mülkiyyətini hüquqazidd əməllərdən qorumaqdan ibarətdir”.

Mülkiyyət növündən asılı olaraq, polis, hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakını (mülkiyyətini) hüquqazidd əməllərdən qorumaq məqsədilə müqavilələr bağlayır və dövlətin, eləcə də hüquqi və fiziki şəxslərin mülkiyyətinin mühafizəsini xüsusi xidmət – **mühafizə xidməti** vasitəsilə həyata keçirir.

Mühafizə xidməti DİO sisteminə daxil olub, tam özünümaliyyətləşdirmə prinsipi əsasında fəaliyyət göstərən xidmət növüdür.

Mühafizə Xidmətinə aşağıdakı vəzifələrin icrası həvalə olunmuşdur:

– mülkiyyətçilərin əmlakının mühafizəsi, habelə mühafizə üzrə müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş başqa xidmətlərin göstərilməsi;

– əmlakın mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlərin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi;

– obyektin siqnalizasiya vasitələri ilə təchiz edilməsi üzrə quraşdırma işlərinin yerinə yetirilməsinə texniki nəzarətin həyata keçirilməsi, onların istismara qəbul olunması, təmiri və texniki xidmətin təmin edilməsi;

– hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakının cinayətkar və s. hüquqazidd əməllərdən qorunmasının təmin edilməsi və bu məqsədlə mühafizəyə götürülən əmlakın siqnalizasiya vasitələri ilə təchiz edilməsinin təşkili;

– texniki mühafizə vasitələrinin birgə işlənilib hazırlanması, istehsalı və onların standartlaşdırılması sahəsində xarici firmalarla işgüzar əməkdaşlığın inkişaf etdilməsi və s.

Mühafizə xidməti DİN-in müstəqil strukturu olan Baş Mühafizə İdarəsi (BMİ) və onun strukturları tərəfindən idarə olunur. DİN-in BMİ öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının Qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri, DİN-in normativ-hüquqi aktlarını rəhbər tutur.

Baş İdarə hüquqi şəxs olmaqla, üzərində Azərbaycan Respublikasının dövlət gerbi və öz adı həkk olunmuş möhürə, müvafiq

şamplara, müstəqil balansa, banklarda hesablaşma hesabına malkidir

Baş Mühafizə İdarəsinin strukturuna aşağıdakı kimidir:

- təşkilati-inspektor idarəsi;
- polis mühafizəsi üzrə xidmətin təşkili şöbəsi;
- mülki mühafizə üzrə xidmətin təşkili şöbəsi;
- mühafizənin texniki vasitələri şöbəsi;
- kadrlar şöbəsi;
- maliyyə-plan şöbəsi;
- maddi-texniki təchizat şöbəsi;
- baş idarənin inzibati binasının mühafizəsi bölməsi;
- növbətçi hissələri idarəetmə xidməti;
- hüquq məsələləri bölməsi;
- idman kompleksi.

Şəhər-rayon mühafizə (rayonlararası) idarələri, şöbələri, bölmələri və mühafizə funksiyalarını həyata keçirən nizami hissələr də Baş Mühafizə İdarəsinə bilavasitə tabe olan strukturlardır.

Baş Mühafizə İdarəsi aşağıdakı əsas funksiyaları yerinə yetirir:

– respublika üzrə tabelikdə olan orqan və hissələrin fəaliyyətini təhlil edir, kompleks, inspektor, nəzarət yoxlamaların aparılmasını, əməli köməklik göstərilməsini, qabaqcıl iş təcrübəsinin öyrənilməsini, ümumiləşdirilməsini və yayılmasını təmin edir, xidməti fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi məqsədilə tədbirlər hazırlayıb həyata keçirir;

– mühafizəyə götürülmüş əmlakın Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəliklərinə əsasən, təhlükəsizliyi təmin edilən diplomatik nümayəndəliklərin və beynəlxalq təşkilatların, habelə onlara məxsus əmlakın cinayətkar qəsdlərdən qorunması üzrə qayda və normaların, eləcə də təlimatların layihələrini hazırlayır;

– müqavilə əsasında mülkiyyətçinin əmlakının etibarlı qorunması, diplomatik nümayəndəliklərin və beynəlxalq təşkilatların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə tədbirlər hazırlayıb həyata keçirir, həmçinin mühafizə naryadlarının post və marşrutları yerləşən ərazidə cinayətlərin və ictimai qaydanın pozulması hallarının qarşısının alınmasını təşkil edir;

– mühafizə hissələrində texniki vasitələrin istismarı üzrə əsaslı təmir və texniki xidmət işlərini təşkil edir;

– siqnalizasiya cihazlarına, materiallarına, həmçinin maddi-texniki təminatın bütün növləri üzrə mühafizə hissələrinin tələbatını müəyyən etməklə, ümumi fonddan maddi-texniki vasitələri bölüşdürmək, onların düzgün saxlanması və təyinatı üzrə istifadəsinə nəzarəti həyata keçirir;

– cinayətkarlıqla mübarizə, ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin təmini, cinayətlərin və digər hüquqpozumaların qarşısının alınması, şəxsiyyətin, insan hüquq və azadlıqlarının və mülkiyyətin hüquqazidd əməllərdən qorunması üzrə mühafizə orqanları əməkdaşlarının vəzifələrini müəyyən etməklə, bu işin təşkili-ni həyata keçirir və s.

Baş Mühafizə İdarəsinin əsas hüquqları aşağıdakılardır:

– mülkiyyətçilərin əmlakının qorunması sahəsində tam təsərrüfat hesabı ilə fəaliyyət göstərmək, müəyyən edilmiş qaydada mühafizənin texniki vasitələrinin hazırlanması, istehsalı, onların təmiri, quraşdırma-sazlama işləri üçün ixtisaslaşan müəssisələr yaratmaq;

– texniki mühafizə vasitələrinin birgə işlənilib hazırlanması, istehsalı, quraşdırılması və onların standartlara uyğunlaşdırılması sahəsində ölkədaxili, eləcə də xarici dövlətlərin aidiyyəti müəssisələri ilə işguzar əməkdaşlıq əlaqələri yaratmaq;

– tabelikdəki orqanlarda obyektlərin mühafizəyə qəbulu işini təşkil etmək, hüquqi şəxslər ilə müqavilə-hüquq münasibətlərini ümumiləşdirmək və bu məsələyə dair tövsiyə və təkliflər hazırlamaq, öz səlahiyyətlərinə aid, o cümlədən hüquqi şəxslər və müqaviləqabağı və müqaviləyə dair mübahisələr üzrə məhkəmələrdə iddia ilə çıxış etmək;

– DİN-in rəhbərliyi ilə razılaşdırılmaqla səhmdar cəmiyyətlərin, birləşmələrin, xarici firmaların iqtisadi əlaqəli münasibətlərində iştirak etmək və müəyyən olunmuş qaydalara uyğun ixrac-idxal əməliyyatları keçirmək, öz zəmanətləri ilə kredit almaq;

– mühafizə hissələrinin tələbatı ödənildikdən sonra siqnalizasiya cihazlarının, digər texniki vasitələrinin və materialların mü-

qavilə qiymətləri əsasında başqa təşkilatlara satışını həyata keçirmək;

– pərakəndə satış qiymətləri ilə bazar fondundan avtonəqliyyat, o cümlədən nəqd hesablaşma yolu ilə yanacaq-sürtkü materialları və maddi texniki vəsaitlər almaq və s.

Mühafizə xidməti bir qayda olaraq şəhərlərdə, rayon mərkəzlərində, şəhər tipli qəsəbələrdə, başqa iri yaşayış məntəqələrində təşkil olunur və polis mühafizəsi, mülki-mühafizə və mərkəzləşdirilmiş mühafizə məntəqəsi ilə qorunan obyektlərin xidməti növlərinə bölünür.

Polis mühafizəsi stasionar və gəzinti polis xidməti, mülki mühafizə xidməti-stasionar və gəzinti xidməti növlərinə bölünür. Mərkəzləşdirilmiş mühafizə məntəqəsi isə mobil naryadlar-texniki vasitələr vasitəsilə obyektlərin mühafizəsini həyata keçirirlər.

Mülki mühafizə xidməti – mühafizə idarə, şöbə və ya bölməsinin tərkibində struktur hissə olaraq, mövcud təşkilati-ştat qaydalarına uyğun qrup formasında, müqavilə əsasında mülkiyyətçinin əmlakının qorunması və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə yaradılır.

§ 2. DİO-nun mühafizə xidməti tərəfindən obyektlərin mühafizəyə götürülməsinin təşkili

Hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus əmlakın mühafizəsi BMİ-yə tabe olan strukturlarla “mülkiyyətçi” (idarə, təşkilat, diplomatik nümayəndəliklər və s., həmçinin vətəndaşlarla) arasında bağlanmış müqavilələrə əsasən həyata keçirilir. Bu müqavilələr nümunəvi müqavilə adlandırılmaqla, mühafizə xidməti orqanlarının mülkiyyətçilərlə qarşılıqlı münasibətlərini və məsuliyyətlərini tənzimləyir.

Mülkiyyətçilərlə mühafizə xidməti orqanları arasında bağlanan müqavilələr aşağıda göstərilən ümumi qaydalara riayət edilməklə həyata keçirilməlidir.

– mühafizənin təmin edilməməsinə görə mülkiyyətçilərə dəyən əmlak zərəri üçün mühafizə hissələri mövcud müqaviləyə uyğun olaraq maddi məsuliyyət daşıyırlar;

– mühafizənin növü, onun etibarlılığı və iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğunluğu nəzərə alınmaqla tərəflərin razılaşması ilə müəyyən olunur;

– obyektlərin mühafizə sistemi və postların (marşrutların) düzümü mühafizə xidməti orqanları tərəfindən müəyyən olunur. Buraxılış və obyekt daxili rejimin müəyyən edilməsinə görə məsuliyyət obyekt rəhbərlərinin, onun həyata keçirilməsi üçün isə mühafizə hissələrinin üzərinə düşür. Rejimə əməl olunması və texniki mühafizə vasitələrinin tətbiqi üzrə mühafizə xidmətinin göstərişləri mülkiyyətçilər üçün məcburidir;

– obyektlərin lazımi texniki möhkəmliyinin təmin edilməsi, onların siqnalizasiya vasitələri ilə təchizatı və bu vasitələrin təmiri, texniki istisimar xidmətinin aparılması mülkiyyətçilərin hesabına həyata keçirilir;

– mülkiyyətçilər qorunan obyektlərdə mühafizə xidmətinə avadanlıq və inventarlarla təchiz olunmuş xidməti və yardımçı otaqları pulsuz verərək su, işıq, istilik və təmirlə təmin edir. Mühafizə xidməti öz əməkdaşlarına (işçilərinə) təhlükəsiz xidmət şəraiti yaradır, habelə obyektin mühafizə-yangın siqnalizasiyasının mərkəzləşdirilmiş mühafizə pultuna (məntəqəsinə) 2-3 müdafiə səddi ilə qoşulması üçün telefon xətləri ayırır və hər müdafiə xətti üçün müqavilə qiymətləri ilə ayrıca haqq ödəyir və s.

Müqavilədə müəyyən edilmiş qiymətlərin hesablanması onların respublika ərazisində mövcud olan indeksasiyası nəzərə alınmaqla aparılır.

Mühafizəyə götürülən obyektlərə tətbiq ediləcək xidmət növü onların xüsusiyyətindən və kateqoriyasından (mühüm əhəmiyyətli olub-olmaması) asılı olaraq mühafizə hissəsi tərəfindən müəyyən edilir.

Yuxarıda sadalanan ümumi qaydalarla yanaşı mühafizə hissələri ilə “mülkiyyətçi” arasında müqavilələr, hər bir obyekt üçün onun fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla bağlanmalıdır.

Müqavilə bağlayan tərəflər öz üzərinə bir sıra öhdəliklər və məsuliyyət götürür.

Əmlakın mühafizəsi haqqında nümunəvi müqavilə bağlanarkən müqavilədə aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

– “obyektin” qorunması tərəflərin razılığı əsasında bütün gün ərzində və ya müəyyən saatlarda həyata keçirilə bilər;

– obyektə oğurluq baş verərsə və oğurluq hadisəsi məhkəmə orqanlarının qərarına əsasən mühafizə xidməti əməkdaşlarının (işçilərinin) təqsirindən baş verməsi təsdiqlənsə, onda dəymiş ziyan “mühafizə xidməti” tərəfindən “mülkiyyətçi”yə ödənilir. Bu zaman əmlakın miqdarı müvafiq sənədlərlə təsdiq olunmalı, ziyanın ödənilməsi zamanı qiymətli mal-materialların köhnəlməsi nəzərə alınmalı və oğurlanmış pul vəsaiti isə təyin olunmuş limitdən çox olmamaq şərti ilə ödənilməlidir;

– oğurluq zamanı dəymiş ziyanın müəyyən edilməsi məqsədilə, mal-material qalığının çıxarılmasında “mühafizə xidməti”nin səlahiyyətli nümayəndəsinin iştirakı təmin olunmazsa, onda dəymiş ziyana görə “mühafizə xidməti” maddi məsuliyyət daşıyır;

– pul və qiymətli əşyaların lazım olan yerdə saxlanılmaması, müayinə aktlarında qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməməsi, müqavilədə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi, “mühafizə xidməti”nin təqsiri olmadan baş vermiş yanğın hadisəsi və siqnalizasiya sistemlərinin “mülkiyyətçi” tərəfindən qoşulmaması zamanı, həmçinin müvafiq sənədlərdən artıq saxlanan mal-materiallara və mühafizəyə təhvil verməzdən əvvəl “obyekt”də qalmış şəxs tərəfindən dəymiş ziyan ödənilmir;

– “mülkiyyətçi” mühafizə haqqını vaxtında ödəməzsə, onda hər gecikdirilən gün üçün müqavilə qiymətinin 0,1 % qədər cərimə ödəməlidir;

– “mülkiyyətçi” “obyektin” “mühafizə xidməti”nə təhvil verməzdən əvvəl hərtərəfli yoxlamalı, bütün otaqların çıxış qapılarını surquclamalı, istilik cihazlarını dövrüyyədən ayırmalı və pul vəsaitlərini, qiymətli kağızları və əşyaları bağlı, möhürlənmiş və çox sədli siqnalizasiya sistemləri ilə təchiz edilmiş seyf və xəzinələrdə saxlamalıdır;

– siqnalizasiya sistemlərinin işə düşməsi və ya pultun mühafizəsinə götürülməməsi zamanı günün vaxtından asılı olmayaraq,

“mülkiyyətçi” çağırışdan sonra 3 saat müddətində obyektdə gəlməlidir. Bu vaxt ərzində “mülkiyyətçi” (və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsi) “obyektə” gəlməzsə, onda “mühafizə xidməti” əmlaka məsuliyyət daşımır və s.

Mühafizə hissələri tərəfindən mərkəzləşdirilmiş mühafizə məntəqələrinin köməyi ilə vətəndaşların mənzilləri mühafizəyə gətirildükdə, bu barədə bağlanmış nümunəvi müqavilədə aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:

– obyekt (mənzil, ev, tikili və s.) “mülkiyyətçi”nin hesabına mühafizə siqnalizasiyası vasitələri ilə tam təchiz edilib, həmin siqnalizasiyanın iş qabiliyyəti pult vasitəsi ilə yoxlandıqdan sonra, eləcə də “mülkiyyətçi” tərəfindən obyektin dublikat açarları onun etibar etdiyi şəxsə və yaxud “mühafizə xidməti”nə təqdim etdikdən sonra “mülkiyyətçi” və “mühafizə xidməti” arasında müqavilə bağlanır;

– mühafizə siqnalizasiya sistemlərinin normal işləməsini təmin edən şərait yoxdursa (telefon xətti zədələnməmişsə, elektrik enerjisi yoxdursa, pult müvəqqəti işləmirsə və s.), “obyekt” mühafizəyə qəbul edilə bilməz;

– “mülkiyyətçi” obyektində olan əmlak və qiymətli sərəvətlərə hər hansı bir məbləğdə qiymət qoyur;

– siqnalizasiya sistemlərinin işə düşməsi zamanı, “mülkiyyətçi”nin və etibar edilən şəxsin, “obyekt”ə gəlməsi (bilavasitə onların təqsiri üzündən, yəni sənədlərdə göstərilmiş məlumatlara əsasən onların “obyekt”ə çağırılması mümkün olmazsa) və yaxud dublikat açarlar mühafizədə saxlanılan zaman “obyekt”in pultla qorunması mümkün olmazsa (yəni telefon və elektrik xəttində, həmçinin siqnalizasiya sistemlərində olan nasazlıqların aradan qaldırılması qısa müddətdə həyata keçirilməzsə), “mülkiyyətçi” tərəfindən əlavə mühafizə haqqı ödənilməklə müvəqqəti (yəni “obyekt” təhvil veriləndə) fiziki mühafizə təşkil olunur. Obyektin fiziki mühafizəsi həyata keçirildikdə “mülkiyyətçi” tərəfindən mühafizə sistemində nəzərdə tutulan tariflər üzrə polis mühafizəsi üçün əlavə haqq ödənilir;

– “mühafizə” qorunan “obyekt”dən oğurluq nəticəsində dəyən zərəri müqavilə bağlanarkən əmlak və qiymətli sərəvətlərin “mülkiyyətçi” tərəfindən qabaqcadan müəyyən edilmiş qiymət dəyərini aş-

mayan həcmdə ödəməlidir (mülkiyyətçiyə dəyən zərər, oğurlanmış əşya və qiymətli sərəvətlərin siyahısı əlavə edilməklə oğurluq faktını təsdiq edən polis və istintaq orqanlarının qərarını “mülkiyyətçi” təqdim etdikdən sonra ödənilir. Zərərin həcmi oğurlanmış əşya və qiymətli sərəvətlərin qiymət siyahısı ilə müəyyən edilir);

– “obyekt”dən oğurlanmış əşya və qiymətli sərəvətlərin polis və istintaq orqanları tərəfindən tapılıb qaytarılanlarının dəyərini “mülkiyyətçi” bir aydan gec olmayaraq oğurluqdan dəyən zərər üçün alınmış ümumi məbləğdən “mühafizə”yə qaytarmalıdır;

– “obyekt”in mühafizəsi üçün müqavilə pozularsa “mülkiyyətçi” mühafizənin balansında olan mühafizə signalizasiya cihazlarını da onlara qaytarmalıdır və s.

Əmlakın müşayiət edilməsi haqqında nümunəvi müqavilələr bağlanarkən aşağıdakılar nəzərdə tutulmalıdır:

– əmlakın müşayiət olunması, ona sərff olunan vaxt nəzərə alınmaqla, tərəflərin razılığı əsasında bütün gün ərzində və yaxud saatlarla həyata keçirilə bilər;

– müşayiət olunan əmlakın təsdiq edilmiş siyahısı, dəyəri, “mülkiyyətçi”nin əmlakın daşınmasında iştirak edən nümayəndəsi (nümayəndələri), daşınmaya ayrılmış avtonəqliyyat vasitələri haqqında məlumatlar “mülkiyyətçi” tərəfindən “mühafizə xidməti”nə təqdim edilməlidir;

– əmlakın silahlı müşayiəti yalnız respublika ərazisində və mülkiyyətçinin nümayəndəsinin (sürücü ilə birlikdə) iştirakı ilə həyata keçirilməlidir;

– pul vəsaitinin və qiymətli kağızların daşınması “xüsusi” nəqliyyat vasitəsi (zirehli və yaxud içərisində dəmir seyfi olan nəqliyyat vasitəsi) ilə, surğucla möhürlənmiş, xüsusi çantalarda həyata keçirilməli, onların müşayiəti ilə ən azı iki mühafizə xidməti əməkdaşının (işçisinin) iştirakı ilə yerinə yetirilməlidir;

– müşayiət prosesi başlayan andan “mülkiyyətçi”nin nümayəndələri, o cümlədən sürücü mühafizə xidməti əməkdaşlarının qanuni tələblərinə tabe olmalı və yalnız müəyyən edilmiş hərəkət marşrutu üzrə daşınmanı həyata keçirməlidirlər;

– “mühafizə xidməti” “mülkiyyətçi” tərəfindən mövcud müqa-

vilənin hər hansı bir şərtini pozarsa, həmçinin təbii fəlakət, kütləvi iğtişaş zamanı, silahlı basqın və yanğın nəticəsində “mülkiyyətçi”nin əmlakına ziyan dəymişsə, məsuliyyət daşımır;

– müşayiət zamanı əmlakın təyinat məntəqəsinə təhvil verilməsi “mülkiyyətçi”nin təqsirindən ləngidilərsə mülkiyyətçi əmlakın mühafizəsindən ötrü hər gecikdirilmiş saat üçün əlavə olaraq, bir saatlıq mühafizə haqqının (tarifə əsasən) 100%-i məbləğində vəsait ödəməlidir;

– “mülkiyyətçi” daşınan əmlakın nəql olunması müddətində mühafizə xidmətinin əməkdaşlarını (mühafizəçiləri) avtonəqliyyat, mobil rabitə və s. zəruri vasitələrlə təmin etməlidir;

– əmlakın müşayiəti zamanı cinayətkar qruplar tərəfindən mühafizə xidməti əməkdaşlarının (mühafizəçilərin) həyatına ölümlə nəticələnən qəsd edilərsə, “mülkiyyətçi” qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada onun ailəsinə müvafiq məbləqdə birdəfəlik kompensasiya ödəməlidir və s.

Obyektləri mühafizəyə qəbul etməzdən əvvəl mühafizə orqanları və mülkiyyətçilər bir sıra zəruri şərtləri yerinə yetirməli – hazırlıq işləri görməlidirlər. Belə ki, obyektlərin mühafizəyə götürülməsi ilə bağlı sənədləşmə ilk mərhələdə mülkiyyətçinin rəsmi müraciətinə – zəmanət məktubuna əsasən aparılır. Zəmanət məktubunda obyektin tabe olduğu təşkilatın (idarə, müəssisə, nazirlik və s.) və özünün dəqiq adı, ünvanı, telefonu, bankda hesablaşma hesabının nömrəsi, mühafizənin müddəti, obyektin istirahət günləri və s. göstərilməlidir.

Zəmanət məktubu mühafizə orqanına daxil olduqdan sonra qeydiyyatdan keçirilməli, üzərinə dərkənar qoyulduqdan sonra icraçıya ünvanlanmalı və bir ay müddətində icra edilməlidir. Həlli icra müddətində mümkün olmayan sənədin vaxtı raport əsasında artırılır və icra olunmuş sənədlərlə birlikdə “gözləmə qovluğunda” saxlanılır.

İlkin hazırlıq mərhələsində nəzərdə tutulan tədbirləri yerinə yetirdikdən sonra, icraatda olan zəmanət məktubuna əsasən mühafizəyə götürüləcək obyekt texniki möhkəmliyinə, siqnalizasiya sistemlərinin vəziyyətinə və mühafizə ilə bağlı digər mühüm məsələlərin həllinə görə müayinə edilməlidir. Obyektin müayinəsi

onların mühafizəyə götürülməsi ilə bağlı keçirilən kompleks tədbirlərin ayrılmaz tərkib hissəsi sayılır.

Obyektlərin texniki möhkəmliyinə görə müayinəsi “mühafizəyə götürüləcək və qorunan dövlət, özəl mülkiyyət obyektlərinin texniki müayinəsinə dair” Təlimatın tələblərinə uyğun aparılır. Mühafizəyə götürülən və qorunan obyektlərdə texniki müayinənin 3 (üç) növü tətbiq edilə bilər:

- ilkin (müqaviləqabağı) müayinə;
- profilaktiki (təkrar) müayinə;
- plandankənar müayinə.

İlkin müayinə mühafizəyə qəbul ediləcək obyektlərdə keçirilir. (Müstəsna hallarda qorunan obyektlərdə mühafizə xidmətinin növündə, postların dislokasiyasında və sayında dəyişikliklər olarsa, həmçinin müəyyən səbəblərdən mühafizədən çıxıb, yəni mühafizəyə götürülsə, bu obyektlərdə ilkin müayinə aktları tərtib oluna bilər).

Profilaktiki müayinə mühüm əhəmiyyətli obyektlərdə rüb ərzində bir dəfədən az olmayaraq keçirilir.

Plandankənar müayinə oğurluq, təbii fəlakət və digər hadisələr baş vermiş, habelə tikinti konstruksiyalarında müəyyən dəyişikliklər və təmir edilmiş, yaxud əmlakın etibarlı qorunması baxımından texniki möhkəmliyi lazımı səviyyədə olmayan, həmçinin müəyyən tədbirlərlə bağlı ayrı-ayrı obyektlərdə keçirilir.

Hər bir növ müayinə zamanı müayinələrin nəticələri barədə aktlar tərtib olunur. Bu aktlar müqavilənin ayrılmaz tərkib hissəsi olub, tərəflərin məsuliyyətini əks etdirən hüquqi sənəddir.

Obyekt mühafizəyə götürülməsi üçün tam hazır olduqda, icraçı bu barədə hissə rəhbərinə arayış və ya raportla məlumat verir.

Obyektin mühafizəsinə tətbiq ediləcək xidmət növü, mühafizənin müddəti, ştat vahidi, müqavilə qiyməti və s. məsələlər həll edildikdən sonra tərtib edilmiş müqavilə və onun ayrılmaz hissəsi sayılan qiymət cədvəli birgə təsdiq edilir və həmin gündən qüvvəyə minir.

Həmin tarixdən obyektin mühafizəyə götürülməsi barədə əmr verilir və həmin gündən obyektin mühafizəsi təmin edilir.

Obyekt mühafizəyə qəbul edilərkən, ştatların alınması üçün hə-

min obyektin zəmanət məktubunun, müqavilənin, qiymət cədvəlinin surətləri və qeydiyyat vərəqəsi DİN-in BMİ-yə təqdim olunur.

Mühafizə müqaviləsi ləğv edildikdən sonra obyektin mühafizədən çıxarılmasının səbəbləri, ştat vahidləri və s. lazımi məlumatlar BMİ-yə təqdim olunmalıdır.

Qorunan obyektlər aşağıdakı səbəblərdən mühafizədən çıxarıla bilər:

- müqavilənin müddəti qurtardıqda;
- qarşılıqlı razılaşma əsasında;
- müqavilənin şərtləri pozulan zaman birtərəfli qaydada baş verə bilər.

Qarşılıqlı razılaşma əsasında obyekt mühafizədən çıxarılanda, 1 ay əvvəldən tərəflərdən hər hansı biri digər tərəfə yazılı məlumat verir. Obyekt mühafizədən əmr əsasında çıxarılır, sənədlərdə müvafiq dəyişikliklər aparılır və əməkdaşlara elan edilir. Müqavilə ləğv edilən zaman obyektin qorunan müddətədək mühafizə haqqı tam hesablanmalı və borclar tam ödənilməlidir. Tərəflərdən hər hansı biri müqavilə şərtlərini yerinə yetirməzsə, digər tərəfin həmin müqavilənin birtərəfli qaydada pozmaq hüququ vardır. Bunun üçün müqaviləni pozan tərəf qarşı tərəfi 1 ay əvvəldən xəbərdar etməlidir.

Müqavilə birtərəfli qaydada pozularkən müqaviləni pozan tərəf 3 (üç) gün əvvəldən digər tərəfi təkrar xəbərdar etməlidir.

Tərəflər arasında mühafizəyə dair fikir ayrılıqları və mübahisələr razılıq yolu ilə həll edilməzsə, tərəflərdən hər hansı birinin istəyi ilə məsələlərə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq, məhkəmə orqanlarında baxıla bilər.

İstisna hallarda təbii fəlakət zamanı məhv olmuş, fəaliyyətini dayandırmış və s. obyektlərdə müqavilə birtərəfli qaydada pozulan zaman qarşı tərəfin qabaqcadan xəbərdar edilməsinə ehtiyac duyulmur. Bu zaman inzibati ərazi üzrə müvafiq təşkilatdan (icra strukturları, vergi müfəttişliyi, MİS və s.) bu faktları təsdiq edən sənədlər alınır, obyektin mühafizədən çıxarılması barədə əmr verilir, həmin sənədlər əsas götürülür və mühafizə haqqının ödənilməsi obyektin qorunan müddətədək –yəni təbii fəlakət və s.

hadisələrin baş verdiyi müddətədək hesablanır və ödənilir.

Mühafizədən çıxan obyektə bağlı bütün sənədlər, o cümlədən qeydiyyat vərəqəsi, əmrin surəti, mülkiyyətçinin zəmanət məktubu, əməkdaşın raportu və s. müşahidə qovluğuna tikilərək arxivə təhvil verilir və qovluq 10 il müddətində arxivdə saxlanılır.

§ 3. Obyektlərin mühafizəsi xidmətinin aparılması üsulları

Mühafizə xidməti dövlət və özəl mülkiyyətinin qorunmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Mühafizəyə qəbul edilən obyektin mühafizəsi, mühafizə xidmətinin rəisi tərəfindən təşkil edilir.

Mühafizə orqanları və hissələri öz xidmətini polis mühafizəsi, mülki mühafizə xidməti və mərkəzləşdirilmiş mühafizə məntəqəsinin (MMM) köməyi ilə həyata keçirirlər.

Bunlardan iki növ xidmət növündə – polis mühafizəsi və mülki-mühafizə xidmətində – stasionar və səyyar xidmət növləri tətbiq olunur. MMM növündə isə obyektlər mobil naryadlar–texniki vasitələrdən istifadə etməklə qorunur.

Stasionar postlar bilavasitə mühafizə olunan obyektlərdə nəzarət-buraxılış məntəqəsində (NBM) – obyektin ən mühüm ərazisində qoyulur. Buraxılış rejimi tətbiq olunan bütün obyektlər NBM-lə təchiz olunmalıdır. NBM-nin sayı minimum olmaqla, adamların və nəqliyyatın obyektə buraxılışını təmin etməlidir. Nəqliyyat üçün nəzarət-keçid məntəqəsi (NKM) obyektin NBM-dən uzaq olduğu şəraitdə, orada siqnalizasiya sistemləri ilə təchiz edilmiş və mühafizə xidməti ilə birbaşa rabitəsi olan post köşkləri yaradılır, NKM yüklərə baxmaq üçün yüngül, etibarlı asma nərdiyan və nəzarət meydançaları (estakada), dəmiryolu keçidi olarsa – qüllələrlə təchiz edilməlidir. Gəzinti xidməti növü polis naryadları tərəfindən avtomaşinlarda, motosikllərdə, habelə piyada patrulluq etməklə həyata keçirilir. Patrul naryadı bir qayda olaraq, polis nəfəri və polis nəfəri-sürücü və ya iki piyada polis nəfərindən ibarət olur. Tək patrulluq etməyə yalnız xidməti itlə icazə verilir.

Avtonəqliyyatda xidmət aparan naryad üçün 50-60 (marşr.

uzunluğu 6-10 km), piyada naryad üçün isə 25-30 (marş.uzunluğu 2 km-dək) obyektin mühafizəsi üzrə patrul marşrutu işlənib hazırlanır.

Birinci gəzinti zamanı obyektlərin naryad tərəfindən qəbulu üçün nəzərdə tutulan müddət 1,5 saat, sonrakı yoxlamalar üçün isə 30-45 dəqiqədən artıq olmamalıdır.

Polis mühafizəsi tətbiq edilməklə obyektlərin mühafizəsini həyata keçirərkən, aşağıdakı naryad növləri təyin edilə bilər:

– **mərkəzləşdirilmiş mühafizə məntəqəsinin tutma qrupu** – mühafizə olunan obyektlərdə mühafizə-yağın siqnalizasiyası işə düşdükdə, operativ surətdə hadisə yerinə gələn və obyektə daxil olmuş şəxslərin tutulması məqsədilə təyin olunan polis naryadıdır;

– **avtopatrul** – xüsusi polis naryadı olub, ərazidə ən çox toplu vəziyyətində olan MMM-nin pultuna qoşulmayan obyektlərə mün-təzəm olaraq nəzarət etmək (baxış keçirmək), kənar şəxslərin obyektə girməsinə cəhdlərin qarşısını almaq məqsədilə təyin olunur;

– **obyekti mühafizə postu** – tək və ya qoşa polis naryadı olub, obyektə təyin olunmuş sərhədlərdə (səddlərdə, ərazidə) müşahidə etməklə, qorumaq üçün təyin edilir;

– **YNM (yoxlama-nəzarət məntəqəsi)** – tək və qoşa polis naryadı olub, mühafizə olunan obyektin ərazisinə buraxılış rejimini təmin etmək məqsədilə təyin edilir;

– **qarovul** – silahlı polis hissəsi olub, mühüm və xüsusilə mühüm obyektlərin mühafizəsini həyata keçirmək, həmçinin həmin obyektlərin ərazisində ictimai qaydanı və təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədilə təyin edilir;

– **əmlakın və qiymətli materialların müşayiəti üzrə polis naryadları;**

– **ehtiyat.**

Xidmət **qarovul** hesabı ilə təşkil edildikdə hər bir 24 saatlıq posta 2 polis nəfəri təyin olunur, onlar sutka ərzində bir neçə növbə ilə postda xidmət aparırlar (hər biri 12 s.). Zəruri hallarda qarovul bir binada yerləşdikdə və qonşu postların arasında 500 m-dən artıq məsafə olmadıqda 2 sutkalıq posta 3 polis nəfərinin təyin edilməsinə icazə verilə bilər. Belə hallarda hər polis əməkda-

şının fəal, yəni bilavasitə postda xidmət aparma müddəti 16 s. təşkil edir. Birbaşa fasiləsiz postda xidmət aparma müddəti 4 saatdan artıq olmamalıdır. Qarovul rəisinə – sutka ərzində gündüz vaxtı 4 saatdan çox olmamaq və obyektə tərki etməmək şərti ilə istirahət etməyə icazə verilir.

Mühafizə olunan obyektin əhəmiyyətindən və postların sayından asılı olaraq qarovul rəisləri orta və ya kiçik rəis heyətindən təyin olunurlar. Postların sayı beş və daha çox olduğu halda qarovul rəisinin köməkçisi təyin edilir. Qarovul sutkalıq təyin olunur və mühafizə polisi orqanının rəisinə, hissə (bölmə) komandirinə və növbətçiyə tabedir.

Xidmətə başlamazdan əvvəl naryadlar təlimatlandırılır.

Təlimatlandırma zamanı mühafizə polisinin rəisi, nizami hissənin (bölmənin) komandiri, MMM-nin rəisi polis nəfərlərinin, xidmətə hazırlığını və zahiri görkəmlərini, silah, rabitə, nəqliyyat və digər vasitələrinin vəziyyətini, eləcə də marşrutlara (postlara), onların xüsusiyyətlərinə və digər məsələlərə dair biliklərini yoxlayırlar.

Təlimatlandırmaya gələn polis əməkdaşı növbətçinin əməliyyat tabeliyinə keçir və xidmətin başa çatması barədə məruzə edəndən sonra tabelikdən çıxır.

Naryadlar təlimatlandırıldıqdan sonra xidmətə yollanır və naryadların dəyişilməsi baş verir.

Naryadların dəyişilmə vaxtı mühafizə polisinin rəisi, hissənin (bölmənin) komandiri tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Obyektin təhvil-təslimi qurtardıqdan sonra yeni naryadlar obyektə mühafizəyə götürərək xidmətə başlayırlar.

Obyektin mühafizəsi üzrə naryadların vəzifələri və xidmət aparılma qaydaları mühafizə polisinin rəisi (hissənin, bölmənin komandiri) və mülkiyyətçi (sahibkar) tərəfindən birgə hazırlanmış təlimat və mühafizə planı ilə müəyyənləşdirilir.

Obyektlərin mükəmməl qorunmasında, xidmətin effektivliyinin artırılmasında mühafizə xidməti ilə mülkiyyətçi arasında qarşılıqlı əlaqələrin yüksək səviyyədə olması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

IV Bölmə

Xüsusi şəraitlərdə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi

---

XIX Fəsil.

KÜTLƏVİ TƏDBİRLƏRİN KEÇİRİLMƏSİ ZAMANI İCTİMAİ ASAYİŞİN MÜHAFİZƏSİ VƏ İCTİMAİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN EDİLMƏSİ

§ 1. Kütləvi tədbirlərin anlayışı, növləri və onların səciyyəvi əlamətləri

Daxili işlər orqanları onlara həvalə olunmuş tapşırıqları və vəzifələri adi (gündəlik) şəraitdə olduğu kimi, xüsusi şəraitlərdə də yerinə yetirirlər.

Xüsusi şəraitlər müxtəlif fəvqəladə hadisələr, hallar yaranarkən baş verir. Onlara – təbii fəlakətlər, epidemiyalar, epizootiyalar, texnogen və ekoloji qəzalar, sosial konfliktlər, eləcə də kütləvi tədbirlər aiddir.

Müasir dövrdə ictimai aktivliyin geniş yayılmış formalarından biri kütləvi tədbirlərdir.

Kütləvi tədbir – insanların hüquq və azadlıqlarının realizə forması olub, onların siyasi, mədəni, mənəvi, fiziki və digər tələbatlarını təmin etmək məqsədilə böyük əhali kütləsinin iştirakı ilə keçirilən mütəşəkkil hərəkəti – fəaliyyətidir.

Kütləvi tədbirlər aşağıda göstərilən beş əsas xarakterik əlamətləri ilə səciyyələnir:

- böyük əhali kütləsinin olması;
- hərəklərin mütəşəkilliyi;
- məqsədin (məqsədlərin) olması;
- ictimai yerlərin olması;
- onların ardıcıl keçirilməsinin nizamlanması.

Kütləvi tədbirlər özündə bir neçə kiçik sistemləri, yəni növləri birləşdirir və xarakterik xüsusiyyətlərini düzgün müəyyən etmək

üçün onlar aşağıdakı əlamətlərə görə təsnifatlandırılır:

- **məzmununa görə** – ictimai-siyasi; mədəni-kütləvi; idman; dini; ənənəvi;

- **miqyasına görə** – beynəlxalq; ölkə (respublika); regional; lokal (yerli); şəxsi;

- **yanarınma üsuluna görə** – mütəşəkkil (planlaşdırılmış); gözlənilməz (planlaşdırılmamış);

- **nizamlanma qaydasına görə** – icazəli (sanksiyalaşdırılmış); icazəsiz (sanksiyalaşdırılmamış);

- **keçirilmə müntəzəmliyinə görə** – daimi; dövrü olaraq; mövsümü; birdəfəlik;

- **əhəmiyyətinə görə** – beynəlxalq, ölkə (respublika), regional, yerli;

- **təşkilətmə və keçirmə subyektinə görə** - dövlət orqanları; ictimai birliklər; siyasi partiyalar; beynəlxalq dini təşkilatlar və s. qurumlar tərəfindən təşkil edilmiş;

- **keçirmə yerinə görə** – binalarda; zallarda; tikililərdə; idman komplekslərində; açıq ərazidə (su akvatoriyasında) və s.;

- **iştirak etmə mümkünlüyünə görə** – ümumi mümkünlüklü; sosial statusla, yaxud iştirakçıların və ya tamaşaçıların sayı ilə məhdudlaşan; tədbirin keçirilmə zonasında qeyri-mütəşəkkil əhəlinin (kütlənin) olmasına yol verən;

- **cəmiyyətin (birliklərin) tipinə görə** – formal; qeyri formal.

- **iştirakçıların sayına görə** – iri, orta, kiçik.

Kütləvi tədbirlərin gedişində onun təşkilatçıları, iştirakçıları, tamaşaçıları və bu tədbir zamanı ictimai asayişini təmin edən subyektlər (hüquq-mühafizə orqanları) arasında hüquq və başqa sosial normaları ilə nizamlanmış ictimai münasibətlər yaranır ki, bu münasibətlər də tədbirin keçirildiyi yerdə ictimai asayişin məzmununu təşkil edir.

İnsan və vətəndaşların kütləvi tədbirlər keçirməsi – yəni sərbəst toplaşmaq azadlığının həyata keçirilməsi elə təşkil edilməlidir ki, belə toplantıların (tədbirlərin) həyata keçirilməsi zamanı digər vətəndaşların konstitusiya hüquqları və azadlıqları pozulmasın və onların həyata keçirilməsi məhdudlaşdırılmasın.

İnsan və vətəndaşların sərbəst toplaşmaq azadlığının sivil qaydada, demokratik prinsiplər əsasında həyata keçirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Qanunu ilə respublikamızda toplantıların təşkili və həyata keçirilməsi mexanizmi müəyyən edilmişdir.

Bu Qanuna əsasən Respublikada “toplantı” aşağıdakı formada keçirilə bilər:

- yığıncaqlar;
- mitinqlər;
- nümayişlər;
- küçə yürüşləri;
- piketlər.

Qanunda toplantıların təşkil edilməsi, dinc toplantının məhdudlaşdırılması və ya qadağan edilməsinin əsasları, toplantının keçirilməsi qaydası, Qanunun tələblərinin pozulmasına görə məsuliyyət öz əksini tapmışdır.

Sərbəst toplaşmaq azadlığı yalnız qanunda nəzərdə tutulan və demokratik cəmiyyətə zəruri olan hallarda, milli təhlükəsizlik və ya ictimai təhlükəsizlik mənafeləri üçün, iğtişaşların və ya cinayətlərin qarşısının alınması, sağlamlığın və mənəviyyatın, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün məhdudlaşdırıla bilər.

Ayrı-seçkiliyə, ədavət və ya zorakılığa çağırışlarla müşayiət olunan, milli, irqi və ya dini ədavəti, müharibəni təbliğ edən toplantılar qadağan edilir.

Siyasi məqsədlərlə dinc toplantının keçirilməsi aşağıdakı hallarda qadağan edilir:

– Azərbaycan Respublikası prezidentinin seçkiləri (ölkə ərazisində), Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlarının seçkiləri (ölkə ərazisində), Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi deputatlarının seçkiləri (Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində), bələdiyyə seçkiləri (müvafiq şəhər və rayonun ərazisində) gününə 24 saat qalmışdan seçki günü səsvermə məntəqələri bağlananadək;

– referendum keçirildiyi günə 24 saat qalmışdan səsvermə məntəqələri bağlananadək.

Aşağıdakı yerlərdə yığıncaqların, mitinqlərin, nümayişlərin, küçə yürüşlərinin keçirilməsi qadağan edilə bilər:

– Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin, Azərbaycan Respublikasının Prezident Sarayının, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin iqamətgahının, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin, siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən mərkəzi, rayon və şəhər icra hakimiyyəti orqanlarının, habelə Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin, Ali Məhkəməsinin, apellyasiya məhkəmələrinin və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məhkəməsinin yerləşdiyi binaların ətrafında 200 metr radius çərçivəsində;

– körpülərdə, tunellərdə, tikinti aparılan sahələrdə, insan həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli olan istehsalat obyektlərində və istismarı xüsusi təhlükəsizlik texnikası normalarına riayət olunmasını tələb edən digər obyektlərdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və obyektlərində, magistral boru kəmərlərinin, gərginliyi 1000 voltadan çox olan elektrik şəbəkələrinin, hava limanlarının, metropolitenin, dəmir yolu qurğularının, müdafiə obyektlərinin, su təchizatı və kanalizasiya sistemlərinin texniki qurğularının, neft buruqlarının, suların mühafizə zonalarında;

– xüsusi dövlət tədbirlərinin keçirilməsi üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən ayrılmış yerlərdə;

– hərbi məqsədlər üçün istifadə olunan ərazilərdə və bu ərazilərin sərhədlərinə 150 metrədən yaxın, zəruri hallarda isə bu ərazilərdən toplantı iştirakçıları üçün təhlükəli məsafə daxilində olan yerlərdə;

– penitensiar müəssisələrin, istintaq təcridxanalarının, psixiatriya müalicə müəssisələrinin ərazilərində və bu ərazilərin sərhədlərinə 150 metrədən yaxın olan yerlərdə.

Siyasi məzmunlu toplantıların ziyarətgahlarda, ibadətghalarda və qəbirstanlıqlarda keçirilməsi məhdudlaşdırıla bilər.

Kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı əsas tələblərdən biri vətəndaşların qanuni hüquq və mənafeələrinin, tədbir keçirilən yerlərdə ictimai asayişin etibarlı mühafizəsinin təmin edilməsidir. Bu işin təşkili və həyata keçirilməsi bilavasitə hüquq-mühafizə or-

qanlarının – ən başlıcası isə DİO-nun əsas vəzifələrindən biridir. Öz fəaliyyətini həyata keçirərkən DİO kütləvi tədbir iştirakçılarının müəyyən edilmiş davranış normaları və qaydalarına riayət etmələrini, ictimai asayişin pozulmasının xəbərdar edilməsini və qarşısının alınmasını təmin etməlidirlər.

Kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı ictimai asayişin mühafizəsi aşağıda göstərilən bir sıra səciyyəvi xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur:

- məhdud ərazidə çoxlu sayda insanların toplanması;
- baş verən hadisələrin tez bir vaxtda cərəyan etməsi;
- əməliyyat şəraitinin dəyişməsi;
- tədbirlərin keçirildiyi yerin xüsusiyyətləri;
- iştirakçıların keçirilən tədbirə psixoloji münasibəti;
- hava şəraiti və başqa amillər.

Kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı ictimai asayişin mühafizəsinin üsul və metodları, iştirakçıların davranışına müəyyən təsir etmə vasitələrinin həyata keçirilməsini şərtləndirir və onları hüquqi və digər sosial normaların tələblərinə, həmçinin keçirilən tədbirin məqsədinə, şərtlərinə uyğunlaşdırır.

DİO-nun mühafizəedici fəaliyyətinin xüsusiyyətləri keçirilən kütləvi tədbirin və onun iştirakçılarının xarakteri ilə şərtlənir.

Belə ki, idman tədbirlərinin keçirilməsi zamanı ictimai asayişin mühafizəsi əsasən azarkeşlərin davranışının nizamlamasına yönəldilir, onların təhlükəsizliyini təmin etməyə, bir-birinə rəqib olan qruplar arasında tqquşmaların baş verməsinin qarşısının alınmasına yönələn müxtəlif tədbirlərdən və vasitələrdən istifadə olunur, oyun zamanı fanatların davranışlarına xüsusi diqqət yetirilir, oyun qurtardıqdan sonra onların kiçik hissələrə bölünməsi və tədbir keçirilən ərazidən mümkün qədər tez uzaqlaşdırılması təmin edilir.

Müxtəlif partiyalar, qurumlar və birliklər tərəfindən kütləvi tədbirlərin – xüsusilə, nümayiş, yürüş və mitinqlərin keçirilməsi zamanı DİO tədbirin keçirilmə vaxtını, yerini və məqsədlərini müvafiq icra strukturları ilə razılaşdırılmasını mütləq yoxlamalıdır. Belə tədbirlərdə müəyyən edilmiş qaydalar pozulduğu, eləcə də onun iştirakçıları tərəfindən ciddi hüquqpozmalar törədildiyi hallarda, DİO bu tədbirlərin keçirilməsini dayandırmalı (ləğv et-

məli) və hüquq pozanları məsuliyyətə cəlb etməlidirlər. Bu məqsədlə ictimai asayişin mühafizəsi (bərpa) üçün PPX-nin nizami hissələri, xüsusi təyinatlı hissələr, eləcə də digər hüquq-mühafizə orqanlarının qüvvələri cəlb oluna bilər.

Kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı əsas diqqət ayrı-ayrı qrupların (şəxslərin) davranışına nəzarət edilməsinə yönəldilməlidir.

Kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayişin mühafizəsinin xüsusiyyəti adi şəraitlərdən fərqli olaraq, müəyyən məhdudiyyətlərin qoyulmasını tələb edir, çünki adi üsul və metodlarla lazımı qaydanı təmin etmək mümkün olmur. Kütləvi tədbirin keçirildiyi zona (ərazi, yer) zəncirvari dövrəyə alınır; üstündə odlu və ya soyuq silah, partlayıcı, yandırıcı və digər maddələr, predmetlər olan şəxslərin təcrid olunması və əraziyə buraxılmaması üçün zəruri tədbirlər görülür; zərurət yarandıqda nəqliyyatın və piyadaların hərəkəti məhdudlaşdırılır və ya qadağan edilir; ictimai nəqliyyat (yerüstü) dayanacaqları başqa yerlərə keçirilir və s.

Qeyd edilən bu və digər məhdudiyyətlər DİO tərəfindən yerli icra strukturları ilə razılaşdırılmaqla tətbiq edilir. Məhdudiyyət rejiminin tətbiq edilməsi əsaslı (mövcud qanunvericiliyə), şəraitə uyğun olmalıdır.

Beləliklə kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayişin mühafizəsi və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsilə bağlı DİO-nun əsas vəzifələri yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla aşağıdakılardır:

– kütləvi tədbirlərin keçirilməsi üçün normal vəziyyətin və şəraitin təmin edilməsi;

– ictimai qaydanın pozulması hallarının və cinayətlərin xəbər-dar edilməsi və qarşısının alınması;

– kütləvi tədbir iştirakçılarının müəyyən edilmiş davranış qaydalarına riayət etmələrinin təmin edilməsi;

– ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində dövlət orqanlarına və ictimai qurumlara köməklik göstərilməsi;

– yaxın ərazidə ictimai asayişin qorunub saxlanılması (bərpa);

– bilavasitə tədbirin keçirilmədiyə ərazilərdə ictimai asayişin mühafizəsinin zəiflənməsinə yol verilməməsi.

§ 2. Kütləvi tədbirlər zamanı DİO-nun fəaliyyətinin təşkili

Kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayişin mühafizəsi və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə DİO-nun fəaliyyətini şərti olaraq üç əsas mərhələyə bölmək olar. **Bunlar:**

- hazırlıq mərhələsi;
- icraedici mərhələ;
- yekun mərhələsidir.

Hazırlıq mərhələsi – tapşırıq alındığı və bu barədə qərarın qəbul edildiyi andan başlayır. Onun əsas mahiyyəti alınmış tapşırığın aydınlaşdırılmasından, şəraitin qiymətləndirilməsindən, tapşırığın yerinə yetirilməsi üsullarının müəyyən edilməsindən və idarəçilik qərarlarının işlənilib hazırlanması və qəbul edilməsindən ibarətdir.

Tapşırığın aydınlaşdırılması, şəraitin qiymətləndirilməsi və tapşırığın yerinə yetirilməsi üsullarının müəyyən edilməsilə bağlı DİO aşağıdakı tədbirləri həyata keçirir:

- tədbirin keçirilmə vaxtı, yeri, xarakteri, məqsədi və s. barədə məlumatlar toplanılır;

- tədbirin proqramı, reqlamenti, iştirakçıların sayı və tərkibi dəqiqləşdirilir;

- tədbirin keçirilməsi zamanı ictimai asayişin və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, habelə iştirakçıların təxliyyəsi və onların xəbərdar edilməsi üzrə tədbirlər planının işlənilib hazırlanması barədə müvafiq göstərişlər verilir;

- kütləvi tədbirin keçiriləcəyi nəzərdə tutulan əraziyə (yerə, zonaya və ona yaxın yerlərə) qabaqcadan baxış (rekoqnistirovka) keçirilir, hərəkət marşrutları, yolların, keçidlərin və s. vəziyyəti dəqiqləşdirilir;

- öz qüvvələrinin (naryadların, qərargahın, ehtiyat qüvvələrinin və s.) dislokasiya yerləri müəyyənləşdirilir və s.

Hazırlıq mərhələsinin ən əsas elementi-ictimai asayişin mühafizəsinin və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinin xüsusi plan formasında tərtib olunmuş və qəbul edilmiş idarəçilik qərarıdır. Plan-qərar təsdiq edildikdən sonra o, idarəçilik aktı qüvvəsini alır

və tədbirin keçirilməsi zamanı ictimai asayişin mühafizəsinə cəlb edilmiş DİO-nun bütün xidmətləri tərəfindən icrası məcburi xarakter daşıyır. **Plan-qərarda aşağıdakılar öz əksini tapmalıdır:**

- kütləvi tədbirin xüsusiyyətləri və məzmunu, onun keçirilmə vaxtı, iştirakçıların sayı, tərkibi və xarakteri;
- kütləvi tədbirin keçirilmə yeri, onun sərhədləri, əhatə sektoru, sahələri, idarəetmə məntəqələri;
- cəlb edilmiş qüvvə və vasitələr, onların sayı, tərkibi, təchizatı və istifadə qaydaları, qüvvə və vasitələrin yerləşdirilməsi (dislokasiyası), zonalara, sektorlara, sahələrə məsul olan şəxslər, qüvvə və vasitələrlə manevr etmə qaydaları;
- əlavə qüvvələrin (daxili qoşun hissələri, digər orqanların qüvvələri və s.) cəlb edilməsi, onların vəzifələri və qarşılıqlı əlaqə qaydaları;
- nəqliyyatın və piyadaların hərəkətlərinin nizamlanma qaydaları, tədbir iştirakçılarının hərəkət marşrutları;
- rəhbərliyin təşkili, siqnalların (komandaların alınması, ötürülməsi) (verilməsi) qaydaları;
- maddi texniki və tibb təminatının təşkili.

Şəraitdən asılı olaraq hazırlıq mərhələsində digər tədbirlərdə həyata keçirilə bilər.

İkinci – **icra mərhələsi** – bilavasitə kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı naryadların fəaliyyətini və onların idarə olunmasını əhatə edir.

İcra etmə mərhələsində şəxsi heyətin xidmət yerinə vaxtında gəlməsi (çatması) təmin edilir. Naryadlar öz yerlərini tutur, onların hazırlığı yoxlanılır və plana uyğun olaraq tədbirin keçirilmə rejimi təmin edilir. **Bununla əlaqədar aşağıdakı tədbirlər həyata keçirilir:**

- tədbirin keçirildiyi rayonda (ərazidə, yerdə) ictimai asayişin və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə naryadların xidməti təşkil edilir;
- əhalinin qeyri-mütəşəkkil hissəsinin əhatə zonasından çıxarılması;
- nəqliyyatın və piyadaların hərəkətlərinin planda (qərarda) nəzərdə tutulmuş qaydada məhdudlaşdırılması;

▪ nəzarət-buraxılış məntəqəsində buraxılış rejimi təşkil olunur: bileti, buraxılış vəsiqəsi olmayan şəxslər, sərxoş vəziyyətdə, habelə üstündə silah, iti, kəsici alətlər, iri həcmli əşyalar və s. olan vətəndaşların buraxılmaması (saxlanılması);

▪ iştirakçıların (tamaşaçıları, azarkeşlər) müəyyən edilmiş davranış qaydalarına riayət etmələrinə nəzarət edilir, hüquqpozmaların xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması, həmçinin təqsirkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi üzrə tədbirlər görülür.

Müxtəlif növ kütləvi tədbirlərin keçirilməsi zamanı ictimai asayişin və təhlükəsizliyin təmin edilməsinin özünə məxsus xüsusiyyətləri vardır. Belə ki, nümayişlərin, küçə yürüşlərinin və s. bu tip tədbirlərin keçirilməsi zamanı xidməti naryadların fəaliyyəti hər şeydən əvvəl iştirakçı dəstələrin, qrupların müəyyən edilmiş istiqamətdə normal hərəkətini təmin etməyinə yönəldilir. Bu bir qayda olaraq, ilkin və toplu dəstələrin yarandığı (formalaşdığı) andan başlayır.

Bu məqsədlərlə təyin edilmiş yerlərdə dəstələrin görüşməsinə, onların müşaiyət edilməsinə və yerləşdirilməsinə təmin etmək üçün xüsusi naryadlar – müşaiyət qrupları təyin edilir. Naryadlar toplanmış dəstələrin toplanış yerlərindən çıxarılması və müəyyən edilmiş marşrutlar üzrə hərəkət etmələrinə və təyin olunmuş yerə gəlməsinə nəzarət edirlər. İstiqamətverici naryadlar dəstələrdə olan şəxslərə diqqət yetirir. İştirakçıların bir dəstədən digər dəstəyə keçməsinə yol verilmir və naryad rəhbərinin göstərişi ilə dəstələrin hərəkət sürətini nizamlayır.

Nümayişlər və küçə yürüşləri keçdikdən sonra naryadlar iştirakçıların nizamlı qaydada toplanmasının, onların şəhər və yaxud xüsusi ayrılmış nəqliyyat vasitələrinə təhlükəsiz minmələri və hərəkət etmələrini təmin edirlər. Tədbir tam başa çatdıqdan sonra qərargah rəhbəri, yaxud böyük rəis naryadların çıxarılması barədə göstəriş verir. Mitinglərin keçirilməsi zamanı ictimai asayişin mühafizəsi üzrə xidməti naryadların fəaliyyəti tədbirin məqsədindən, keçirildiyi yerin xüsusiyyətindən, ilin, günün vaxtından, iştirakçıların sayından asılıdır.

Nümayiş və küçə yürüşlərindən fərqli olaraq, mitinglər bir yerdə keçirilir. Onlar qurtardıqdan sonra çıxış yerlərində “tıxac”lar

yarana bilər, nəqliyyata minik zamanı “basa-bas” əmələ gələ bilər. Bunun üçün çıxışlarda, nəqliyyata minik yerlərində və hərəkət yollarında təcrübəli polis işçilərinin rəhbərliyi ilə gücləndirilmiş naryadlar düzülməlidir və s.

İri miqyaslı kütləvi tədbirlər keçirilərkən, ictimai asayiş təmin etmək məqsədilə əməliyyat qərargahları yaradılmalıdır. Qərargah tədbirin təşkilatçıları, eləcə də digər əlaqədar təşkilatlarla daima əlaqədə olmalıdır. Mütəmadi olaraq naryadların xidmətinə nəzarət edilməli, icraçılara əməliyyat şəraitinin dəyişməsi barədə dərhal məlumat verilməli, zərurət yarandıqda qüvvə və vasitələrlə manevr edilməli, ehtiyat qüvvələrdən istifadə edilməlidir.

Yekun mərhələdə naryadlar kütləvi tədbir iştirakçılarının ərazini nizamlı şəkildə tərk edib ictimai (xüsusi) nəqliyyat vasitələrinə minmələrini təmin edirlər.

Ərazidə tədricən nəqliyyatın və piyadaların hərəkətləri bərpa olunur, sonra isə tətbiq edilmiş məhdudiyətlər tam götürülür. Tədbirin iştirakçıları yola salındıqdan sonra naryadlar təyin edilmiş dislokasiya məntəqələrinə toplanır, yerində xidmətin aparılmasına qısa yekun vurulur (nəticələrin daha geniş araşdırılması xidməti müşavirələrdə həyata keçirilir), konkret çatışmazlıqlar təhlil olunur və xidmətə bütövlükdə qiymət verilir.

XX Fəsil.

TƏBİİ FƏLAKƏTLƏR, EPİDEMİYALAR VƏ EPİZOOTİYA VƏ TEXNOGEN QƏZALAR ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ QAYDANIN QORUNMASI VƏ İCTİMAİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN EDİLMƏSİ

§ 1. Təbii fəlakətlərin, epidemiya, epizootiya və texnogen qəzaların növləri və səciyyəvi əlamətləri

Təbii fəlakətlər, epidemiya, epizootiya və texnogen qəzalar daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin xüsusi şəraitdə aparılmasına səbəb olaraq ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin olunması, insan hüquq və azadlıqlarının, mülkiyyətin mühafizəsini təmin edən zəruri tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsini tələb edir.

Təbii fəlakətlər, qəzalar və digər fəvqəladə hallar baş verdikdə insanların və əmlakın xilasetmə tədbirlərində iştirak etmək polisində ümumi vəzifələrindən biridir.

Təbii fəlakətlərə aşağıdakı təbiət təzahürləri və proseslərini aid etmək olar:

- zəlzələlər, daşqınlar (sel, su basma və s.);
- güclü küləklər (tayfunlar, siklonlar, hava burulğanları, qasırğalar, fırtınalar və s.);
- yangınlar (meşə, torf, şist, kömür və s.);
- sunamilər;
- yer sürüşmələri, uçqunlar (qar, dağ və s.);
- güclü leysan yağışları və ya quraqlıq;
- vulkan püskürmələri;
- meteoritlər və digər kosmik cismlərin yerə düşməsi və s.

Təbii fəlakətlər əhatə dairəsinə, miqyasına, gücünə və dağıdıcılıq qabiliyyətinə görə müxtəlif olur. Təbii fəlakətlərin baş verməsinə müxtəlif təbiət qüvvələri – yer və onun təkinin gücü, yerin su hövzəsi, hava kütləsi, od, kosmik proseslər və cəzəbetmə qüvvəsi – təsir edir.

Təbii fəlakətlər xarakterinə və miqyasına görə lokal (yerli), regional və qlobal növlərinə bölünür.

Lokal təbii fəlakətlərə region və bütövlükdə ölkə üçün, eləcə də böyük ictimai təhlükə yaratmayan, şəhər (rayon) miqyaslı təbii fəlakətlər aiddir.

Belə təzahürlərlə mübarizə aparmaq və onun nəticələrinin aradan qaldırılması üçün şəhərin (rayonun) əhalisi, qəza-xilasetmə xidmətləri və yerli DİO-nun qüvvə və vasitələri cəlb edilir.

Regional təbii fəlakətlər özünün böyük dağıdıcı qüvvəsi və yayılma miqyası ilə, eləcə də regionun bütün əhalisi üçün təhlükə yaratması və dövlət və qeyri-dövlət qurumlarının fəaliyyətinin iflic vəziyyətə salması ilə seçilir. Təbii ki, belə şəraitlərdə digər xidmətlərlə yanaşı yalnız şəhər (rayon) DİO-nun qüvvələrindən deyil, digər regionların DİO-nun qüvvələrindən də istifadə ediləcəkdir.

Qlobal təbii fəlakətlər ümumiyyətlə bütövlükdə ölkəyə, dövlətə dağıdıcı zərbə vuran təbiət hadisələridir. Belə fəlakətlərlə mübarizəyə ölkənin bütün resursları, o cümlədən DİN-in bütün qüvvələri cəlb edilə bilər.

Baş verə bilməsini qabaqcadan öyrənmək imkanından asılı olaraq, təbii fəlakətlər proqnozlaşdırılan (məsələn, leysan yağışları, daşqınlar və s.) və proqnozlaşdırılması mümkün olmayan təbii fəlakətlərə (məsələn, zəlzələ) bölünürlər.

Təbii fəlakətlər baş vermə prosesinə görə üç mərhələyə bölünür: təbii fəlakətlərin real baş verməsindən öncəki mərhələ; təbii fəlakətin real baş verməsi mərhələsi; təbiət qüvvələrinin fəaliyyəti (təsiri) qurtardıqdan sonrakı mərhələ.

Birinci mərhələdə – müasir elmi-texniki vasitələrlə bəzi təbiət dəyişikliklərinin müşahidə edilməsi və qeydə alınması ilə xarakterizə olunur ki, bu da bəzi təbii fəlakətlərin baş vermə vaxtının proqnozlaşdırılmasına imkan yaradır (fırtına, qasırğa, tufan, leysan yağışları və s.).

İkinci mərhələyə təbii fəlakətin real baş vermə (davam etmə) müddəti aiddir. Təbiət hadisəsinin növündən asılı olaraq bu müddət müxtəlif ola bilər. Məsələn, daşqınlar bir neçə saatdan bir neçə

sutkayadək davam edə bilər, zəlzələlər zamanı güclü (dağıdıcı) təkanlar cəmi bir neçə saniyə ərzində baş verir, lakin güclü təkandan sonra xırda (2-3 ballıq) təkanlar bir neçə gün davam edə bilər və s.

Üçüncü mərhələ isə təbii fəlakətlərin fəaliyyəti dayandıqdan (qurtardıqdan) sonrakı mərhələdir. Bu mərhələ özünəməxsus bir sıra çətinliklərlə xarakterizə olunur: bir təbii fəlakət digərinin yaranmasına şərait (səbəb) yaradır (məsələn: leysan yağışları – daşqınlara səbəb olur və s.); əhali arasında psixoloji gərginlik, bədbinlik, ümitsizlik yaranır; ictimai qayda pozulur, nizamsızlıq baş verir və s.

Təbii fəlakətlərin baş verdiyi və inkişaf etdiyi hər üç mərhələyə uyğun olaraq, dövlət qurumları, o cümlədən DİO öz fəaliyyətini qurmalıdırlar.

Belə ki, birinci mərhələdə DİO-nun adi şəraitdə fəaliyyətinin, ekstremal (xüsusi) şəraitdə fəaliyyəti ilə əvəzlənməsi, təbii fəlakətin baş verəcəyi barədə dövlət və hakimiyyət orqanlarının, ictimai təşkilatların, eləcə də əhalinin vaxtında xəbərdar edilməsi, qüvvə və vasitələrin səfərbər edilməsi, hazırlanması və s. bu kimi tədbirlərin təşkili və həyata keçirilməsi baş verir.

İkinci mərhələ DİO-nun şəxsi heyətinin maksimal olaraq tam həcmdə gərgin fəaliyyəti ilə xarakterizə olunur.

Üçüncü mərhələ uzunmüddətlidir. Bu mərhələdə həyata keçirilən bütün tədbirlər təbii fəlakətin nəticələrinin aradan qaldırılmasına, dağılmış evlərin, binaların, digər obyektlərin, kommunikasiyaların bərpasına, ictimai asayişin bərpası, əhalinin normal həyata qaytarılmasına və s. bu kimi tədbirlərin yerinə yetirilməsinə yönəldilir.

DİO-nun fəaliyyətində xüsusi şəraitlərin yaranmasının digər təzahür növü bioloji xassəli təzahürlərin baş verməsi ilə bağlıdır. Belə təzahürlərə aiddir: epidemiyalar, epizootiyalar, meşə və kənd təsərrüfatı ziyanvericilərinin kütləvi surətdə yayılması və s.

XIX-cu əsrdə bakteriologiya, mikrobiologiya və immunologiya sahəsində qazanılan nailiyyətlərdən sonra taun, vəba, çiçək və s. xəstəliklərin mənşəyi aydınlaşdırıldı və onlar elmi dildə infeksiyon

(yoluxucu) xəstəliklər adlandırılmağa başlandı. Bu xəstəliklərin kütləvi surətdə yayılması ilə epidemiya və epizootiya adlandırıldı.

Epidemiya (yun.epidemia – xalq arasında yayılma) – yaşayış yerlərində (kənd, rayon, şəhər, ölkə) hər hansı infeksiyon xəstəliyinin insanlar arasında kütləvi şəkildə yayılmasıdır.

Epidemik prosesin intensivlik dərəcəsindən, eləcə də xəstələnmə (yoluxma) hallarının çoxluğu və ya azlığından asılı olaraq, epidemiyalar aşağıdakı növlərə bölünürlər:

- sporadik xəstələnmə – yəni infeksiyon xəstəliklərin bu və ya digər yaşayış məntəqələrində tək-tək hallarda müşahidə edilməsi;
- epidemik partlayış – məhdud ərazidə (kollektivdə, qəsəbədə, rayonda) insanların qrup şəklində, yoluxma mənbəyi bir olan infeksiyon xəstəliyə tutulması;
- epidemiya – rayonda, vilayətdə və s. müəyyən infeksiyon xəstəliklə xəstələnmə hallarının xeyli artması;
- pandemiya – ərazidə, ölkədə və hətta bir neçə ölkələrdə əhali arasında baş vermiş intensiv, kəskin və güclü epidemiya.

Yoluxucu xəstəliklərin kütləvi şəkildə yayılmasının digər növü epizootiya adlanır.

Epizootiya (yun.epizoon – heyvan) heyvanlar arasında geniş yayılmış və təsərrüfatı (rayonu, ölkəni) əhatə edə bilən yoluxucu xəstəliyin məcmusudur.

Epizootiyalar zamanı heyvanların yoluxduğu əsas yoluxucu xəstəliklər – dabaq, taun, donuz taunu, manqo, saqqqa, quduzluq, qoyun çiçəyi, quş vəbası, quş qripi, sibir xorası və s.

§ 2. Təbii fəlakətlər, epidemiya və epizootiyalar zamanı DİO-nun fəaliyyətinin təşkili

Təbii fəlakətlərin, epidemiya və epizootiya, eləcə də texnogen xarakterli hadisələrin (iri nəqliyyat və istehsalat qəzaları və s.) baş verdiyi ərazilərdə bir qayda olaraq, əməliyyat şəraiti kəskin dəyişir.

Bu hadisələr ərazidə müxtəlif növ hüquqpozumların və cinayətlərin törədilməsinə əlverişli şərait yaradır. Hərçənd belə şərait-

lərdə hadisə (təbii fəlakət, epidemiya və s.) baş vermiş ərazilərdə dövlət hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətlərini gücləndirən xüsusi hüquqi rejim (fövqəladə vəziyyət rejimi, karantin rejimi və s.) tətbiq olunur. Lakin bu hadisələrin yaratdığı şərait, vurduğu ziyan elə DİO-nun özündən də yan ötürür, bəzən isə DİO-nun özü – şəxsi heyəti, inzibati binası – itkiyə, dağıntıya məruz qalır.

Təbii fəlakətlərin, epidemiya və epizootiyaların, texnogen xarakterli hadisələrin vaxtında xəbərdar edilməsi, nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə dövlət orqanları, o cümlədən DİO bir sıra kompleks hüquqi, təşkilati tədbirlər həyata keçirməli, polis orqanlarının rəhbərləri tabeliyində olan strukturları buna qabaqcadan hazırlamaladırlar.

Belə tədbirlər aşağıdakılar ola bilər:

- əhalinin və ərazinin ekstremal şəraitlərdə müdafiəsinin təmin edilməsinə dair hüquqi və iqtisadi normaların müəyyən edilməsi;

- fövqəladə hadisələrin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün maddi və maliyyə vəsaitləri ehtiyatlarının yaradılması;

- həyati əhəmiyyət kəsb edən maddi sərvətlərin qabaqcadan başqa yerə köçürülməsi;

- hadisələrin baş verəcəyinin və nəticələrinin proqnozlaşdırılması və qiymətləndirilməsi;

- əhalinin vaxtında xəbərdar edilməsi;

- dövlət orqanlarına, ictimai təşkilatlar, eləcə də əhaliyə məxsus əmlakın mühafizəsinin təmin edilməsi;

- hüquqpozmalar və cinayətkarlığa qarşı mübarizə;

- fəlakət rayonunda tətbiq edilmiş xüsusi hüquqi rejimin təmin edilməsi;

- fəlakət rayonunda idarələrin, təşkilatların və müəssisələrin fəaliyyətlərinin, eləcə də vətəndaşların hərəkətlərinin məhdudlaşdırılması;

- əhalinin müvəqqəti və ya daimi olaraq, fəlakət rayonundan çıxarılması (təxliyyəsi) və onların digər yaşayış məntəqələrində məskunlaşdırılması;

- əhalinin, eləcə də idarə, müəssisə və təşkilatların resursları-

nı baş vermiş fəlakətlərin nəticələrinin aradan qaldırılmasına səfərbər edilməsi;

- fəlakət rayonunda sanitar-epidemioloji və karantin tədbirlərinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi;

- həyati əhəmiyyətli obyektlərin mühafizəsinin gücləndirilməsi və s.

Yuxarıda sadalanan ümumi tədbirlərlə yanaşı, DİO xüsusi şəraitlərdə şəxsi heyətin fəaliyyətini tənzimləyən, istiqamətləndirən və belə şəraitlərdə qüvvə və vasitələrin idarə edilməsini tənzimləyən aşağıdakı tədbirlər həyata keçirməlidir:

- DİN-də, DİO-da xüsusi şəraitlər yarandıqda qüvvə və vasitələrin idarə edilməsini həyata keçirən əməliyyat qərargahlarının yaradılması;

- baş verməsi ehtimal ediləcək hadisələrin xarakteri və ərazinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, tədbirlərin həyata keçirilməsinə cəlb ediləcək qüvvə və vasitələrin bölgüsünün aparılması;

- DİN-in tədris müəssisələrinin, nizami hissələrinin və digər strukturlarının şəxsi heyətindən ehtiyat qüvvələrinin yaradılması, onların dislokasiya yerlərinin müəyyən edilməsi;

- müxtəlif növ xüsusi şəraitlərdə şəxsi heyətin fəaliyyəti planının hazırlanması (ayrı-ayrı hallar üçün);

- xüsusi şəraitlər yarandıqda (baş verdikdə) təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsini özündə əks etdirən Təlimatların hazırlanması və s. tədbirlərdir.

Bunlardan əlavə təbii fəlakətlərin, epidemiya və epizootiyaların, texnogen xarakterli hadisələrin vaxtında xəbərdar edilməsi, onların nəticələrinin aradan qaldırılmasına hazırlıqla bağlı- şəxsi heyətin bu və ya digər hadisələrə hazırlığının yoxlanılması, qanunçuluğa riayət edilməsi, qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi və yerlərdə tətbiqi, qüvvə və vasitələrlə mütəmadi təlimlərin və məşqlərin keçirilməsi və s. məsələləri özündə əks etdirən tədbirlər də həyata keçirilməlidir.

Fəlakət zonalarında xilasetmə və təxirəsalınmaz qəza-bərpa işlərinin görülməsi zamanı DİO-nun fəaliyyətinin təşkili əvvəlcədən, hətə dinc dövrdə aparılır. Nəzərdə tutulacaq tədbirləri həyata

keçirmək məqsədilə xüsusi plan hazırlanır. Bu plan DİO-nun üzərinə qoyulmuş vəzifələrin təşkili və yerinə yetirilməsi qaydalarını müəyyən edir.

Plan bir neçə bölmədən və plana əlavələrdən ibarət olmalıdır.

Planın I bölməsi özündə ümumi müddəaları əks etdirməklə, aşağıdakıları nəzərdə tutmalıdır:

- ərazinin xüsusiyyətləri;
- baş verməsi ehtimal ediləcək fəvqəladə hadisələrin xarakteri və nəticələri;
- planın tətbiq edilməsi səbəbi və əsasları;
- fəvqəladə hadisələrin baş verməsi barədə dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının, eləcə də yuxarı DİO-nun məlumatlandırılması və s.

II bölmədə təşkilati tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi məqsəduyğundur:

- əməliyyat qərargahının və əməliyyat qruplarının formalaşdırılması qaydaları, onların tərkibi və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi;
- DİO-nun qüvvə və vasitələri, əlavə və qarşılıqlı əlaqədə olan qüvvə və vasitələr;
- məlumatların alınması, ötürülməsi, rabitə əlaqəsinin həyata keçirilməsi qaydaları;
- əsas və ehtiyat operativ idarəetmə məntəqələri;
- ehtiyat qüvvələrinin sayı və tərkibi.

Planın III bölməsi fəvqəladə hadisənin baş verəcəyi barədə alınmış məlumatdan sonrakı fəaliyyəti müəyyən etməlidir:

- DİO-nun rəisinin və növbətçisinin həyata keçirəcəyi təxirəsalınmaz tədbirlərin məzmunu və onları yerinə yetirmə ardıcılığı;
- bütün əlaqəli orqanlarla, xidmətlərlə, müəssisə, idarə və təşkilatlarla əlaqələrin yaradılması qaydaları;
- fəlakət barədə əhalinin, idarə, müəssisə və təşkilatların xəbərdar edilməsi, eləcə də əhalinin və maddi nemətlərin təhlükəli zonadan çıxarılması (təxliyyəsi) qaydaları;
- qüvvə və vasitələrin bölgüsü;
- şəhər (rayon) DİO rəisinin, qərargahın və şəxsi heyətin fəaliyyəti qaydaları.

IV bölmə özündə bilavasitə fəvqəladə hadisələr baş verdikdə, DİO-nun fəaliyyət qaydalarını əks etdirməlidir.

V bölmədə fəlakətlərin nəticələrinin aradan qaldırılması ilə bağlı DİO-nun fəaliyyəti müəyyənləşdirilir.

VI bölmədə DİO-nun belə şəraitlərdə maddi-texniki, tibb və digər təminat məsələlərinin həlli öz əksini tapmalıdır.

VII bölmə DİO-nun şəxsi heyətinin və əlavə qüvvələrin fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi qaydalarını özündə əks etdirməlidir.

Plana əlavə kimi aşağıdakılar daxil edilə bilər:

– şəxsi heyətin xəbərdar edilməsi və “Həyacan” signalı ilə toplanması sxemi;

– dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları, eləcə də yuxarı DİO ilə rabitə əlaqəsi sxemi;

– fəvqəladə hadisələr şəraitində mühafizəsinin gücləndirilməsi tələb olunan obyektlərin siyahısı;

– şəraitə uyğun olaraq, qüvvə və vasitələrin bölgüsü və onların dislokasiya variantları;

– əhalinin toplanma məntəqələri (yerləri), təxliyyə edilməsi marşrutları və müvəqqəti məskunlaşma yerlərinin planı (sxemi) və s.

Planlaşdırma üzrə işlər müəyyən prinsiplər üzərində qurulur ki, bura da konkretlik, dəqiqlik, çeviklik və perspektivlik aiddir. Planlaşdırma zamanı bu prinsipləri sıx, qarşılıqlı əlaqədə tətbiq etmək lazımdır. Planlaşdırma tərtib edilən planın real olmasına, qüvvə və vasitələrin tam və səmərəli istifadə edilməsinə, qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə və məqsədə nail olmasına yönəldilir.

Beləliklə, fəvqəladə hadisələr şəraitində DİO-nun fəaliyyət planı, qüvvə və vasitələrin belə şəraitlərdə idarə edilməsini həyata keçirmək üçün fəaliyyət proqramıdır və o analoji şəraitlərdə dəfələrlə istifadə edilə bilər (konkret şəraitə uyğun bəzi dəyişikliklər, əlavələr və s. edilməklə).

Fəvqəladə hadisələrin baş verməsi (xüsusi şəraitin yaranması) bir qayda olaraq, DİO-nun normal funksiya göstərməsinə, “adi”

rejimdə işləməsinə mənfi təsir göstərir – şəxsi heyətin iş intensivliyi, xidməti yükü artır, psixoloji gərginlik yüksəlir, onların qidalanması və digər təminat növləri ilə təchizatı məsələlərində problemlər yaranır və s.

Ona görə DİO-nun fəaliyyətinin adi rejimdən xüsusi rejimə “ağrısız” keçməsinə təmin etmək məqsədilə onların belə şəraitlərə qabaqcadan hazırlanması tələb olunur.

Fövqəladə hadisələr şəraitində proseslərin tez-tez dəyişməsi, müxtəlif məzmunlu problemlərin yaranması, xidməti-döyüş tapşırıqlarının yerinə yetirilməsindəki çətinliklər, DİO-nun qüvvə və vasitələrinin dəqiq və çevik idarə edilməsini, vaxtında və düzgün operativ qərarlar qəbul edilməsini həyata keçirmək məqsədilə ilk öncə əməliyyat qərarqahları (onu bəzən müvəqqəti əməliyyat qərarqahı da adlandırırlar) yaradılır.

Əməliyyat qərarqahı ŞRPİ-nin (yuxarı orqanın) rəisinin qərarına əsasən, fəvqəladə hadisə dövründə şəxsi heyətin fəaliyyətinin idarə edilməsini həyata keçirmək məqsədilə yaradılır.

Əməliyyat qərarqahı aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsini təmin edir:

- fəlakət rayonunda yaranmış əməliyyat şəraiti barədə məlumatların vaxtında toplanması, ümumiləşdirilməsi, təhlili, qiymətləndirilməsi və müvafiq qərarların qəbul edilməsi üçün təkliflərin hazırlanmasını;
- yarana biləcək əməliyyat şəraitinə operativ reaksiya verilməsi üçün tədbirlərin hazırlanmasını;
- DİO-nun struktur bölmələri, eləcə də digər orqanlarla qarşılıqlı əlaqənin təşkilini;
- əməliyyat qruplarının fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsini;
- qüvvə və vasitələrin fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsini və s.

Əməliyyat qərarqahının strukturu aşağıdakı kimi ola bilər: qərarqah rəisi (DİO-nun rəisi və ya müavini), onun müavinləri, xidmət və bölmə rəhbərləri, əməliyyat qruplarını təmin edən əməkdaşlar.

Fövqəladə hadisələrin növündən, miqyasından, xarakterindən

və digər amillərdən asılı olaraq, əməliyyat qərargahlarının strukturu dəyişə (tərkibi genişlənə və ya azala) bilər.

Fövqəladə hadisələr zamanı DİO-nun qarşısında qoyulmuş vəzifələri və spesifik tapşırıqları yerinə yetirmək üçün, onun şəxsi heyətindən xüsusi məqsədli əməliyyat qrupları yaradılır.

Qruplar DİO-nun, eləcə də əlavə verilmiş qüvvələrin əməkdaşlarından təşkil edilir. Qrupların növləri, sayı, tərkibi, komplektləşdirilməsi və təchizatı fövqəladə hadisənin növündən, miqyasından, xarakterindən, qarşıya qoyulmuş tapşırıqların həcmindən və s. amillərdən asılı olaraq, müxtəlif ola bilər. Fəlakətin baş verdiyi dövrdə, eləcə də ondan sonrakı mərhələdə qrupların növləri, tərkibi və tapşırıqları dəyişə bilər.

Təcrübə göstərir ki, fövqəladə hadisələr zamanı DİO-da aşağıdakı qrupların yaradılması məqsədamüvafiq sayılır:

– təxliyyə qrupu – vəzifəsi: əhalinin fəlakət baş vermiş rayondan çıxarılması və müvəqqəti məskunlaşma yerlərində yerləşdirilməsi; əmlakın, sənədlərin, texnikanın, DİO-ya məxsus silahların, təchizat vasitələrinin, eləcə də tutulmuş və inzibati qaydada həbs edilmiş şəxslərin təhlükəli zonadan çıxarılması; təxliyyə planının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar fövqəladə hallar üzrə şəhər (rayon) komissiyalarına köməklik göstərmək;

– qəza-xilasetmə tədbirlərini həyata keçirən qrup – vəzifəsi: insanların və əmlakın xilas edilməsi; xəsarət almış şəxslərə ilkin tibbi yardımın göstərilməsi; fövqəladə hadisənin yaratdığı təhlükə ocaqlarının ləğv edilməsi və s.

– zəncirləmə qrupu – vəzifəsi: qəza-xilasetmə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə əlverişli şəraitin yaradılması; vətəndaşların təhlükəli zonaya girişinin qadağan edilməsi;

– mühafizə qrupu – vəzifəsi: dövlət, hakimiyyət orqanlarının (inzibati orqanların) və mühüm (xüsusi) obyektlərin mühafizəsi; tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin saxlandığı yerlərin mühafizəsi; vətəndaşlara, idarə və müəssisələrə məxsus, eləcə də sahibsiz qalmış əmlakın qorunması;

– sədd qrupları – cinayətkarların və digər kriminal ünsürlərin fəlakət zonasına daxil olmalarının qarşısını almaq məqsədilə yaradılır;

– cinayətkarlıqla mübarizə qrupu – fəlakət rayonunda baş vermiş cinayətlərin təhqiqatı və açılması ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə yaradılır;

– pasport-qeydiyyat rejiminə nəzarət qrupu – fəlakət rayonunda, eləcə də əhalinin müvəqqəti məskunlaşdığı yerlərdə pasport rejiminə riayət edilməsi ilə bağlı tədbirlərin təşkili və həyata keçirilməsi məqsədilə yaradılır;

– yol hərəkətinin təhlükəsizliyini təmin edən qrup – fəlakət rayonunda nəqliyyatın hərəkətinin təhlükəsizliyini, müntəzəm daşınmaları təmin etmək, eləcə də avtonəqliyyat vasitələrini təxirəsalınmaz xilasetmə və qəza-bərpa işlərinə cəlb etmək məqsədilə yaradılır.

Bunlardan əlavə icazə sistemi, yanğın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, karantin-nəzarət, ehtiyat və s. qruplar da yaradıla bilər.

Təbii fəlakətlərin və digər fəvqəladə hadisələrin nəticələrinin aradan qaldırılması ilə bağlı həyata keçiriləcək tədbirlərin ilkin mərhələsində əməliyyat qərargahının rəhbəri və qərargah üzvləri aşağıda göstərilən əsas vəzifələrin yerinə yetirilməsini təmin etməlidirlər:

– insanların xilas edilməsi və əhalinin təxliyyəsi;
– fəlakət rayonuna gediş-gəliş qaydalarının müəyyən edilməsi və onun təmin edilməsi;

– maddi nemətlər saxlanılan yerlərin mühafizəsi;

– yanğınların söndürülməsi;

– karantin, sanitar-epidemioloji tədbirlərin təmin edilməsi;

– ölənlərin qeydiyyatı və şəxsiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi və s.

İkinci mərhələdə fəlakət nəticəsində ölmüş şəxslərin meyitlərinin uçuqlar, söküklər altından çıxarılıb şəxsiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi və basdırılması, ölənlərin qeydiyyatının aparılması, xarabalıqların təmizlənməsi, bərpa işlərinə başlanılması və s. tədbirlər həyata keçirilir. Bununla əlaqədar ictimai asayişin mühafizəsi ilə bağlı tapşırıqların həcmi artır (maddi nemətlərin, tikinti materiallarının qorunması və s.), bir sıra xüsusi tədbirlərin (profilaktiki, inzibati və s.) həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Şərait normallaşdıqca, fəlakətin nəticələrinin aradan qaldırılmasına cəlb edilmiş əlavə qüvvələrə ehtiyac duyulmur və onlar əməliyyat qərargahı rəhbərinin göstərişinə əsasən, daimi dislokasiya yerlərinə göndərilir. Fəlakət rayonunda normal vəziyyət yaranıqdan sonra, DİO-nun şəxsi heyəti normal xidmət variantına keçirilir. Sonda əməliyyat qərargahının rəhbəri DİO-nun fəaliyyətini, yerinə yetirilmiş tapşırıqların nəticələrini təhlil edir, görülmüş işlərə yekun vurur, nəticələr barədə yuxarı əməliyyat rəisinə yazılı məlumat verir, əlaqəli orqanları məlumatlandırır.

XXI fəsil.
İCTİMAİ QAYDANIN QRUP HALINDA
POZULMASININ VƏ KÜTLƏVİ İĞTİŞAŞLARIN
DİO TƏRƏFİNDƏN XƏBƏRDAR EDİLMƏSİ
VƏ QARŞISININ ALINMASI

*§ 1. İctimai qaydanın qrup halında pozulmasının və kütləvi
iğtişaşların anlayışı və yaranmasının əsas səbəbləri*

İctimai asayişin qrup şəklində pozulması, kütləvi iğtişaşlar dövlət strukturlarının normal fəaliyyətini pozur, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının mühafizə olunma vəziyyətinə real təhlükə yaradır.

Kütləvi iğtişaşlar– talanlarla, dağıntılarla, qəsdən yandırma-
larla və digər hərəkətlərlə və ya hakimiyyətə silahlı müqavimət
göstərilməsi ilə müşayiət olunan hərəkətlərin təşkil edilməsi və ya
tərədilməsidir.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində sosial-psixologiya elmi-
nə daxil olmuş “kütlə” termini şərti olaraq aşağıda qeyd edilən bir
neçə növə bölünür:

– **nadir** (okkazonal) növ – qəflətən yaranmış hər hansı bir ha-
disəyə vahid maraqla bağlı olur. Məsələn: yol-nəqliyyat hadisəsi,
partlayış, qəza və s. bu kimi hadisələr baş verdikdə insanlar tez
bir zamanda hadisə yerinə toplanır, nə baş verdiyi ilə maraqlanır
və qeyri-ixtiyari olaraq insan toplumu-kütləsi yadırlar;

– **şərti** (konvensional) növ – əvvəlcədən elan olunmuş hansısa
bir kütləvi əyləncə üzrə iştirakçıları (tamaşaçıları, azarkeşləri və
s.) əhatə edir. Məsələn: açıq havada keçirilən konsertlər, idman
yarışları və s.;

– **mənali** (ekspressiv) növ – hər hansı bir hadisəyə birgə ümu-
mi münasibət bildirən toplum. Məsələn: ümumi narazılıq, etiraz
və ya dəstək;

– **hərəkətdə** olan (dinamik) kütlə növü. Bu növ kütlənin özü
aşağıdakılara bölünür:

a) **təcavüzkar** – hər hansı bir obyektə (şəxsə, qrupa, təşkilata,

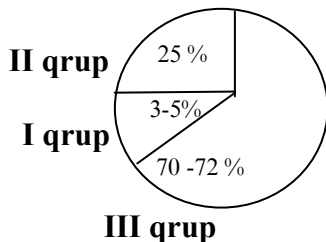
partiyaya və s.) kor-koranə nifrətlə birləşən toplum;

b) **vahiməyə** (panika) əsaslanan – real və ya ehtimal edilən təhlükə mənbəyindən kor-koranə xilas olmağa cəhd edən və ya xilas olunan kütlə (məsələn: 1992-93-cü illərdə Qarabağ savaşında yerli əhali təxribatlara, kütləvi şayiələrə aldanaraq ev-eşiklərini, hələ işğal edilməmiş kənd və rayonlarını tərk edərək qaçırdılar);

c) **tamahkar** – hər hansı bir maddi neməti, əşyanı və s. əldə etməyə görə qaydasız münafişəyə daxil olan toplum;

ç) **üsyankar** – dövlət, hakimiyyət orqanlarından, idarə və müəssisə rəhbərliyindən narazılıq edən və öz radikallığı ilə fərqlənən toplum. Belə kütlə ictimai təhlükəsizliyə daha böyük təhlükə yarada bilər. Belə ki, onların hərəkətlərindəki müəyyən təşkilatçılıq səviyyəsi, “obyekt” əleyhinə mənfi enerji ilə yüklənmələri, qərarlarında ısrarlı olmaları ictimai asayişin qrup halında pozulmasına – kütləvi iğtişaşların baş verməsinə gətirib çıxara bilər.

Kütlə öz struktur quruluşuna görə əsas üç hissədən – qrupdan ibarətdir (bu daha çox hərəkətdə olan – dinamik-kütlə növünə aiddir).

Birinci qrupa liderlər, təşkilatçılar və təhrikçilər daxildir. Onlar kütlənin ən az saylı hissəsi olsalar da (3-5%) kütlənin nüvəsini, onun fəaliyyətini nizamlayan və istiqamətləndirən güc mərkəzi hesab edilirlər. Qrupa həmçinin, xüsusi hazırlıq və təlim keçmiş ekstremist ünsürlər, müxtəlif təyinatlı “cangüdənlər”, gəncələr, hüquq-mühafizə orqanlarına fiziki müqavimət göstərə biləcək “döyüşçülər” də daxildir.

İkinci qrupa liderləri, təşkilatçıları və təhrikçiləri kor-koranə, lakin fəal dəstəkləyən, onları təqlid edənlər daxildir (təxm. 25%).

İğtişaşlar zamanı dağıdıcılıq fəaliyyətinin əsas hissəsi də elə bu qrupun üzərinə düşür. Təhrikçilər və qızışdırıcılar vasitəsilə bu qrup tez bir zamanda arta – mütəşəkkil dağıdıcı bir dəstəyə çevrilə bilər. Dəstənin xüsusi fəallığı ilə seçilən hissəsi, əsasən fiziki cəhətdən sağlam yeniyetmələrdən, gənclərdən, kriminogen ünsürlərdən və s. təşkil edilir.

Üçüncü qrupun tərkibi isə kütlənin ən böyük hissəsini (təxmin. 70%) təşkil edən “maraqlananlardan” – hadisələrin axarını, gedişinin nəticəsini izləyən insanlardan ibarətdir.

Təbii ki, onlar iğtişaşlar zamanı passiv mövqedə olur, yəni dağıdıcı fəaliyyət göstərmirlər və gördükdə ki, konflikt düzgün, ədalətli həll olunur və ya hakimiyyət orqanları tərəfindən qətiyyətli, qanunazidd olmayan addımlar atılır, onların hadisələrə “marağı” itir və hadisə yerini könüllü olaraq tərk edirlər. Digər tərəfdən, əgər iğtişaşlar zamanı kütlənin bu çoxluq təşkil edən hissəsi, hakimiyyət orqanlarının qətiyyətsizliyini, iradəsizliyini, bəzi hallarda isə qorxaqlığını və ya həddindən artıq amansızlığını hiss etdikdə, habelə təhrikedicilərin təbliğatına uyaraq, onların təsiri altına düşdükdə, onların da iğtişaşların fəal iştirakçılarna çevrilməsi ehtimalı böyük ola bilər.

Kütləvi iğtişaşlar təsadüfi olmur, yəni heçdən və ya digər fəvqəladə hadisələrdən fərqli olaraq, kütləvi iğtişaşlar birdən-birə yaranmır. Kütləvi iğtişaşların baş verməsi üçün müəyyən şərtlər, zaman və məkan amili, şərait və s. yetişməlidir. **Bunu təxminən aşağıdakı kimi qeyd etmək olar:**

– iğtişaşların baş verməsi üçün münbit şəraitin olması (siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni və s. sahələrdə uzun illər yığılıb qalan və həlli tapılmayan problemlərin həll olunmaması);

– şəraitin zamana və məkana görə yetişməsi (bütün sahələr üzrə mövcud problemlərin həll edilməməsinə və ya ədalətsiz həllinə qarşı əhalinin, xalqın və ya onun müəyyən hissəsinin dözümsüzlüyü, kütləvi etirazı. Bu etirazlar ilk növbədə piketlər, yürüşlər, mitinqlər, nümayişlər, müxtəlif yığıncaq və protestlər formasında təzahür edir, sonralar isə etirazlar yüksələn xətlə artaraq, kütləvi itaətsizliyə, qarşıdurmaya və açıq münaqişəyə çevrilir);

– kütləvi iğtişəşlərin faktiki baş verməsi. (Bu iki üsulla ola bilər: a) məqsədli-qabaqcadan təşkil edilmiş, hazırlanmış; b) kor-təbii, öz-özünə yaranan).

Kütləvi iğtişəşlər əsasən aşağıdakı səbəblərdən baş verir:

a) siyasi səbəblər:

– qanunvericilik və icraedici orqanlar arasında yaranmış konfliktlər;

– siyasi partiyalar arasında hakimiyyət uğrunda aparılan qeyri-sivil mübarizə;

– cəmiyyətdə insanların siyasi baxışlarına görə kəskin qütbləşməsi;

– insanların siyasi baxışlarına görə təqib olunması;

– mövcud hakimiyyətin milli maraqlara zidd daxili və xarici siyasəti;

– ölkədə demokratik dəyərlərin boğulması;

– müxalifət-iqtidar münasibətlərinin sivil, demokratik qaydada qurulmaması;

– mövcud hakimiyyətin legitimliyini tanımaq istəməyən qüvələrin əks konstitusiyaya müddəalarına zidd fəaliyyəti;

– ölkədə mövcud siyasi hakimiyyətin (siyasi quruluşun) dəyişdirilməsi tələbi;

– dövlət və hakimiyyət nümayəndələrinin korrupsiyaya və rüşvətə uğraması;

– şəffaf seçki sisteminin olmaması, seçki saxtakarlıqları nəticəsində hakimiyyətin qəsb edilməsi və s.

b) sosial-iqtisadi, mədəni və s. sahələrdəki problemlərlə bağlı:

– ölkədə və ya onun ayrı-ayrı regionlarında vaxtı çoxdan çatmış, lakin həll edilməyən sosial, iqtisadi və s. problemlərin mövcudluğu;

– əhalinin gündəlik tələbat malları ilə vaxtında təmin edilməməsi, əmək haqlarının vaxtında verilməməsi;

– maddi nemətlərin sosial qruplar, təbəqələr arasında düzgün bölüşdürülməməsi, sosial ədalətsizlik;

– sosial-iqtisadi islahatların (sahibkarlıq fəaliyyəti, özəl-ləşdir-

mə və s.) həyata keçirilməsində yol verilən qüsurlar, vergi siyasətindəki pozuntular;

– inflyasiyanın durmadan artması, iqtisadi böhran, əhəlinin geniş təbəqələrinin yoxsullaşması, kütləvi işsizlik;

– dövlət və icra strukturlarının əhəlinin ehtiyaclarına bürokratik münasibət göstərmələri, onların sosial-iqtisadi, mədəni və s. problemlərini həll etməməsi, edə bilməməsi və yaxud bunu istəməməsi;

– əhəli ilə (xüsusilə gənclərlə) keçirilən siyasi, hüquqi, mədəni və tərbiyəvi işlərin (tədbirlərin) aşağı səviyyədə olması, KİV-in fəaliyyətindəki çatışmamazlıqlar;

– kütləvi tədbirlər (idman, konsert və s.) zamanı azarkeşlərin, tamaşaçıların və s. ifrat məyyusluğu (məs. futbol yarışlarında doğma komandanın uduzması) və ya emosionallığı;

– bəzi hüquq-mühafizə orqanlarının yaratmaz fəaliyyəti, ayrı-ayrı əməkdaşların qanunazidd hərəkətləri, qeyri-peşə-karlılığı, xidmət mədəniyyətinin aşağı səviyyədə olması;

– ictimaiyyət arasında geniş rezonans yaratmış və şəxsiyyət əleyhinə yönəldilmiş ağır cinayətlərin vaxtında açılmaması;

– hüquq-mühafizə orqanları əmkdaşları tərəfindən müəyyən tədbirlər (həmçinin xüsusi tədbirlər) həyata keçirərkən, yerli əhəlinin adət-ənənələrini nəzərə almaması və ya onlara məhəl qoyulmaması və s.

Beləliklə, bütün yuxarıda qeyd olunan bu və bu kimi problemlər insanların (kütlənin) küçə və meydanlara çıxmasına, öz etiraz və narazılıqlarını bildirməsinə, qarşıdurmaya və nəticə etibarlı ilə ictimai asayişin qrup halında pozulmasına, kütləvi iğtişəşlərin baş verməsinə təkan verən əsas səbəblər və amillərdir.

§ 2. Kütləvi iğtişəşlərin xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması ilə bağlı DİO-nun fəaliyyətinin əsas istiqamətləri

İctimai qaydanın qrup halında pozulmasının, kütləvi iğtişəşlərin yaranması və inkişaf dinamikası bir-biri ilə əlaqəli olan və biri o birini tamamlayan bir neçə mərhələdən ibarətdir.

Bu səbəbdən polis, digər hüquq-mühafizə orqanlarının əmək-

daşları bu mərhələlərin genezisini dəqiq bilməli, iğtişaşların xəbər dar edilməsi, qarşısının alınması üzrə hər bir mərhələyə uyğun adekvat fəaliyyət göstərməli, daha çox isə perspektiv (önləyici, qabaqlayıcı) tədbirlər həyata keçirməlidirlər.

DİO kütləvi iğtişaşların xəbər dar edilməsi və qarşısının alınması ilə bağlı fəaliyyətini qurarkən, müasir dövrün tələblərini (qloballaşma, demokratiya, insan hüquqlarının aliliyi və s.) ölkədəki mövcud problemləri dərinlən bilməlidirlər. Kütləvi iğtişaşların aşığıda göstərilən fərqli xüsusiyyətləri vardır:

- kütləvi iğtişaşların siyasiləşdirilməsi-kütləvi hüquq-pozmaların, cinayət əməllərinin siyasi şüarlar, siyasi tələblər fonunda törədilməsi;

- demokratiya və insan hüquqlarının pozulması fonunda iğtişaşlara daha çox insan kütləsinin cəlb edilməsi;

- dünyada artan demokratik dəyərlərdən sui-istifadə edən iğtişaş təşkilatçıları, təhrikçiləri tərəfindən kütlənin məsuliyyətsiz hərəkətlərə sövq edilməsi (məsələn: “Qorxmayın, vurun, dağıdın! Qərb demokratiyası bizimlədir...” və s. və i.);

- xarici qüvvələrin təsiri, “rəngli” inqilablar amili;

- iğtişaşlar törətməyə meyilli şəxslərin “peşəkarlaşması” (əvvəlcədən hazırlıq işlərinin görülməsi, “müqavimət alətlərinin” hazırlanması, təkmilləşdirilməsi, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyət taktikasının öyrənilməsi və s.);

- iğtişaş iştirakçılarının maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi (iştirakçılar, döyüş qrupları arasında mobil radio-rabitə əlaqəsi, tibbi ləvazimatlar, fərdi və fəal müdafiə vasitələri və s.).

Təbii ki, siyasi motivlərlə keçirilən aksiyalar zamanı iğtişaşlar baş verdikdə, polis fəaliyyəti daha da çətinləşir və yuxarıda qeyd edilən amilləri nəzərə almaqla, onlar çox gərgin psixoloji atmosferdə – mövcud siyasi sistemə – hakimiyyətə etiraz edən aqressiv kütlə ilə qarşı-qarşıya gəlməli olurlar. Ona görə belə bir şəraitdə hüquq-mühafizə orqanları düzgün taktiki fəaliyyət növü seçməli, diqqətli olmalı, kütlənin psixoloji xüsusiyyətlərini bilməli, vəziyyətə tam nəzarət etməyi və təşəbbüsü ələ almağı bacarmalı, düşünülməmiş addımlar atmamalı və neqativ nəticələrə sə-

bəb olacaq tədbirlərin həyata keçirilməsindən çəkinməlidirlər.

Belə şəraitlərdə adətən inandırma metodlarından (aksiya öncəsi – qabaqlayıcı tədbir kimi), müxtəlif təsir etmə formalarından istifadə edilməlidir. Bu tədbirlər birbaşa dialoq, müraciət, danışıqlar, izahat, vasitəçilik, qanunlara riayət edilməsi, məsuliyyət daşımaları barədə xəbərdarlıq edilməsi və s. formalarda həyata keçirilə bilər.

Kütləvi iğtişəşlərin vaxtında xəbərdar edilməsi məqsədilə əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin səviyyəsini yüksəltmək vacibdir. Bu fəaliyyət məqsədyönlü olmaqla, iğtişəş təşkilatçılarının, təhrikçilərinin, havadarlarının və s. neytrallaşdırılmasına yönəldilməlidir, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə paralel aşağıda qeyd edilən profilaktiki tədbirlərin keçirilməsi də mütləq vacibdir:

– əmək kollektivləri ilə, siyasi partiya, ictimai və QHT-nın liderləri ilə, eləcə də idarə, müəssisə və təşkilatların rəhbərləri ilə birbaşa əlaqələrin yaradılmasıdır;

– KİV-lə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsidir;

– ictimai rəyin daima toplanması, öyrənilməsi və təhlilidir;

– milli, dini və s. zəmində yaranmış mübahisə və münaqişələr, hakimiyyət və idarəetmə orqanlarına təzyiqlər etmə cəhdləri, müxtəlif ekstremist təmayüllü, həmçinin kriminal ünsürlərin – “avtoritet”lərin toplantıları, eləcə də əməliyyat şəraitinə mənfi təsir göstərəcək hallar və faktlar, eləcə də bu barədə vətəndaşların, vəzifəli şəxslərin, KİV-in məlumatlarına dərhal reaksiya verilməsidir;

– DİO-nun əməkdaşları tərəfindən qanunların, professional etik normaların pozulması hallarına (faktlarına) tez və obyektiv reaksiya verilməsidir və s.

Kütləvi iğtişəşlərin qarşısının alınması ilə bağlı yuxarıda qeyd edilən bütün tədbirlər nəticə vermədikdə və iğtişəşlərin baş verməsi qaçılmaz olduqda, DİO digər hüquq-mühafizə orqanları ilə birlikdə güc tətbiqinə – iğtişəşlərin ləğv edilməsi üzrə xüsusi əməliyyatlar həyata keçirməlidirlər.

§ 3. Kütləvi iğtişaşların ləğv edilməsi üzrə DİO-nun həyata keçirdiyi xüsusi tədbirlər

İctimai asayişin qrup şəklində pozulması, kütləvi iğtişaşların qarşısının alınması ilə bağlı ümumi xəbərdarlıq etmə və digər profilaktiki tədbirlər nəticə vermədikdə, DİO onların ləğv edilməsi üzrə xüsusi tədbirlər – xüsusi əməliyyatlar təşkil edir və həyata keçirirlər.

Kütləvi iğtişaşların ləğv edilməsində müvəffəqiyyətə nail olma, əhəmiyyətli dərəcədə DİN-in orqan və qoşunlarının düzgün, çevik və əlaqəli fəaliyyətlərindən asılıdır. Bu fəaliyyət qabaqcadan planlaşdırılmalı, təşkil edilməli, qüvvə və vasitələr birgə xüsusi hazırlıq (məşq və təlimlər) keçməli və daima döyüş hazırlığını yüksəltməlidirlər. Bunların hamısı birlikdə qarşıda həyata keçiriləcəyi proqnozlaşdırılan xüsusi əməliyyatların ilkin hazırlıq tədbirləri sayılır. Bu işin təşkili və ona rəhbərliyi DİN-in (Naxçıvan MR DİN) BPI, ŞRPO-da yaradılan əməliyyat qərargahları və onların rəhbərləri həyata keçirirlər.

Əməliyyat qərargahları – xüsusi əməliyyat planlarının hazırlanması və dəqiqləşdirilməsi, əməliyyat barədə məlumatların toplanması, ümumiləşdirilməsi və təhlili, cəlb edilən qüvvə və vasitələrin səmərəli istifadə olunması haqqında təkliflərin və qərarların hazırlanması, əməliyyat xəritələrinin (sxemlərin) tərtib edilməsi, kütləvi tədbir və xüsusi əməliyyat zamanı ictimai asayişin təmin edilməsi ilə əlaqədar şəxsi heyətlə təlimlərin keçirilməsi, xüsusi tədbirlər (əməliyyat) zamanı qüvvə və vasitələrin idarə edilməsi, əlaqəli orqan, nazirlik və təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması kimi vəzifələri yerinə yetirirlər.

Əməliyyat qərargahının rəhbəri ehtimal edilən fəvqəladə hadisələr zamanı DİO-nun fəaliyyəti barədə qərar qəbul edir.

Qərarla iğtişaşların baş verməsi ehtimal olunan rayonlar (ərazi, yer), zəruri olan qüvvə və vasitələr, onların tərkibi, tapşırıqları, əməliyyat keçiriləcək rayonlarda (ərazidə) hərəkət marşrutları, marşrutların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, şəxsi heyətin hazırlaşdırılması barədə tapşırıqlar, əməliyyatda iştirak edəcək qüvvə-

lər arasında qarşılıqlı əlaqənin, rabitə və idarəetmənin təşkili öz əksini tapmalıdır.

Qəbul edilmiş qərar əsasında geniş fəaliyyət planı tərtib olunur. Plan tərtib edilərkən, yerli şərait nəzərə alınmalı, konkret və real hazırlanmalıdır.

Kütləvi iğtişaşların ləğv edilməsi üzrə xüsusi əməliyyatlara DİN-in orqan, müəssisə və qoşunlarının qüvvə və vasitələrinin daha səmərəli hazırlığı, yerləşdirilməsi və istifadə olunması məqsədilə DİO-nun zonalar üzrə bölgüsü aparılır (hazırda respublikamızın şəhər və rayonlarını təmin edən polis orqanları 9 zonaya bölünmüşdür.

Xüsusi əməliyyatın keçirilməsi zamanı ərazi DİO-nun bütün şəxsi heyəti əməliyyata cəlb olunur. DİN-dən daxil olmuş göstəriş əsasında zonaya daxil olan digər DİO-nun şəxsi heyətinin 40%-i bir saatdan gec olmayaraq, tam təchiz olunmuş halda (mövsümə uyğun)– ekipirovkalanaraq, tədbir keçirilən rayona yola düşməlidir.

İctimai asayişin qrup halında pozulmasının və ya kütləvi iğtişaşların, çevik və operativ şəkildə qarşısının alınması (ləğv edilməsi) məqsədilə ŞRXPO-da xüsusi dəstə yaradılır. **Dəstə aşağıdakı qruplardan ibarətdir:**

- patrul;
- mühafizə;
- nəqliyyatın hərəkətini məhdudlaşdıran;
- qanunları izah edən;
- rabitə;
- dövrələmə;
- səpələmə;
- götürmə;
- süzgec;
- müşaiyət;
- əməliyyat;
- xüsusi vasitələrin tətbiqi;
- yanğın söndürmə;
- arxa təminatı;

- tibb təminatı;
- təhlil və təkliflərin hazırlanması;
- ehtiyat.

Kütləvi iğtişaşlarla mübarizədə DİO-nun əldə edəcəyi ən böyük nailiyyət, iğtişaşlar hələ başlamamış, onun ilkin mərhələsində qarşısını almaqdan ibarətdir. Belə şəraitlərdə DİO-nun fəaliyyətinin təşkilində növbətçi hissələrin çevik fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də növbətçi hissəyə bu barədə signal daxil olarkən, DİO üzrə növbətçi, onun funksional vəzifələrində qeyd edildiyi kimi, aldığı məlumatı təxirəsalmadan DİO-nun rəisinə və ya onu əvəz edən şəxsə məruzə etməlidir. DİO-nun rəisi isə məlumatı alan kimi dərhal hadisənin yerini, vaxtını, xarakterini, onun miqyasını, iştirakçıların sayını dəqiqləşdirməli və öz növbəsində bu barədə yuxarı DİO-ya məlumat verməlidir. Sonra o, gücləndirilmiş əməliyyat qruplarını təlimatlandıraraq, onları, eləcə də hadisə yerinə yaxın ərazilərdə xidmət aparan polis naryadlarını hadisə yerinə göndərməli, konfliktli situasiyanın artaraq, iğtişaşlara çevrilməməsi üçün bütün mümkün olan digər tədbirləri də həyata keçirməlidir.

Sonra DİO-nun rəisi şəxsən hadisə yerinə gəlməli, şəraiti qiymətləndirməli, DİO-nun növbətçisinə, öz müavinlərinə, bölmə, xidmət və qrup rəislərinə zəruri göstərişlər verməli, hadisə barədə əlaqədar strukturların rəhbərlərini məlumatlandırmalıdır.

Hadisə yerinə gəlmiş DİO-nun rəisi müvafiq izahedici-profilaktiki tədbirlər görməlidir (kütləyə müraciət, güc tətbiq ediləcəyi barədə xəbərdarlıq, güc “nümayişi” və s.). Bütün izahedici, profilaktiki və iğtişaşların baş verməməsi üçün mümkün olan digər tədbirlər səmərəsiz olduqda, DİO-nun rəisi kütləvi iğtişaşların ləğv edilməsi ilə bağlı xüsusi əməliyyatın keçirilməsi barədə qərar qəbul edir. Yuxarı əməliyyat rəisi bu qərarı təsdiq etdikdən sonra, DİO-nun rəisi xüsusi əməliyyatın həyata keçirilməsi barədə əməliyyat qərarı üzvlərinə, müavinlərinə, növbətçi hissəyə müvafiq göstəriş verir.

Kütləvi iğtişaşların ləğv edilməsi ilə bağlı həyata keçirilən **xüsusi əməliyyat – bu kompleks əməliyyat, rejim, siyasi, cinayət-**

prosessual, inzibati-hüquqi və təşkilati tədbirlərdir ki, DİN-in orqan və qoşunları, digər qarşılıqlı əlaqədə olduqları qüvvələrlə birlikdə, vahid plan və rəhbərlik altında, iğtişaşların dayandırılması, fəal iştirakçıların, təşkilatçıların neytrallaşdırılması, onlara qarşı qanunda nəzərdə tutulmuş qaydada tədbir görülməsi və ictimai asayişin bərpa edilməsi məqsədilə həyata keçirilir.

Xüsusi əməliyyatların təşkili və aparılması üç mərhələdə həyata keçirilir:

- əməliyyatın təşkili (planlaşdırılması, hazırlığı);
- əməliyyatın aparılması;
- əməliyyatın sonu (nəticəsi).

Xüsusi əməliyyatın təşkili mərhələsində aşağıdakı tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulur:

- ilkin göstərişlərin verilməsi;
- şəraitin qiymətləndirilməsi (təhlili);
- qərarın qəbul edilməsi;
- tapşırıqların verilməsi və qarşılıqlı əlaqənin təşkili;
- idarəetmə və rabitənin təşkili;
- maddi-texniki və tibb təminatının təşkili;
- xüsusi toplu dəstələrin (qrupların) və digər qüvvələrin əməliyyat rayonunda cəmləşdirilməsi.

Bu tədbirlər görüldükdən sonra, əməliyyata cəlb edilmiş qüvvələr öz yerlərini tutur, çıxış mövqelərində hazır vəziyyətdə yerləşdirilir. Qüvvələr öz yerlərini tutduqdan sonra, hər bir qrupun vəzifələri bir daha dəqiqləşdirilir, şəxsi heyət təlimatlandırılır. Bilavasitə əməliyyata (kütləni dağıtmağa) başlamamazdan əvvəl, DİO-nun rəisi (əməliyyat rəhbəri) kütləyə son dəfə xəbərdarlıq edir. Bu müraciət də nəticəsiz qaldıqda, əməliyyat rəhbəri əməliyyata başlamaq barədə müvafiq əmr (siqnal, işarə) verir (əməliyyatın ikinci mərhələsi başlayır).

Səpələmə qrupu (qrupları) bir və ya bir neçə istiqamətdən kolonlarla hərəkət edərək, qanunsuz əməllər törədən şəxslərin kütləsini yararaq, onları kiçik dəstələrə, hissələrə “parçalayır” və hədisə yerindən sıxışdıraraq çıxarılmasını təmin edirlər.

Götürmə qrupu sərəlömə qrupu ilə birgə fəaliyyət göstərir, kütlənin daxilində dəhlizlər açıldıqdan sonra, hərəkətə gələrək, iğtişaşın təşkilatçıları və fəal iştirakçılarını kütlənin arasından götürülüb yaxalanmasını təmin edir, dövrələmə xəttindən kənara çıxarıb, konvoy (müşaiyə) qrupuna təhvil verirlər.

Zərərcəkmiş şəxslərə tibbi yardımın göstərilməsi təmin edilir: talanlarla, dağıntılarla, yanğınlarla müşaiyə olunan iğtişaşların qarşısının alınması, inzibati, xidməti və ictimai-siyasi təşkilatların yerləşdiyi binalara və s. mühüm obyektlərə basqınların, hakimiyyət orqanları nümayəndələrinə hücumun dəf edilməsi və s. bu kimi hallarda şəxsi heyət müvafiq normativ aktların tələblərinə uyğun olaraq, fiziki güc, xüsusi vasitələr, odlu silah və zirehli texnika tətbiq edə bilər.

Kütlə dağıdılıb və hadisə yerindən sıxışdırılıb, çıxarıldıqdan sonra, öz əsas vəzifəsini icra etmiş şəxsi heyət, PPX-nin gücləndirilməsinə cəlb edilir və ya ehtiyatda saxlanılır. Naryadlar yalnız əməliyyat rəhbərinin göstərişinə əsasən tam götürülə bilər.

Əməliyyat başa çatdıqdan sonra (əməliyyatın sonu), iğtişaşların səbəblərinin araşdırılması və nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə, təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilir, yanğınların söndürülməsi, nəqliyyatın, gündəlik tələbat malları mağazalarının, digər obyektlərin normal fəaliyyətlərinin bərpası üçün ölçülər götürülür.

Süzgəc məntəqələrinə gətirilmiş şəxslərin saxlanılması və tutulmasının qanuniliyi yoxlanılır, günahkarların qeyri-qanuni əməllərinin tam və obyektiv sənədləşdirilməsi təmin edilir, onların məsuliyyətə cəlb edilməsi məsələsinə baxılır.

Iğtişaşların yaranmasının əsas səbəbləri və şəraiti qarşısının alınmasında polis fəaliyyətinin qanuniliyi barədə əhalinin yaşayış və iş yerlərində, KİV-lə geniş izahat işlərinin aparılması təşkil edilir.

Iğtişaşların səbəblərini araşdırıb, aradan qaldırmaq üçün təkliflər hazırlanır. Şəxsi heyətin fəaliyyəti təhlil olunur, müsbət hallar, yol verilmiş nöqsanlar qeyd edilir.

Xüsusi əməliyyatların təşkili, aparılması və nəticələri barədə yuxarı DİO-ya ətraflı məlumat (arayış) göndərilir.

XXII Fəsil.
FÖVQƏLADƏ VƏZİYYƏT REJİMİ VƏ ONUN TƏMİN
EDİLMƏSİ ÜZRƏ DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ
FUNKSİYALARI

§ 1. Fövqəladə vəziyyət rejiminin anlayışı və tətbiq edilməsinin əsasları

Fövqəladə vəziyyət - Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına və “Fövqəladə vəziyyət” haqqında Qanuna uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı yerlərində Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin konstitusion hüquq və azadlıqlarının, habelə mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün hüquqi şəxslərin hüquqlarının və qanuni mənafələrinin məhdudlaşdırılmasına və onların üzərinə əlavə vəzifələr qoyulmasına yol verən, eləcə də müvafiq icra hakimiyyəti orqanları və yerli özünüidarə orqanlarının, onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyətini tənzimləyən xüsusi hüquqi rejimidir.

Fövqəladə vəziyyət rejimi qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində, yaxud ayrı-ayrı yerlərində müvəqqəti olaraq tətbiq edilə bilər və bu da səlahiyyətli dövlət orqanlarının fəaliyyətinin xüsusi hüquqi rejimi deməkdir, hüquqi şəxslərin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasına yol verir, həmçinin, onların üzərinə əlavə vəzifələrin qoyulmasını nəzərdə tutur. Fövqəladə vəziyyət rejiminin tətbiq edilməsinin məqsədi ilə yaranmış təhlükəli şəraitin tezliklə normalaşdırılması, hüquq və qanunçuluğun pozulması hallarında onun bərpa edilməsi, əhaliyə təhlükə hədəsinin, təbii fəlakətlərin, ekoloji və başqa qəzaların nəticələrini aradan qaldırmaq və lazımi köməklik göstərilməsidir. “Fövqəladə vəziyyət haqqında” Qanuna müvafiq olaraq, fövqəladə vəziyyət rejimi yalnız fövqəladə vəziyyət rejiminin tətbiq edilməsinə əsas verən, ölkənin vətəndaşlarına və konstitusiya quruluşuna real, labüd təhlükə yaranan, təhlükənin aradan qaldırılması üçün fövqəladə tədbirlər görülməsi tələb olunan şəraitdə tətbiq oluna bilər.

Fövqəladə vəziyyət rejiminin tətbiq edilməsinin əsas hissəsini qanunda nəzərdə tutulmuş hallar və hadisələr təşkil edir və bunlar aşağıdakılardır:

– dövlətin ərazi bütövlüyünün və konstitusiya quruluşunun zorla dəyişdirilməsi cəhdi, zorakılıqla müşayiət olunan kütləvi iğtişaşlar, millətlərarası münaqişələr, ayrı-ayrı ərazilərin mühasirəsi, vətəndaşların həyatı və təhlükəsizliyinə, yaxud dövlət institutlarının normal fəaliyyətinə qorxu yaradarsa;

– təbii fəlakətlər, epidemiya, epizootiya, insanların həyat və sağlamlığını təhlükə altına qoyan bütün texniki, ekoloji qəzalar və qəza bərpaedici işlərin aparılmasını tələb edirsə.

“Fövqəladə vəziyyət haqqında” Qanunda göstərilən hallara əsasən, fövqəladə vəziyyət rejimi elan etməzdən əvvəl Azərbaycan Respublikası Prezidenti, yaxud Milli Məclisin sədri fövqəladə vəziyyətin tətbiqinə əsas verən hərəkətlərin təşəbbüsçüsü və ya iştirakçısı olan şəxslərə, təşkilatlara, dairələrə xəbərdarlıqla müraciət etməli və öz müraciətlərində müəyyən olun müddətdə qeyri-qanuni hərəkətləri dayandıрмаğı onlardan tələb edir.

Həmin şəxslər, təşkilatlar və idarələr olmadığı halda və onlar qeyri-qanuni hərəkətləri davam etdirdikdə, göstərilən müddət başa çatana kimi fövqəladə vəziyyət tətbiq edilir.

Əgər onlar normal fəaliyyət göstərməyi davam edərsə, qanunda göstərilən hallara əsasən, fövqəladə vəziyyət rejimi yerli dövlət hakimiyyəti orqanlarının yalnız razılığı ilə tətbiq edilə bilər. Əhalinin həyatının və təhlükəsizliyinin qorunması üçün təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi tələb olunduğu hallarda fövqəladə vəziyyət rejimi xəbərdarlıq edilmədən dərhal tətbiq edilə bilər. Beləliklə, fövqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi qaydası nizama salınır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 29-cu bəndinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində, yaxud ayrı-ayrı yerlərində tətbiq edir və bu barədə qəbul etdiyi fərmanı dərhal 24 saat müddətində Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təsdiqinə verir.

Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən, fövqəladə vəziyyət göstərilən hallar əhalinin həyat və sağlamlığı üçün real, fövqəladə,

labüd təhlükə yaradır və bu təhlükəni fəvqəladə tədbirlər görmədən aradan qaldırmaq mümkün deyilsə, tətbiq oluna bilər.

Fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsinin elan edilməsi zamanı ümumi tədbirlərə aşağıdakı göstərilənlər aiddir:

- fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edildiyi əraziyə gediş-gəlişin xüsusi rejimi, habelə, bu ərazidə hərəkət sərbəstliyinin məhdudlaşdırılması;

- ictimai qaydanın və əhalinin, xalq təsərrüfatının həyat fəaliyyətini təmin edən obyektlərin mühafizəsinin gücləndirilməsi;

- mitinqlərin, küçə yürüşlərinin, yığıncaqlarının, nümayişlərin, habelə, digər kütləvi tədbirlərin keçirilməsinin qadağan edilməsi;

- tətillərin qadağan edilməsi;

- nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinin məhdudlaşdırılması və onların yoxlanılması;

- qadağan saatinın qoyulması – xüsusi verilmiş icazə və rəqəbləri və şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlər olmadıqda, günün müəyyən vaxtında küçələrdə və başqa ictimai yerlərdə olmadığın qadağan edilməsi;

- qabaqcadan senzura qoymaq yolu ilə mətbuatın və digər kütləvi informasiya vasitələrinin məhdudlaşdırılması: səs ucaldan texniki vasitələrin və sürətçixarma aparatların müvəqqəti alınması;

- vəziyyətin normallaşdırılmasına ciddi mane olan siyasi partiyaların, ictimai təşkilatların və kütləvi hərəkətlərin fəaliyyətinin müvafiq xəbərdarlıqdan sonra dayandırılması;

- vətəndaşların toplaşdığı yerlərdə sənədlərin yoxlanması, müstəsna hallarda isə vətəndaşlarda silah olması barədə məlumat olduqda, şəxsi yoxlama aparılması, əşyaların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanması;

- silah, zərərli və partlayıcı maddələr, döyüş sursatı, spirtli içkilər gəzdirilməsinin, əldə edilməsinin və satılmasının məhdudlaşdırılması və ya qadağan edilməsi; müstəsna hallarda vətəndaşlardan odlu silahın, soyuq silahın, döyüş sursatının, zərərli maddələrin, müəssisələrdən, idarələrdən və təşkilatlardan, həmçinin təlim-hərbi texnikasının və radioaktiv maddələrin müvəqqəti alınması;

▪ fəvqəladə vəziyyət rayonunun sakini olmayan və ictimai qaydanı pozan şəxslərin fəvqəladə vəziyyət elan olunan ərazinin hüdudlarından çıxarılması.

“Fəvqəladə vəziyyət haqqında” Qanuna əsasən, göstərilən hallarda, fəvqəladə vəziyyət tətbiq edilərsə, yuxarıda sadalanan məhdudiyyətlərə aşağıdakı əlavə tədbirlər də tətbiq edilə bilər:

– yaşayış yeri üçün təhlükəli olan rayonlardan, stasionar və ya müvəqqəti mənzilləri verməklə, vətəndaşların müvəqqəti köçürülməsi;

– ərzaq məhsullarının və ən zəruri tələbat mallarının bölüşdürülməsində xüsusi qaydanın tətbiq edilməsi;

– dövlət və başqa müəssisələrin, idarələrin və təşkilatların ehtiyatlarının səfərbərliyə alınması, onların iş rəximinin dəyişdirilməsi, onların fəaliyyətlərinin fəvqəladə vəziyyət şəraitində zəruri olan məhsullar istehsalına yönəldilməsi, istehsal təsərrüfat fəaliyyətində qəza-xilasetmə və bərpa işləri üçün zəruri olan digər dəyişikliklərin edilməsi;

– dövlət idarələrinin, müəssisələrinin və təşkilatlarının rəhbərləri öz vəzifələrini lazımınca icra etmədikdə, onların fəvqəladə vəziyyət dövründə işdən kənar edilməsi və vəzifələrinin müvəqqəti icrası üçün başqa şəxslərin təyin olunması;

– müstəsna hallarda təxirəsalınmaz qəza-xilasetmə işləri aparmaq üçün əmək təhlükəsizliyinin hökmən təmin edilməsi şərtilə əmək qabiliyyətli əhəlinin və vətəndaşların nəqliyyat vasitələrinin səfərbərliyə alınması;

– rabitədən istifadə üçün xüsusi qaydaların qoyulması.

Respublikada və onun ayrı-ayrı regionlarında yaranan və baş verən şəraitlər həmin qeyri-sabitləşməsinə gəlib çıxara bilər, onların aradan qaldırılması və neytrallaşdırılması xüsusi tədbirlərin tətbiq edilməsini tələb edir. Məsələn, 1988-1994-cü ilədək Azərbaycan Respublikasında erməni qəsbkarları tərəfindən elan olunmuş müharibənin aparılması və 20% ərazinin işğal edilməsi, 1993-1995-ci illərdə xarici ölkələrin xüsusi xidmət orqanları tərəfindən Azərbaycan Respublikasında terror aktlarının törədilməsi, müəyyən daxili qüvvələrin respublika ərazisində silahlı basqınla-

rının cəhdləri və silahla konstitusiya quruluşunun dəyişdirilməsinə cəhdlərini göstərmək olar. Yuxarıda göstərilən hadisələr kütləvi iğtişaşlarla müşahidə olunan millətlərarası münafiqlərin baş verməsinə gətirib çıxarmışdır və buna görə də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ölkədə fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi haqqında fərman imzalamış, dərhal təsdiq edilməsi üçün Milli Məclisə vermişdir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 24 saat ərzində bu məsələyə dair qərar qəbul edir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin sessiyaları arasındakı dövrdə fəvqəladə vəziyyət tətbiq edildikdə, Milli Məclisin sədri dərhal növbədənənar sessiyanı çağırır. Sessiyada bu məsələyə dair qərar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanı imzalandığı andan 72 saat keçənədək qəbul edilir. Fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi məsələsinə dair qərar Milli Məclisin tərkibinin azı üçdə ikisindən ibarət çoxluqla qəbul olunur.

Fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi haqqında Fərmanda aşağıdakılar göstərilməlidir:

- fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsinin səbəbləri;
- fəvqəladə tədbirlərin siyahısı və hədləri, bu şəraitdə görülən və dövlət hakimiyyəti orqanlarının qanunla müəyyən edilən səlahiyyətlərinin, ictimai birliklərin hüquqlarının, həmçinin, vətəndaşların hüquq, azadlıq və vəzifələrinin dəyişdirilməsinə səbəb olan tədbirlər yaranmış vəziyyətin kəskinliyindən irəli gələn həddlər daxilində həyata keçirilməməsi.

Fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi vətəndaş hüquqları və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq müqavilədə və Azərbaycan Respublikasının ona zidd olmayan qanunlarında başa düşülən mənada yaşamaq hüququnun, vicdan və dini etiqad azadlığının hər hansı şəkildə məhdudlaşdırılmasına, işgəncələr tətbiq olunmasına, qəddar, amansız, yaxud insan ləyaqətini alçaldan rəftar edilməsinə və ya cəza verilməsinə əsas ola bilməz. Eləcə də, əmələ görə cəza müəyyən edən və ya cəzanı ağırlaşdıran qanunun geriyyə qüvvəsinin tətbiqinə yol verilmir;

- fəvqəladə vəziyyət tədbirlərinin həyat keçirilməsi üçün cavabdeh olan dövlət orqanları və onların fəvqəladə səlahiyyətləri-

nin dəqiq hədləri;

– fəvqəladə vəziyyətin qüvvədə olduğu ərazinin sərhədləri;
– fərmanın qüvvəyə minməsi vaxtı, habelə, fəvqəladə vəziyyətin tətbiq olunduğu müddət.

Fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi haqqında fərmanın qüvvəyə minməsinə ən azı 6 saat qalmış bu barədə kütləvi informasiya vasitələri ilə elan edilir.

Fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi haqqında fərmanla fəvqəladə vəziyyətin müddəti 60 gündən çox ola bilməz. Bu müddət başa çatdıqda, fəvqəladə vəziyyət Milli Məclisin tərkibinin ümumi sayının səs çoxluğu ilə uzaldıla, yaxud ləğv edilə bilər. Fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edildiyi ərazidə qanunauyğun olaraq, bu fərmanla, yaxud ayrıca fərmanla müvəqqəti prezident idarə üsulu tətbiq edilə bilər. Azərbaycan Respublikasının ali hakimiyyət və idarəetmə orqanları fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edildiyi ərazidə fəaliyyət göstərən aşağı orqanların hər hansı qərarını ləğv edə bilər. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti fəvqəladə vəziyyət tətbiq edildiyi ərazidə öz fərmanı ilə xüsusi müvəqqəti idarəetmə orqanları yarada bilər. Bu orqanlara dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının səlahiyyətləri bütünlüklə və ya qismən, bu müvəqqəti xüsusi orqanlara verilə bilər.

§ 2. Fəvqəladə vəziyyət şəraitində idarəetmənin təşkili və bu şəraitdə daxili işlər orqanlarının funksiyaları

Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən, fəvqəladə vəziyyət rejimi idarəetmə sisteminin yenidən təşkil olunması, dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinin yenidən bölüşdürülməsi, onların əlavə hüquqlarla təmin edilməsi, əlbəttə ki, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılması, həmçinin, onların üzərinə əlavə vəzifələrin qoyulması və həyata keçirilir.

Qüvvədə olan qanunvericiliyin təhlili idarəetmə sisteminin yaradılmasının bir neçə təşkilati formalarını ayırmağa imkan verir. Bu təşkilati formalar aşağıdakılardan ibarətdir:

– fəvqəladə vəziyyət rejiminin tətbiq edilməsi zamanı bütün

mövcud olan orqanlar saxlanılır, lakin birbaşa Prezidentin tabeçiliyinə verilir;

– fəvqəladə vəziyyət rejiminin tətbiq edildiyi vaxt icra orqanları saxlanılır, lakin prezident tərəfindən təyin edilmiş orqanın birbaşa tabeçiliyinə verilir;

– fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsinə səbəb olmuş hadisələrin ləğv edilməsi üzrə işlərin əlaqələndirilməsi üçün xüsusi müvəqqəti orqanlar yaradılır;

– dövlət hakimiyyəti və idarəetmə orqanları öz funksional vəzifələrini lazımınca yerinə yetirmədiyi halda, xüsusi müvəqqəti orqanlar yaradılır.

Birinci halda, idarəetmə orqanları yenidən təşkil olunurlar, onlara, bu orqanlara birbaşa rəhbərliyi həyata keçirən Prezident, əgər icra hakimiyyəti orqanları yaranmış münafişənin qısa müddətdə həll edilməsinə tam biganədilsə (loyaldır), xüsusən, onun güc yolu ilə həll edilməsi mümkündürsə, müraciət edir. Belə bir böhranın həll edilməsi Azərbaycan Respublikasında 1994-1995-ci illərin oktyabr-mart aylarında tətbiq edilmişdir.

İkinci variantda, fəvqəladə vəziyyət elan edilən halda xüsusi idarəetmə orqanı yaradılır və ərazi icra hakimiyyəti orqanları onların tabeçiliyində olurlar. Müvafiq aparata malik olaraq, belə bir orqan tam həcmdə rəhbərlik fəaliyyətini həyata keçirə bilər. Bura hüquq-mühafizə, təsərrüfat-bərpaedici fəaliyyət, danışıqların aparılması və s. daxildir. Yerli hakimiyyət orqanlarından asılı olmayaraq və qənaətdən azad olan o şəraiti obyektiv, düzgün qiymətləndirməyə və qərar qəbul etməyə malikdir.

Üçüncü variantda təşkilati forma haqqında qeydlər var ki, xüsusi müvəqqəti orqanlara hakimiyyət səlahiyyətləri verilən zaman, onlar ikinci formada göstərilən idarəetmə orqanlarına oxşar olmalıdır. Əgər göstərilən səlahiyyətlər həmin orqana verilməmişdirsə, o, yalnız sadəcə olaraq, əlaqələndirmə mərkəzini təmsil edəcək. Təcrübədə, yerlərdə müvafiq hakimiyyət orqanları öz funksiyalarını lazımınca yerinə yetirmədikdə, yaxud onlar baykot edilən zaman fəvqəladə vəziyyət rejimi tətbiq edildiyi ərazidə idarəetmə sisteminin yaradılması ən böyük çətinlik yaradır.

“Fövqəladə vəziyyət haqqında” Qanuna müvafiq olaraq, həmin halda ərazi nümayəndə, yaxud icra orqanlarının səlahiyyətləri məhdudlaşdırıla, yaxud dayandırıla bilər. Bununla əlaqədar olaraq, müvəqqəti müdiriyyət və komendatura kimi belə bir idarəetmə orqanlarının prinsipcə yeni idarəetmə sisteminin yaradılması zəruriyyətindən baş verir.

Bir qayda olaraq, müvəqqəti müdiriyyət başçısı Azərbaycan Respublikası hökumətinin müavini təyin edilir. Ali qanunverici orqan, təqdim edilmiş namizədi təsdiq edir, yaxud rədd edir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi öz növbədənkənar sessiyasında yaranmış vəziyyəti müşahidə etmək və münaqişəni nizama salmaqda yardım etmək, yaxud fəlakəti neytrallaşdırmaq üçün müvəqqəti deputat komissiyası yarada bilər.

Müvəqqəti müdiriyyətin başçısı böyük səlahiyyətlərə malikdir. Onun aşağıda göstərilən hüquqları vardır:

- öz səlahiyyətləri çərçivəsində kadrları seçmək və təyin etmək;
- fövqəladə vəziyyətin tətbiq edildiyi ərazidə olan bütün dövlət orqanları, müəssisələri, idarələri, ictimai təşkilatlar və vətəndaşlar müvafiq ərazidə xüsusi idarəetməni həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarına hərtərəfli kömək göstərməli, onların məcburi olan sərəncamlarını və əmrlərini yerinə yetirməlidirlər;
- yerli hakimiyyət orqanlarının qeyri-leqal nümayəndələrini və rəhbərlərini, əgər onların fəaliyyəti qanunazidd gedirsə, vəzifədən kənarlaşdırmaq;
- hüquqazidd və təhrikçi xarakter daşıyan yerli normativ aktları ləğv etmək;
- verilmiş qüvvə və vasitələrə rəhbərliyi həyata keçirmək;
- qonşu şəhər və rayonlarla qarşılıqlı əlaqəni təşkil etmək.

Müvəqqəti müdiriyyət tabeçilik üzrə yaradılmış ərazidə komendaturalara rəhbərlik edir, həmçinin, onun tabeçiliyində olan birləşmiş qüvvələrin fəaliyyətini əlaqələndirir. Müvəqqəti müdiriyyət başçısı tərəfindən fövqəladə vəziyyət rayonunda komendatura haqqında Əsasnamə təsdiq olunur. Göstərilən akta əsasən müxtəlif səviyyələrdə yaradılmış komendaturalar yalnız müvəq-

qəti müdiriyyətə tabe olurlar. Müvəqqəti müdiriyyətin başçısı komendant rayonlarının və məntəqələrinin sənədlərini, onların yerləşməsinin dislokasiyasını, onların ştat sayını və şəxsi tərkibini müəyyən edir. Daxili işlər orqanlarından, hərbi hissələrindən, sərhədçilərin və başqa güc strukturlarının nümayəndələrindən olan və komendanta verilmiş rejimi ilə əlaqədar məsələlər üzrə bütün səviyyədə olan komendantların sərəncamları, fəvqəladə vəziyyət tətbiq edildiyi bütün ərazilərdə yerləşən yerli hakimiyyət orqanları, müəssisə və təşkilatlar, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburidir. Komendant fəvqəladə vəziyyət rejiminin təmin olunması məsələlərinə dair müvafiq ərazidə hökmən icra edilməli əmr və sərəncamlar verir, hüquq-mühafizə fəaliyyətini əlaqələndirir. Eyni zamanda fəvqəladə vəziyyət tətbiq rəuəluğə ərazilərdə, müəssisə və təşkilatların səlahiyyətlərinin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının dəyişdirilməsinə yönəlmiş məhdudiyətlər müəyyən edilir.

Komendaturaların əsas vəzifələrinə aiddir:

- öz təsir zonasında ictimai qaydanın və təhlükəsizliyin təmin edilməsi;
- vətəndaşların hüquq və qanuni mənafeələrinin müdafiəsi;
- cinayətkarlıqla və başqa hüquqpozmalarla mübarizə;
- vətəndaşlardan odlu silahların, döyüş sursatlarının, partlayıcı maddələrin, döyüş texnikasının, başqa maddə və predmetlərin (mülki dövriyyədən çıxarılmış) götürülməsi;
- müvəqqəti müdiriyyətin sərəncamlarının əhalinin nəzərinə çatdırılması;
- buraxılış-nəzarət rejiminin təşkil edilməsi;
- vətəndaşların və nəqliyyat vasitələrinin baxışının və yoxlanılmasının həyata keçirilməsi;
- hüquqpozma və cinayətlərin törədilməsində şübhəli şəxslərin tutulması;
- qadağan edilmiş kütləvi aksiyaların keçirilməsinin qarşısının alınması;
- profilaktik və izahedici işin aparılması;
- fəvqəladə vəziyyət rejimini pozan, yaxud müvəqqəti müdiriyyətin sərəncamlarını yerinə yetirməkdən imtina edən idarə,

müəssisə, təşkilat, həmçinin, icra hakimiyyəti nümayəndələrini vəzifədən kənarlaşdırılması;

- müəyyən olunmuş komendant saati rejiminin təmin edilməsi;
- əhaliyə köməliyin göstərilməsi.

Təcrübə göstərir ki, bir qayda olaraq, fəvqəladə vəziyyət şəraitində komendaturalar fəaliyyət göstərən daxili işlər orqanları bazası əsasında təşkil edilir, buna görə də, komendaturaların təyin edilməsi, habelə komendaturalarda müvafiq vəzifələrlə əvəz edilməsi tez-tez bu orqanların və üstəlik verilmiş qüvvələrin sıralarından həyata keçirilir.

Ölkənin bu və ya başqa regionunda ictimai qaydanın və təhlükəsizliyin kəskin surətdə qeyri-sabitliyə gətirib çıxaran fəvqəladə şəraitin yaranması zamanı neqativ nəticələri xəbərdar edilməsi, qarşısının alınması və ləğv edilməsində mühüm rol güc strukturlarına, başqa dövlət orqanlarına və ictimai təşkilatlara məxsusdur. Bu subyektlərin konkret vəzifələri, funksiyaları və səlahiyyətləri, onların fəaliyyətinin spesifikliyindən və istiqamətlərindən asılıdır. Onların bir hissəsi fəvqəladə vəziyyət zonasında qəza-bərpaedici və xilasedici işləri həyata keçirir, digərlər həyat təminatlarının təşkil edilməsi ilə bağlıdır, üçüncülər isə ictimai qaydanın və təhlükəsizliyin mühafizəsini təmin edirlər. Fəvqəladə vəziyyət rejiminin təmin edilməsinin əsas subyektlərindən biri də daxili işlər orqanlarıdır. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti baxılan şəraitlərdə şərti olaraq hüquqi və təşkilati normalara bölünür, yəni baxılan subyektlərin xarici fəaliyyətinin hüquqi nəticələrini yaradır və belə nəticələr yaratmır.

Birinci forma çərçivəsində fəaliyyət mühümdür. Belə ki, bu zaman qanunların icrasına yönələn hüquqi normalar müəyyənləşdirilir, yaxud ləğv edilir, başqa dövlət orqanları ilə birlikdə normativ aktlar həyata keçirilir, daxili işlər orqanlarına isə müvafiq səlahiyyətlər verildiyi təqdirdə, onlar ictimai münasibətlərin ilkin nizamlayıcısı kimi çıxış edirlər (məsələn, fəvqəladə vəziyyət rejimi şəraitində yol hərəkəti iştirakçıları tərəfindən riayət olunmasını təmin edən normaların qəbulu).

Daxili işlər orqanların fəaliyyətinin digər hüquqi forması – hü-

quqtətbiqetmə ilə bağlıdır və fərdi idarəetmə aktının qəbulu ilə xarakterizə olunur. Onların böyük bir hissəsi fəvqəladə hadisələr zamanı müəyyən edilmiş hüquqi rejimin qorunub saxlanmasına yönəlmiş qadağanedicilə tədbirlərin təmin edilməsi ilə, həmçinin bunların pozulmasına görə inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə əlaqədardır. Daxili işlər orqanları tərəfindən fəvqəladə vəziyyətin hüquqi rejiminin təmin edilməsinin metodları aşağıdakılardır:

- vətəndaşlar və vəzifəli şəxslər tərəfindən müəyyən olunmuş müvafiq hüquqi normanın yerinə yetirmələrinə mütəmadi müşahidə və yoxlamalarda ifadə olunan ümumi və xüsusi inzibati nəzarətin həyata keçirilməsi;

- müəyyən olunmuş rejimin pozulması haqqında məlumatların, ərazilərin və şikayətlərin yoxlanılması;

- hüquq pozuntusu törətmiş şəxslərə məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi;

- müvafiq qanunvericiliyə ciddi əməl edərək, təqsirkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi.

Fəvqəladə vəziyyət rejimi şəraitində daxili işlər orqanlarının təşkilati fəaliyyətinə daxil təmin etməyə, lazımi infrastrukturların yaradılmasına, qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsinə hazırlığın təşkilinə və əsas məqsədlərə nail olmağa yönəldilmiş hərəkətlər aiddir.

Bu daxili idarəetmə fəaliyyətinin məlumat təminatı aşağıdakılardır:

- yaranmış şərait, güc və vasitələrin istifadə edilməsi, bu və ya digər qəbul olunmuş tədbirlərə əhalinin reaksiyası, onların əhval-ruhiyyəsi və niyyəti barədə əməliyyat və statistik məlumatların toplanması və təhlili, təcrübənin toplanması və ümumiləşdirilməsi;

- idarə əmrələrinin və sərəncamların qəbulu, ictimai qaydanın mühafizəsi üzrə əlavə funksiyalar verilmiş ictimai birliklərə təşkilati və metodiki yardımın göstərilməsi;

- planlaşdırma.

Qarşıda duran vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün əməliyyat planlaşdırmanın mühüm əhəmiyyəti vardır. Daxili İşlər Nazirliyinin Baş Polis İdarələrində, polis idarələrində, po-

lis idarələrində və şəhər, rayon polis orqanlarında, o cümlədən fövqəladə vəziyyətin tətbiq edildiyi halda fövqəladə şəraitlərdə əvvəlcədən poqnozlaşdırılması mümkün olan hərəkətlərə şəxsi heyətin razılığı məqsədilə xüsusi planlar işlənib hazırlanır. Bu cür planlarda nəzərdə tutulur:

- müxtəlif təbii fəlakətlər və sosial münaqişələr yaranan zaman xidməti ərazidə ehtimal edilə vəziyyətin xarakteristikası;

- fövqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi haqqında göstəriş barədə məlumat daxil olduqda, daxili işlər orqanlarının rəisinin və növbətçinin təxirəsalınmaz hərəkətlərinin ardıcılığı və siyahısı;

- cəlb olunan güc və vasitələrin hesablanması və onların həyəcan siqnalı ilə yığılması;

- qüvvələri konkret naryad növü kimi müəyyən olunmuş ərazidə və konkret yer üzrə düzmək (qaynar nöqtələr);

- insanların xilas edilməsi və köçürülməsi, əhaliyə köməklik göstərilməsi üzrə tədbirlər;

- yol hərəkəti təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, müəyyən edilmiş buraxılış rejiminin təmin edilməsi üçün buraxılış-nəzarət məntəqələrinin təşkil edilməsi, manqa postları və sipərlərin genişləndirilməsi, təhlükəli zonaların dövrəyə alınması qaydaları;

- təhlükəsiz yerlərdə tutulmuş və həbs edilmiş şəxslərin, bəzi hallarda isə silahların, xüsusi texnikanın və sənədlərin təhlükəli zonalardan çıxarılması;

- bütün səviyyələrdə qarşılıqlı əlaqənin təşkili;

- xilasetmə-bərpaedici işlərin təşkil edilməsi üzrə köməkliliyin göstərilməsi;

- rabitənin təşkil edilməsi;

- maddi-texniki, təsərrüfat, tibbi, ərzaq və digər təminatla təmin edilməsi.

Daxili işlər orqanlarının xüsusi şəraitdə lazımi mübarizə fəaliyyətinə hazır olmasının saxlanması məqsədilə, xüsusən də, fövqəladə vəziyyət elan edildikdə, xidməti hazırlıq sistemində hissələrdə şəxsi heyətin öyrədilməsi və vaxtaşırı qərargah təlimləri həyata keçirilir.

Fövqəladə vəziyyət şəraitində daxili işlər orqanlarına tətbiq

edilmiş hüquqi rejimin təmin edilməsi üzrə sadalanan vəzifələrdən başqa, mühüm həyati obyektlərin mühafizəsi üzrə onların üzərinə funksiyalar da qoyulur. Daxili işlər orqanlarının, digər dövlət orqanlarını həyati təmin etmə sistemi obyektlərinin (su kəməri, su qovşağı, elektrik stansiyaları, qaz kəmərləri və s.) mühafizəsi üzrə xüsusi planların işlənməsinə və lazımi işlərin yerinə yetirilməsinə yüksək diqqət yetirilir. Azərbaycan Respublikasının ərazisində törədilmiş terror aktları nəticəsində insanların tələfatı göstərir ki, kriminal elementlərin qəddarlığı və həyasızlığına ənənəvi yanaşma qərarlara yenidən baxılmasını tələb edir. Buna görə də, daxili işlər orqanları yaşayış evlərinin, məktəblərin, xəstəxanaların və mühafizə olunan obyektlərin dairəsini genişləndirməyə məcburdurlar. Zərər çəkmiş əhalinin yerləşdirilməsi və köçürülməsi, yaşayış məntəqələrinin, həmçinin üstəlik verilmiş qüvvələrin cəlb edilməsi üçün müdafiə planları tərtib edilir.

Bu planlar fəvqəladə vəziyyət rejimi tətbiq edilməzdən əvvəl işlənilib hazırlanır və təsdiq edilib, yaranmış şəraitin spesifikliyi nəzərə alınaraq, konkret əraziyə aid edilir.

XXIII Fəsil.
VƏTƏNDAŞLAR TƏRƏFİNDƏN DİNİ ETİQAD
AZADLIĞI HÜQUQUNUN REALİZƏSİ ZAMANI
İCTİMAİ QAYDANIN VƏ İCTİMAİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN
MÜHAFİZƏSİ

§ 1. Dini etiqad azadlığı və dini təşkilatlar haqqında qanunvericilik. Dini təşkilatların hüquqi vəziyyətinin əsasları

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dini etiqad azadlığı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının 20 avqust 1992-ci il tarixli Qanununa uyğun həyata keçirilir. Bu normativlər əsasında Azərbaycan Respublikasında dini etiqad azadlığı və müvafiq olaraq dini qurumlar arasındakı münasibətlər tənzimlənir. Bu qarşılıqlı münasibətlər dinin (dini birliklərin) dövlətdən ayrılığı prinsipi əsasında qurulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 48-ci maddəsinin II-ci bəndinə əsasən hər kəsin dinə münasibətini müstəqil müəyyənləşdirmək, hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, yaxud heç bir dinə etiqad etməmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsinə ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır. İnsan və vətəndaşın vicdan azadlığı və dini etiqad azadlığı hüququ Azərbaycan Respublikasının “Dini etiqad azadlığı haqqında” Qanunu ilə yalnız dövlətin konstitusiya quruluşunun, qanuni maraqlarının, insanların sağlamlığının müdafiəsi məqsədi ilə məhdudlaşdırıla bilər. Dinə qarşı münasibətdə üstünlüyün verilməsi, məhdudlaşdırılması və ya başqa şəkildə ayrı-seçkiliyə yol verilmir. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları dinə münasibətindən və dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq (mülki və mədəni həyatın bütün sahəsi) mülki-iqtisadi, ictimai və mədəni həyatın bütün sahələrində qanun qarşısında bərabərdirlər. Heç kəs dinə olan münasibəti barədə məlumat verməyə borclu deyil və heç kəs dinə etiqada olan münasibətini dəyişdirməyə (məcbur edilə bilməz) və ya dini tərks etməyə, ibadətlərdə, digər dini ayinlər və mərasimlərdə, dini birliklərin fəaliyyətində, dini təlimlərdə

iştirak etməyə və ya etməməyə məcbur edilə bilməz. Azərbaycan Respublikasının “Dini etiqad azadlığı haqqında” Qanununun əsasən azyaşlıların iradəsi ziddinə və onların valideynlərinin və ya nümayəndələrinin razılığı olmadan dini birliklərə cəlb etmək, habelə onlara biliklər öyrətmək qadağandır.

Şəxsiyyət üzərində zor tətbiq etməklə, vətəndaşların hər hansı dinə mənsubiyyətinə görə onların ləyaqətlərinin alçaldılması, dinlərin üstünlüyünü təbliğ etməklə, əmlakın məhv edilməsi və ya zədələnməsi ilə, habelə bu əməlləri ilə dini tədbirlərin keçirilməsi mahiyyətini öyrətmək yolverilməzdir. Uşaqların tərbiyəsi və təhsili onların vicdan azadlığı və dini etiqad azadlığı hüququ nəzərə alınaraq valideynləri və ya onları əvəz edən şəxslər tərəfindən keçirilir. Uşaqların razılığı ilə valideynlərin və ya onları əvəz edən şəxslərin xahişi ilə dövlət tədris müəssisələrində, müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə razılaşdırılaraq tədris proqramından əlavə dini tədris etməyə icazə verilir.

Azərbaycan Respublikasının “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 7-ci maddəsi ilə dini qurumların hüquqi statusu, onların növləri, təşkil edilməsi, qeydiyyatata alınması, ləğv edilməsi, eləcə də dini birlik tərəfindən qanunvericiliyin pozulması hallarında onların fəaliyyətinin dayandırılması qaydaları müəyyən edilmişdir.

“Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən dini birliklər dedikdə, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları və Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi və qanuni əsaslarla yaşayan digər şəxslərin birgə ibadət etmək və dini yaymaq məqsədi ilə təşkil edilən və birgə ibadət etmək, dini ayin və mərasimləri keçirmək, dini və öz davamçılarını tərbiyə etmək kimi əlamətləri daşıyan könüllü birlik başa düşülür. Dini birliklərin təsisçiləri Azərbaycan Respublikasında 15 ildən az olma- maq şərtilə Azərbaycan Respublikasının ərazisində mövcud ol- masını təsdiqləyən ən azı 10 nəfər Azərbaycan Respublikasının vətəndaşından ibarət dini qrup ola bilər. Dini təşkilatlara dini cəmiyyətlər, idarələr və mərkəzlər, məscidlər, dini qardaşlar, mis- sioner cəmiyyətlər, ixtisaslı müəssisələr aiddir. Bundan başqa di-

ni birliklərə öz tərkibində cəmiyyətləri, idarələri, məscidləri olan, eləcə də təmsil etmə və tabeçilik münasibətlərinə görə hüquqi cəhətdən müstəqil sayılan dini birlikləri birləşdirən sistem aiddir. Bununla da məscid qurumlarının daxili nizamnamələrində nəzərdə tutulmuş dini strukturların davamlılığı və qarşılıqlı tabeçiliyi olan ierarxik sistem təsdiqlənir. Belə ierarxik sistemin tərkibinə daxil olan məscidlərlə ixtisaslaşmış mədrəsələri, yerli dini birlikləri və mərkəzdəki idarəetmə orqanları ilə “Qafqaz müsəlmanları” idarəsini misal göstərmək olar.

Dini birliklər onun təsisçiləri və ya mərkəzi dini təşkilat təsdiq edilmiş əsasnamə ilə fəaliyyət göstərirlər. Əsasnamə isə ədliyyə orqanları tərəfindən qeydiyyatla alınır. Əsasnamənin məzmunu qanunvericiliyə zidd olarsa, təşkil edilən təşkilat dini təşkilat kimi qəbul edilməmişdirsə və qanunda göstərilmiş digər əsaslarla əsasnamənin qeydiyyatla alınması rədd edilə bilər. Rədd edilmə onun əsasları ilə yazılı şəkildə təqdim edilməlidir. Rədd etmə barədə qərardan məhkəməyə şikayət verilə bilər.

Dini təşkilatın əsasnaməsində aşağıdakılar göstərilməlidir:

- dini təşkilatın adı, ünvanı, növü, etiqadı, mərkəzi dini təşkilata aid olduğu halda – onun adı;
- fəaliyyətinin əsas formaları;
- fəaliyyəti təşkil etmə və dayandırma qaydaları;
- təşkilatın strukturu, onun idarəetmə orqanları, onların təşkil etmə qaydaları və səlahiyyətləri;
- təşkilatların maliyyə vasitələrinin və digər əmlakın təmini mənbələri;
- fəaliyyətin dayandırılması hallarında əmlakına sərəncam vermə qaydası;
- dini təşkilatın fəaliyyəti xüsusiyyətlərinə aid olan digər məlumatlar.

Dini qruplar isə öz fəaliyyətlərini dövlət qeydiyyatı olmadan və hüquqi şəxsin hüquq qabiliyyətini əldə etmədən də həyata keçirirlər. Dini qruplar üçün binalar, evlər və digər lazımi əmlak qrupun üzvləri tərəfindən əldə edilir. Dini qrupların ibadət etmək, dini ayin və mərasimləri keçirmə, dini tədris etmək və davamçıla-

rına dini tərbiyə vermək hüququ var.

Qanuna əsasən dini təşkilatlar aşağıdakı hallarda ləğv oluna bilər:

- Əsasnamə ilə ləğv etməyə səlahiyyət verilmiş orqan və ya onların təsisçilərinin qərarı ilə.

- Qanunvericiliyin dəfələrlə və ya kobud şəkildə pozulması, yaxud dini təşkilat tərəfindən onun təşkil etmə məqsədlərinə zidd olan fəaliyyətini sistemativ olaraq həyata keçirmə hallarında məhkəmənin qərarı ilə.

Qanuna əsasən məhkəmə qaydasında dini təşkilatın ləğv olunması, dini təşkilatın və ya dini qrupların fəaliyyətinin dayandırılması üçün əsaslar aşağıdakılardır:

- ictimai qaydanın və ictimai təhlükəsizliyin pozulması, dövlət təhlükəsizliyinin zəiflənməsi;

- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası quruluşunun zorla dəyişdirilməsinə və ərazi bütövlüyünün pozulmasına yönəlmiş hərəkətlər;

- silahlı dəstələrin təşkili;

- müharibə təbliğatı, sosial, irqi, milli və dini ayrı-seçkiliyi yayma;

- ailənin dağıdılmasına məcburetmə;

- şəxsiyyətə, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarına qəsd etmə;

- vətəndaşların sağlamlığına, şərəf və ləyaqətinə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş zərərin vurulması, həmçinin dini fəaliyyətləri ilə bağlı olaraq narkotik vasitələrin, maddələrin, hipnozun istifadə edilməsi, əxlaqsız və digər qanunazidd hərəkətlərin edilməsi;

- intihara təhrik etmək və ya dini motivlərə görə həyat və sağlamlığı üçün təhlükəli vəziyyətdə olan şəxslərin tibbi yardımından imtinaya cəlb etmə;

- məcburi təhlsilin alınmasına mane olmaq, dini təşkilatın üzvləri və davamçıları dini təşkilatın xeyrinə şəxsi əmlakın verilməsinə məcbur etmək;

- vətəndaşın dini birlikdən çıxmasına, əmlaka, sağlamlığa, həyata zərər vurmaq hədəsi ilə və ya digər qanunsuz yollarla mane olma (əgər belə hədə real təhlükə yaradırsa);

– qanunla müəyyən edilmiş mülki öhdəliklərdən imtina etməyə və digər qanunsuz hərəkətlərə təhrik edilməsi.

Dini birliklər və vicdan azadlığı sahəsindəki qanunvericiliyə, həmçinin digər qanunlara müvafiq olaraq dini birliklərin fəaliyyətinə nəzarət funksiyalarını dövlət hakimiyyət orqanları həyata keçirirlər.

§ 2. Vətəndaşların vicdan azadlığı və etiqad azadlığı hüququnun həyata keçirərkən daxili işlər orqanları tərəfindən ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi

Qeyd etdiyimiz kimi, polisın vəzifələrindən biri də ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsidir. Buna uyğun olaraq polis vəzifəsinin icrası üçün xidmətini dini ayinlərin açıq yerlərdə, məscidlərin ərazisində və onların ətrafında, dini yığıncaqlar və ibadətlər üçün ayrılmış yerlərdə, qəbiristanlıqlarda da aparılmalıdır. Vicdan azadlığı və dini təşkilatlar haqqında qanunvericilikdə göstəriləni kimi, dinə və ya inama etiqad azadlığının həyata keçirilməsi yalnız ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi, vətəndaşların həyatı, sağlamlığı, mənəviyyatı, həmçinin digər hüquq və azadlıqların qorunması məqsədilə məhdudlaşdırıla bilər.

Göstərilən vəzifənin yerinə yetirilməsi daha çox ictimai təhlükəsizlik xidmətinin hissələri və sahə inspektorları tərəfindən həyata keçirilir.

Mərasimlərin və kütləvi ibadətlərin keçirildiyi prosesdə ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmini adətən çox mürəkkəb şəraitdə həyata keçirilir və polis əməkdaşlarından qətiyyətli və bacarıqlı hərəkətləri tələb edir. Vətəndaşların kütləvi toplanması şəraitində keçən belə mərasim və dini ayinlərin zahirə cəhətdən bəzi kütləvi tədbirlərlə oxşarlığı vardır. Lakin onlar aşağıdakı xüsusiyyətlərə görə fərqlənirlər:

- dini etiqad mərasimi onların dini tələbatlarının ödənilməsi üsuludur və həmin insanların dini dünya görüşünün təsdiq edilməsi və saxlanması üçün keçirirlər;

▪ dini ayinlər ictimai-siyasi, kütləvi-mədəni və idman tədbirlərinin keçirilmə vaxtı, yeri, iştirakçılarının dini mənsubiyyətinə asılı olaraq və s. xüsusiyyətlərə görə fərqlənir.

Təbii ki, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları, xüsusilə də, polis, dini kütləvi tədbirlər kimi mürəkkəb vəziyyətdə vətəndaşların vicdan azadlığının mühafizəsini təmin edərkən, qanunçuluğun tələblərini rəhbər tutmalıdır.

İctimai qaydanı qoruyarkən daxili işlər orqanlarının rəhbərləri dini ayinlər, mərasimlər xeyli sayda öz davamçılarını yığdığını nəzərə almalıdır. İnananlardan başqa məscidlərin və digər ibadətgahların binalarının ətrafında çoxlu sayda maraqlananlar yığırlar. Bu fakt da bəzi hallarda təhlükə törədə bilər. Belə ki, 1990-cı il 3 iyul faciəsindən sonra Səudiyyə Ərəbistanında böyük müsəlman bayramında Məkkə və Mədinəyə ziyarətə gələn müsəlmanlardan bir qrupu anlaşılmalıqdan 500 metrlik tuneldə sıxılıb qalmışdılar. Havanın temperaturu 40 dərəcəni ötdükdən sonra minlərlə adamdan ibarət kütlədə təlaş başladı. Baş vermiş basdırıqda kütlənin ayaqları altında əzilərək və boğularaq 1000-dən artıq adam həlak oldu. Yüzlərlə adam xəstəxana və hospitallara çatdırıldı.

Azərbaycan Respublikasının ərazisindəki Gəngəcədəki “Təzə pır məscidi”, Bakıdakı “Göy məscid”, “Şəhidlər məscidi” kimi məscidlər Ramazan və Qurban bayramlarında xeyli sayda insan qəbul edir. Bizim ölkədə belə tədbirlərdə iştirak edənlərin sayı yüz minlərlə olsa da, dünya miqyasındakı təcrübələr daha çox iştirakçıların tədbirlərdə olduğunu göstərir. Belə ki, hər il bütün dünyadan Kəbəni ziyarət etmək üçün Məkkə şəhərinə milyonlarla müsəlman gəlir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, daxili işlər orqanlarının şəxsi heyəti gündəlik iş şəraitindən fərqli iş şəraitində də fəaliyyət göstərirlər. Bu şəraitlər yuxarıda göstərdiyimiz yüksək ictimai təhlükəliliklə yanaşı dini yürüşlərin ictimai qaydanın qrup halında pozulmasına və inananlar arasında ateistlərə qarşı nifrət hissini oyadılmasına yönəlmiş çıxışlara keçmək imkanı mövcudluğu ilə xarakterizə olunur. Bununla əlaqədar daxili işlər orqanlarının qarşısında aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

1) inananların və digər iştirakçıların müəyyən edilmiş davranış qaydalarına riayət etməsinə ciddi nəzarət etmək;

2) müxtəlif hüquq pozuntularının qarşısının alınması və xəbərdar edilməsi, lazımı qaydanı və təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədi ilə açıq yerlərdə dini ayinlərin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək;

3) ruhanilərin, inananların və inanmayan vətəndaşların hüquq və qanuni maraqlarının mühafizəsini təşkil etmək;

4) vicdan azadlığı və dini təşkilatlar haqqında qanunvericiliyin və ona riayət edilməməsinin nəticələrinin izah edilməsi;

5) vicdan azadlığı və dini təşkilatlar haqqında qanunvericiliyə riayət olunmasına nəzarət edən hakimiyyət orqanlarına kömək göstərilməsi.

Dini ayinlər və dini-kütləvi tədbirlərin hazırlanması və keçirilməsi zamanı müəyyən edilmiş qaydaların mühafizəsi üzrə qarşıya qoyulmuş tapşırıqları yerinə yetirərkən milli təhlükəsizlik orqanları, hərbi hissələr və sərhəd qoşunları ilə və digər dövlət orqanları və ya ictimai təşkilatlarla birgə fəaliyyət göstərir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

I Normativ-hüquqi aktlar

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 12 noyabr 1995-ci il.
2. «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 28 oktyabr 1999-cu il.
3. «Polis haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 11 noyabr 1999-cu il.
4. «Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında» Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 29 iyun 2001-ci il.
5. «Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında» Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 18 iyul 2001-ci il.
6. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Əsasnaməsinin və strukturunun təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 30 iyun 2001-ci il.
7. «Pasportlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 iyun 1994-cü il.
8. «Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 14 iyun 1994-cü il.
9. «Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 4 aprel 1996-cı il.
10. «Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiqi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 8 dekabr 1999-cu il.
11. «Xidməti və mülki silah haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 30 dekabr 1997-ci il.
12. «Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 noyabr 1993-cü il.

13. «Uşaq hüquqları haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 19 may 1998-ci il.
14. «Gənclər siyasəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 9 aprel 2002-ci il.
15. «Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 31 may 2002-ci il.
16. «Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 9 avqust 2005-ci il.
17. «Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 28 iyun 2005-ci il.
18. «Cinayətə qarşı mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsi tədbirləri haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 9 avqust 1994-cü il.
19. «Polis sahə məntəqələrinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 12 mart 2007-ci il.

Azərbaycan Respublikası DİN-in normativ aktları

1. Azərbaycan Respublikası DİN-in 03.XI.2012-ci il tarixli 055 nömrəli qərarı: «Azərbaycan Respublikası DİN-in Baş İctimai Təhlükəsizlik İdarəsi haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsinə dair».
2. Azərbaycan Respublikası DİN-in 23.07.2007-ci il tarixli 388 nömrəli əmri: «Daxili işlər orqanlarında profilaktik işin təşkili haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə».
3. Azərbaycan Respublikası DİN-in 30 may 2001-ci il tarixli 212 nömrəli əmri: «Polisin post-patrol xidməti Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi barədə».
4. Azərbaycan Respublikası DİN-in 14 yanvar 2013-cü il tarixli Q1-001-13 nömrəli qərarı: «Polis orqanlarının MSY-də saxlanılan şəxslərin mühafizəsi və müşayiəti qaydalarına dair Təlimatın təsdiq edilməsi haqqında».

5. Azərbaycan Respublikası DİN-in 19.01.2012-ci il tarixli Q25-001-17 nömrəli qərarı: “Yol-patrul xidməti haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə”.
6. Azərbaycan Respublikası DİN-in 27 sentyabr 1999-cu il tarixli 326 nömrəli əmri: “Yol nəqliyyat hadisələrinin uçotunun aparılması barədə”.
7. Azərbaycan Respublikası DİN-in 12.01.2012-ci il tarixli Q1-001-12 nömrəli qərarı: «Yol hərəkəti qaydaları və yol hərəkətinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təşkilinə dair Təlimatın təsdiq edilməsi barədə».
8. Azərbaycan Respublikası DİN-in 24.02.2007-ci il tarixli 111 nömrəli əmri: «Daxili işlər orqanlarının yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün müvəqqəti təcridəmə mərkəzlərinin fəaliyyətinin təşkili haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə».
9. Azərbaycan Respublikası DİN-in 24.02.2007-ci il tarixli 110 nömrəli əmri: «Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığı və hüquq pozuntularının profilaktikasında daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin təşkilinə dair Təlimatın təsdiq edilməsi haqqında»
10. Azərbaycan Respublikası DİN-in 03.09.2012-ci il tarixli Q21-001-12 nömrəli qərarı «Daxili işlər orqanlarında icazə sisteminin təşkili qaydalarına dair Təlimatın təsdiq edilməsi haqqında».
11. Azərbaycan Respublikası DİN-in 24.10.2003-cü il tarixli 405 nömrəli əmri: «Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27.09.2003-cü il tarixli 935 nömrəli Fərmanının elan edilməsi barədə» («Dövlət hakimiyyəti orqanlarında, idarə, təşkilat və müəssisələrində kargüzarlığın aparılmasına dair Təlimatın təsdiq edilməsi haqqında»).
12. Azərbaycan Respublikası DİN-in 14.05.2002-ci il tarixli 186 nömrəli əmri: «Daxili işlər orqanlarında analitik işin və planlaşdırmanın təşkili qaydalarının təsdiq edilməsi barədə».
13. Azərbaycan Respublikası DİN-in 19.09.2012-ci il tarixli Q48-001-12 nömrəli qərarı: «Polisin nəzarəti altına vermə və ev dustaqlığı qətimkan tədbirlərinin tətbiq edilməsi qaydaları haqqında Təlimatın təsdiq olunması barədə».

14. Azərbaycan Respublikası DİN-in 06.09.2000-ci il tarixli 356 nömrəli əmri: «Kütləvi tədbirlər zamanı ictimai asayişin təmin edilməsi barədə».
15. Azərbaycan Respublikası DİN-in 2 sentyabr 2010-cu il tarixli 550 №-li əmri: «Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatı alınması, şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərlə təmin olunması və qeydiyyatdan çıxarılması qaydaları haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə».
16. Azərbaycan Respublikası DİN-in 16.09.2005-ci il tarixli 400 nömrəli əmri: «Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun və onun tətbiqinə dair Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanının elan edilməsi barədə».
17. Azərbaycan Respublikası DİN-in 30.10.2006-cı il tarixli 480 nömrəli əmri: «Polis orqanlarının inzibati həbs olunanların saxlanılma məntəqələri haqqında Əsasnamə»nin və «Polis orqanlarının inzibati həbs olunanların saxlanılma məntəqələrində daxili nizam Qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında».
18. Azərbaycan Respublikası DİN-in 25 iyun 2009-cu il tarixli 356 №-li əmri: «İnzibati sahə haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə».
28. Azərbaycan Respublikası DİN-in 25 iyun 2009-cu il tarixli 358 №-li əmri: «Polis sahə məntəqəsi haqqında Təlimatın təsdiq edilməsi barədə».
29. Azərbaycan Respublikası DİN-in 25 iyun 2009-cu il tarixli 357 №-li əmri: «Hüquq qaydasının təmini üzrə İctimai Şura haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə».

II. Dərsləklər və dərslər vəsaitləri

1. V.Abişov, H.Eyvazov. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti. Ümumi hissə. Dərslək. Bakı, 2008.
2. V.Abişov, H.Eyvazov. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti. (sxemlərdə). Ümumi hissə. Bakı, 2006.
3. A.Mirzəyev, F.Mövsümov, B.Bədəlov, V.Mansurov. Daxili

- işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti (sxemlərdə). Xüsusi hissə. Bakı, 2005.
4. V.Abişov, H.Eyvazov. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti. 100 suala 100 cavab. Ümumi hissə. Bakı, 2005.
  5. A.Mirzəyev, F.Mövsumov, B.Bədəlov, A.Əbilov, V.Mansurov. Daxili işlər orqanlarının inzibati fəaliyyəti. 100 suala 100 cavab. Xüsusi hissə. Bakı, 2006.
  6. В.Н.Воробьев, С.И.Голик, Б.И.Тишкевич. Руководство деятельностью участковых инспекторов милиции в звене горрайорганов внутренних дел. Москва, 1989.
  7. В.К.Чижевский. Организация деятельности службы участковых инспекторов милиции. Киев, 1988.
  8. А.В.Крючков, И.П.Портнов. Выявление участковыми инспекторами милиции лиц, подлежащих профилактическому воздействию. Москва, 1987.
  9. Проблемы совершенствования деятельности участкового инспектора милиции. Межвузовский сборник научных трудов. Киев, 1989.
  10. С.М.Забелов, Г.Р.Поволоцкий. Взаимодействие участкового инспектора милиции с общественными формированиями по охране правопорядка. Минск, 1989.
  11. Ш.Ш.Киясханов. Организация и совершенствование деятельности службы участковых инспекторов милиции в горрайорганах. Москва, 1990.
  12. Н.П.Мышляев. Работа участкового инспектора милиции по предупреждению преступлений в сфере семейно-бытовых отношений. Москва, 1987.
  13. Ю.В.Кваша. Организация работы участкового инспектора милиции по изучению населения на административном участке.
  14. Б.Г.Морохин, Д.В.Гребельский. Основы работы с доверенными лицами милиции. Москва, 1973.
  15. В.А.Афанасьев. Организация работы участкового инспектора милиции с доверенными лицами. Москва, 1972.
  16. Организация работы участковых инспекторов милиции. Под редакцией Ф.Е.Колонтаевского. Москва, 1990.

17. Вопросы совершенствования деятельности участковых инспекторов милиции: Всесоюзный научно-исследовательский институт МВД СССР, 1989.
18. А.Р.Коренев. Административная деятельность органов внутренних дел. Учебник. Часть общая. Москва, 1999.
19. А.Р.Коренев. Административная деятельность органов внутренних дел. Часть особенная. Москва, 2001.
20. Л.Л.Попов. Административная деятельность ОВД. Учебник. Москва, 1987.
21. Л.Л.Попов. Административная деятельность ОВД. Учебник. Москва, 1983.
22. Л.Л.Попов. Административное право и административная деятельность ОВД. Учебное пособие. Москва, 1990.

**Azərbaycan Respublikası
Daxili İşlər Nazirliyi
Polis Akademiyası**

*Vaqif Abışov
Vüqar Mansurov*

**DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ
İNZİBATI FƏALİYYƏTİ**

XÜSUSİ HİSSƏ

DƏRS VƏSAİTİ

Naşir: Ceyhun Əliyev
Texniki redaktor: Ülvi Arif
Dizayner: İradə Əhmədova

Yığılmağa verilmişdir: 25.07.2017

Çapa imzalanmışdır: 15.09.2017

Ş.ç.v. 15,5. Tiraj 500.

"Ecoprint" nəşriyyatının
mətbəəsində çap olunmuşdur.

Tel.: +994 55 216 09 91